

John Perkins

Egy gazdasági bérgyilkos vallomásai

RÁCIÓ KIADÓ

Budapest, 2006

*Anyámnak, Ruth Moodynak és apámnak, Jason Perkinsnek,
akik szeretni és élni tanítottak, és belém oltották a bátorságot,
amely lehetővé tette, hogy ezt a könyvet megírjam.*

Tartalom

<i>Előszó</i>	11

<i>Prolóógus</i>	18

1. rész: 1963-1971

1	Gazdasági bérgyilkos születik	27
2	„Beszervezve egy életre”	36
3	Indonézia: egy EHM munkájának első tanulságai	44
4	Megmentünk egy országot a kommunizmustól	47
5	Eladom a lelkem	51

2. rész: 1971-1975

6	Inkvízítói szerepben	59
7	Perbe fogott civilizáció	63
8	Jézus, másképp	68
9	Egy életre szóló lehetőség	72
10	Panama elnöke és hőse	78
11	Kalózok a Csatorna-övezetben	83
12	Katonák és utcalányok	86

13	Beszélgetések a tábornokkal	90
14	A gazdaságtörténet új és fenyegető korszakának kezdete	95
15	A Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet	99
16	Hogyan lettem kerítő, valamint Oszama bin Laden pénzelése	110

3. rész: 1975-1981

17	A Panama-csatornával kapcsolatos tárgyalások és Graham Greene	117
18	Az iráni Királyok Királya	124
19	Egy megkínzott ember vallomásai	128
20	Egy király bukása	132
21	Kolumbia: Latin-Amerika sarokköve	135
22	Amerikai Köztársaság kontra globális birodalom	139
23	Megtévesztő életrajz	145
24	Ecuador elnöke megküzd az olajkartellel	156
25	Kilépek	160

4. rész: 1981-TÓL MÁIG

26	Ecuador elnökének halála	167
27	Panama: egy másik elnök halála	172
28	Energiaipari vállalat, az Enron és George W. Bush	176

29	Hagyom, hogy megvesztegessenek	181
30	Az Egyesült Államok megtámadja Panamát	187
31	Az EHM-ek kudarca Irakban	195
32	Szeptember 11-e és következményei, az én számomra	201
33	Venezuelát Szaddám menti meg	208
34	Újra Ecuador	214
35	A látszaton túl	222
	<i>Mit tehetünk</i>	231
	<i>Epilógus</i>	236
	<i>Függelék</i>	246
	<i>Jegyzetek</i>	253

A gazdasági bérgyilkosok (EHM*-ek) jól fizetett szakemberek, akik dollár-milliárdokat csalnak ki a világ országaitól. A Világbank, az USAID (U. S. Agency for International Development, Az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége) és más külföldi „segélyszervezetek” pénzét a világ természeti erőforrásait ellenőrző nemzetközi nagyvállalatok és néhány gazdag család zsebeibe töltik. Eszközeik között meghamisított pénzügyi jelentések, manipulált választások, megvesztegetés, erőszak, szex és gyilkosság is szerepel. A birodalmak létével egyidős játékot űznek, de ez a játék most, a globalizáció korában új és ijesztő méreteket öltött.

Én tudom; én is gazdasági bérgyilkos voltam.

A fenti sorokat 1982-ben írtam *Egy gazdasági bérgyilkos lelkiismerete* munkacímrel elkezdett könyvem elejére. Azt a könyvet két államfőnek ajánlottam, két olyan embernek, akik az ügyfeleim voltak, akiket tiszteltem és rokon léleknek éreztem — Jaime Roldósnak, Ecuador elnökének és Omar Torrijosnak, Panama vezetőjének. Mindketten baleset áldozatai lettek. Haláluk nem volt véletlen. Merényletet követtek el ellenük, mert szembe mertek szállni a nagyvállalatok, kormányok és bankok világuralomra törő vezetőinek köreivel. Nekünk, gazdasági bérgyilkosoknak nem sikerült behálózniunk Roldóst és Torrijost, így másfajta kommandósok, a CIA által támogatott sakálok léptek akcióba, akik mindig a nyomunkban jártak.

Meggyőztek, hogy ne írjam meg azt a könyvet. A következő húsz év alatt még négyszer fogtam hozzá. Minden alkalommal világpolitikai események indítottak írásra: Panama amerikai megszállása 1989-ben, az első öbölháború, Szomália, Oszama bin Laden felbukkanása. Különböző fenyegetések és megvesztegetések hatására azonban munkámmal újra és újra felhagytam.

2003-ban egy nagy hatalmú nemzetközi nagyvállalat tulajdonában álló vezető kiadó igazgatója elolvasta annak a könyvnek a munkapéldányát, amelyből végül az *Egy gazdasági bérgyilkos vallomásai* lett. „Lenyűgöző történet, erről a világnak tudnia kell” — vélekedett. Aztán szomorúan elmosolyodott, megrázta a fejét, és azt mondta, hogy nem vállalhatja a kiadás kockázatát, mert a vállalat vezetői valószínűleg elleneznék. Azt

* Az angol eredetiben Economic Hit Man, ezért a kötetben az angol rövidítést (EHM) használjuk. (Aford.)

tanácsolta, hogy tegyem fiktívvé a történetet, és írjam meg regénynek. „Ha John Le Carré vagy Graham Green mintáját követve írna, piacra tudnánk vinni.”

De ez nem fiktív történet. Ez életem igaz története. Végül egy bátrabb, nemzetközi nagyvállalatoktól független kiadó vállalta, hogy segít megszólalnom.

Ezt a történetet el *kell* mondani. Szörnyű válság és óriási lehetőségek korában élünk. Ennek a bizonyos gazdasági bérgyilkosnak a története arról szól, hogyan jutottunk oda, ahol vagyunk, és miért találjuk szembe magunkat megoldhatatlannak látszó problémákkal. Ezt a történetet el kell mondani, mert a múltban elkövetett hibáinkat meg kell értenünk ahhoz, hogy jövőbeli lehetőségeinket ki tudjuk használni; mert szeptember 11-e megtörtént, és kitört a második iraki háború; mert 2001. szeptember 11-én nemcsak a terroristák áldozatául esett háromezer ember halt meg, hanem még huszonnégyezren, akiknek a halálát közvetve vagy közvetlenül az éhezés okozta. Minden nap huszonnégyezer ember hal meg azért, mert képtelen a léte fenntartásához szükséges ennivalót előteremteni.¹ És ami még fontosabb, azért is mindenképpen el kell ezt a történetet mondani, mert a történelem során először került egy ország olyan helyzetbe, hogy lehetősége, pénze és hatalma van ahhoz, hogy mindezen változtasson. Ez az ország, ahol születtem, és amelyet gazdasági bérgyilkosként szolgáltam: az Amerikai Egyesült Államok.

Mi vett rá végül arra, hogy semmibe vegyem a fenyegetéseket és a megvesztegetést?

Röviden azt felelhetem, hogy egyetlen lányom, Jessica elvégezte az egyetemet, és megkezdte önálló életét a világban. Mikor nemrég elmondtam neki, hogy szeretném kiadni ezt a könyvet, és megosztottam vele a félelmeimet, azt mondta: „Ne aggódj, apa. Ha bosszút állnak rajtad, majd én folytatom, ahol te abbahagytad. Ezt már az unokákért is meg kell tennünk, akiket majd neked szülők!” Ez a rövid válasz.

A hosszabb válasz több dologgal is kapcsolatos; szülőhazám iránti hűségemmel, az Alapító Atyáink által megfogalmazott eszmények tiszteletével és szeretetével, az amerikai köztársaság iránti elkötelezettségemmel - a köztársaság iránt, amely „életet, szabadságot és a boldogság lehetőségét” ígéri mindenkinek az egész világon —, valamint szeptember 11-ét követő elhatározásommal, hogy nem fogok ölbe tett kézzel ülni, míg a gazdasági bérgyilkosok világbirodalommal változtatják ezt a köztársaságot. Ez a hosszabb válasz váza, amit a további fejezetekben szeretnék bővebben kifejteni.

Ez igaz történet. Minden percét megéltem. A helyszínek, az emberek, a beszélgetések, az érzések, amiket leírok, mind életem részei vol-

tak. Személyes történetem azonban olyan világesemények kontextusában zajlott, amelyek formálták történelmünket, elvezettek oda, ahol most vagyunk, és gyermekeink jövőjét is meghatározzák. Minden örömmel azon voltam, hogy pontosan adjam vissza ezeket a tapasztalatokat, embereket, beszélgetéseket. Mikor történelmi eseményt tárgyalok vagy beszélgetéseket idézek föl, több forrásra is támaszkodom: nyilvánosságra hozott dokumentumokra; saját feljegyzéseimre; saját emlékeimre és más résztvevők visszaemlékezéseire; arra az öt kéziratra, amit korábban írtam; és más szerzők beszámolóira, különösen olyan nemrég megjelent könyvekre, amelyek korábban titkos vagy hozzáférhetetlen információt hoztak napvilágra. A könyv végén található irodalomjegyzék számos művet ajánl az említett témákban elmélyedni kívánó olvasó figyelmébe. Az elbeszélés gördülékenysége érdekében néhány, egy-egy illetővel több alkalommal folytatott beszélgetésemet egy beszélgetéssé olvasztva adom tovább.

Kiadóm megkérdezte, valóban gazdasági bérgyilkosnak neveztük-e magunkat. Biztosítottam afelől, hogy igen, bár legtöbbször csak a rövidítést (EHM) használtuk. Egészen pontosan 1971-ben azon a napon, mikor elkezdtem tanárommal, Claudine-nal dolgozni, ő ezt mondta: „Az a feladatom, hogy gazdasági bérgyilkossá formáljalak. Senki nem tudhat arról, hogy be vagy szervezve, még a feleséged sem.” Elkomolyodott. „Ha egyszer belépsz, életed végéig benne maradsz.” Ezután ritkán használta a teljes kifejezést; egyszerűen EHM-ek voltunk.

Claudine szerepe érdekes példája annak a manipulációnak, amely ezt a tevékenységet jellemzi. Amilyen szép és intelligens volt, olyan hatékony; átlátta gyengeségeimet, és azokat a saját legnagyobb előnyére használta ki. Feladata és az, ahogyan azt végrehajtotta, jól példázza, milyen kifinomultan működnek ennek a rendszernek az emberei.

Claudine nem kímélt, mikor jövőendő feladatokat leírta. Az lesz a dolgom, mondta, hogy „rávegyem a világ vezetőit, épüljenek be abba az óriási rendszerbe, amely az amerikai gazdasági érdekeket képviseli világszerte. Végül is ezek a vezetők belegabalyodnak az adósságok hálójába, és ez biztosítja lojalitásukat. Bármikor használhatjuk őket, ha politikai, gazdasági vagy katonai érdekeink úgy kívánják. Cserébe ők megerősíthetik politikai pozíciójukat azzal, hogy országukban ipari parkok, erőművek, repülőterek épülnek. Az amerikai építőipari és beruházó cégek vezetői pedig mesésen meggazdagodnak.”

Ma már látjuk ennek a fékevesztett rendszernek a következményeit. A legnagyobb tiszteletben álló vállalataink a rabszolgaságra emlékeztető bérekért és embertelen körülmények között dolgoztatnak embereket ázsiai üzemekben. Olajtársaságok mérget eresztenek az esőerdők folyói-

ba, tudatosan ölnek meg embereket, állatokat és növényeket, egész ősi kultúrákat irtanak ki. A gyógyszeripar HIV-fertőzött afrikaiak millióitól tagadja meg az életmentő orvosságot. Csak az Egyesült Államokban tizenkét millió család nem tudja, mit eszik másnap.² A gazdasági életben olyan botrányok zajlanak, mint az energiaiparban működő Enron vagy a számvitel terén működő Andersen ügye. A világ lakosságának a fejlett országokban élő leggazdagabb egyötöde és a szegény országokban élő legszegényebb egyötöde közötti jövedelemarány az 1960-as 30:1-hez képest 1995-re 74:1-re változott.³ Az Egyesült Államok több mint 87 milliárd dollárt költ az iraki háborúra, míg az ENSZ becslései szerint ennek kevesebb mint feléből tiszta vizet, megfelelő élelmiszert, közegészségügyi ellátást és alapvető oktatást lehetne biztosítani a Föld minden lakójának.⁴

És még csodálkozunk, miért támadnak meg minket terroristák?

Vannak, akik valami szervezett összeesküvést okolnak jelenlegi problémáinkért. Bár ilyen egyszerű lenne! Egy összeesküvés tagjait el lehet fogni és bíróság elé lehet állítani. Ezt a rendszert azonban az összeesküvésnél sokkal veszélyesebb erő tartja működésben. Egy elmélet, amelyet szentírásként fogadtunk el: hogy a gazdasági növekedés az emberiség hasznára van, és minél nagyobb a növekedés, annál szélesebb körben érezhetőek az előnyei. Ebből a felfogásból az is következik, hogy a gazdasági növekedést hajtó, elősegítő embereket kiemelten kell jutalmazni, a peremvidékeken élők viszont felhasználhatók, kizsákmányolhatók a növekedés érdekében.

Ez a felfogás természetesen hamis. Tudjuk, hogy sok országban a népességnek csak kis hányada részesül a gazdasági növekedés hasznából, míg a többség számára ez a folyamat egyre elkeserítőbb körülményeket teremt. Ezt a hatást csak erősíti az a fentiekből következő tétel, hogy a rendszert működtető gazdasági vezetőket különleges státusz illeti meg. Számos problémánk ered ebből a felfogásból, és talán ez az egyik oka az összeesküvés-elméleteknek is. Ha az embereket a mohóságukért jutalmazzák meg, akkor a mohóság korrupcióra ösztönöz. Ha a Föld forrásainak gátlástalan fogyasztását állítjuk követendő mintaként az emberek elé, ha gyerekeinket arra tanítjuk, hogy kiegyensúlyozatlanul élő példaképeket kövessenek, és ha a népesség nagy részét a szűk elitet kiszolgáló tömegnek tekintjük, az ördögöt festjük a falra. Aki meg is jelenik.

A globális birodalom kiépítésére irányuló törekvésükben a vállalatok, bankok és kormányok (összefoglaló néven a *korporatokrácia*) pénzügyi és politikai befolyásukat latba vetve igyekeznek biztosítani, hogy iskoláink, vállalkozásaink és a média egyaránt támogassák ezt a hibás alapelvet és következményeit. Olyan helyzetbe juttattak minket, ahol glo-

bális kultúránk már óriási gépezethez hasonlít, amelynek egyre több üzemanyagra és karbantartásra van szüksége, míg fel nem fal mindent maga körül, és végül önmagát is fel nem emészti.

A korporatokrácia nem összeesküvés, de tagjai közös értékeket és célokat vallanak; egyik legfontosabb céljuk, hogy a rendszert folyamatosan fenntartsák, bővítsék és erősítsék. Az „élenjárók” élete és körülményei — a nagy házak, jachtok, magánrepülők — modellként állnak előttünk, hogy fogyasszunk, fogyasszunk, fogyasszunk. Minden alkalmat megragadnak, hogy tudatosítsák bennünk: állampolgári kötelességünk vásárolni, és a föld kizsákmányolásajó a gazdaságnak, így magasabb érdekeinket szolgálja. A hozzám hasonló embereknek felháborítóan magas fizetéseket adnak, hogy hűen engedelmeskedjenek a rendszernek. Ha mi nem járunk sikerrel, az ügynökök még gonoszabb fajtája, a sakál lép a színpadra. És ha a sakál is kudarcot vall, jön a katonaság.

Ez a könyv olyan ember vallomása, aki EHM korában viszonylag kis csoport tagja volt. Manapság már sokkal többen vannak, akik hasonló szerepetjátszanak. A pozíciójuknak szebben csengő neve van, és a Monsanto, a General Electric, a Nike, a General Motors, a Wal-Mart és a világ csaknem valamennyi nagyvállalatának irodáiban megtalálhatók. Egy nagyon is valódi értelemben az *Egy gazdasági bérgyilkos vallomásai* legalább annyira az ő történetük is, mint az enyém.

Ez a te történeted is, a mi világunk, az első globális birodalom története. A történelem azt tanítja, hogy ha nem sikerül más utat találnunk, a vég elkerülhetetlen. A birodalmak sosem állnak fenn sokáig. Eddig még mindegyik csúfosan megbukott. Számos kultúrát tönkretesznek a dominanciáért folytatott versenyfutásban, míg végül ők maguk is szétessenek. Egy ország vagy országcsoport sem élhet hosszú távon jól mások kizsákmányolásából.

Azért írtam ezt a könyvet, hogy kapjunk észbe, és szabjunk új irányt a történelmünknek. Biztos vagyok benne, hogy ha elég sokan ráébredünk arra, hogyan használ ki bennünket ez a Föld készleteit kielégíthetetlen étvággyal fogyasztó és embereket szolgásgorba taszító rendszer, nem fogjuk tovább tűrni. Át fogjuk értékelni a szerepünket abban a világban, ahol néhányan úsznak a gazdagságban, míg a többség megfullad a szegénységben, környezetszennyezésben és erőszakban. Elkötelezettekkelé válunk az együttérzés, a demokrácia és a társadalmi igazságosság mellett.

A probléma felismerése a megoldás felé tett első lépés. A bűn megvalósítása ajóvátétel feltétele. Legyen ez a könyv tehát megváltásunk kezdete. Segítsen abban, hogy az elkötelezettség új szintjeire tudjunk lépni, törekedni tudjunk a kiegyensúlyozott, igazságos társadalomról szóló álmunk megvalósítására.

Ez a könyv soha nem született volna meg a könyv lapjain felbukkanó emberek nélkül, akiknek az életében osztoztam. Hálás vagyok nekik a tapasztalatokért és a tanulságokért.

Köszönettel tartozom azoknak is, akik bátorítottak, hogy vállalam a kockázatot és mondjam el a történetem: Stephan Rechtschaffennek, Bill és Lynna Twistnek, Ann Kempnek, Art Roffeynek és sokaknak a Dream Change (Álomváltozás) utak és műhelyek résztvevői közül, különösen segítő kollégáimnak, Eve Bruce-nak, Lyn Roberts-Herricknek és Mary Tendallnak, valamint Winifrednek, aki huszonöt éve fantasztikus feleségem és társam, illetve Jessica lányunknak.

Hálás vagyok azoknak az embereknek, akik megosztották velem személyes felismeréseiket és ismereteiket a különböző országok multinacionális bankjaival, vállalataival és azok politikai kapcsolataival összefüggésben; külön köszönet illeti Michael Ben-Elit, Sabrina Bolognit, Juan Gabriel Carrosot, Jamie Grantot, Paut Shawt és számos más segítőmet, akik nevük elhallgatását kérték.

Steven Piersanti, a Berrett-Koehler Kiadó alapítója nemcsak hogy elég bátor volt a könyv befogadásához, hanem zseniális szerkesztőként számtalan órát töltött a kéziratjavításával is. Hálásan köszönöm Stevennek, valamint Richard Perinek, amiért bemutatott neki; Nova Brownnak, Randi Fiatnak, Allen Jonesnak, Chris Leenek, Jennifer Lissnek, Laurie Pellouchoudnak és Jenny Williamsnek, hogy átolvasták a kéziratot, és elmondták róla a véleményüket; David Kortennek, aki nemcsak elolvasta és véleményt mondott róla, de arra is ösztönzött, hogy magamon túlőve igyekezzek az ő magas mércéjének megfelelni; Paul Fedorkónak, az ügynökömnek, Valerie Brewsternek a könyv külsejének megtervezéséért és Todd Manzának, szóműves korrektornak.

Szeretném kifejezni hálámat Jeevan Sivasbramaniannak, a Berrett-Koehler ügyvezető igazgatójának, valamint Ken Lupoffnak, Rick Wilsonnak, María Jesús Aguilónak, Pat Andersonnak, Marina Cooknak, Michael Crowleynek, Robin Donovannak, Kristen Frantznak, Tiffany Leenek, Catherine Lengronne-nak, Dianne Platnernek — a BK valamennyi munkatársának, akik felismerték, mekkora szükség van az emberek tudatosságának emelésére, és fáradhatatlanul dolgoznak azon, hogy a világot jobbbá tegyék.

A Plume Kiadó és a Penguin Csoport elhatározta, hogy papírkötésben is hozzáférhetővé teszi ezt a könyvet; munkatársaik sokat dolgoztak az anyag új, bővített változatán. Örökké hálás leszek Emily Haynesnek, a tehetséges szerkesztőnek és diplomatának, aki az első pillanattól kezdve nagy érdeklődéssel és türelemmel dolgozott a könyvön; Trena Keating főszerkesztőnek; Brant Janeway értékesítési igazgatónak; Norina

Frabotta és Abigail Powers tördelőszerkesztőnek; Aline Akelisnek, a szerzői jogokkal foglalkozó igazgatónak; Jaya Micelinek, a hatásos újbóritó tervezőjének; és Gretchen Swartley marketing koordinátornak. A Plume és a Berrett-Koehler munkatársai mintaszerűen működtek együtt annak érdekében, hogy a könyv üzenetét szélesebb olvasóközönséghez, egyetemistákhoz és főiskolásokhoz is el tudjuk juttatni.

Köszönetet kell mondanom mindazoknak, akik együtt dolgoztak velem a MAIN-nél, és nem voltak tudatában, miként segítették a gazdasági bérgyilkosokat a világbirodalom formálásában; külön köszönet azoknak, akik velem dolgoztak, akikkel együtt utaztam távoli országokba, és sok értékes pillanatot éltünk át közösen. Hálával tartozom Ehud Sperlingnek és munkatársainak az Inner Traditions International Kiadónál, akik a bennszülött kultúrákról és a sámánizmusról szóló korábbi könyveimet kiadták, és barátként segítettek abban, hogy írói pályára lépjek.

Végtelenül hálás vagyok mindazoknak, akik meghívtak otthonukba a dzsungelben, a sivatagban, a hegyekben, a jakartai kanálisok mentén épült bádogviskó telepeken és a világ számos nagyvárosának nyomor-
negyedeiben; akik megosztották velem ételüket és életüket, és akik leginkább ösztönöztek ennek a könyvnek a megírására.

2004. augusztus

John Perkins

Quito, Ecuador fővárosa az Andok egy vulkanikus völgyében terül el majd háromezer méter magasan. A várost jóval Kolumbusz érkezése előtt alapították; lakói hozzászoktak, hogy körös-körül havas hegycsúcsokat látnak, bár csak pár kilométerre vannak az Egyenlítőtől délre.

Mintegy kétezer-négyszáz méterrel lejjebb, az ecuadori Amazonas-dzsungelből kiszakított területre épült Shell városa, a nevét adó olajvállalat előretolt helyőrsége és katonai támaszpont. Fullasztóan párás város; lakói többnyire katonák, olajipari dolgozók, illetve a helyi shuar és kecsua törzsek tagjai, akik prostituáltként vagy kétkezi munkásként kiszolgálják őket.

Az út, amely egyik városból a másikba vezet, kimerítő és lélegzetelállító. A helyiek szerint az utazó egy nap alatt mind a négy évszakot átéli.

Bár már sokszor jártam erre, sosem tudok betelni a fenséges látvánnyal. Az egyik oldalon meredek, vízesésekkel és ragyogó broméliákkal tarkított sziklák emelkednek. A másik oldalon, egy mélységes szakadék alján kanyarog a Pastaza folyó, az Amazonas egyik felső mellékfolyója. A Pastaza az inkák idejében istenként tisztelt Cotopaxi, a világ egyik legmagasabban fekvő aktív vulkánja oldalában található gleccserek vizét viszi a több mint ötezer kilométerre lévő Atlanti-óceánba.

2003-ban olyan küldetéssel indultam el Quitóból Shell felé, ami nagyban különbözött addig vállalt megbízatásaimtól. Szerettem volna véget vetni egy háborúnak, melynek kirobbantásában részem volt. Erről a háborúról az ország határain kívül nem nagyon hall senki — így van ez számos más konfliktus esetében is, melyekért mi, gazdasági bérgyilkos-

sok vagyunk a felelősek. Azért indultam az olajvárosba, hogy találkozzam a shuarokkal, a kecsuákkal és szomszédaikkal, az ashuarokkal, a zaparokkal és a shiwiarokkal — törzsekkel, melyek elhatározták, hogy nem engedik, hogy az olajtársaságok tönkretegyék otthonaikat, családjaikat és földjeiket, még ha az ellenállás az életükbe kerül is. Számukra ez a háború gyermekeik és kultúrájuk megmaradásáról szól, míg számunkra hatalomról, pénzről és természeti erőforrásokról. Része a világalomért, a néhány kapzsi ember álmában létező globális birodalomért folytatott harcnak.¹

Ez az, amihez mi, gazdasági bérgyilkosok a legjobban értünk: a globális birodalom építéséhez. Olyan elit csapat vagyunk, amelyik a nemzetközi pénzügyi szervezeteket felhasználva kiszolgáltatottá tesz más nemzeteket a legnagyobb vállalatainkat, bankjainkat és kormányunkat vezető korporatokráciával szemben. Mint a maffiában működő kollégáink, mi EHM-ek is szívességeket teszünk. Ezek általában infrastruktúrát - elektromos erőműveket, autópályákat, kikötőket, repülőtereket vagy ipari parkokat - fejlesztő kölcsönök formáját öltik. Ezeknek a kölcsönöknek feltétele, hogy a létesítményeket a mi országunk vállalatai építsék meg. A pénz nagy része lényegében el sem hagyja az Egyesült Államokat, csak a washingtoni bankoktól átkerül a New York-i, houstoni vagy San Franciscó-i építőipari vállalatokhoz.

Annak ellenére, hogy a pénz csaknem azonnal visszatér a korporatokrácia (a hitelező) soraiba tartozó vállalatokhoz, a hitelfeltevő országnak azt kamatokkal együtt kell visszafizetnie. Ha egy gazdasági bérgyilkos igazán sikeres, akkor a hitel olyan nagy, hogy az adós néhány év után már képtelen lesz törleszteni. Amikor ez bekövetkezik, a maffiához hasonlóan mi is könnyörtelenül érvényesítjük az érdekeinket. Például ENSZ-beli szavazataikat diktáljuk, katonai bázisokat állítunk föl, és komoly értékekhez — olajhoz vagy éppen a Panama-csatornához — jutunk hozzá. Az adós ország természetesen továbbra is adósunk marad — egy újabb ország a globális birodalom uralma alatt.

Míg ezen a napfényes 2003-as napon Quitóból Shell felé autóztam, eszembe jutott az a nap, mikor harmincöt évvel ezelőtt először léptem erre a földre. Az útra készülve azt olvastam, hogy bár Ecuador csak akkora, mint Nevada, harminc vulkán működik a területén, a világ valamennyi madárfajának 15%-a megtalálható itt, több ezerféle, még tudományosan le sem írt növényfaj mellett. Kultúrája sokszínűségére jellemző, hogy itt csaknem ugyanannyian beszélnek valamilyen ősi bennszülött nyelven, mint spanyolul. Mindezt nagyon izgalmasnak és persze egzotikusnak találtam, mégis leginkább az a három szó járt a fejemben, hogy *tiszta, érintetlen és ártatlan*.

Sok minden megváltozott a harmincöt év alatt.

Első látogatásom idején, 1968-ban a Texaco még éppen csak fölfedezte az amazonasi olajmezőket. Ma az olaj az ország teljes exportjának csaknem a felét teszi ki. A látogatásom után nem sokkal épített Andokot átszelő csővezeték azóta több mint félmillió hordó olajat szivárgtatott el a törékeny egyensúlyú esőerdőkben — csaknem kétszer akkora mennyiség ez, mint amekkora az Exxon *Valdez*-ből elfolyt.² Most egy EHM-ek által szervezett konzorcium négyszázötven kilométeres, 1,3 milliárd dollár értékű csővezetéke Ecuador az Egyesült Államok tíz legnagyobb külföldi olajszállítója egyikévé fogja tenni.³ Óriási területen vágják ki az esőerdőt, az arapagájok és ajaguárok csaknem teljesen kipusztultak, három ecuadori bennszülött kultúra az összeomlás szélére jutott, és korábban érintetlen folyók valóságos szennycsatornákká változtak.

Ez alatt az idő alatt a bennszülött népek is megkezdtek az ellenállást. 2003. május 7-én amerikai jogászok egy csoportja, amely harmincezer bennszülött ecuadorit képviselt, egymilliárd dolláros keresetet adott be a ChevronTexaco Corp. ellen. A vádirat szerint 1971 és 1992 között az olajipari óriás naponta több mint négymillió gallon (15,1 millió liter) olajjal, nehézfémekkel és rákkeltő anyagokkal szennyezett vizet eresztett nyílt tározókba és folyókba, és csaknem 350 olyan nyílt hulladéklerakót hagyott hátra, amely továbbra is mérgezi az embereket és az állatokat.⁴

Az erdőkből sűrű párafelhők szálltak fel a Pastaza kanyonján. Izzadság itatta át az ingem, és a gyomrom összeszorult, de nemcsak a trópusi hőségtől és a kanyargós úttól, hanem annak tudatától is, hogy milyen szerepet játszottam ennek a gyönyörű országnak a tönkretételében. Nekem és EHM-társaimnak köszönhetően Ecuador most sokkal rosszabb állapotban van, mint mikor elkezdtek bevezetni a modern gazdaság, bankrendszer és építőipar csodáinak világába. 1970, vagyis az olajárrobbanás időszaka óta a szegénység hivatalosan elismert szintje 50%-ról 70%-ra nőtt, az alulfoglalkoztatottság, illetve a munkanélküliség 15%-ról 70%-ra emelkedett, és az államadósság 240 millió dollár helyett már 16 milliárd. Mindeközben a legszegényebb rétegek által birtokolt nemzeti erőforrások aránya 20%-ról 6%-ra esett vissza.⁵

Sajnos Ecuador nem kivétel. Hasonló lett a sorsa csaknem minden olyan országnak, amelyet mi, gazdasági bérgyilkosok vontunk be a globális birodalom hatókörébe.⁶ A harmadik világ adóssága meghaladja a 2,5 billió dollárt, melynek kezelési kiadásai 2004-ben éves szinten több mint 375 milliárd dollár volt — nagyobbak, mint amit a fejlődő országok összesen évente egészségügyre és oktatásra költenek, s húszszorosa annak az összegnek, amit a fejlődő országok évente külföldi se-

gélyként kapnak. A világ lakosságának több mint fele napi két dollár alatti összegből él, ami nagyjából ugyanaz az összeg, mint amit a '70-es évek elején kaptak. Mindeközben a harmadik világ háztartásainak 1%-a birtokolja országa privát pénzvagyonának és ingatlanainak 70-90%-át; a pontos százaléérték országoként változik.⁷

Lassítottam, ahogy az út a Baños nevű gyönyörű üdülővároson kanyargott keresztül. Ez a város meleg vízű fürdőiről híres, melyek a működő Tungurahua vulkán mellett eredő föld alatti termálvízű folyókból táplálkoznak. Gyerekek szaladtak mellettünk, rágógumit és süteményeket próbáltak eladni nekünk. Aztán magunk mögött hagytuk Baños. A gyönyörű táj hirtelen véget ért, ahogy az autó kiért a paradicsomból, egyenesen Dante *Poklán*nak modern változatába.

A folyóból gigantikus szörny mered elő, egy óriási szürke fal. Csöpgő betonja teljességgel idegen, természetellenes és tájba nem illő. Persze nem kellene, hogy megleljen a látvány. Mindvégig tudtam, hogy leselkedik rám. Már sokszor találkoztam vele, és régen még dicsértem is, mint az EHM-ek teljesítményének jelképét. Most mégis libabőrös lettem tőle.

Ez a riasztó, képtelen fal a gát, amely a Pastaza folyó rohanó vizét megállítja, a hegybe vájt óriási csatornába tereli, és energiáját elektromossággá alakítja. Ez a 156 megawattos Agoyan vízi erőmű. Maroknyi gazdag ecuadori család tulajdonában álló gyárakat lát el energiával, miközben mérhetetlen szenvedést hozott a folyó mellett élő földműveseknek és bennszülötteknek. Ez a vízi erőmű csak egyike annak a számos projektnek, amelyek az én részvételemmel és más EHM-ek közreműködésével jöttek létre. Ezeknek a projekteknek köszönhető, hogy Ecuador ma a globális birodalom része, és hogy a shuarok, kecsuák és szomszédaiak háborúval fenyegetik olajvállalatainkat.

Az ilyen EHM-projektek az okai, hogy Ecuador ma elmerül a külföldi adósságban, és nemzeti költségvetésének aránytalanul nagy részét kell ezek kifizetésére fordítania ahelyett, hogy több millió polgárának segítene, akik hivatalos adatok szerint súlyos szegénységben élnek. Ecuador egyetlen lehetősége külföldi kötelezettségeinek teljesítésére, ha eladja esőerdőit az olajvállalatoknak. Valójában az EHM-ek részben éppen azért vetettek szemet Ecuadorra, mert az Amazonas-vidék alatt húzódó olajmezők nagyságát a közel-keletihez hasonlónak tartják.⁸ A globális birodalom olajkoncessziók formájában követeli jussát.

Ezek a követelések különösen sürgetővé váltak 2001. szeptember 11-e után, mikor Washington attól tartott, hogy a közel-keleti olajforrásai elapadhatnak. Ráadásul Venezuela, a harmadik legnagyobb olajszállítónk nemrég a szegény népet képviselő elnököt választott Hugo Chávez személyében, aki határozottan szembehelyezkedett azzal, amit ő ame-

rikai imperializmusnak nevez, és azzal fenyegette meg az Egyesült Államokat, hogy nem ad el neki több olajat. A gazdasági bérgyilkosok kudarcot vallottak Irakban és Venezuelában, de sikerrel jártak Ecuadorban; most aztán ki is szorítjuk belőle, amit lehet.

Ecuador tipikus példája azoknak az országoknak, melyeket az EHM-ek vontak be a nemzetközi gazdasági-politikai rendbe. Az ecuadori esőerdőkben kitermelt finomítatlan olaj árából 100 dolláronként 75-öt kapnak az olajvállalatok. A maradék 25 dollár háromnegyedét a külföldi adósság törlesztésére kell fordítani. A fennmaradó összeg nagy részét a hadsereg fenntartása és egyéb kormányzati költségek emésztik fel - így mindössze 2,5 dollár marad egészségügyre, oktatásra és a szegényeket támogató programokra.⁹ Tehát minden 100 dollárnyi olajból, melyet az Amazonas vidékén termelnek ki, kevesebb mint 3 dollár jut azoknak az embereknek, akiknek legnagyobb szükségük lenne a pénzre, akiknek az életét tönkretették a gátak, fűrások és csővezetékek, és akik megfelelő élelem és iható víz hiányában halálra vannak ítélve.

Mindezek az emberek - milliók Ecuadorban és milliárdok az egész Földön — potenciális terroristák. Nem azért, mert hisznek a kommunizmusban vagy az anarchizmusban, vagy eredendően gonoszak, hanem egyszerűen azért, mert kisemmizettek és mindenre elszántak. E gátat nézve azon tűnődtem - mint már annyiszor a világ különböző helyein -, hogy vajon mikor szánják el magukat ezek az emberek a cselekvésre, ahogy az amerikaiak az angolok ellen az 1770-es években, vagy a latin-amerikaiak Spanyolország ellen az 1800-as évek elején.

A modern birodalomépítés rafináltsága megszégyeníti a római centuriókat, a spanyol konkvisztádorokat és a 18–19. századi európai gyarmatosító hatalmakat. Mi, EHM-ek fineszesek vagyunk; tanultunk a történelemből. Már nem hordunk kardot. Nem viselünk páncélt, vagy olyan ruhát, ami a többiektől megkülönböztetne. Ecuadorban, Nigériában, Indonéziában úgy öltözünk, mint a helyi tanítók vagy boltosok. Washingtonban és Párizsban úgy nézünk ki, mint a kormánytisztviselők vagy bankárok. Szerénynek, hétköznapiak látszunk. Építkezéseket keresünk föl, és elszegényedett falvakban járunk. Altruizmust hirdetünk, helyi lapoknak nyilatkozunk nagyszerű humanitárius tevékenységünkről. A kormánybizottságok tárgyalóasztalait betérítjük tervezetinkkel és pénzügyi előrejelzéseinkkel, és a Harvard Business Schoolban tartunk előadást a makroökonómia csodáiról. Számon tartanak minket, nyilvánosan szerepelünk. Ilyennek mutatjuk magunkat, és ilyenek is fogadnak el. Így működik a rendszer. Ritkán teszünk bármijogellenezet, hiszen az egész rendszer kikapukra épül, és a rendszer a definíció szerint legitim.

Ha azonban mi kudarcot vallunk — és ez súlyos figyelmeztetés —, egy még gonoszabb fajta lép a helyünkbe, akiket mi, EHM-ek csak sakáloknak hívunk. Ilyen sakálok minden korábbi birodalomban működtek, és most is mindenhol jelen vannak az árnyékban rejtőzve. Amikor feltűnnek, országok vezetői buknak meg hirtelen, vagy halnak meg „balesetekben”.¹⁰ És ha netán a sakálok is kudarcot vallanak, ahogy ez megtörtént Afganisztánban és Irakban, akkor a régi módszerek kerülnek elő. Ahol a sakálok megbuknak, oda fiatal amerikaiakat küldenek ölni és meghalni.

Ahogy elhaladtam a folyóból kiemelkedő ormótlan szürke beton-szörnyeteg előtt, nagyon is a gyomromat összerántó görcs és a ruhámat átítató izzadság tudatában voltam. Folytattam utamat a dzsungelbe, hogy találkozzam az őslakosokkal, akik készek az utolsó emberig harcolni, hogy megállítsák a birodalmat, melynek létrehozásában én is részt vettem. Gyötört a bűntudat.

Föltettem magamnak a kérdést: hogyan került egy helyes, rendes New Hampshire-i srác ebbe a piszkos üzletbe?

1. RÉSZ

1963-1971

Gazdasági bérgyilkos születik

Épp elég ártatlanul kezdődött.

Középosztálybeli család első és egyetlen gyermekeként születtem 1945-ben. Őseim háromszáz évre visszamenően New England-ienkik voltak; szüleim szigorú, moralizáló, rendíthetetlenül republikánus gondolkodása generációkon átívelő puritán hagyományt tükrözött. Családjukban ők voltak az elsők, akik egyetemre kerültek - ösztöndíjjal. Anyám középiskolai latintanár lett. Apám tengerész hadnagyként vett részt a második világháborúban, és egy, az Atlanti-óceánon közlekedő tankhajó fegyveres őrségének volt a parancsnoka. Mikor én New Hampshire-ben, Hanoverben megszülettem, ő éppen csípőcsonttörésből lábadozott egy texasi kórházban. Egyéves koromig nem is láttam.

Később nyelvtanár lett Tilton Schoolban, egy vidéki bentlakásos fiúiskolában New Hampshire-ben. Az iskola egy hegyen állt, és büszkén — egyesek szerint talán arrogánsan - magasodott az azonos nevet viselő város fölé. Ez az exkluzív intézmény évente mindössze ötven diákot vett föl, akik a kilencediktől a tizenkettedik évfolyamig járhattak ide. A diákok nagy része Buenos Aires, Caracas, Boston és New York vagyonos családjaiból került ki.

Családunk szűkében állt a készpénznek, de semmiképpen nem tekintettük magunkat szegénynek. Bár a tanároknak nagyon kevés fizetés járt, ingyen kaptak ennivalót, lakást, fűtést és vizet, az iskola munkásai vágták a fűvet, és lapátolták el a havat a házuk előtt. A negyedik születésnapomtól az iskola ebédlőjében ettem, labdát szedtem a focicsapatnak, amelynek apám volt az edzője, és törülközőt osztottam az öltözőben.

A tanárok és feleségeik finoman szólva felsőbbrendűeknek érezték magukat a helyiekhez képest. Hallottam, hogy szüleim azzal viccelődnek, hogy ők a majorság urai, akik az egyszerű parasztokon — a városiakokon — uralkodnak. Tudtam, hogy ezt félig-meddig komolyan is gondolták.

Elemi iskolai barátaim ehhez a paraszti osztályhoz tartoztak; nagyon szegényen éltek. Szüleik szántóvetők, favágók, fűrésztelepi alkalmazottak voltak. Nem kedvelték a „hegyi diákokat”, apám és anyám pedig igyekezett lebeszélni arról, hogy a „cédának” és „cafkának” nevezett városi lányokkal barátkozzam. Első osztálytól kezdve közösen használtuk a könyveket és a színes ceruzákat ezekkel a lányokkal, és az évek során három szerelmem is akadt köztük: Ann, Priscilla és Judy. Nehéz volt megértenem szüleim felfogását, de engedelmeskedtem.

Apa három hónapos nyári szabadságát minden évben egy tóparti házban töltöttük, melyet még nagyapám épített 1921-ben. A házat erdő vette körül, éjszakánként baglyok és pumák hangját hallgattuk. Nem voltak szomszédaink; egynapijáróföldön belül én voltam az egyetlen gyerek. Az első években egész nap azt játszottam, hogy a fák Artúr király kerekasztalának lovagjai, illetve bajba került hölgyek, akiket (az évtől függően) Ann-nek, Priscillának vagy Judynak hívtak. Semmi kétségem nem volt, hogy szenvedélyem ereje vetekszik Lancelot Guinevere iránt érzett szerelmével — de még annál is titkosabb.

Tizennégy éves koromban tandíjmentesen kaptam helyet Tilton Schoolban. Szüleim kívánsága szerint minden kapcsolatot megszakítottam a várossal, és soha többé nem láttam a régi barátaimat. Mikor osztálytársaim szünidőre hazamentek tekintélyes családi házaikba és tengerparti villáikba, egyedül maradtam a hegyen. Barátnőik első bálozó lányok voltak; nekem nem volt barátnőm. Az összes lány, akit ismertem, „cafrika” volt; elutasítottam őket, ők pedig elfelejtettek engem. Magányos voltam — és iszonyú frusztrált.

A szüleim a manipuláció nagymesterei voltak; meggyőztek, milyen kivételes szerencse, hogy itt tanulhatok, és ezért egyszer még hálás leszek. Megtalálom majd a tökéletes feleséget, aki megfelel magas erkölcsi elvárásainknak. Belül azonban forrtak bennem az érzések és indulatok. Női társaságra, szexre vágytam — egy cafrika nagyon is vonzó ötletnek tűnt.

Lázadás helyett azonban elnyomtam dühömet, és frusztrációmat kiváló teljesítménnyel próbáltam levezetni. Kitűnően tanultam, két iskolai sportcsapatnak voltam a kapitánya, én szerkesztettem az iskolaújságot. Elhatároztam, hogy megmutatom gazdag osztálytársaimnak, ki vagyok, és örökre magam mögött hagyom Tiltont. Az utolsó évben sportösztöndíjat kaptam a Brown Egyetemre, és tanulmányi ösztöndíjat a Middleburyre. A Brownt választottam, mert jobban szerettem atléta lenni, és

mert ez az egyetem nagyvárosban volt. Anyám Middleburyben végzett, apám ott doktorált, így hiába volt a Brown az Ivy Ligában, ők Middlebury mellett szálltak síkra.

— Mi lesz, ha eltöröd a lábad? - kérdezte apám. — Jobb, ha a tanulmányi ösztöndíjat fogadod el.

Beadtam a derekam.

Middleburyt Tilton hasonmásának láttam, kicsit gyöngébb kiadásban - bár Vermont, és nem New Hampshire, vidéki környezetében. Igaz, hogy koedukáltan működött, de szegény voltam, míg mindenki más jómódú, és négy éve nem jártam lányokkal iskolába. Nem volt önbizalmam, kirekesztettnek éreztem magam, pocsék volt a hangulatom. Könnyörögtem apámnak, engedje meg, hogy abbahagyjam az egyetemet, vagy legalább kihagyjak egy évet. Bostonba akartam menni, hogy tanuljak valamit az életről és a nőkről. Hallani sem akart róla.

— Hogyan hinnék el rólam, hogy mások gyerekeit föl tudom készíteni az egyetemre, ha a magamét nem tudom ott tartani? — kérdezte.

Mostanra már úgy látom, hogy az élet véletlenek egybeesésének sorozata. Minden azon múlik, hogyan reagálunk ezekre — hogyan használjuk *szabad akaratunkat*, ahogy egyesek nevezik; a sorsunk szabta korlátok között hozott döntések határozzák meg, kik vagyunk. Két ilyen fontos, az életem folyását alakító véletlen hatás is ért Middleburyben. Az egyik egy iráni fiú képében, akinek tábornok apja a sah személyes tanácsadójaként dolgozott, a másik pedig egy gyönyörű fiatal nő személyében, akit úgy hívtak, mint gyerekkori szerelmemet: Ann.

Az iráni fiú, akit most Farhadnak fogok nevezni, hivatásos focista volt Rómában. Atlétatermete, göndör fekete haja, lágy, dióbarna szeme, családi háttere és személyes kisugárása minden nőt levett a lábáról. Sok tekintetben az ellentétem volt. Keményen megdolgoztam a barátságáért, és rengeteget tanultam tőle, ami később nagy hasznomra vált. Ann is a szárnyai alá vett, bár akkoriban komoly kapcsolata volt egy másik egyetemrejáró fiatalemberrel. Platonikus viszonyunk lett életem első igazi szeretetkapcsolata.

Farhad arra buzdított, hogy bulizzak, igyak, ne törődjek a szüleimmel. Úgy döntöttem, abbahagyom a tanulást. Elhatároztam, hogy így egyenlítem ki a számlámat apámmal. Ajegyeim leromlottak; elvesztettem az ösztöndíjamat. Másodév felénél kimaradtam az egyetemről. Apám azzal fenyegetett, hogy kitagad, Farhad viszont tovább ösztökölt. Beviharzottam a dékáni hivatalba, és kiiratkoztam. Életem egyik kulcsfontosságú pillanata volt ez.

A városban töltött utolsó éjszakámat Farhaddal együtt ünnepeltük meg egy helyi bárban. Egy óriási termetű részeg farmer megvádolt, hogy

flörtölök a feleségével, fellökött, és nekivágott a falnak. Farhad közénk ugrott, előkapta a kését, és megvágta a farmer arcát. Aztán engem átvonszolt a termen, kirakott az ablakon, az Otter Creek fölé kinyúló magas párkányra. Leugrottunk, és a folyó partján visszamentünk a kollégiumba.

Másnap, amikor az egyetemi rendőrség kikérdezett, hazudtam, és tagadtam, hogy bármit is tudnék az esetről. Farhadot mégis kicsapták. Együtt mentünk Bostonba, és közösen béreltünk lakást. A *Record American/Sunday Advertiser* című újságnál kaptam állást mint a *Sunday Advertiser* főszerkesztőjének személyes asszisztense.

1965-öt írtunk ekkor, és az év során több munkahelyi barátomat is behívták katonának. Hogy ezt a sorsot elkerüljem, beiratkoztam a Boston University üzleti menedzsment szakára. Időközben Ann szakított régi barátjával, és gyakran meglátogatott Middleburyből. Nagyon örültem a figyelmének. 1967-ben diplomázott, mikor nekem még egy évem volt hátra a Boston Universityn. Makacsul elutasította, hogy hozzám költözzön, mielőtt összeházasodunk. Bár viccből többször megjegyeztem, hogy ez zsarolás, és valójában bántott, hogy viselkedésében szüleim maradi és prüd erkölcsi elveit látom viszont, szerettem vele lenni, és többet akartam. Összeházasodtunk.

Ann apja kiváló mérnök volt; kidolgozta egy fontos rakétafajta navigációs rendszerét, és ezért magas pozícióval jutalmazták a Tengerészeti Minisztériumban. Legjobb barátja, akit Ann csak Frank bácsinak hívott (nem ez a valódi neve), az NSA-nál (National Security Agency, Nemzetbiztonsági Hivatal), az ország legkevésebbé ismert — és a legtöbb forrás szerint legnagyobb — kém szervezeténél volt felső vezető.

Házasságkötésünk után nem sokkal katonai orvosi vizsgálatra hívtak be, ahol megfelelttem, így az egyetem elvégzése után vietnami katonai szolgálat várt volna rám. A gondolat, hogy Délkelet-Ázsiában kell majd harcolnom, érzelmileg összetört, bár maga a háború mindig is érdekelt. A még a gyarmati korban élt őseimről — például Thomas Paine-ről és Ethan Allenről — szóló történeteken nőttem föl, és végiglátogattam a franciák és az indiánok ellen vívott csaták, valamint a forradalmi harcok valamennyi helyszínét New Englandben és New York állam északi részén. Minden történelmi regényt elolvastam, amit csak találtam. Sőt amikor a hadsereg különleges alakulatai harcba szálltak Délkelet-Ázsiában, magam is lelkesen jelentkezni akartam. Amikor azonban a médián keresztül egyre több hír érkezett az atrocitásokról és az amerikai politika következetlenségeiről, megváltoztak az érzelmeim. Tűnődni kezdtem, vajon Paine melyik oldalra állna ebben a helyzetben. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a Vietkonghoz, ellenségeinkhez csatlakozna.

Frank bácsi mentett meg. Tudomásomra hozta, hogy ha munkát vállalnék az NSA-nál, felmentést kaphatnék a katonai szolgálat alól, és meg is szervezett nekem egy sor beszélgetést az ügynökségénél, többek között egy kimerítő, egész napos, poligráfmérésekkel kísért interjúsorozatot. Azt mondták, e vizsgálatok eredményétől függ, alkalmas vagyok-e arra, hogy az NSA fölvegyen és kiképezzen. Ha igen, kimutatást készítenek erősségeimről és gyenge pontjaimról, és ennek alapján tervezik majd meg szakmai jövőmet. A vietnami háborúval kapcsolatos véleményem miatt biztos voltam benne, hogy nem fognak fölvenni.

Az interjú során elismertem, hogy lojális amerikai létemre ellenzem a háborút, és meglepett, hogy a kérdezők nem firtatták tovább ezt a témát. Ehelyett neveltetésemre, szüleimhez való viszonyomra voltak kíváncsiak, és arra, milyen érzelmeket váltott ki belőlem, hogy szegény, puritán gyerekként nőttem föl jó módú, élvehajhász diákok között. Vizsgálták, miként frusztrált a nők, a szex és a pénz hiánya az életemben, és miről fantáziáltam mindezzel kapcsolatban. Meglepett, mekkora figyelmet szenteltek Farhaddal való barátságomnak, és annak a ténynek, hogy védelmében kész voltam hazudni az egyetemi rendőrségnek.

Először azt hittem, mindezek a negatívumok elutasításhoz fognak vezetni, de ennek ellenkezőjére utalt, hogy az interjúk folytatódtak. Csak évekkel később értettem meg, hogy ami nekem negatívumnak tűnt, az az NSA szempontjából valójában pozitívum volt. Megítélésem nem annyira a hazámhoz való hűségemen, mint az életemben fölmerült frusztrációkon múltott. Szüleimmel szemben érzett dühöm, a nőkkel kapcsolatos megszállottságom és a fényűző élet iránti vágyam adta a kezükbe a kulcsot, hogyan lehet rám hatni. Elcsábítható voltam. Elszántságom, amellyel tanulmányaimban és a sportban kitűnni akartam a többiek közül, apámmal szembeni lázadásom, az a képességem, hogy jól kijövök külföldiekkel, és hajlandó vagyok a rendőrségnek hazudni, mind éppen olyan jellemvonások voltak, amelyeket kerestek. Mint később kiderült, Farhad apja is az amerikai hírszerzésnek dolgozott Iránban, így Farhaddal fenntartott barátságom kifejezetten előnyt jelentett.

Néhány héttel az interjúk után fölajánlottak nekem egy állást, melynek keretében megkezdhettem volna a kémkedés művészetébe bevezető kiképzésemet pár hónappal később, amikor megszereztem a diplomámat a Boston Universityn. Azonban még mielőtt hivatalosan elfogadtam volna ezt az ajánlatot, hirtelen ötlettől vezérelve beültem az egyetemen egy szemináriumra, amelyet a Békehadtest (Peace Corps) egyik tagtoborzó aktivistája tartott. Az NSA-hoz hasonlóan az egyik fő vonzerő itt is az volt, hogy a Békehadtestnél betöltött állás fölmentést adott a katonai szolgálat alól.

A döntés, hogy a szemináriumon részt veszek, megint olyan véletlennek tűnik, aminek az adott pillanatban látszólag nem volt jelentősége, de hosszú távú következményei megváltoztatták az életemet. Az aktivista a világ több tájáról is beszélt, ahol nagy szükség volt önkéntesekre. Említette többek között az Amazonas menti esőerdőket, ahol szerinte a bennszülöttek még mindig úgy éltek, mint az észak-amerikai őslakók az európaiak érkezésének idején.

Mindig álmodtam arról, hogy úgy éljek, mint az abnaki indiánok, akik New Hampshire-t lakták, mikor őseink ott letelepedtek. Tudtam, hogy az én ereimben is folyik abnaki vér, és el akartam sajátítani azt a természeti tudást, amelynek ők is birtokában voltak. A nap végén oda mentem az aktivistához, és megkérdeztem, volna-e mód arra, hogy Amazóniába kerüljek. Biztosított róla, hogy arrafelé nagy szükség van önkéntesekre, és jó esélyem van, hogy oda osszanak be. Fölhívtam Frank bácsit.

Meglepetésemre Frank bácsi biztatott, hogy vállaljak munkát a Békehadtestnél. Bizalmasan közölte velem, hogy Hanoi eleste után - ami felől akkoriban az ő pozíciójában lévő embereknek kétsége sem volt — Amazónia jelentősége meg fog nőni.

— Tele van olajjal — mondta. — Szükségünk lesz ott jó ügynökökre — olyanokra, akik szót értenek a bennszülöttekkel.

Biztosított róla, hogy a Békehadtest kiváló gyakorlóterep, és biztatott, hogy tanuljak meg jól spanyolul, és sajátítsak el néhány helyi dialektust is.

— Lehet, hogy a végén nem is a kormánynak, hanem egy magánvállalatnak fogsz dolgozni — kuncogott.

Akkor még nem fogtam föl, mit értett ez alatt. Kémből EHM-mé léptettek elő, bár ezt a kifejezést addig nem is hallottam, és még azután sem, évekig. Fogalmam sem volt arról, hogy a világ különböző pontjain több száz olyan férfi és nő dolgozik tanácsadó cégeknél és más magánvállalatoknál, akik soha egy fillér fizetést sem kapnak a kormánytól, mégis a birodalom érdekeit szolgálják. Azt sem sejthettem, hogy az ezredforduló táján hasonló feladatokkal megbízott emberek ezrei fognak már működni szépen hangzó pozíciók mögé bújva, és hogy nekem is jelentős szerepem lesz e növekvő létszámú hadsereg kialakításában.

Ann és én jelentkeztünk a Békehadtesthez, és Amazóniába kértük elhelyezésünket. Mikor a válasz megérkezett, első reakcióm mély csalódottság volt. A levélben az állt, hogy Ecuadorba küldenek minket.

Jaj ne, gondoltam. Én Amazóniába akartam menni, nem Afrikába.

Megpróbáltam megkeresni Ecuador a földrajzi atlaszban. Elkeseredtem, mikor nem találtam az afrikai kontinensen. Végül a tartalomjegy-

zékéből kiderült, hogy valójában Latin-Amerikában van, és a térképen látszott, hogy a hatalmas Amazonas az Andok ecuadori gleccsereiből származó folyórendszerből ered. Tovább olvasva megtudtam, hogy az ecuadori őserdő a világ egyik legnagyobb és legváltozatosabb ilyen területe, és őslakos népei ugyanúgy élnek, mint évezredekkel ezelőtt. Elfogadtuk a felkínált helyet.

Dél-Kaliforniában végeztük el a Békehadtest felkészítő tanfolyamát, és 1968 szeptemberében indultunk Ecuadorba. Amazóniában a shuaroknál laktunk, akiknek életmódja valóban hasonlított a gyarmatosítás előtti észak-amerikai őslakókéra; de dolgoztunk az Andokban is, az inkák leszármazottai között. Addig nem is álmodtam, hogy a világnak ez az arca még létezik. A latin-amerikaiak, akikkel addig találkoztam, az apám iskolájából járó gazdag gyerekek voltak. Azon kaptam magam, hogy együtt érzek ezekkel az őslakosokkal, akik vadászatból és földművelésből tartották el magukat. Furcsa rokonságot éreztem velük. Valahogy azokra a városlakókra emlékeztettek, akiket gyerekkorom színhegyén magam mögött hagytam.

Egy napon egy öltönyös úriember, Einar Greve érkezett repülővel telephelyünk leszállópályájára. A Chas. T. Main, Inc. (MAIN) alelnöke volt. Ez a vállalat igyekezett munkáját csöndben, feltűnés nélkül végezni; egyik feladata az volt, hogy háttér tanulmányokat készített a Világbank számára, érdemes-e sok milliárd dolláros kölcsönöket nyújtani Ecuadornak és a szomszédos országoknak vízi erőművek és más infrastrukturális beruházások létrehozására. Einar egyébként az amerikai hadsereg tartalékos ezredese is volt.

Elbeszélgettem velem arról, milyen előnyökkel jár, ha az ember egy olyan vállalatnál dolgozik, mint a MAIN. Megemlítettem, hogy mielőtt a Békehadtesthez csatlakoztam, felvételt nyertem a NSA-hoz, és valószínűleg vissza is szeretnék majd hozzájuk térni, mire azt felelte, hogy ő néha NSA-összekötőként is dolgozik, és a tekintetéből azt olvastam ki, hogy jövetelének célja részben az volt, hogy képességeimet fölmérje. Ma azt gondolom, hogy a rólam készült aktákat akarta naprakésszé tenni, és különösen azt akarta felmérni, hogyan boldogulok az átlag észak-amerikai számára keserves körülmények között.

Együtt töltöttünk egy pár napot Ecuadorban, aztán levelezés útján tartottuk a kapcsolatot. Kérte, írjak neki Ecuador gazdasági kilátásait felmérő jelentéseket. Volt egy kis hordozható írógépem, szerettem írni, és örömmel teljesítettem a kérését. Egy év alatt mintegy tizenöt levelet küldtem neki. Ezekben a levelekben Ecuador gazdasági és politikai jövőjéről tündöttem, és elemeztem az őslakos közösségek egyre növekvő frusztrációját, melyet az olajtársaságoknak, nemzetközi fejlesztő ügy-

nököknek és más erőknél a modern világból érkező törekvései váltottak ki.

Ahogy a Békehadtestnél vállalt megbízatásunk végét ért, Einar meghívott egy állásinterjúra a MAIN bostoni központjába. Mikor magánemberként találkoztunk, Einar kifejtette, hogy bár a MAIN alapvetően mérnöki cég, legnagyobb ügyfele, a Világbank nemrég követelni kezdte, hogy vegyenek föl közgazdászokat is, akik gazdasági előrejelzéseket készítenek a mérnöki projektek nagyságának és kivitelezhetőségének meghatározásához. Elmondta, hogy a közelmúltban vett föl három kiválóan képzett, remek ajánlásokkal rendelkező közgazdászt — kettőjüknek Master fokozata, egyiküknek pedig PhD-ja volt. Munkájukba csúfosan belebuktak.

- Egyikük sem tudott megbirkózni azzal a helyzettel, hogy olyan országokban kell előrejelzéseket készíteni, ahol nem áll rendelkezésre megbízható statisztika — mondta Einar. Elmondta még, hogy egyik közgazdász sem tudta teljesíteni szerződésének azt a kitételét, hogy utazzanak el Ecuador, Indonézia, Irán vagy Egyiptom távoli vidékeire, beszéljenek helyi vezetőikkel, és készítsenek személyes becsléseket az adott vidék gazdasági növekedésének kilátásairól. Egyikük idegösszeomlást kapott egy elzárt panamai faluban; a panamai rendőrség kísérte el a repülőtérre, és tette föl egy Egyesült Államokba induló gépre.

- A nekem írt leveleiből az derül ki, hogy jól átlátod a helyzetet még akkor is, ha nincsenek egyértelmű adatok. Ismerve ecuadori életkörülményeidet, biztos vagyok benne, hogy szinte bárhol boldogulnál.

Elmondta, hogy az egyik közgazdászt már el is bocsátotta, és szívesen elküldené a másik kettőt is, ha én elvállalnám a munkát.

Így történt, hogy 1971 januárjában fölajánlottak nekem egy közgazdász állást a MAIN-nél. Éppen huszonhat éves lettem — ez volt a bűvös korhatár, amely fölött már nem hívtak be katonának. Megbeszéltem a dolgot Ann családjával; biztattak, hogy fogadjam el a munkát, és feltételeztem, hogy Frank bácsi is hasonlóképpen vélekedne erről. Eszembe jutott, hogy egyszer említette azt a lehetőséget, hogy végül is magánvállalatnál fogok dolgozni. Soha nem derült ki egyértelműen, de mégsem volt kétségem afelől, hogy MAIN-beli állásom részben Frank bácsi három év előtti szervezőmunkájának volt köszönhető, részben pedig ecuadori tapasztalataimnak és annak, hogy hajlandó voltam az ország gazdasági és politikai helyzetéről írni.

A fejem hetekig kóválygott, az egóm óriásira dagadt. A Boston Universityn csak főiskolai (bachelor) diplomát szereztem, ami elvileg nem lett volna elég közgazdász pozíció betöltéséhez ilyen nagy presztízssű cégnél. Tudtam, hogy azok az egyetemi csoporttársaim, akik nem felel-

tek meg a sorozáson, és továbbtanulva MBA fokozatot vagy más posztgraduális diplomát szereztek, meghalnának az irigységtől. Száguldó titkos ügynöknek képzeltem el magam, aki egzotikus távoli vidékekre utazik, és a szálloda uszodája mellett álldogál Martinival a kezében, gyönyörű bikinis nők társaságában.

Bár ez csak fantáziálgatás volt, később kiderült, hogy tartalmazta az igazság bizonyos elemeit. Einar közgazdásznak vett föl, de hamarosan rájöttem, hogy a munkám messze túlnő a közgazdász feladatok keretein, és valójában sokkal közelebb áll James Bond tevékenységéhez.

„Beszervezve egy életre”

Jogi szaknyelven szólva a MAIN zárt részvénytársaság volt; a kétezer dolgozó mintegy 5%-a birtokolta a vállalatot. Ezeket a tulajdonosokat partnereknek vagy társaknak hívták, és pozíciójukat mindenki irigyelte. Nemcsak hatalommal bírtak a többiek fölött, hanem ők tették zsebre a nagy pénzeket is. Működésük legfőbb jellemzője a diszkréció volt; államfőkkel és más vezető beosztású emberekkel álltak kapcsolatban, akik a tanácsadójuktól — csakúgy, mint ügyvédjeiktől vagy pszichológusuktól — a legszigorúbb titoktartást várták el. A sajtóval egyszerűen tilos volt érintkezni. Következésképpen a vállalaton kívül szinte senki nem hallott rólunk, bár versenytársaink - az Arthur D. Little, a Stone & Webster, a Brown & Root, a Halliburton, a Bechtel és mások — nem voltak ismeretlenek az újságolvasók előtt.

A *versenytársak* kifejezést itt tág értelemben használom, hiszen a MAIN külön kategóriában indult, ahol ő volt az egyetlen versenyző. A szakdolgozók nagy része mérnök volt, de a vállalatnak nem voltak gépei, és soha nem épített egy szerszámoskamrát sem. Sok munkatárs szolgált korábban a hadseregben, de a hadügyminisztériumnak vagy más katonai szolgálatnak nem dolgoztunk. Tevékenységünk annyira különbözött a szokásostól, hogy ott-tartózkodásom első hónapjaiban még én magam sem tudtam kideríteni, mit is csinálunk tulajdonképpen. Csak azt tudtam, hogy első igazi feladatomban Indonéziában vár rám, ahol egy tizenegy tagú csoporttal Jáva szigetének villamosenergia-ellátási tervét kell kidolgoznunk.

Azt is tudtam, hogy Einar és mások, akik erről a munkáról beszéltek velem, mindenáron meg akartak győzni arról, hogy Jáva gazdasága

szárnyalni fog, és hajó előrejelző szeretnék lenni (és szeretném, hogy előléptessenek), ilyen értelmű jelentéseket kell írnom.

— Rá sem fér majd a grafikonra — szerette Einar mondani, miközben ujjával a feje fölé mutatott. — Ez a gazdaság úgy repül majd, mint a madár!

Einar gyakran utazott el két-három napra. Ezekről az utakról senki nem nagyon beszélt, mintha nem is tudták volna, hová ment. Mikor az irodájában volt, gyakran behívott egy kávéra. Kérdezett Annról, az új lakásunkról és arról a macskáról, melyet Ecuadorból hoztunk magunkkal. Ahogy jobban megismertem, felbátorodtam, és igyekeztem többet megtudni róla és arról, mit várnak el tőlem a munkám során. Sosem kaptam kielégítő választ; mestere volt a beszélgetések elterelésének. Egy ilyen alkalommal különös pillantást vetett rám.

- Ne aggódj - mondta. - Nagy terveink vannak veled. Nemrég jártam Washingtonban... — Hangja elhalkult, és titokzatosan elmosolyodott. - Mindenesetre tudod, hogy van egy nagy projektünk Kuvaitban. Még van egy kis idő az indonéziai utazásig. Szerintem ezt az időt részben arra kellene használnod, hogy Kuvaitról olvass. A Bostoni Közkönyvtár remek forrás, de az MIT (Massachusetts Institute of Technology) és a Harvard könyvtárába is tudunk belépőt szerezni.

Ezután sok időt töltöttem ezekben a könyvtárakban, különösen a Bostoni Közkönyvtárban, amely csak néhány háztömbnyire volt az irodától és egészen közel a lakásomhoz. Nemcsak Kuvaittal ismerkedtem meg, hanem számos olyan gazdasági statisztikáról szóló könyvet is elolvastam, amit az ENSZ, az IMF (International Monetary Fund, Nemzetközi Valuta Alap) és a Világbank adott ki. Tudtam, hogy ökonometriai modelleket kell majd készítenem Indonéziáról és Jáváról, ezért úgy döntöttem, hogy tanulásképpen felállítok egyet Kuvaitról is.

Az egyetemen kapott üzleti képzésemnek az ökonometria nem volt része, így nagyon sok időt töltöttem ennek tanulmányozásával is. Még tanfolyamokat is végeztem a témában. Mindeközben rájöttem, hogy bizonyos statisztikai manipulációk segítségével ugyanazokból az adatokból nagyon különböző következtetésekre lehet jutni, így elérhető, hogy a végeredmény az elemző kedve szerint alakuljon.

A MAIN macsó szervezet volt. 1971-ben összesen négy hölgy dolgozott a szakcsapatában. Ezenfelül azonban mintegy kétszáz nő dolgozott a személyi titkárságokon - minden alelnöknek és osztályvezetőnek volt ilyen - és a gyors- és gépíró csoportban, ami a többi munkatársat szolgálta ki. Hozzászóltam ehhez a nemi előítélethez, így aztán különösen meglepődtem azon, ami a Bostoni Közkönyvtár olvasótermében történt egy szép napon.

Egy igen csinos barna hölgy lépett az asztalomhoz, és leült a velem szemköztü székre. Sötétzöld kosztümjében nagyon intelligensnek látszott. Ránézésre pár évvel idősebbnek tűnt nálam. Próbáltam úgy tenni, mintha észre sem venném, és közömbösen végeztem tovább a dolgom. Néhány perc múlva szó nélkül elém tolt egy nyitott könyvet. A könyv egy olyan táblázatnál volt nyitva, amit már régen kerestem Kuvaittal kapcsolatban, és könyvjelzőnek ott volt a névjegye: Claudine Martin, a Chas. T. Main Inc. különleges tanácsadója. Felnéztem lágy zöld szemébe, és ő kezet nyújtott.

- Felkértek, hogy segítsen a képzésedben — mondta.

El sem hittem, hogy mindez velem történik.

A következő naptól kezdve Claudine Bacon Street-i lakásán találkoztuk, ami csak pár háztömbnyire esett a MAIN Prudential Center-beli központjától. Együttlétünk első órájában elmagyarázta, hogy helyzetem rendkívüli, és mindent a legnagyobb titokban kell tartanunk. Elmondta, hogy mindeddig azért nem mondott senki semmit a munkámról, mert rajta kívül senki nincs erre feljogosítva. Aztán arról tájékoztatott, hogy feladata az, hogy engem gazdasági bérgyilkossá képezzen.

Már a pusztá elnevezés is régi kémtörténetszerű álmokat idézett. Zavarbajöttem attól az ideges nevetéstől, ami a számat elhagyta. Elmosolyodott, és biztosított arról, hogy ezt a kifejezést részben humorosan kell felfogni. „Ki venné komolyan?” - kérdezte.

Bevallottam, hogy semmit nem tudok a gazdasági bérgyilkosok szerepéről.

— Nem vagy egyedül - mondta nevetve. — Ritka fajta vagyunk, egy piszkos üzletágban. Senki nem tudhat arról, hogy részt veszel ebben - még a feleséged sem. - Majd elkomolyodott. - Őszinte leszek veled, és a következő hetekben mindent megtanítok neked, amit tudok. Aztán választanod kell. A döntésed végleges. Ha egyszer belépsz, többé nem léphetsz ki.

Ezután ritkán használta a teljes kifejezést; egyszerűen EHM-ek voltunk.

Már tudom, amit akkor nem tudtam - Claudine a lehető legteljesebben kihasználta személyiségemnek azokat a gyenge pontjait, amelyekre az NSA-interjúk során fény derült. Nem tudom, ki adta át neki ezeket az információkat — Einar, az NSA, a MAIN személyzeti osztálya, vagy valaki más -, de az biztos, hogy mesterien használta fel őket. Munkamódszere, a fizikai csábítással elegyített szóbeli manipuláció, kifejezetten rám volt szabva, bár — későbbi, több üzletágban szerzett tapasztalataim alapján mondhatom — beleillett azon általánosan használt módszerek sorába, amelyeket akkor vesznek elő, amikor nagy a tét, és erős a nyo-

más egy-egy csábító üzlet megkötésére. Kezdetől fogva tudta, hogy nem fogom a házasságomat veszélyeztetni titkos együttléteink felfedésével. És brutálisan nyílt volt, mikor a tőlem elvárt tevékenységek árnyoldalairól beszélt.

Fogalmam sem volt, kitől kapta a fizetését, bár nem volt okom feltételezni, hogy nem a névjegykártyáján feltüntetett MAIN-től. Akkoriban túl naiv, zavart és megbabonázott voltam ahhoz, hogy ma már nyilvánvalónak tűnő kérdéseket föltegyek.

Claudine elmondta, hogy munkámnak két alapvető célja van. Az egyik, hogy alátámasszam olyan nagy összegű nemzetközi hitelek kihelyezését, amelyek aztán óriási mérnöki és építőipari beruházásokon keresztül visszajuttatják a pénzt a MAIN és más amerikai vállalatok (mint például a Bechtel, a Halliburton, a Stone & Webster és a Brown & Root) számláira. A másik feladatom az, hogy fizetéseképtelenné tegyem a kölcsönöket fölvevő országokat (természetesen csak azután, hogy a MAIN-nek és a többi amerikai vállalatnak járó összegeket már kifizették), hogy állandó függésben maradjanak a hitelezőiktől és könnyű prédát jelentsenek, ha szívésségekre — például katonai bázisokra, ENSZ-szavazatokra vagy olajra és más természeti erőforrásokra - van szükségünk.

Az lesz a munkám, hogy előre jelezzem, milyen eredményekkel jár majd több milliárd dollár befektetése egy-egy országban. Egészen pontosan olyan tanulmányokat kell majd írnom, amelyek húsz-huszonöt évre jelzik előre a gazdasági növekedést, és amelyek különböző projektek hatásait elemzik. Ha például döntés születik, hogy egy országnak 1 milliárd dolláros kölcsönt folyósítunk annak érdekében, hogy vezetői ne álljanak a Szovjetunió mellé, a feladatom az lenne, hogy összevessem, milyen előnyökkel járna, ha az adott összeget erőművekre, új úthálózatra vagy éppen telekommunikációs rendszerre fordítanák. Olyan feladatot is kaphatok, hogy ha egy országnak fel akarnak ajánlani egy modern elektromos közműrendszert, bizonyítsam be, hogy az új rendszerből fakadó gazdasági növekedés indokolja a kölcsön föl vételét. A kritikus tényező minden esetben a bruttó nemzeti termék (GNP). Az a projekt nyer, amelyik a GNP évi átlagos legnagyobb növekedését ígéri. Ha csak egy projekt elindításáról van szó, azt kell bizonyítanom, hogy annak megvalósítása milyen kedvezően fogja érinteni a GNP alakulását.

Valamennyi ilyen programtervezetnek az volt a kimondatlan célja, hogy a beruházásban részt vevő cégek nagy profithoz jussanak, a fogadó ország néhány gazdag és befolyásos családja hasznot húzzon belőle, ugyanakkor biztosítsa a világ különböző országainak hosszú távú pénzügyi függését és így politikai lojalitását. Minél nagyobb a kölcsön, annál jobb. Azt a tényt senki nem vette figyelembe, hogy az országra nehezedő

adósságteher évtizedekre megfosztja a legszegényebb rétegeket az egészségügyi, oktatási és más szociális szolgáltatásoktól.

Claudine-nal nyíltan megvitattuk a GNP csalóka természetét. Például a GNP akkor is növekedést mutat, ha az egyetlenegy embert gazdagít, például egy közüzemi szolgáltató vállalat tulajdonosát, és akkor is, ha a lakosság többségére nagy adósságteher nehezedik. A vagyonosok gazdagodnak, a szegények szegényednek. A statisztika szempontjából ez gazdasági növekedésnek számít.

Mint az amerikai polgárok általában, a MAIN dolgozói is azt hitték, hogyjót teszünk azokkal az országokkal, amelyekben erőműveket, autópályákat és kikötőket építünk. Az iskoláink és a sajtónk arra tanított minket, hogy minden lépésünket önzetlennek lássuk. Az évek során sokszor hallottam olyan megjegyzéseket, hogy: „Ha nemzeti zászlónkat elégetik és a követségünk előtt tüntetnek, miért nem vonulunk ki abból az átkozott országból, és miért nem hagyjuk őket saját nyomorukban fetrengeni?”

Akik ilyet mondanak, sokszor diplomás emberek, tehát elvileg műveltek. Még sincs fogalmuk arról, hogy elsősorban azért létesítünk nagykövetségeket a világ különböző pontjain, hogy a saját érdekeinket érvényesítsük, ami a 20. század második felében azt jelentette, hogy az amerikai köztársaságot globális birodalomná tettük. Egyetemi bizonyítványaik ellenére ezek az emberek éppen annyira műveletlenek, mint azok a 18. századi gyarmatosítók, akik a földjük védelmében harcoló indiánokat az ördög szolgálóinak tartották.

Néhány hónap volt hátra indulásomig Indonéziába, Jáva szigetére, amit abban az időben a világ legsűrűbben lakott ingatlanjának volt szokás nevezni. Indonézia emellett véletlenül olajban is gazdag muzulmán ország és a kommunista szervezkedés egyik melegágya is volt.

— Ez Vietnam után a következő dominó — így mondta Claudine. - Meg kell nyernünk az indonézeket. Ha csatlakoznak a kommunista táborhoz... — ujját elhúzta a torka előtt, és édesen mosolygott. — Mondjuk azt, hogy nagyon optimista képet kell festened arról, hogyan fog virulni a gazdaság, ha megépülnek az új erőművek és elosztórendszerek. Ez lehetővé teszi majd, hogy az USAID és a nemzetközi bankok indokolják a kölcsönöket. Téged persze megjutalmaznak, és mehetsz tovább más egzotikus helyekre, más projekteken dolgozni. Az egész világot bejárhatod. — Figyelmeztetett, hogy szerepem nehéz lesz. — A bankok szakértőit nem lesz könnyű meggyőzni. Az a dolguk, hogy megkérdőjelezzék az előrejelzéseid — ezért fizetik őket. Az ő tekintélyüket erősíti, ha a munkádban hibát találnak.

Egy napon szóba hoztam, hogy a MAIN Jávára induló szakértői csoportjában rajtam kívül még tíz másik férfi lesz. Megkérdeztem, hogy

ők is hasonló kiképzést kapnak-e, mint én. Claudine biztosított arról, hogy nem.

- Ők mérnökök — mondta. — Ők tervezik majd az erőműveket, az átadó- és elosztórendszert, a kikötőket és az utakat, ahol az üzemanyagot szállítják majd. Te vagy az egyetlen, aki a jövő előrejelzésével foglalkozik. A te előrejelzéseid határozzák meg az általuk tervezett létesítmények és így a kölcsönök nagyságát. Amint látod, te vagy a kulcsembert.

Minden nap, mikor Claudine lakásáról hazafelé mentem, azon tűnődtem, vajon helyesen cselekszem-e. A lelkem mélyén valami azt súgta, hogy nem. De a múltban elszenvedett frusztrációk nem hagytak nyugodni. Úgy tűnt, hogy a MAIN mindent egyszerre kínál, ami az életemből hiányzott, mégis egyre azt kérdeztem magamtól, vajon mit szólna ehhez Tom Paine. Végül meggyőztem magam, hogy minél többet tanulok, minél több tapasztalatot szerzek, annál könnyebben leleplezhetem majd ezt az egészet később - a „belülről bomlasztás” régi önigazoló érve.

Mikor ezt a gondolatomat megosztottam Claudine-nal, döbbenet nézett rám. - Ne légy nevetséges. Ha egyszer beszállsz ebbe, többet nem tudsz kilépni. Ezt el kell döntened, mielőtt belekezel.

Megértettem, és megijesztett, amit mondott. Miután elbúcsúztam tőle, végigsétáltam a Commonwealth Avenue-n, befordultam a Dartmouth utcába, és meggyőztem magam, hogy a kivétel én vagyok.

Néhány hónappal később egy délután a kanapén ülve néztük, hogyan esik kint a hó.

— Egy szűk, exkluzív klubhoz tartozunk — mondta Claudine. — Azért fizetnek minket — és nem is rosszul —, hogy dollármilliárdokat csaljunk ki a világ különböző országaitól. A munkád legnagyobb részét abban áll, hogy próbáld rávenni a világ vezetőit, csatlakozzanak az Egyesült Államok gazdasági érdekeit érvényesítő hatalmas hálózatahoz. Végül ezek a vezetők annyira belegabalyodnak az adósság hálójába, hogy lojalitásuk biztosított. Akkor mozgósíthatjuk őket, mikor nekünk tetszik, hogy politikai, gazdasági vagy katonai igényeinket kielégítsék. Cserébe ezek a vezetők megszilárdíthatják politikai hatalmukat azzal, hogy országuk lakosainak ipari parkokat, erőműveket, repülőtereket építenek. Mindközben az amerikai mérnöki és építőipari cégek tulajdonosai igencsak meggazdagodnak.

Azon a délutánon, ebben az idilli helyzetben, miközben Claudine ablakából a kint örvénylő hópelyheket néztük, megtudtam jövőm foglalkozásom eredetét. Claudine elmesélte, hogy a történelem során a legtöbb birodalmat vagy katonai erővel vagy legalábbis katonai fenyegetés segítségével építették ki. A második világháború végén azonban a Szov-

jetunió megerősödésével és a nukleáris háború rémének fölmerülésével a katonai megoldás túl kockázatosná vált.

A döntő pillanat 1951-ben jött el, amikor Irán fellázadt egy brit olajvállalat ellen, amely kizsákmányolta természeti erőforrásait és népét. A vállalat a mai BP (British Petroleum) elődje volt. Irán demokratikusan megválasztott, igen népszerű miniszterelnöke (és a *TIME* magazin szerint az Év Embere 1951-ben), Mohamed Moszadik Irán teljes olajkészletét államosította. A tájékozott Anglia második világháborús szövetségésének, az Egyesült Államoknak a segítségét kérte. Mind a két ország tartott azonban attól, hogy a katonai bosszú a Szovjetuniót arra indítaná, hogy Irán oldalán szálljon harcba.

A tengerészgyalogság helyett tehát Washington egy CIA-ügynököt küldött Iránba: Kermit Rooseveltet (Theodore unokáját). Rooseveltnak teljesítményt nyújtott, és vesztegetéssel vagy fenyegetéssel egyre több embert állított a maga oldalára. Ezeket aztán rávette, hogy szervezenek utcai zavargásokat és véres tüntetéseket, ami azt a benyomást keltette, hogy Moszadik népszerűtlen és tehetetlen. Végül is Moszadik megbukott, és életének hátralévő részét házi őrizetben töltötte. Az Amerika-barát Mohammed Reza sah lett korlátlan hatalmú diktátor. Kermit Roosevelt fektette le annak a szakmának az alapjait, ahová én belépni készültem.¹

Roosevelt trükkje átformálta a Közel-Kelet történelmét, és ugyanakkor elavulttá tette a birodalomépítés hagyományos módszereit. Ez időben egybeesett azzal is, hogy az Egyesült Államok korlátozott — nem nukleáris - katonai akciókkal kezdett kísérletezni, amelyek aztán olyan csúfos vereségekhez vezettek Koreában és Vietnámban. 1968-ra — mikor az NSA az interjút készítette velem - világossá vált, hogy ha az USA (a Johnson és Nixon elnökök által megálmodott) világbirodalmi terveit valóra akarja váltani, akkor Rooseveltné iráni beavatkozásához hasonló módszereket kell alkalmaznia. Ez volt az egyetlen módja annak, hogy a szovjeteket atomháború veszélye nélkül legyőzzék.

Volt azonban egy probléma. Kermit Roosevelt a CIA alkalmazásában állt. Esetleges lebukása súlyos következményekkel járt volna. Várható volt, hogy az első, külföldi kormány megdöntésére irányuló amerikai beavatkozást még számos hasonló akció fogja követni, de olyan megoldást kellett találni, amely Washingtonot nem keveri közvetlen gyanúba.

A stratégiagyártók szerencséjére a '60-as években egy másfajta birodalom is zajlott: a multinacionális nagyvállalatok, valamint az IMF-hez és a Világbankhoz hasonló nemzetközi szervezetek megerősödése. Az IMF-et elsősorban az Egyesült Államok és európai birodalomépítő

társai finanszírozták. Szimbiotikus kapcsolat alakult ki a kormányok, a nagyvállalatok és a nemzetközi szervezetek között.

Mire én beiratkoztam a Boston University üzleti menedzsment szakára, a Rooseveltt-mint-CIA-ügynök problémát már meg is oldották. Az amerikai titkosszolgálat több ügynöksége — mint például az NSA - olyan lehetséges EHM-eket kezdett keresni, akiket aztán a nemzetközi nagyvállalatok alkalmazhattak. Ezek az EHM-ek sosem kaptak állami fizetést, csakis magánvállalatok kötelékében működtek. Így aztán ha piszkos munkájukra fény derült, azt a nagyvállalatok mohóságának a számlájára írták, nem hozták összefüggésbe a kormánypolitikával. Ráadásul az őket alkalmazó nagyvállalatok — bár kormányhivatalok és nemzetközi pénzügyi szervezetek is támogatták őket (az adófizetők pénzéből) — kívül estek a kongresszus és a közélet ellenőrző jogkörén, és egyre több jogszabállyal — például a márkanévre, a nemzetközi kereskedelemre, az információ szabad áramlására vonatkozó törvényekkel² - bástyázták körül függetlenségüket.

— Látod — mondta végül Claudine —, mi ennek a nemes szakmának csupán a következő generációja vagyunk, ami akkor indult útjára, amikor te még kis elsős voltál.

Indonézia: egy EHM munkájának első tanulságai

Amellett, hogy új pályámról tanultam, sokat olvastam Indonéziáról is.

— Minél többet tudsz egy országról, még mielőtt odamennél, annál könnyebb lesz a dolgod - tanácsolta Claudine. Megfogadtam a szavát.

Mikor Kolumbusz 1492-ben útnak indult, az akkor Fűszer-szigeteknek nevezett Indonéziába akart eljutni. A gyarmatosító korszakban ezt a szigetszoportot még Észak- és Dél-Amerikánál is sokkal többet érő kincsnek tartották. A gyönyörű szöveiről, különleges fűszereiről és dűsgazdag királyságairól híres Jáva volt a koronaékszer, a spanyol, holland, portugál és brit kalandorok leghevesebb összecsapásainak színtere. A küzdelemből a hollandok kerültek ki győztesen 1750-ben, de hiába erősítették meg a hatalmukat Jáván, még 150 évig tartott, míg a kijebb fekvő szigeteket uralmuk alá tudták vonni.

Mikor a japánok a második világháborúban lerohanták Jávát, a holland csapatok nem sok ellenállást tanúsítottak. Ennek következtében az indonézek - különösen a jávaiak - rengeteget szenvedtek. A japánok fegyverletételét követően egy karizmatikus vezető, Sukarno kiáltotta ki a függetlenséget. Négyévi küzdelem után a hollandok végül 1949. december 27-én visszaadták a szuverenitását annak a népnek, amely több mint három évszázadon keresztül idegen uralom alatt, harcok között élt. Sukarno lett a köztársaság első elnöke.

Indonézia kormányzása azonban nehezebb feladatnak bizonyult, mint a hollandok legyőzése. A szigetvilág 17 500 szigetének lakossága távolról sem volt homogén; törzsi ellentétek, évszázadok óta harcban álló népcsoportok, több tucat nyelv és dialektus, gyökeresen más kultúrák jelle-

mezték az országot. Az összecsapások gyakoriak és brutálisak voltak, és Sukarno erővel teremtett rendet. 1960-ban fölfüggesztette a parlament működését, és 1963-ban élete végéig elnökké nyilvánították. Szoros szövetségeket kötött a világ különböző kommunista államaival katonai felszerelés és kiképzés ellenében. Szovjet fegyverekkel ellátott indonéz csapatokat küldött a szomszédos Malajziába, hogy a kommunizmust Délkelet-Ázsiában terjessze, és ezzel a világ szocialista vezetőinek elismerését kívívja.

Ellenzéke egyre erősödött, és 1965-ben puccsot hajtottak végre ellene. Sukarno csak szeretője fürgé észjárásának köszönhetően úszta meg élve, de sok közeli munkatársa és magas rangú tisztje nem volt ilyen szerencsés. A helyzet nagyon emlékeztetett az 1953-ban Iránban lezajlott eseményekre. Végül is mindenért a kommunista pártot tették felelőssé, különösen annak Kínához közel álló frakcióját. Az ezt követő tömegmészárlásoknak, melyeket a hadsereg indított el, becslések szerint három-ötszázezer halálos áldozata volt. A hadsereg vezetője, Suharto tábornok 1968-ban vette át elnökként a hatalmat.

1971-re az Egyesült Államokban megérett az elhatározás, hogy Indonéziát át kell csábítani a kommunista táborból, hiszen a vietnami háború kimenetele egyre bizonytalanabbnak látszott. Nixon elnök 1969 nyarán megkezdte a csapatok kivonását, és az amerikai stratégia egyre globálisabb méretekben kezdett gondolkozni. A stratégia lényege az volt, hogy megakadályozza, hogy országok dominószerűen, egymást követően kommunista befolyás alá kerüljenek, és az különösen egy-két országra koncentrálódott. A kulcs Indonézia volt. A MAIN villamos energiai projektje annak az átfogó tervnek a része volt, amely biztosítani kívánta az amerikai dominanciát Délkelet-Ázsiában.

Az amerikai külpolitika alappillére az volt, hogy Suharto úgy szolgálja Washington, mint az iráni sah. Az Egyesült Államok azt is remélte, hogy Indonézia példája modellként fog szolgálni a térség többi országa számára. A stratégia alapját képezte az a feltételezés is, hogy az Indonéziában elért siker kedvező hatást kelt az egész muzulmán világban, különösen a robbanásveszélyes Közel-Keleten. És ha mindez még nem lett volna elég ösztönző tényező, Indonéziának még olaja is volt. Egyelőre senki nem volt tisztában a készletek nagyságával és minőségével, de az olajtársaságok kutatói nagyon bizakodóan nyilatkoztak a lehetőségekről.

Az én lelkesedésem is egyre nőtt, ahogy a Bostoni Közkönyvtárban a könyvekbe merültem. Kezdtém elképzelni az előttem álló kalandokat. A MAIN-nek dolgozva a Békehadtest nyomorúságos életformáját ragyogó luxuskörülményekkel válthatom föl. A Claudine-nal töltött idő máris egyik fantáziám megvalósulását jelentette; túl szépnek látszott

ahhoz, hogy igaz legyen. Legalább részben kárpótolva éreztem magam azokért a szörnyű évekért, amelyeket a fiúiskolában töltöttem.

Más is történt az életemben: Ann-nel nemjöttünk kijól. Gondolom, megérezte, hogy kettős életet élek. Én a saját viselkedésemet magam előtt azzal igazoltam, hogy nehezteltem rá, amiért belekényszerített a házasságba. Hiába támogatott és gondoskodott rólam ecuadori kiküldetésünk során; kapcsolatunkban még mindig azt láttam, hogy ugyanúgy beadtam a derekam az ő ostoba elvárásainak, mint annak idején a szüleimnek. Természetesen visszatekintve már úgy gondolom, hogy Claudine-nal fenntartott viszonyom meghatározó tényező volt kapcsolatunk megromlásában. Erről nem beszélhettem Ann-nek, de megérezte. Akárhogy is, elhatároztuk, hogy szétköltözünk.

1971-ben, egy héttel tervezett indonéziai utazásom előtt válogatott sajtókkal és kenyérféleségekkel és egy üveg kiváló Beaujolais-val terített asztal várt rám Claudine kis ebédlőjében. Köszöntőt mondott a tiszteletemre.

— Megcsináltad — mondta mosolyogva, de mosolya egyáltalán nem tűnt őszintének. — Most már közénk tartozol.

Fél óráig kellemesen elcsevegtünk, majd mikor a bort megittuk, úgy nézett rám, mint addig még soha.

— Soha senkinek ne beszélj a találkozásainkról — mondta szigorú hangon. - Nem bocsátanék meg neked, és letagadnám, hogy valaha is láttalak. — Hosszasan rám nézett — talán ez volt az egyetlen alkalom, amikor félttem tőle —, és aztán hidegen elnevette magát. — Veszélyessé válna az életed, ha beszélnél.

Meg voltam döbbenve. Szörnyen éreztem magam. Később azonban, mikor már a MAIN irodái felé gyalogoltam, el kellett ismernem, hogy okosan volt fölépítve a terv. Mindig csak az ő lakásában voltunk együtt; kapcsolatunkra nem volt semmi bizonyíték, és a MAIN munkatársai közül senkinek sem volt ehhez köze. Énem egy része őszintén csodálta Claudine-t; ő legalább nem csapott be úgy, ahogy a szüleim becsaptak Tiltonnal vagy Middleburyvel kapcsolatban.

Megmentünk egy országot a kommunizmustól

Romantikus elképzelésem volt Indonéziáról, ahol az elkövetkező három hónapot készültem tölteni. Az elolvasott könyvek némelyikében a fényképek ragyogó színű sarongokba öltözött gyönyörű nőket, egzotikus bali táncosokat, tüzet fújó sámánokat és füstölgő vulkánok lábánál smaragdszínű vízen kivájt fatörzs kenukban evező harcosokat mutattak. Különösen megkapó volt az a sorozat, amelyen a hírhedt bugi kalózok remek fekete vitorlás hajói voltak láthatóak. Ezek a kalózok, akik még utazásom idején is hajóztak a szigetvilág vizein, annak idején annyira rettegésben tartották az európai tengerészeket, hogy azok otthon aztán így ijesztgették a gyerekeiket: „Jók legyetek, különben elvisz a bugi!” Ezek a képek a lelkem mélyéig lázba hoztak.

Ennek az országnak a történelme és legendakincse csodálatosnál csodálatosabb figurák tárháza: rosszindulatú istenek, komodói sárkányok, törzsi szultánok, és olyan ősi történetek, amelyek még jóval Krisztus születése előtt keltek útra az ázsiai hegyeken és a perzsa sivatagokon keresztül, hogy a mediterrán vidéken is befészkeljék magukat kollektív pszichénk legmélyebb rétegeibe. Már e mesés szigetek nevei — Jáva, Szumátra, Borneó, Celebesz — is csábítóan hangzanak. A misztikum, mítosz és erotikus szépség földje ez, csalóka kincs, amelyet Kolumbusz egész életén át hasztalan keresett; hercegnő, akinek kezéért hiába versengett Spanyolország, Hollandia, Portugália és Japán; fantázia és álom.

Óriási várakozásokkal néztem az út elébe, talán úgy, mint a régi nagy felfedezők. Kolumbuszhoz hasonlóan azonban tudnom kellett volna fékezni a fantáziámat. Talán tudhattam volna, hogy a sors nem mindig

úgy vezeti az embert, mint ahogy ő elképzei. Indonézia valóban kínált kincseket, de nem minden bajra gyógyírt jelentő csodaszereket, amit vártam. Jakartában, a füstös fővárosban töltött első napjaim 1971 nyarán kifejezetten sokkszerűen értek.

A szépség azért jelen volt. Gyönyörű nők színes sarongokban; trópusi virágokkal ékes kertek; egzotikus bali táncosok; a szivárvány minden színében pompázó, ötletesen kifestett biciklitaxik; a volt holland gyaratmosítók villái és tornyos mecsetek. De volt a városnak egy visszataszító, tragikus arca is. Leprások nyújtogatták kezük véres csomkjait. F fiatal lányok árulták aprópénzért testüket. Az egykor ragyogóan megépített holland csatornák szennyvizet fertővé változtak. A fekete folyók szeméttel szegélyezett partjain egész családok laktak kartondobozokból összetákol t házakban. Fűlsiketítő dudálás és fojtogató füst. Szépség és rütség, elegancia és közönségesség, spiritualitás és profanitás. Ez volt Jakarta, ahol a szegfűszeg és az orchidea illata keveredett a nyitott szennyvízcsatornák bűzével.

Én már láttam szegénységet. New Hampshire-ben voltak olyan osztálytársaim, akik kátránypapírból készült viskóban laktak, hideg téli napokon is vékony kabátban és szétrúgott teniszcipőben jöttek iskolába, és mosdatlan testük régi izzadságtól és trágyától szaglott. Laktam az andokbeli parasztok sárkunyhóiban, ahol az étrend szinte kizárólag szárított kukoricából és krumpliból állt, és ahol egy újszülöttnak éppen annyi esélye volt arra, hogy megérje első születésnapját, mint arra, hogy meghaljon. Láttam már szegénységet, de ez mind semmi volt Jakartához képest.

Csapatunkat természetesen az ország legjobb szállodájában, a Pan American Airways tulajdonában álló Hotel Intercontinental Indoné siában szállásolták el. A világ többi pontján működő Intercontinental Szállodákhoz hasonlóan ez is arra volt berendezve, hogy a gazdag külföldiek, különösen az olajcégek vezető alkalmazottai és családjaik minden szeszélyét kielégítse. Ott-tartózkodásunk első estéjén projektvezetőnk, Charlie Illingworth vacsorát adott a tiszteletünkre a szálloda legfelső emeletén található elegáns étteremben.

Charlie nagy szakértője volt a háborúnak. Szabad ideje jelentős részét nagy csatákról és hadvezérekről szóló történelmi könyvek és regények olvasásának szentelte. A vietnami háborút karosszékből támogató katonák mintapéldánya volt. Szokásához híven ezen az estén is khakisznű nadrágot és ugyanolyan rövid ujjú inget viselt katonai váll-lappal.

Miután köszöntött bennünket, rágyújtott egy szivarra.

— A jó életre! — sóhajtotta, miközben pezsgőspoharát megemelte. Követtük a példáját.

— A jó életre! — Poharaink összecsendültek.

Charlie szivarfüstbe burkolózva körülnézett.

— Itt el leszünk kényeztetve - bólintott elismerően. — Az indonézek gondunkat fogják viselni. És az amerikai nagykövetség emberei is. De ne felejtjük el, mi is itt a dolgunk. — A jegyzeteibe pillantott. — Igen, azért vagyunk itt, hogy Jáva, a világ legnépesebb országa elektromos hálózatának tervét elkészítsük. De ez csak a jéghegy csúcsa.

Arckifejezése komollyá vált; arra emlékeztetett, ahogy George C. Scott játszotta Patton tábornokot, Charlie egyik kedvenc hősét.

— Nem kevesebbért vagyunk itt, mint hogy kimentsük ezt az országot a kommunizmus karmai közül. Ahogy tudjátok, Indonézia mögött hosszú és tragikus történelem áll. Most, hogy készül belépni a 20. századba, újra válaszút elé került. A mi dolgunk elérni, hogy ne kövesse északi szomszédainak, Vietnammak, Kambodzsának és Laosznak a példáját. A kulestényező egy integrált elektromos hálózat. Ez járulhat hozzá leginkább — talán az olaj mellett —, hogy biztosítsuk a kapitalizmus és a demokrácia uralmát.

— Ha már az olajról van szó — mondta; nagyot szívott szivarjából, és jegyzetlapjai közül néhányat átlapozott —, mindnyájan tudjuk, hogy országunk mennyire függ az olajtól. Indonézia erős szövetségesünk lehet ebben a tekintetben. A villamosítási terv kifejlesztésekor tehát tartsák szem előtt, hogy az olajipar és az azt kiszolgáló létesítmények - kikötők, csővezetékek, építő vállalatok — megkapják az elektromos energiát, amire a terv 25 éves futamideje alatt szükségük lehet.

Felpillantott a jegyzeteiből, és egyenesen rám nézett.

-Jobb fölfelé tévedni, mint alulbecsülni. Nem akarjuk, hogy indonéz - vagy amerikai — gyerekek vére száradjon a lelkünkön. Nem akarjuk, hogy a sarló és a kalapács vagy Kína vörös zászlója alatt éljenek!

Ahogy aznap éjjel az ágyamban feküdtem, magasan a város felett, luxuslakosztályom kényelmében és biztonságában, képzeletemből Claudine lépett elő. Nyomasztottak a dolgok, amiket ő a külföldi adósságról mondott. Azzal próbáltam nyugtatni magam, hogy felidéztem a menedzsmentképzés makroökonómia óráin tanultakat. Végül is, mondtam magamnak, azért vagyok itt, hogy segítsek Indonéziának kiemelkedni középkori gazdasági viszonyaiból, és elfoglalni helyét a modern ipari társadalomban. De tudtam, ha majd reggel kinézek az ablakon, a szálloda fényűző kertjén és uszodáin túl körös-körül a nyomorúságos viskók tengerét fogom látni. És tudtam, hogy ott mindennap csecsemők halnak meg élelem és ivóvíz hiányában, és mind a csecsemők, mind a felnőttek rémes körülmények között élnek, és szörnyű betegségektől szenvednek.

Miközben álmatlanul forgolódtam az ágyamban, nem tudtam magam előtt tagadni, hogy Charlie és csoportunk minden tagja önző érdekből van itt. Az amerikai külpolitika és nagyvállalatok érdekeit szolgáljuk. A kapzsiság vezérel bennünket, és nem az, hogy az indonéznek nagy tömegeinek életkörülményein javítsunk. Különös szó jutott eszembe: *korporatokrácia*. Nem tudtam, hallottam-e már valahol, vagy én találtam ki, de úgy tűnt, pontosan leírja azt az új elitet, amely ellenőrzése alá akarja vonni a földgolyót.

A korporatokrácia néhány, hasonló célokat követő ember szoros baráti társasága, melynek tagjai viszonylag szabadon mozognak a nagyvállalati és kormányzati pozíciók között. A Világbank akkori elnökének, Robert McNamarának a pályája kiváló példa volt erre. A Ford Motor Company elnökéből a Kennedy- és a Johnson-kormány honvédelmi minisztere lett, majd a világ legbefolyásosabb pénzügyi intézményének vezető pozícióját töltötte be.

Arra is rájöttem, hogy főiskolai professzoraim nem értették meg a makroökómia valódi természetét; valójában egy gazdaság növekedése sokszor csak a hatalmon lévő szűk réteget gazdagítja tovább, és nincs hasznára a társadalom többi részének, sőt lehet, hogy őket még jobban elnyomorítja. Valójában a kapitalizmus terjesztése gyakran a középkori feudális rendszerhez hasonló berendezkedéshez vezet. Ha ezt egyes tanáraink tudták is, nem árulták el — talán azért, mert a felsőoktatást is a nagyvállalatok, illetve az azokat vezető emberek finanszírozzák. A valóság feltárása valószínűleg a professzorok állásába került volna — ha én kimondanám az igazságot, én is elveszteném az enyémet.

Ilyen gondolatok gyötörték minden éjjel a Hotel Intercontinental Indonésiában. Döntésemet, hogy részt veszek ebben a munkában, végül is teljesen személyes okokkal igazoltam: fölküzdöttem magam abból a New Hampshire-i városból, ki az előkészítő iskolából, és el a behívó elől. Részben a szerencsének, részben kemény munkának köszönhetően helyet szereztem magamnak az élet napos oldalán. Az is megnyugtató, hogy a saját kultúráim szemszögéből nézve helyesen cselekszem. Úton voltam afelé, hogy sikeres és elismert közgazdász legyek. Azt csináltam, amire a menedzsmentképzés fölkészített. Olyan fejlesztési modellt segítettem bevezetni, amelyet a világ agytrösztjeinek legnagyobb koponyái hagytak jóvá.

Ennek ellenére éjszakánként gyakran kellett azzal vigasztalnom magam, hogy majd egyszer fölfedem az igazságot. Csak így tudtam aztán elaludni, Louis L'Amour régi vadnyugati regényeit olvasva.

Eladom a lelkem

Tizenegy tagú csoportunk hat napot töltött Jakartában; jelentkeztünk az amerikai nagykövetségen, különféle tisztviselőkkel találkoztunk, rendbe szedtük magunkat, és üldögtünk a medence körül. Megdöbbenett, hogy milyen sok amerikai lakik a Hotel Intercontinentalban. Gyönyörködtem a ragyogó fiatal nőkben - az amerikai olajipari és építőipari cégek vezető munkatársainak feleségeiben, akik napközben a medence körül, este pedig a hotel környékén található fél tucat luxusétterem valamelyikében ültök el az időt.

Aztán Charlie egy Bandung nevű hegyi városba költöztette a csapatot. Az éghajlat enyhébb volt, a szegénység kevésbé mellbevágó, és kevesebb dolog vonta el a figyelmünket a munkánkról. Megkaptuk a kormány egyik, Wisma nevű vendégházát, vezetővel, szakáccsal, kertésszel és kiszolgáló személyzettel együtt. A holland megszállás alatt épült Wisma kényelmes menedék volt. Tágas terasza teaültetvényekre nézett, amelyek beborították a környék hullámozó dombjait, és felkúsztak a vulkanikus jávai hegyek lejtőire. A szálláson kívül kiutaltak nekünk tizenegy Toyota terepjárót is, sofőrrel és tolmáccsal együtt. Végül tagsági igazolványt kaptunk az exkluzív Bandungi Golf- és Teniszklubba, és a Perusahaan Umum Listrik Negara (PLN) nevű, állami tulajdonban álló elektromos társaság helyi központjában biztosítottak számunkra irodát.

A Bandungban töltött első pár nap során többször tárgyaltam Charlieval és Howard Parkerrel. Howard már hetvenes éveiben járt; nyugdíjazása előtt a New England Elektromos Hálózathoz dolgozott mint vezető terhelés-előrejelző. Most az volt a dolga, hogy felmérje azt az energia-

mennyiséget és erőmű-kapacitást (terhelést), amelyre Jáva szigetének az elkövetkezendő huszonöt évben szüksége lesz, és ezt az előrejelzést városokra és régiókra bontsa le. Mivel az energiaszükséglet nagyban függ a gazdasági növekedéstől, előrejelzései az én gazdasági számításaimon múltak. Csapatunk többi tagja az általunk megadott számok alapján dolgozza majd ki a villamosítási terv részleteit: helyezi el, valamint tervezi meg az erőműveket, az átviteli- és elosztóvonalakat és az üzemanyagszállítási rendszereket, úgy, hogy az az általunk fölállított előrejelzésnek a lehető legjobban megfeleljen. Megbeszéléseink alkalmával Charlie nem győzte hangsúlyozni munkám fontosságát, és állandóan azt ismételtette, hogy legyek nagyon optimista a számításaim elkészítésekor. Claudine-nak igaza volt; én voltam a fejlesztési terv kulcsembere.

— Az első pár hét feladata — magyarázta Charlie — az adatgyűjtés.

Ő, Howard és én Charlie kényelmes irodájának nagy rattan karosszékeiben ültünk. A falakat a Ramayana ősi hindu történeteit ábrázoló batikkárpit borította. Charlie szivarfüstöt pöfékelt.

— A mérnökök részletes képet fognak adni a jelenlegi energiarendszerről, a kikötők kapacitásáról, az utakról, vasútról és minden ilyesmiről. - Szivarjával rám mutatott. — Neked gyorsan kell cselekedned. Az első hónap végére Howardnak már nagyjából tisztában kell lennie az áramhálózat eredményeképpen megszülető gazdasági csoda nagyságrendjével. A második hónap végére már részletesebb számokra lesz szüksége - régiókra lebontva. Az utolsó hónapban már csak a hiányzó elemeket pótoljuk. Ez kritikus időszak lesz; mindnyájan összedugjuk majd a fejünket. Mielőtt hazaindulunk, meg kell győződnünk arról, hogy minden szükséges információ a birtokunkban van. A hálaadás ünnepére otthon leszünk, ez a jelszavam. Utána már senki nem jön vissza.

Howard ránézésre barátságos nagypapának látszott, de valójában keserű öregember volt, aki úgy érezte, becsapta az élet. Sosem jutott fel a New England Elektromos Hálózat vezető pozíciójába, és ez mélyen bántotta.

— Mellőztek — mondta többször -, mert nem adtam be a derekam.

Nyugdíjba küldték, és mivel nem bírta, hogy a feleségével kettesben üljön otthon tétlenül, elfogadta a MAIN által felkínált konzultációs munkát. Ez volt a második megbízatása, és Einar és Charlie egyaránt figyelmeztetett, hogy legyek vele óvatos. A következő szavakkal jellemezték: *makacs, rosszindulatú, bosszúálló*.

Mint később kiderült, Howard volt az egyik legbölcsebb tanárom, még ha annak idején nem is tudtam elfogadni. Sosem volt olyan kiképzésben része, amelyet én Claudine-től kaptam. Gondolom, túl öregnek, esetleg túl makacsnak tartották. Vagy talán csak rövid távon akartak vele

dolgozni, míg nem találnak egy hozzám hasonló, formálhatóbb, főállású embert. Akárhogy is, az ő szempontjukból Howard valóban problémásnak bizonyult. Világosan látta a helyzetet, és azt, hogy milyen szerepet akarnak vele eljátszatni, és eltökélte, hogy nem lesz egyszerű bábfigura. Einar és Charlie jellemzése helyállónak bizonyult, de makacsságának legalább egy része abból fakadt, hogy nem akart a szolgájuk lenni. Nem hiszem, hogy valaha is hallotta a gazdasági bérgyilkos kifejezést, de tudta, hogy az imperializmus egy olyan formájának terjesztésére akarják felhasználni, amit elfogadhatatlannak tartott.

Egy Charlie-val folytatott megbeszélésünk után félrevont. Nagyot halló készüléke volt, és annak hangerő-szabályozójával játszott az inge alatt.

- Ez maradjon kettőnk között — mondta fojtott hangon. Közös irodánk ablakánál álltunk, amely a PLN épülete mellett húzódó pangó csatornára nézett. Fialat nő fürdött poshadt vizében, egy sarongot lazán meztelen testére csavarva, hogy szemérmességének látszatát fönntartsa. - Meg akarnak majd győzni téged, hogy ez a gazdaság szárnyalni fog - mondta Howard. — Charlie könnyörtelen. Ne hagyd, hogy bedaráljon.

Szavai hatására szédülni kezdtem, de ugyanakkor be akartam bizonyítani, hogy Charlie-nak igaza van; végtére is egész karrierem attól függött, hogy MAIN-beli főnökeim elégedettek lesznek-e velem.

- Ez a gazdaság biztos, hogy szárnyalni fog - mondtam, még mindig a csatornában fürdő nőt figyelve. - Nézd csak meg, mi történik.

- Hát így állunk — motyogta, tudomást sem véve a csatornáról és a nőről. - Már be is adtad a derekad, igaz?

A figyelmemet újabb esemény kötötte le. Egy öregember ereszkedett le a csatorna partján, letolta a nadrágját, leguggolt, és könnyített magán. A fiatal nő látta, de nem zavartatta magát, fürdött tovább. Elfordultam az ablaktól, és egyenesen Howardra néztem.

- Én már láttam egyet-mást — mondtam. - Lehet, hogy fiatal vagyok, de nemrég tértem vissza Dél-Amerikából, ahol három évet töltöttem. Láttam, mi történik, ha valahol olajat találnak. A dolgok gyorsan változnak.

- Ó, én is láttam már egyet-mást - felelte gúnyosan. — Volt rá pár évem. Egyet mondhatok, fiatalember. Nem érdekelnék az olajlelőhelyeitek. Egész életemben elektromos terhelés előrejelzésével foglalkoztam - a nagy világválság és a második világháború alatt, depresszió és felledülés idején. Láttam, hogy a Route 128* úgynevezett massachusettsi

*Route 128: a bostoni kör-autópálya, melynek mentén számos hi-tech vállalat telepedett meg. (A ford.)

csodája mit tett Bostonnal. És biztosan állíthatom, hogy még nem volt olyan, hogy az elektromos terhelés tartósan évi 7—9%-nál nagyobb ütemben nőtt volna. És ez is csak a legjobb időkben; 6% realisabb.

Rábámultam. Énem egy része gyanította, hogy igaza lehet, de úgy éreztem, meg kell védenem magam. Meg kellett győződnöm, mert saját lelkiismeretemet is meg kellett nyugtatnom.

— Howard, ez nem Boston. Ez olyan ország, ahol idáig még aligjuttott valaki egyáltalán elektromos áramhoz. Itt minden másképp van.

Sarkon fordult, és kezével olyan mozdulatot tett, mintha el akarna söpörni.

— Menj csak — morogta. - Add el magad. Mit érdekel engem az előrejelzésed. Kirántotta a székét az íróasztala mögül, és belerogyott. - Az elektromos terhelés előrejelzését annak alapján fogom megcsinálni, amit én gondolok, nem pedig holmi légből kapott gazdasági előrejelzés alapján.

Fölkapta ceruzáját, és irkálni kezdett jegyzetömbjébe.

Ez már olyan kihívás volt, amit nem hagyhattam szó nélkül. Az asztala elé álltam.

— Nézd, elég hülyén fogsz kinézni, ha én azt jelzem előre, amit mindenki vár - egy kaliforniai aranylázhoz hasonló gazdasági robbanást -, te pedig egy olyan elektromosenergia-növekedést, mint Bostonban az 1960-as években.

Lecsapta a ceruzáját, és rám bámult.

— Lelkiismeretlenség! Ez az, nem más. Te — ti mind - karja széles mozdulatával a falon túli irodákra mutatott — eladtátok a lelketeket az ördögnek. A pénzért csináljátok. Most pedig — kényszeredett mosollyal az inge alá nyúlt - kikapcsolom a hallókészülékemet, és megyek vissza dolgozni.

Ez teljesen felkavart. Kimentem a folyosóra, és elindultam Charlie irodája felé. Félúton megtorpantam; elbizonytalanodtam, mit is akarok tulajdonképpen. Inkább visszafordultam, lementem a lépcsőn, ki a délutáni napsütésbe. A fiatal nő éppen mászott fölfelé a csatorna töltésén, sarongja szorosan teste köré csavarva. Az öregember eltűnt. Néhány fiú játszott pancsolva, kiabálva a csatorna vizében. Egy idősebb asszony térdig a vízben állva mosta a fogát, egy másik ruhát sulykolt.

Gombócot éreztem a torkomban. Leültem egy törött betondarabra, és próbáltam nem törődni a kanális bűzével. Keményen küzdöttem, hogy el ne sírjam magam; próbáltam rájönni, miért érzem magam ilyen nyomorultul.

A pénzért csináljátok. Újra és újra hallottam Howard szavait. Eleve nembe vágott.

A kisfiúk továbbra is egymást fröcskölték; vidám kiabálásuk betöltötte a levegőt. Azon tűnődtem, mit kellene tennem. Hogyan lehetnék én is olyan gondtalan, mint ők? Ez a kérdés gyötört, amint néztem őket, hogyan ugrálnak a vízbe boldog-ártatlanul, szemmel láthatóan nem tudva, milyen veszélynek teszik ki magukat azzal, hogy ebben a fertőzött vízben játszanak. Egy öreg, púpos férfi bicegett görbe botjával a csatorna partjára. Megállt, nézte a fiúkat, szája fogatlan mosolyra húzódott.

Talán megbízhatnék Howardban; talán ketten találnánk valamilyen megoldást. Rögtön megkönnyebbülést éreztem. Fölkaptam egy kis követ, és beledobtam a csatornába. Azonban ahogy a vízgyűrűk elhaltak, úgy tűnt el az énjókedvem is. Tudtam, hogy nem tehetek ilyet. Howard öreg volt és megkeseredett. Ő már elszalasztotta azokat a lehetőségeket, amelyek pályáját előrevihették volna. Ő most már biztos nem inog meg. Én fiatal voltam, éppen csak indulóban, és semmiképpen nem akartam volna úgy végezni, mint ő.

Ahogy a kanális koszos vizébe bámultam, újra felsejlettek a New Hampshire-i iskola képei, ahol nyarakat töltöttem egyedül, míg a többi fiú elsőbálos mulatságokra készült. Lassan tudatosult bennem a szomorú tény, hogy megint nincs senki, akivel beszélhetnék.

Azon az éjszakán ágyban fekve sokáig gondolkoztam az embereken, akik életem részei lettek, és azon tűnődtem, milyen volna az életem, ha nem találkoztam volna velük. Hol lennék most? Nem Indonéziában, az biztos. Ajövőmön is tűnődtem, ami felé haladok. Az előttem álló döntésen. Charlie világossá tette, hogy azt várja Howardtól és tőlem, hogy legalább évi 17%-os növekedési rátával számoljunk. Milyen előrejelzést írjak?

Egyszerre olyan gondolat ötlött a fejembe, ami megnyugtató. Hogy is nem jutott ez eszembe hamarabb? Nem is enyém itt a döntés. Howard megmondta, hogy azt csinálja, amitjónak lát, függetlenül az én eredményeimtől. Én megszerezhetem főnökeim jóindulatát magas gazdasági számaimmal, és ő is meghozza a saját döntését; az én munkám valójában nem is lesz majd hatással a villamos hálózat tervére. Az emberek mindig az én szerepemet hangsúlyozzák, de tévednek. Nagy kő esett le a szívemről. Mély álomba merültem.

Néhány nap múlva Howard súlyos amőbafertőzést kapott. Gyorsan egy katolikus missziós kórházba vittük. Az orvos gyógyszert írt föl, és azt javasolta, hogy Howard azonnal térjen vissza az Egyesült Államokba. Ő biztosított minket arról, hogy már minden szükséges adatot összegyűjtött, és előrejelzését Bostonban is be tudja fejezni. Búcsúzásunkkor megismételte korábbi figyelmeztetését.

- Ne bűvészkedj a számokkal - mondta. - Én nem veszek részt ebben a játékban, akármit is beszéltek gazdasági csodáról!

2. RÉSZ

1971-1975

Inkvizítori szerepben

Az indonéz kormánnyal, az Ázsiai Fejlesztési Bankkal és az USAID-del kötött szerződésünk értelmében csapatunk egy tagjának végig kellett látogatnia a tervezett elektromos hálózat területére eső nagyobb településeket. Én kaptam ezt a feladatot. Ahogy Charlie megfogalmazta: „Te már túlélted Amazóniát; tudod, mit kezdj a bogarakkal, a kígyókkal és az ihatatlan vízzel.”

Sofőrömmel és tolmácsommal együtt sok szép helyen megfordultam, és sokszor aludtam nyomorúságos szállásokon. Találkoztam helyi üzleti és politikai vezetőkkel, és meghallgattam véleményüket a gazdasági növekedés kilátásait illetően. Úgy találtam azonban, hogy többségük vonakodik megosztani velem ismereteit. Mintha gátlásossá tette volna őket a jelenlétem. Általában azt mondták, lépjek kapcsolatba a főnökeikkel, a kormányhivatalokkal vagy a vállalatok jakartai központjával. Néha már úgy éreztem, valami összeesküvés vesz körül.

Ezek az utak rendszerint rövidek, két-három naposak voltak; két út között mindig visszatértem Bandungba. A Wisma házvezetőnőjének volt egy nálam pár évvel fiatalabb fia. Rasmonnak hívták, de édesanyján kívül mindenki Rasynek szólította. Közgazdaságtant tanult a helyi egyetemen, és rögtön érdekelni kezdte a feladatom. Gyanítottam, hogy egyszer csak megkérdez, nem tudnék-e munkát adni neki. Elkezdtem tőle a bahasa indonéz nyelvet tanulni.

Miután Indonézia elnyerte függetlenségét, Sukarno elnök azt tartotta a legsürgősebbnek, hogy hozzanak létre egy könnyen megtanulható közös nyelvet. A szigetvilágban több mint 350 nyelvet és dialektust beszél-

tek,¹ és Sukarno felismerte, hogy az országnak közös szókincsre van szüksége ahhoz, hogy a sok szigeten, sokféle kultúrában élő népet összefogja. Nemzetközi nyelvészcsoporthoz hívtat össze, amely aztán egy igen sikeres nyelvet alkotott: a bahasa indonézt. Ez a malájra alapul, de elkerüli a legtöbb nyelvet jellemző bonyolult igeidőket, rendhagyó igéket és más komplikációkat. Az 1970-es évek elejére a legtöbb indonéz már beszélt, bár saját közösségeikben továbbra is a jávait vagy más helyi dialektusokat használtak. Rasy remek, jó humorú tanár volt, és a shuarral, sőt a spanyollal is összehasonlítva a bahasa könnyűnek bizonyult.

Rasynek volt egy kismotorja, és elhatározta, hogy megismerteti a városával és annak lakóival.

— Megmutatom neked Indonézia egy olyan arcát, amit még nem ismersz - ígérte egy este, és maga mögé ültetett a motorra.

Árnyékbábszínházak, hagyományos zenétjátszó utcai muzsikások mellett mentünk el; láttunk tűznyelőket, zsonglőröket és utcai árusokat, akik csempészett amerikai kazettáktól kezdve ritka helyi műtárgyakig mindent árultak. Végül egy kis kávéházban kötöttünk ki, ami tele volt fiatalokkal; ruháik, kalapjaik, hajviseletük egy '60-as évek végi Beatles-koncert hangulatára emlékeztettek, bár mindnyájan indonézek voltak. Rasy bemutatott az egyik asztal mellett ülő csoport tagjainak, és leültünk.

Mindnyájan beszéltek angolul, ha nem is mindjól, de értékelték és bátorították, hogy bahasa nyelven próbálkozzak. A nyílt és őszinte beszélgetés során megkérdezték, hogy az amerikaiak általában miért nem tanulják meg az ő nyelvüket. Nem tudtam válaszolni. Azt sem tudtam megmagyarázni, miért én vagyok az egyetlen nyugati a városnak ebben a részében, holott a golf- és teniszkлуб, a luxuséttermek, a jobb mozik és elegáns bevásárlóközpontok tele vannak európaiakkal és amerikaiakkal.

Mindig emlékezni fogok erre az éjszakára. Rasy és barátai úgy bántak velem, mint egy közülük valóval. Eufórikus boldogság töltött el attól, hogy velük lehettem, megosztották velem a városukat, ételüket, zenéjüket, beszívhattam a szegfűszeg-cigaretták illatát, és tréfálkozhattam, nevethettem velük. Olyan volt újra, mint a Békehadtestben, és egyszerre azon tűnődtem, miért is akartam első osztályon utazni, és elzárni magam ezektől az emberektől. Ahogy telt az idő, egyre jobban érdekelték őket a véleményem Indonéziáról és a vietnami háborúról. Mindnyájan mélyen fel voltak háborodva ettől a „törvénytelen megszállástól”, ahogy nevezték, és örömmel látták, hogy egyetértek velük.

Mire Rasyvel visszatértünk a vendégházba, már sötét éjszaka volt. Nagyon megköszöntem neki, hogy elvitt magával, ő pedig azért volt

hálás, hogy megnyíltam barátaim felé. Megállapodtunk, hogy ezt még megismétljük, megöltük egymást, és elmentünk lefeküdni.

Ez a Rasyvel töltött este vágyat ébresztett bennem arra, hogy több időt töltsék távol a MAIN csapatától. Másnap reggel megbeszélésünk volt Charlie-val, ahol elmondtam, mennyire nem jutok információhoz a helyi embereken keresztül. Ráadásul az adatok többsége, amelyekre a gazdasági előrejelzések kidolgozásához szükségem volt, csak a jakartai kormányhivatalokban volt hozzáférhető. Charlie-val megegyeztünk, hogy egy-két hetet Jakartában töltök.

Együttérzését fejezte ki, hogy el kell hagynom Bandungot a füstös nagyváros kedvéért, és én is sajnálkoztam. Titokban azonban izgatott a lehetőség, hogy egyedül fedezzem föl Jakartát, és az elegáns Hotel Intercontinental Indonesiában lakhassak. Jakartában azonban azt tapasztaltam, hogy már más színben látom a világot. Megváltoztatott az este, amit Rasyvel és fiatal barátaival töltöttem, és a vidéki utazások. Más-képp tekintettem a többi amerikaiakra. A fiatal feleségek már nem tunk olyan szépeknek. A medence körüli vaskerítés, az alsó emeletek ablakait takaró vasrácsok, amiket korábban észre sem vettem, hirtelen jelentőségteljesé váltak. A hotel elegáns éttermeiben fől szolgált étel ízetlennek tunk.

Mást is észrevettem. A politikai és üzleti vezetőkkel folytatott megbeszéléseim során érdekes jelenségre figyeltem föl azzal kapcsolatban, ahogy bántak velem. Korábban ez nem tunk fel, de most láttam, hogy egyáltalán nem örültek ajelenlétemnek. Például amikor egyik a másiknak bemutatott engem, egy olyan bahasa szót használt, amely a szótár szerint *inkvizírt* vagy *kérdőbizt* jelentett. Szándékosan nem árultam el nyelvtudásomat - még a tolmácsom is úgy tudta, hogy csak pár mondatot beszélek —, vettem egy jó bahasa—angol szótárt, és sokat használtam az ilyen találkozók után.

A szavak jelentésének véletlen egybeesései voltak ezek csupán? A szótárom értelmezett valamit félre? Próbáltam meggyőzni magam arról, hogy igen. De minél több időt töltöttem el ezekkel az emberekkel, annál inkább láttam, hogy betolakodó vagyok; ők valahonnan fönről parancsot kaptak arra, hogy működjenek együtt velem, és nem tehettek mást, mint hogy engedelmeskedtek. Nem tudom, ki adta a parancsot: kormánytisztviselő, bankár, tábornok vagy az amerikai nagykövetség. Csak azt tudom, hogy bár behívtak irodáikba, megkínáltak teával, udvariasan válaszoltak a kérdéseimre, és minden látható módon igyekeztek kifejezni, hogy örülnek a látogatásomnak, a felszín alatt elzárkózás és gyűlölet húzódott.

Ez arra késztetett, hogy eltűnjek a kérdéseimre adott válaszaikon és adataik hitelességén is. Például az sosem fordulhatott elő, hogy tolmá-

csoommal egyszerűen csak besétálok egy hivatalba, és ott találkozom valakivel; először időpontot kellett kérni. Ez még önmagában nem is lett volna furcsa, ha nem tartott volna olyan felháborítóan sokáig. Mivel a telefonok ritkán működtek, kocsival végig kellett araszolnunk a bedugult forgalmú utcákon, amelyek olyan szerencsétlenül voltak kialakítva, hogy gyakran egy pár sarokkal arrébb lévő épületig is egy óra volt az út. Mikor odaértünk, mindenféle nyomtatványokat töltettek ki velünk. Végül megjelent egy titkár. Udvariasan — arcán a híresjávai mosollyal — kikérdezett, milyen információra lenne szükségem, és adott egy időpontot.

A megadott időpont kivétel nélkül mindig több nappal későbbre esett, és mikor végre megtörtént a találkozó, átnyújtottak nekem egy előre összeállított paksamétát. Az ipari vállalkozók öt- és tízéves terveket adtak meg, a bankárok mindenféle diagramokkal szolgáltak, a kormányhivatalnokok pedig olyan projektek listáit adták át, amelyek most kerülnek le a tervezőasztalról, hogy aztán a gazdasági növekedés motorjaivá váljanak. Minden adat, amit a gazdaság vagy a kormány oldaláról kaptam, és mindaz, ami ezeken az interjúkon elhangzott, azt támasztotta alá, hogy Jáva a világ gazdaságban példátlan, robbanásszerű gazdasági növekedés előtt áll. Soha senki nem kérdőjelezte meg ezt az előfeltevést, nem adott ezzel ellentétes információt.

Ahogy azonban visszafelé tartottam Bandungba, és ezeken az élményeken tűnődtem, valami mélyen zavart. Úgy tűnt, hogy minden, amit Indonéziában csinálok, inkább játék, mint valóság. Mintha pókereznénk. A lapjainkat nem fedjük föl. Nem bizhatunk egymásban, nem hagyatkozhatunk a másiktól kapott információra. De ez a játék halálosan komoly, és az elkövetkezendő évtizedekre emberek millióinak az életét határozza meg.

Perbe fogott civilizáció

- Elviszlek egy *dalangra*. — mondta Rasy ragyogva. — Tudod, a híres indonéz bábszínházak. — Szemmel láthatóan örült, hogy visszatértem Bandungba. — Nagyon fontos előadás lesz ma a városban.

A város olyan részein vitt keresztül motorral, amelyekről idáig nem is tudtam; negyedeken, ahol a hagyományos jávai *kampongházak* úgy sorakoztak, mint kicsi, szegényes, cseréptetejű templomok. Itt már nem láttam a fővárosban megszokott tekintélyes holland gyarmati villákat és irodaépületeket. Az emberek láthatóan szegények voltak, mégis büszkén viselkedtek. Viseltes, de tiszta, batikolt sarongot viseltek, élénk színű blúzokkal és széles karimájú szalmakalappal. Bármerre mentünk, széles mosollyal és nevetéssel köszöntöttek. Mikor megálltunk, gyerekek szaladtak oda hozzánk, hogy megtapintsák a farmernadrágom anyagát. Az egyik kislány illatos virágot tűzött a hajamba.

A motorról egy mellékutcában álló színház közelében szálltunk le. A színházban már több száz ember gyűlt össze; néhányan álltak, mások hordozható székekben ültek. Gyönyörű, tiszta éjszaka volt. Bár Bandung óvárosának szívében voltunk, az utcán nem volt közvilágítás, így a csillogok ragyogtak a fejünk fölött. A levegőt égő fa, földimogyoró és szegfűszeg illata töltötte be.

Rasy eltűnt a tömegben, és hamarosan több fiatallal tért vissza, akikkel a kávéházban már találkoztam. Forró teával, apró süteményekkel és mogyoróolajban sült húsfalatokkal kínáltak. Úgy tűnhetett, hogy haboztam, mielőtt ez utóbbit elfogadtam, mert az egyik nő egy kicsi tűzre mutatott.

- Nagyon friss hús — mondta nevetve. — Most sült ki.

Aztán felcsendült a zene — a *gamalán* templomi harangokat idéző varázslatos hangja.

- A dalang maga játszik a hangszereken — súgta Rasy. - Ő egyedül kezeli a bábokat, és adja a hangjukat is, több nyelven. Majd fordítjuk neked.

Nagyon érdekes előadás volt; ősi legendákkal ötvözött akkori aktuális események. Később megtudtam, hogy a dalang sámán, az előadást transzbanjátszotta végig. Több mint száz bábuja volt, és mindegyik más hangon beszélt. Sosem felejttem el ezt az egész életemet meghatározó estét.

Miután az előadás klasszikus, a Ramayana ősi szövegein alapuló része véget ért, a dalang egy Richard Nixont formázó, rájellemezően nagy orrú és lógó orcájú bábút vett elő. Az amerikai elnök úgy volt öltözve, mint Sam bácsi: csillagsávos cilindert és frakkot viselt. Az elnök kíséretében egy másik bábu is felbukkant, amely háromrészes hajszálcíkos öltönyben feszített. Ez a bábu egyik kezében egy dollárjelekkel kidekorált vödört tartott, a másikkal pedig egy amerikai zászlót lengetett Nixon feje fölött, ahogy a szolga legyezi az urát.

Mögöttük a Közel- és Távol-Kelet térképe jelent meg: az egyes országok kampókon függtek a helyükön. Nixon rögtön odament a térképhez, leemelte Vietnámot, és bekapta. Kiáltott valamit, amit úgy fordítottak le, hogy „Keserű! Szemét! Ebből elég!” Azzal bedobta Vietnámot a vödörbe, majd sorra ugyanezt tette a többi országgal is.

Meglepett, hogy először nem Délkelet-Ázsia dominó-országokként emlegetett népeit választotta. Ezek helyett közel-keleti országokat emlegetett le — Palesztinát, Kuvaitot, Szaúd-Arábiát, Irakot, Szíriát és Iránt. Ezután Pakisztán és Afganisztán felé fordult. Nixon minden egyes országot valami durva iszlámellenes megjegyzés kíséretében dobott a vödörbe: „Muszlim kutyák!” „Mohamed szörnyetegei!” vagy „Muzulmán ördögök!”

A tömeg egyre izgatottabbá vált, és ahogy telt a vödör, úgy nőtt a feszültség. A nézők hol dühöngtek, hol nevettek, hol meg voltak döbbenve. Időnként úgy éreztem, hogy megsértődtek a bábjátékos mondatain. Én megijedtem; ott álltam ebben a tömegben, amelyből egy fejjel kimagaslottam; féltem, hogy dühük egyszer csak felém irányul. Aztán Nixon valami olyat mondott, amitől lúdbőrös lett a hátam, mikor Rasy lefordította.

- Ezt adjuk a Világbanknak. Nézzük, mit tud kihozni nekünk Indonéziából. Leemelte Indonéziát a térképről, és éppen a vödörbe akarta ejteni, mikor egy új figura ugrott elő. Ez a bábu indonéz férfit formá-

zott, batikolt inget és khakiszínű nadrágot viselt, és egyjelvénnyel nagy betűkkel ott állt a neve.

— Egy népszerű bandungi politikus — magyarázta Rasy.

A bábu Nixon és a vödrös ember közé ugrott, és fölemelte a kezét.

- Stop! — kiáltotta. - Indonézia szuverén ország.

A tömeg tapsviharban tört ki. A vödrös ember fölemelte a zászlóját, és belevágta az indonéz férfiba, aki megtántorodott, majd drámai halál után kilehelte a lelkét. A közönség fűjjolt, kiabált, az öklét rázta. Nixon és a vödrös ember egy darabig ott álltak velünk szemben, majd meghajoltak, és kimentek.

— Azt hiszem, mennem kéne — fordultam Rasyhoz. Védőn átkaroltam a vállam.

— Semmi baj — mondta. — Ellened személy szerint senkinek nincs kifogása.

Én nem voltam ebben olyan biztos.

Később átmentünk a kávéházba. Rasy és a többiek is biztosítottak arról, hogy az előadás előtt nem tudtak a nixonos—világbankos jelenetről.

— Sosem lehet tudni, mivel lep meg ez a bábjátékos — mondta az egyik fiatalember.

Fennhangon tűnődtem, hogy vajon nem az én tiszteletemre állítottak-e színre ezt a jelenetet. Valaki fölnevetett, és azt mondta, hogy túl nagy az egóm.

- Tipikus amerikai vonás - lapogatta meg a hátamat barátságosan.

- Az indonézeket nagyon érdekli a politika - mondta a mellettem ülő férfi. — Az amerikaiak nem járnak ilyen előadásokra?

Velem szemben egy gyönyörű angol szakos lány ült.

- Te is a Világbanknál dolgozol, nem? — kérdezte.

Elmondtam neki, hogy jelenlegi munkámmal az Ázsiai Fejlesztési Bank és az USAID bízott meg.

— Valójában ez nem ugyanaz? — nem is várt válaszra. — Nem úgy van-e minden, ahogy ez a darab mutatta? Nem úgy néz-e a kormányok Indonéziára és a többi országra, mint egy fűrt...

Kereste a megfelelő szót.

— Szőlőre - segítette ki egy barátja.

- Igen, egy fűrt szőlőre. Azt választja, amelyiket akarja. Angliát megtartja. Kínát megeszi. Indonéziát kidobja.

- Miután elveszitek az olajunkat - tette hozzá egy másik nő.

Próbáltam védeni magam, de hiába. Büszke szerettem volna lenni arra, hogy eljöttem a városnak erre a részére, végignéztem ezt az Amerika-ellenes darabot, amit akár személyes sértésnek is vehettem volna. Szerettem volna, hogy ők is bátornak lássanak, hogy értékeljék: az ame-

rikai küldöttségéből egyedül én vettem a fáradságot, hogy megtanuljak bahasa nyelven és érdeklődjem a kultúrájuk iránt, hogy én voltam az egyetlen külföldi az előadáson. Aztán mégis úgy gondoltam, okosabb ezekről nem szólni. Inkább másra próbáltam terelni a beszélgetést. Megkérdeztem, szerintük a dalang Vietnam kivételével miért csak muzulmán országokat választott ki.

A szép angol szakos lány nevetett:

— Mert ez a terv.

— Vietnam csak hídfőállás — vágott közbe egy férfi —, mint annak idején Hollandia a nácik számára. Ugródeszka.

— Az igazi célpont - folytatta a lány — a muszlim világ.

Ezt már nem hagyhattam válasz nélkül.

— Nem gondolhatjátok komolyan, hogy az Egyesült Államok iszlámenellenes!

— Nem? Mióta nem? Olvasd csak el az egyik történeteket, a brit Toynbee könyvét. Már az ötvenes években megjósolta, hogy a következő század igazi háborúja nem a kommunisták és a kapitalisták, hanem a keresztények és a muzulmánok között fog folyni.

— Arnold Toynbee ezt mondta volna? — meg voltam döbbenve.

— Igen. Olvasd el a *Perbefogott civilizációt* (Civilisation on Trial) és *A világ és a Nyugatot* (The World and the West).

— De miért lenne ellenségeskedés a keresztények és a muzulmánok között? — kérdeztem. Összenéztek. Szemmel láthatóan nem értették, hogy kérdezhetek ekkora ostobaságot.

— Azért — mondta a lány lassan, mintha gyöngélméjűnek vagy nagyothallónak magyarázna —, mert a Nyugat, és különösen vezető hatalma, az Egyesült Államok, eltökélte, hogy uralma alá hajtja a földet, és létrehozza a világtörténelem legnagyobb birodalmát. És ezt már csaknem el is érte. A Szovjetunió jelenleg még útjában áll, de a szovjetek nem fognak sokáig kitartani. Toynbee ezt előre látta. Nincs vallásuk, nincs hitük, semmi nincs az ideológiájuk mögött. A történelem bizonyítja, hogy a hit — a lélek, a magasabb hatalomba vetett bizalom - elengedhetetlen. Mi, muzulmánok, hiszünk. Erősebben, mint bármelyik másik nép, még a keresztényeknél is erősebben. Tehát várunk. És erősödünk.

— Kivárjuk az időnket - kapcsolódott be az egyik férfi -, és aztán lecsapunk, mint a kígyó.

— Micsoda szörnyű gondolat! - alig tudtam türtőztetni magam. — Hogyan lehetne ezt elkerülni?

Az angol szakos lány egyenesen a szemembe nézett.

— Ne legyetek olyan mohók — mondta — és olyan önzők. Vegyétek észre, hogy más is van a világon a nagy házaitokon és az elegáns bevá-

sárlóközpontokon kívül. Az emberek éheznek, ti pedig az autótokba való benzin miatt aggódtok. Gyerekek halnak szomjan, míg ti a divatmagazinokat böngésszitek. A hozzánk hasonló népek fuldokolnak a szegénységben, de a ti fületek zárva van a segélykiáltásaink előtt. Meg sem hallgatjátok azokat, akik minderről beszélni próbálnak nektek. Radikálisnak vagy kommunistának bélyegzitek őket. Meg kell nyitnotok a szíveteket a szegények és elnyomottak előtt, ahelyett, hogy mégjobban beletipornátok őket a nyomorba és a szolgaságba. Már nincs sok idő hátra. Ha nem változtok meg, végetek van.

Néhány nappal később a népszerű bandungi politikussal, akinek a figurája szembeszállt Nixonnal és akit a vödrös ember leszúrt, cserbenhagyásos gázoló végzett.

Jézus, másképp

A dalang emléke máig elevenen él bennem; ugyanígy a szép angol szakos lány szavai is. Az a bandungi éjszaka a megértés és a gondolkodás új szintjét nyitotta meg előttem. Bár addig is részben tudatában voltam, milyen következményei lehetnek indonéziai munkánknak, reakcióimat csak érzelmek uralták, és ezeket az érzelmeket általában ajózan észre, történelmi példákra és biológiai okokra hivatkozva le tudtam csendesíteni. Azzal igazoltam magam előtt részvételemet ebben a munkában, hogy ilyen az emberi élet; Einar, Charlie és mindnyájan csak azt tesztüszük, amit az emberek mindig is tettek: gondoskodunk magunkról és a családunkról.

A fiatal indonézekkel folytatott beszélgetésem azonban rákényszerített, hogy más oldalról is vizsgáljam ezt a kérdést. Az ő szemükkel nézve ráébredtem, hogy az önző külpolitika a világon sehol nem válik ajövő generációk hasznára. Ez a politika rövidlátó, csakúgy, mint a nagyvállalatok éves jelentései vagy a külpolitikát megfogalmazó politikusok választási stratégiái.

A gazdasági előrejelzésekhez szükséges adatok beszerzése céljából gyakran kellett Jakartába utaznom. Arra használtam az ott töltött magányos napokat, hogy ezeken a dolgokon tünődjek, és egy naplóbá feljegyzéseket készítsek. Jártam az utcákat, pénzt adtam a koldusoknak, és próbáltam szóba elegyedni leprásokkal, prostituáltakkal és utcagyerekekkel.

Sokat gondolkoztam a nemzetközi segélyek természetén, és azon, milyen szerepet játszhatnak a fejlett országok a kevésbé fejlettek szegény-

ségének és nyomorának enyhítésében. Mikor őszinte a külföldi segély, és mikor nyújtják mohóságból és önös érdekből? Kezdtém kétségbe vonni, lehet-e egyáltalán az ilyen segély önzetlen. Ha nem, hogyan lehetne ezen változtatni? Biztos voltam benne, hogy a hazámhoz hasonló országoknak határozott lépéseket kellene tenniük, hogy segítsenek a világ éhezõ és beteg emberein, de abban is biztos voltam, hogy ez ritkán — vagy soha nem — volt beavatkozásaink fő motivációja.

Mindig visszatértem a kiinduló kérdéshez: olyan nagy baj az, ha a segélyek célja az imperializmus céljainak támogatása? Gyakran azon kaptam magam, hogy irigylem a Charlie-hoz hasonló embereket, akik annyira hittek a mi rendszerünkben, hogy rá akarták erőltetni a világ többi országára. Kételkedtem abban, hogy a világ korlátozott erőforrásai lehetővé tennék valamennyi ország számára, hogy az Egyesült Államokhoz hasonló bőségben éljen, mikor még az USA-ban is több millió szegény él. Ráadásul abban sem voltam biztos, hogy más országok polgárai akarnának-e úgy élni, mint mi. Az erőszakos cselekményekről, depresszióról, kábítószerrel, válásról és bűnözésről vezetett statisztikáink azt mutatják, hogy bár a történelem egyik leggazdagabb országa vagyunk, ugyanakkor egyik legboldogtalanabb társadalma is. Miért akarnánk, hogy mások is ide jussanak?

Talán Claudine figyelmeztetett minderre annak idején. Már nem voltam benne biztos, mit is akarhatott mondani nekem. Akárhogy is, minden intellektuális érvet félretéve, sajnos fájdalmasan világosan láttam, hogy ártatlanságom korának vége. Ezt írtam a naplómbe:

Van ártatlan ember Amerikában? Bár a gazdasági piramis csúcsán lévők nyernek legtöbbször, amerikaiak millióinak életmódja függ — közvetve vagy közvetlenül — a kevésbé fejlett országok kizsákmányolásától. Az üzleti életünk jó részét fenntartó erőforrások és olcsó munkaerő az Indonéziához hasonló országokból jön, és nagyon kevés haszon jut vissza hozzájuk. A nemzetközi segély formájában nyújtott kölcsönök biztosítják, hogy a mai gyerekek, de még az ő unokáik is egész életükben kiszolgáltatottak legyenek. Meg kell engedniük nagyvállalatainknak, hogy természeti erőforrásaikat kizsákmányolják, és le kell mondaniuk az oktatásról, egészségügyről és más szolgáltatásokról, hogy adósságaikat vissza tudják nekünk fizetni. Az a tény, hogy vállalataink már megkapták ennek a pénznek a nagy részét azért, hogy erőműveket, repülőtereket és ipari parkokat építsenek, úgy látszik, nem számít. Felmenthető-e az amerikaiak nagy része a felelősség alól azért, hogy nem tudnak erről? Igaz, hogy alulinformáltak, szándékosan félretájékoztatottak — de vajon ártatlanok-e?

Természetesen szembe kellett néznem azzal a ténnyel, hogy már én is a szándékosan félretájékoztatók közé tartozom.

A világméretű szent háború gondolata nagyon aggasztó volt, de minél többet tűnődtem rajta, annál valószínűbbnek tűnt. Azonban úgy gondoltam, ha ez a dzsihád tényleg elindul, nem annyira a muzulmánok és a keresztények között fog zajlani, mint inkább a kevésbé fejlett és a fejlett országok között, talán a muzulmánok vezetésével. Mi, a fejlett országok lakói, felhasználjuk az erőforrásokat; a fejlődő országok erőforrásait. Semmi változás a gyarmati kereskedelmi rendszerhez képest; jól működő mechanizmusok biztosítják, hogy a kevés természeti kincssel, de nagy hatalommal rendelkező országok könnyen kizsákmányolhassák azokat, akik természeti kincsekben gazdagok, de gyengék.

Nem volt nálam Toynbee könyve, de eleget tudtam a történelemből ahhoz, hogy belássam, a hosszú ideig kizsákmányolt népek egyszer föllázadnak. Elég csak az amerikai forradalomra és Tom Paine-re gondolni. Emlékeztem rá, hogy annak idején Anglia azzal indokolta adói kivetését, hogy katonai védelmet nyújtott gyarmatainak a franciákkal és az indiánokkal szemben. A gyarmatok lakói ezt másképp látták.

Paine ragyogó könyvében, a *Józan észben* (Common Sense) lényegében ugyanazt kínálta honfitársainak, amire fiatal indonéz barátaim is hivatkoztak - egy eszmét, hitet egy magasabb erő igazságában, és a szabadság és egyenlőség vallását, amely szöges ellentétben állt a brit monarchiával és annak elitista osztályszerkezetével. A mohamedánok is hasonlólt hirdetnek: hitet egy magasabb erőben, és a meggyőződést, hogy a fejlett országoknak nincs joguk hatalmuk alá vetni és kizsákmányolni a világ többi népét. Az amerikai szabadságharc polgáráihoz hasonlóan a muszlimok is azzal fenyegetnek, hogy harcolni fognak a jogaikért, és ahogy a britek az 1770-es években, most mi is terrorizmusnak minősítjük ezeket az akciókat. Úgy látszik, a történelem ismétli önmagát.

Tűnődtem azon, milyen lenne a világ, ha az Egyesült Államok és szövetségesei a gyarmati háborúkban - például Vietnamban - elköltött dollármilliárdokat arra fordították volna, hogy megszüntessék a világon az éhezést, vagy mindenki számára — az amerikaiak számára is — hozzáférhetővé tegyék az oktatást és az alapvető egészségügyi szolgáltatásokat. Hogyan érintené a következő generációkat, ha erőinket a nyomor felszámolására szentelnénk, ha védenénk a vízkészleteket, az erdőket és általában a tiszta vizet és levegőt nyújtó természetet, és mindazon dolgokat, amelyek a lelkünket ugyanúgy táplálják, mint a testünket? Nem hiszem, hogy alapító atyáink úgy gondolták volna, hogy az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való jog csak az ame-

rikaiakat illeti meg; akkor most miért követünk olyan imperialista értékrendet, amelyek ellen ők harcoltak?

Indonéziában töltött utolsó éjszakámon fölriadtam álmomból, felültem az ágyban, és felkapcsoltam a lámpát. Úgy éreztem, rajtam kívül még van valaki a szobában. Körülnéztem; csak az ismerős bútorok, batikolt tapéta, bekeretezett árnyékbábok a falon. És akkor eszembe jutott az álom.

Krisztus állt előttem. Ugyanolyan volt, mint az a Jézus, akivel gyerekkoromban minden este megosztottam gondolataimat a kötelező imádság után. Az egyetlen különbség abban állt, hogy a gyerekkori Jézus szőke volt és fehér bőré, ennek pedig göndör fekete volt a haja és sötét a bőre. Lehajolt, és valamit fölemelt a vállára. Először azt gondoltam, hogy kereszt, de aztán láttam, hogy egy autó acéltengelye; a keréktárcsa úgy nyúlt Jézus feje fölé, mint valami fém glória. A gépolaj vérként csöpögött a homlokára. Kiegyenesedett, a szemembe nézett, és így szólt: „Ha ma jönnék, másnak látnátok.” Megkérdeztem, miért. „Mert a világ megváltozott” — mondta.

Az órámon láttam, hogy hamarosan virrad. Tudtam, hogy nem fogok már tudni visszaaludni, így felöltöztem, lifttel lementem az üres társalgóba, és sétáltam egyet a kertben az úszómedence körül. A hold fényesen sütött; az orchideák édes illata betöltötte a levegőt. Leültem egy padra, és azon tűnődtem, hogy mit keresek én itt, miért éppen ide sodort az élet, miért éppen Indonéziába. Tudtam, hogy megváltozott az életem, de fogalmam sem volt, mennyire alapvetően.

Hazafelé találkoztam Ann-nel Párizsban. Megpróbáltunk kibékülni, de a francia nyaralás alatt is veszekedtünk. Bár voltak szép együttléteink, be kellett látnunk, hogy a bennünk egymással szemben fölglyülemlt rengeteg harag és sérelem áthághatatlan akadályt jelentett. Ráadásul annyi mindent nem mondhattam el neki! Claudine volt az egyetlen ember, akivel minderről beszélhettem volna; rengeteget gondoltam rá. Ann és én a bostoni Logan repülőtérrel már külön taxiban indultunk haza, két külön lakásba.

Egy életre szóló lehetőség

Az igazi próbatétel Indonéziával kapcsolatban otthon várt rám. A megérkezésünk utáni reggelen a MAIN Prudential Center-beli központjába siettem, ahol a liftre várva értesültem, hogy Mac Hall, a MAIN idős, kifürkészhetetlen elnöke és vezérigazgatója Einart a portlandi iroda elnökévé nevezte ki. Így közvetlen főnököm Bruno Zambotti lett.

A Cary Grant elegánsjóképűségével megáldott Brunót „ezüst rókának” is nevezték, részben a haja színéről, részben amiatt, hogy ravaszul túljárt mindenkinek az eszén, aki keresztezni próbálta az útját. Kiválóan képzett ember volt: MBA fokozattal és mérnöki diplomával is rendelkezett, jól értett az ökonometriához, és remekül fogalmazott. Alelnökként a MAIN elektromos energia részlegét és a külföldi projektek többségét felügyelte. Várható volt, hogy a vállalat elnöki székében ő követi majd idős mentorát, Jake Daubert. A MAIN legtöbb alkalmazottjához hasonlóan félelemmel vegyes csodálatot éreztem Bruno iránt.

Ebéd előtt az irodájába hívatott. Pár mondatot csevegtünk Indonéziáról, aztán Bruno valami olyat mondott, hogy majdnem leestem a székről.

— Elbocsátom Howard Parkert. Nem akarok most részletekbe menni, elég annyi, hogy elvesztette a realitásérzékét — zavaróan kedvesen mosolygott, míg ujjával az asztalán fekvő iratcsomó tetején dobolt. — Évi nyolc százalék. Ekkora elektromosenergia-igény növekedéssel számol. El tudod ezt hinni? Egy olyan lehetőségek előtt álló országban, mint Indonézia!

Az arcáról eltűnt a mosoly, és egyenesen a szemembe nézett.

— Charlie Illingworth azt mondja, hogy a te gazdasági előrejelzésed sokkal realisabb, és abból évi 17—20%-os terhelésnövekedés következne. Igaz ez?

Bólintottam, hogy igaz.

Fölállt, és kezet nyújtott.

- Gratulálok. Elő vagy léptetve.

Lehet, hogy el kellett volna mennem ünnepelni valami jó kis étterembe a MAIN-beli kollégáimmal, vagy akár egyedül. De én állandóan csak Claudine-ra gondoltam. Majd meghaltam, hogy elmesélhessem neki az előléptetésemet és indonéziai élményeimet. Figyelmeztetett, hogy ne hívjam külföldről, így nem is hívtam. Most elkeseredve tapasztaltam, hogy a telefonszáma már nem él. Keresni kezdtem.

Egy fiatal pár költözött a lakásába. Ebédidő volt, de valószínűleg az ágyból ugrasztottam ki őket; meglehetősen dühösen biztosítottak arról, hogy semmit nem tudnak Claudine-ról. Elmentem az ingatlanügynökséghez mint Claudine unokatestvére. Az adataik között egyáltalán nem szerepelt volt tanárom és mesterem neve; a lakást előzőleg egy férfi vette ki, aki nevét titokban kívánta tartani. A Prudential Centerben a MAIN ügyintézőitől is azt a felvilágosítást kaptam, hogy nem szerepel a foglalkoztatottak között. Csak annyit ismertek el, hogy vannak „különleges tanácsadók”, akiknek az adataiba nem tekinthetek be.

Késő délutánra kimerültem és kiégtem. Ráadásul a hosszú repülőút utáni átállási nehézségek miatt is pocsékul voltam. Mikor üres lakásomba visszatértem, elkeserítően magányosnak és elhagyottnak éreztem magam. Az előléptetésem semmit nem jelentett a számomra, hacsak nem annak bizonyítékát, hogy megvettek. Az ágyra rogytam, és elöntött a kétségbeesés. Claudine kihasznált és eldobott. Elhatároztam, hogy nem adom át magam a keserűségnek, és elfojtottam az érzelmeimet. Úgy tűnt, órákig feküdtem ott a puszta falakat bámulva.

Végül sikerült összeszednem magam. Fölkeltem, megittam egy sört, és az üres üveget az asztalhoz vágtam. Aztán kibámultam az ablakon. Egy távoli utcából mintha ő közeledett volna. Az ajtóra bámultam, majd újra ki az ablakon. A nő közelebb ért. Szép volt, és ajárása is emlékeztetett Claudine-éra, de nem ő volt az. A szívem megsajdult, a dühöt és gyűlöletet félelem váltotta fel.

Hirtelen magam előtt láttam, hogy Claudine gyilkos golyózáporban áll, tántorog, és holtan esik össze. Elhessegettem ezt a képet, bevettem pár altatót, és álomba ittam magam.

Másnap reggel a telefon ébresztett öntudatlan álmomból. Paul Mormino, a MAIN személyzeti osztályának vezetője hívott; bár gondolta, hogy pihenni szeretnék, mégis kért, legalább délután menjek majd be.

— Jó híreim vannak! — mondta. — Ettől majd magadhoz térsz.

Szót fogadtam, és kiderült, hogy Bruno állta a szavát. Sőt nemcsak Howard helyére léptetett elő, hanem vezető közgazdász címet és fizetésemelést is adott. Ettől kicsit jobb kedvre derültem.

Délután még nem dolgoztam; a Charles folyó partján kóboroltam néhány doboz sörrel a kezemben. Ahogy ott ültem és a vitorlásokat figyelve próbáltam megbirkózni a hosszú repülőút miatti átlálás és a kegyetlen másnaposság nehézségeivel, meggyőztem magam, hogy Claudine elvégezte a munkáját, és továbblépett a következő feladatára. Mindig hangsúlyozta, milyen fontos a titoktartás. Majd ő fog hívni. Morminónak igaza volt. A rosszullet és az aggodalmam elpárolgott.

Az ezt követő hetekben megpróbáltam nem gondolni Claudine-ra. Írtam a jelentésemet az indonéz gazdaságról, és felülvizsgáltam Howard előrejelzéseit. Olyan tanulmányt készítettem, amelyet a főnökeim látni akartak: a rendszer üzembe állítása utáni első tizenkét évben az elektromos energia iránti igény évi 19%-kal fog nőni, az azt követő nyolc évben évi 17%-kal, majd a huszonöt éves időszak fennmaradó részében évi 15%-kal.

A következtetéseimet hivatalos találkozókra kellett megvédenem nemzetközi pénzügyi intézmények képviselői előtt. Szakértői csapataik hosszasan és könyörtelenül kérdeztek. Addigra érzelmeim egyfajta komor elhatározássá váltak; ez igencsak hasonlított a középiskolában átéltetekhez, mikor a lázadás helyett inkább kitüntem. Claudine emléke azonban mindig velem volt. Mikor az Ázsiai Fejlesztési Bank egy szemtelen fiatal közgazdásza egy egész délutánon át gyötört a kérdéseivel, hogy nevet szerezzen magának a banknál, eszembe jutott Claudine tanácsa, amit még hónapokkal azelőtt, a Bacon Street-i lakásban hallottam tőle.

— Ki lát ajövőbe huszonöt évre előre? — kérdezte. — A te becslésed ugyanolyan jó, mint az övék. A lényeg az önbizalom.

Meggyőztem magam, hogy szakértő vagyok, hiszen több tapasztalatom van a fejlődő országokról, mint a munkámat megítélő — és néha nálam kétszer idősebb — emberek többségének. Laktam Amazóniában és Jáva olyan részein, ahová senki másnak esze ágában sem volna ellátogatni. Elvégeztem néhány, az ökonometria finomabb részleteit felső vezetők számára megvilágító intenzív tanfolyamot, és úgy tekintettem, hogy a Robert McNamara nyomdokaiban járó ökonometria- és statisztikahívó csodagyerekek egyike vagyok. McNamara, a Világbank akkori elnöke, előzőleg a Ford Motor Company vezetője, majd Kennedy védelmi minisztere, hírnevét a számokra, valószínűségi elméletekre és matematikai modellekre alapozta, valamint — gyanúm szerint - önhitt magabiztosságára.

Megpróbáltam utánaizni McNamarát és Brunót is, a főnökömet. Az előzőtől bizonyos beszédmodokat vettem át, az utóbbitól nagyképű, aktatáska-lengető járását. Visszatekintve csodálkozom az arcátlanságon. Valójában nem nagyon értettem semmihez, de ami képzettségben és tudásban hiányzott, azt szemtelen vakmerőséggel pótoltam.

És ez működött is. Végül a szakértői bizottság elfogadta a jelentésemet.

A következő hónapokban egymást követték az értekezletek Teheránban, Caracasban, Guatemala Cityben, Londonban, Bécsben és Washingtonban. Híres emberekkel találkoztam: az iráni sahhal, több ország korábbi vezetőivel és magával Robert McNamarával is. A középiskolához hasonlóan ez is a férfiak világa volt. Meglepett, hogy kinevezésem és az indonéz projekttel kapcsolatos sikerem mennyire megváltoztatták az emberek magatartását velem szemben.

Először fejembe szállt a dicsőség. Kezdtem magam Merlinnek gondolni, aki csak egy kört ír varázspálcájával egy ország fölé, és az máris föllendül, gazdasága fölvirágzik. Aztán elvesztettem az illúzióimat. Saját indítékaim ugyanolyan kérdésesek voltak, mint az összes többi munkatársamé. Egy jól hangzó pozíció vagy egy PhD nem sokat segített a szakértőknek abban, hogy megértsék egyjakartai szennyvíztároló mellett tengődő leprás életét; és a statisztikák manipulálásának trükkjei sem tettek senkit képessé arra, hogy a jövőbe lásson. Minél jobban megismertem a világot formáló döntéseket meghozó embereket, annál szkeptikusabb lettem képességeiket és céljaikat illetően. Sokszor, ahogy egy értekezleten körbenéztem az arcokon, alig tudtam türtőztetni a dühömet.

Végül ez is megváltozott. Rájöttem, hogy a legtöbben azt hiszik, helyesen cselekszenek. Charlie-hoz hasonlóan meg voltak győződve, hogy a kommunizmus és a terrorizmus ördögi erők — nem pedig előre látható reakciók elődeik döntéseire —, és kötelességük országuk, gyermekeik és Isten előtt, hogy a világon a kapitalizmust tegyék uralkodóvá. Ragaszkodtak a legerősebbek fennmaradásának elméletéhez is; ha már nekik olyan szerencsájuk volt, hogy nem papírdobozokból összetákoltsunkunyhóba, hanem kivételezett helyzetbe születtek bele, kötelességüknek érezték, hogy ezt az örökséget utódaikra hagyják.

Haboztam, hogy ezeket az embereket összeesküvés résztvevőinek tartsam, vagy egyszerűen szorosan összefonódott baráti hálózatként, ami világuralomra tör. Úgy láttam, inkább a közös felfogás és közös érdekek tartják őket laza szövetségben, és nem jól szervezett elit csoportról van szó, amely titkos találkozókra gonosz terveket forralna. Egy idő után a déli államok polgárháború előtti ültetvényeseihez kezdtem őket

hasonlítani, akik szolgák és rabszolgák uraiként nőttek föl, és arra tanították őket, hogy joguk és kötelességük a „pogányokról” gondoskodni, áttéríteni őket tulajdonosuk vallására és életmódjára. Ha filozófiailag visszataszítónak találták is a rabszolgaságot, Thomas Jeffersonhoz hasonlóan mégis igazolták azzal, hogy megszüntetése társadalmi és gazdasági káoszhoz vezetne. A modern oligarchiák vezetői, a korporatokrácia tagjai, úgy tűnt, hasonló fából vannak faragva.

Azon is tünődni kezdtem, ki húz hasznát a háborúból és a fegyverek tömeggyártásából, a folyók öncélú szabályozásából, az ősi környezet és kultúrák tönkretételéből. Ki nyer azon, hogy százezrek halnak meg megfelelő étel és iható víz hiányában, és gyógyítható betegségekben? Lassan kezdtem megérteni, hogy hosszú távon mindenki veszít, de rövid távon a piramis tetején állók — a főnökeim és én —, úgy tűnik, hogy nyernek, legalábbis anyagilag.

Ez újabb kérdéseket vetett föl: Mért marad így ez a helyzet? Miért áll fenn már olyan régóta? Elegendő magyarázat-e erre a régi mondás, hogy „akié a hatalom, azé a jog”; a hatalmon lévők tartják fenn a rendszert?

Engem ez a magyarázat nem elégített ki; nem hiszem, hogy a hatalom önmagában képes fenntartani egy ilyen rendszert, még akkor sem, ha erejét messzemenően elismerem. Valami más erőnek is kell itt működnie. Eszembe jutott egy közgazdászprofesszorom az üzleti menedzsment képzésem éveiből: egy észak-indiai férfi, aki a korlátozott erőforrásokról, az ember állandó igényéről a növekedésre és a rabszolgamunka elvéről beszélt nekünk. Szerinte minden sikeres kapitalista berendezkedés merev hatalmi hierarchián alapul, ahol a csúcson lévők szigorú ellenőrzés alatt tartják az alsóbb szinteket; a parancsuralmi láncolat alján álló munkástömegeket pedig viszonylagos összehasonlítással nyugodtan lehet rabszolgáknak tekinteni. Végül is arra jutottam, hogy azért támogatjuk ezt a rendszert, mert a korporatokrácia meggyőzőtt minket, hogy Istentől kapott jogunk néhány emberünket a kapitalizmus piramisának csúcsára helyezni, és berendezkedésünket az egész világon elterjeszteni.

Persze nem mi vagyunk a világon az elsők, akik ezt teszik. Hasonló gyakorlatot követtek az ősi észak-afrikai, közel-keleti és ázsiai birodalmaktól kezdve Perzsián, a görögökön és Rómán keresztül sokan, egészen a keresztesekig vagy a Kolumbusz korát követő európai birodalomépítőkhig. Ez az imperialista törekvés volt mindig is a legtöbb háború, népiirtás, éhezés, környezetrombolás oka. És ezért a birodalmak lakóinak mindig súlyos, lelkiismeretüket és közérzetüket megterhelő árat kellett fizetniük; nem véletlen, hogy mindig a leggazdagabb kultúrákban terjedt el leginkább a kábítószer, az öngyilkosság és az erőszak.

Sokat tűnődtem ezeken a problémákon, de mindig gondosan elkerültem azt a kérdést, hogy mindebben mi az én szerepem. Próbáltam magamat nem gazdasági bérgyilkosnak, hanem vezető közgazdásznak tekinteni. Ez teljesen jogszerű, elfogadható pozíciónak tűnt, és ha megerősítésre volt szükségem, elég volt a fizetési papírjaimra pillantani: minden bevétel a MAIN-től, egy magánvállalattól származott. Egy fillért sem kaptam az NSA-tól vagy más állami intézménytől. Tehát meggyőztem magam. Majdnem.

Egy napon Bruno az irodájába hívatott. A székem mögé állva megveregette a vállamat.

— Remek munkát végeztél — mondta behízelgő hangon. — Elismérésképpen most olyan lehetőséget adunk neked, amilyen csak egyszer adódik az életben, amilyen a nálad sokkal idősebbek közül is csak keveseknek adatik meg.

Panama elnöke és hőse

1972 egyik áprilisi éjszakáján a gépem óriási trópusi felhőszakadás közepette ért földet a panamai Tocumen nemzetközi repülőtéren. Ahogy az akkoriban szokás volt, munkatársaimmal együtt többen ültünk egy taxiba, és mivel én beszéltem spanyolul, én kerültem a vezető mellé az első ülésre. Az eső függönyén keresztül egy óriásplakátot világítottak meg a reflektorok: rokonszenves, erős szemöldökű, tüzes szemű férfiarcot; kalapjának széles karimája az egyik oldalon hetykén feltűrve. Ráismerem: a modern Panama hőse, Omar Torrijos volt.

Erre az utamra is a szokásos módon készültem a Bostoni Közkönyvtárban. Tudtam, hogy Torrijos panamai népszerűségének egyik oka az volt, hogy kiállt Panama önrendelkezési joga és a Panama-csatorna fölötti szuverenitása mellett. Eltökélte, hogy az ő vezetése alatt az ország elkerüli azokat a csapdákat, amelyekbe dicstelen történelme során oly sokszor beleesett.

Panama Kolumbiához tartozott, mikor a Szezei-csatornát építő francia mérnök, Ferdinand de Lesseps elhatározta, hogy a közép-amerikai földszoroson is épít egy csatornát, hogy összeköttetést teremtsen az Atlanti- és a Csendes-óceán között. 1881-ben kezdtek bele a franciák ebbe az óriási munkába, melynek során egymást érték a katasztrófák, míg végül 1889-ben vállalkozásuk pénzügyi összeomlásba torkollott. Theodore Rooseveltnek azonban felkeltette az érdeklődését. A 20. század első éveiben az Egyesült Államok megpróbált aláíratni Kolumbiával egy szerződést, amely szerint a földszoros tulajdonjogát egy amerikai konzorciumnak engedi át, de Kolumbia ebbe nem ment bele.

1903-ban Rooseveltt elnök Panamába küldte a *Nashville* hadihajót. Az amerikai katonák partra szálltak, elfogták és megölték a helyi milícia egyik népszerű vezetőjét, majd kikiáltották Panama függetlenségét. Bábkormányt állítottak föl, amely aláírta az első Csatorna-egyezményt; amerikai zónátjelölt ki a jövőendő vízi út két oldalán, legalizálta az amerikai katonai beavatkozást, és ezt az újonnan létrejött „független” országot gyakorlatilag Washington fennhatósága alá helyezte.

Érdekes módon az egyezményt Hay amerikai külügyminiszter és Philippe Bunau-Varilla francia mérnök, az eredeti mérnökcsoport egyik tagja írta alá, panamai ember nem. Lényegében tehát egy amerikai és egy francia által kötött szerződés kényszerítette arra Panamát, hogy Kolumbiából kiválva az Egyesült Államokat szolgálja - így visszatekintve ez a kezdet sok mindent előrevetített.¹

Több mint fél évszázadon át Panamát Washingtonhoz szorosan kötődő gazdag családok oligarchiája irányította. Jobboldali diktátorok voltak, akik minden intézkedést meghoztak, ami az amerikai érdekek védelme érdekében szükséges volt. A Washingtonnal szövetséges többi latin-amerikai diktátorhoz hasonlóan Panama vezetői úgy értelmezték az amerikai érdekek szolgálatát, hogy minden népi mozgalmat el kell nyomni, ami halványan is a szocializmusra emlékeztet. Támogatták a CIA és az NSA kommunistaellenes tevékenységét az egész féltekén, és segítették az amerikai nagyvállalatok, például a Rockefeller Standard Oil és a United Fruit Company tevékenységét. Azt szemmel láthatóan nem tartották fontosnak az amerikai érdekek szempontjából, hogy a reménytelen szegénységben élő, vagy az ültetvényeken és a nagyvállalatoknál gyakorlatilag rabszolgasorban dolgozó emberek helyzeténjavítsanak.

Panama uralkodó családjait bőkezűen megjutalmazták szolgálataikért; az amerikai katonai erők egy tucat alkalommal avatkoztak be oldalukon az ország függetlenségének kikiáltása és 1968 között. Azonban abban az évben, mikor én éppen a Békehadtest önkéntese voltam Ecuadorban, Panama történelme hirtelen fordulatot vett. Arnulfo Arias, az utolsó diktátor hatalmát puccsal megdöntötték, és Omar Torrijos került az ország élére, bár ő közvetlenül nem is vett részt a puccsban.²

Torrijost az alsó néprétegek és a középosztály tagjai igen nagyra becsülték. Egy vidéki városban, Santiagóban nőtt fel, szülei tanárok voltak. Gyorsan emelkedett a ranglétrán a Nemzeti Gárdában, Panama legfontosabb fegyveres testületében, amely egyre inkább élvezte a szegények támogatását. Torrijosról az a hírjárta, hogy meghallgatja a nincstelenekeket. Járt a viskótelepek utcáin, gyűléseket tartott olyan nyomornegyedekben, ahová más politikusok be sem merték tenni a lábukat, segített

a munkanélkülieknek munkát találni, és szűkös lehetőségeihez mérten gyakran adakozott betegség vagy tragédia sújtotta családok javára.³

Életszeretete és emberi együttérzése nem korlátozódott a panamaiakra. Torrijos elhatározta, hogy országába minden üldözöttet befogad pártállástól függetlenül, és ugyanúgy menedéket ad a chilei Pinochet balról támadóknak, mint a jobboldali, Castro-ellenes gerilláknak. Az egész féltekén nagy megbecsülésnek örvendett: a béke követének tekintették. Arról is ismertté vált, hogy vezetőként igyekezett oldani azon különböző szervezetek közötti ellentéteket, amelyek több latin-amerikai országot — Hondurast, Guatemalát, El Salvadort, Nicaraguát, Kubát, Kolumbiát, Perut, Argentínát, Chilét és Paraguayt — szinte szétszakítottak. Kis kétmillióos országa a modern társadalmi reformok mintapéldájává vált, és a világ legkülönbözőbb vezetőit inspirálta, a Szovjetunió felbomlasztását tervező szakszervezeti vezetőktől a líbiai Moamer al-Kadhafihoz hasonló muzulmán militánsokig.⁴

Panamába érkezésem éjjelén, ahogy a piros lámpánál megállva kinéztem a nyikorgó ablaktörők között, megindított ez az óriásplakátról rám mosolygó megnyerő, karizmatikus és bátor férfiarc. A Bostoni Közkönyvtárban folytatott kutatásaimból tudtam, hogy Torrijos valóban kiállt az elvei mellett. Történelme során először Panama nem volt sem Washington, sem más országjátékszere. Torrijos sosem adta be a derekát Moszkva vagy Peking csábításának sem; hitt a társadalmi reformokban, és abban, hogy a szegényeken segíteni kell, de nem volt a kommunizmus híve. Castrótól eltérően úgy akart függetlenné válni az Egyesült Államoktól, hogy nem köt szövetséget annak ellenségeivel.

A Bostoni Közkönyvtárban kezembe akadt egy kevésbé ismert folyóirat cikke is, amely Torrijost mint az amerikai kontinens történelmének megfordítóját ünnepelte, aki véget vet az Egyesült Államok dominanciája felé hosszú ideje tartó trendnek. A cikk írója egy, az 1840-es években közkedvelt doktrínából indult ki. Az úgynevezett Manifest Destiny* szerint Észak-Amerika meghódítása Isten rendelése volt; az Úr akarta, hogy az indiánok kipusztuljanak, az erdők eltűnjenek, a bölényeket kiirtásák, a mocsarakat lecsapolják, a folyókat szabályozzák, és olyan gaz-

* Manifest Destiny: 1845-ben, Texas annexiója alkalmából fogalmazta meg bizonyos Alfred Mahan az amerikai nemzeti célt, mint „isteni elhivatottságot”: „Our manifest destiny to overspread the continent allotted by Providence for the free development of our yearly multiplying millions” (*U.S. Magazine & Democratic Review*, 1845); az USA küldetése tehát az, hogy növekvő lakosságajavára mind tovább terjeszkedjék a Mississippin túl, bevezetve politikai rendszerét és értékrendjét; utóbb kiterjesztették a karibi szigetvilágra és Közép-Amerikára is. Monroe Doctrine. (Bart István: *Amerikai-magyar kulturális szótár*, Corvina, 2000.; 97. old.) (*A ford.*)

dasági rendszer alakuljon ki, amely a munkaerő és a természeti erőforrások folyamatos kizsákmányolásán alapszik.

Ez a cikk elgondolkodtatott országnak a világhoz való viszonyáról. A Monroe-elv (Monroe Doctrine), amelyet eredetileg James Monroe elnök fogalmazott meg 1823-ban, további hivatkozási alappá vált a Manifest Destiny kiterjesztésére, amikor ezt az elvet az 1850-60-as években annak alátámasztására használták fel, hogy az Egyesült Államoknak különleges jogai lehessenek a félteke egészén, például: Közép- vagy Dél-Amerika bármelyik országát megtámadhatja, ha az nem támogatja az USA politikáját. Teddy Rooseveltt a Monroe-elvvel igazolta az amerikai intervenciót a Dominikai Köztársaságban és Venezuelában, illetve Panama „felszabadítását” a kolumbiai fennhatóság alól. Egy sor további amerikai elnök - különösen Taft, Wilson és Franklin Roosevelt - szintén erre hivatkoztak pánamerikai politikájukban a második világháború végéig. Végül a 20. század második felében az Egyesült Államok a kommunizmus fenyegetését használta föl arra, hogy ezt az elméletet a világ más országaira, így például Vietnamba és Indonéziára is kiterjessze.⁵

Most, úgy tűnt, itt volt egy ember, aki Washington útjába állt. Nem ő volt az első - hiszen megelőzték Castróhoz és Allendéhez hasonló vezetők —, de ő maradt egyedül távol a kommunista ideológiától, csak ő nem tartotta mozgalmát forradalminak. Egyszerűen annyit mondott, hogy Panamának is megvannak a magajogai - a népe, földje, és az azt átszelő vízi út fölötti szuverenitáshoz —, és ezek a jogok ugyanolyan érvényesek és Istentől valók, mint az Egyesült Államok jogai.

Torrijos ellenezte továbbá a Csatorna-övezetbe telepített School of the Americas, valamint az Egyesült Államok Déli Hadserege trópusi kiképzőtáborának tevékenységét is. Az Egyesült Államok hadseregének vezetése éveken át ezekben az Észak-Amerikán kívül legnagyobb és legjobban felszerelt intézményekben hívta össze a latin-amerikai diktátorok fiait, illetve ezen országok katonai vezetőit, hogy azok a vallástól kezdve a titkos katonai akciókig minden taktikát elsajátítsanak, ami a kommunizmus elleni harchoz, illetve saját vagyoni és a nagy magánvállalatok érdekeinek védelméhez szükséges volt. Az itt tanulóknak módjuk volt arra is, hogy jó kapcsolatokat építsenek ki az amerikai hadsereg vezető tisztjeivel.

A latin-amerikaiak gyűlölték ezeket az intézményeket - kivéve azt a kevés gazdagot, akik hasznot húztak belőlük. Az a hírvárta, hogy itt képezték ki a jobboldali halálosztagosokat és kínvallatókat, akik oly sok országban járultak hozzá a totális diktatúra létrejöttéhez. Torrijos világossá tette, hogy nem tűr meg ilyen kiképzőközpontokat Panamá-

ban, és azt is, hogy a Panama-csatorna övezetét országa területének tekintik.⁶

A tábornok jóképű arcképe alatt a következő felirat állt: „Omar eszméje a szabadság; még nem találták föl azt a fegyvert, ami egy eszmét meg tudna ölni!” Ezt olvasva végigszaladt a hátamon a hideg. Balsejtelmem szerint Panama 20. századi történelme még messze nem ért véget, és Torrijos előtt még nagyon nehéz - ha nem tragikus — idők állnak.

A trópusi eső hevesen verte a szélvédőt, a lámpa zöldre váltott, és sofőrünk rádudált az előttünk álló autóra. Saját helyzetemen tűnődtem. Azért küldtek Panamába, hogy megkössem a MAIN első igazán nagyszabású, átfogó fejlesztési projektjével kapcsolatos szerződést. Ez a projekt nyújtana alapot a Világbank, az Amerika-közi Fejlesztési Bank (Inter-American Development Bank) és az USAID több milliárd dolláros energetikai, közlekedési és mezőgazdasági beruházásaihoz ebben a kicsi, de kulcsfontosságú országban. Ez természetesen csak trükk volt, amely valójában azt a célt szolgálta, hogy Panamát örökös adósságba taszítsák, és így visszakényszerítsék kiszolgáltatott bábfigura-helyzetébe.

Ahogy a taxi elindult az éjszakában, belém hasított a büntudat, de elfojtottam. Mit törődöm én ezzel? Jáván már döntöttem, eladtam a lelkem, most pedig itt állok életem nagy lehetősége előtt. Egy csapásra gazdag, híres és hatalmas lehetek.

Kalózkodás a Csatorna-övezetben

Másnap egy magas, vékony férfi várt rám a szállodában; a panamai kormány küldte, hogy megismertessen a környékkel. Fidelnek hívták, és első látásra rokonszenvesnek találtam. Nagyon büszke volt országára; ükapja Bolívar mellett küzdött a spanyolok ellen a függetlenségért. Elmondtam neki, hogy én pedig Tom Paine egyik leszármazottja vagyok, és lelkes örömmel fogadtam, hogy Fidel olvasta a *Józan ész*t spanyolul. Beszélt angolul, de mikor kiderült, hogy én is folyékonyan tudok spanyolul, szemei könnybe lábadtak.

- Sok amerikai évekig él itt, és eszébe sem jut megtanulni a nyelvünket — mondta.

Fidel autóval körbevitt a város Új Panamának nevezett, látványosan jómódú negyedén. Mikor a modern üveg-acél felhőkarcolók között jártunk, elmondta, hogy Panamában több nemzetközi bank működik, mint a Rio Grandétól délre bármely másik országban.

- Gyakran neveznek minket Észak- és Dél-Amerika Svájcának - magyarázta. - Keveset kérdezzünk az ügyfeleinktől.

Késő délután, mikor a nap már lemenőben volt a Csendes-óceán fölött, az öböl vonalát követő széles úton autóztunk. A hajók hosszú sorban horgonyoztak itt. Megkérdeztem Fidelt, valami baj van-e a csatornával.

- Ez mindig így van - felelte nevetve. - Szép türelmesen várnak a sorukra. A hajók fele Japánból jön, vagy oda megy. Annak a szigetországnak nagyobb a részesedése az itteni forgalomból, mint az Egyesült Államoknak.

Bevallottam, hogy ezt idáig nem is tudtam.

— Nem vagyok meglepve — mondta. — Az észak-amerikaiak nem sokat tudnak a világ többi részéről.

Gyönyörű parknál álltunk meg, liánokkal sűrűn benőtt ősi romok előtt. Egy emléktábla szerint egykor ez az erőd védte a várost a portyázó angol kalózoaktól. A romok mellett egy család éppen esti piknikre készülődött: apa, anya, egy kisfiú és egy kislány, valamint egy idősebb férfi, valószínűleg a gyerekek nagyapja. Hirtelen elfogott a vágy az iránt a nyugalom iránt, ami ezt az öt embert körülölelte. Ahogy elmentünk mellettük, a házaspár mosolyogva integetett, és angolul köszöntek nekünk. Megkérdeztem, turisták-e. Nevettek. A férfi odajött hozzánk.

— A családom három generáció óta a Csatorna-övezetben él - magyarázta büszkén. — A nagyapám az övezet kialakítása után három évvel költözött ide. Ő vezette az egyik öszvért, amelyik a hajókat áthúzta a zsilipeken. — Az idősebb férfira mutatott, aki éppen a gyerekeknek segített megteríteni a piknikhez. - Az apám mérnök lett, és én is az ő nyomdokaiba léptem.

Az asszony újra nekilátott, hogy segítsen apósának és a gyerekeknek. Mögöttük a nap éppen akkor bukott alá a kék óceánba. Idilli szépségű, Monet-képre emlékeztető jelenet volt. Megkérdeztem a férfit, hogy amerikai állampolgárok-e.

Csodálkozva nézett rám.

— Persze. A Csatorna-övezet amerikai terület.

A kisfiú odaszaladt, hogy jelentse édesapjának, kész a vacsora.

— A fia lesz a negyedik generáció?

A férfi imára kulcsolta és az ég felé emelte kezeit.

— Minden nap imádkozom az Úrhoz, hogy úgy legyen. A Csatorna-övezetben gyönyörű életünk van. — Leengedte a kezeit, és egyenesen Fidelre nézett. — Remélem, hogy még legalább ötven évig sikerül megtartanunk. Az a zsarnok Torrijos nagyon áskálódik. Veszélyes ember.

Hirtelen indíttatástól vezérelve spanyolul szóltam hozzá.

— *Adios*. Remélem, családjával együtt jól érzi majd magát itt, és sok mindent megtud Panama kultúrájáról.

Undorodva nézett rám.

— Én nem beszélem ezeknek a nyelvét — mondta. Hirtelen sarkon fordult, és visszatért a piknikhez és családjához.

Fidel hozzám lépett, és szorosan átölelte a vállam.

— Köszönöm — mondta.

A városba visszatérve Fidel egy nyomornegyeden vezetett keresztül.

— Nem ez a legszörnyűbb - mondta -, de a hangulatát azért így is meg lehet érezni.

Az utcát fából készült kunyhók szegélyezték, előttük állóvízzel telt árok, olyan hatást keltve, mintha romos csónakok állnának ki egy szennyvíztároló medencéből. A rothadás és a szennyvíz szaga betöltötte az autót. A kocsi mellett horpadt hasú gyerekek szaladtak; ahogy lassítottunk, az én oldalamra gyűltek, és *bácsikának* szólítva nyújtogatták kezüket alamizsnáért. Jakartára emlékeztetett ez a jelenet.

A falak tele voltak graffitivel. Néhány szokásos szerelmes szívtől eltekintve a legtöbb felirat Amerika-ellenes volt: „Menjetek haza, gringók!”, „Ne szarjatok a csatornánkba!”, „Uncle Sam, rabszolgahajcsár!” és „Mondjátok meg Nixonnak, hogy Panama nem Vietnam!” Egy felirattól borsózni kezdett a hátam: „Aki a szabadságért hal meg, Krisztushoz kerül.” A föliratok között Omar Torrijos egy-egy arcképe volt látható.

- Most menjünk át a túloldalra - mondta Fidel. — Nekem vannak papírjaim, ön pedig amerikai állampolgár, úgyhogy mehetünk.

Bíborszínű ég alatt autóztunk át a Csatorna-övezetbe. Bármennyire is felkészültnek gondoltam magam, váratlanul ért a látvány. Alig hittem a szememnek az elem táruló fényűzés láttán: óriási fehér épületek, gondosan nyírt pázsit, luxusházak, golfpályák, áruházak, színházak.

- Itt minden amerikai tulajon - mondta Fidel. - Valamennyi gazdasági vállalkozás — a szupermarketek, a fodrászatok, a szépségszalonok, az éttermek és mind az összes — mentesülnek a panamai jogrend alól. Hét nagy golfpálya, amerikai postahivatalok, bíróságok és iskolák. Ország az országban.

- Micsoda arcátlanság!

Fidel rám pillantott, mintha gyorsan végigmérne.

- Igen - mondta végül. - Ez találó kifejezés. Ott - a mögöttünk elterülő városra mutatott — az egy főre jutó évesjövedelem kevesebb, mint ezer dollár, és 30%-os a munkanélküliség. Természetesen abban a nyomornegyedben, amin átfutottunk, a jövedelmek meg sem közelítik az ezer dollárt, alig valakinek van egyáltalán munkája.

- És mit tesz az állam?

Megfordult; pillantásában harag és szomorúság keveredett.

- Mit *tehetünk*? - megrázta a fejét. - Nem tudom, de azt mondom: Torrijos megpróbálja. Lehet, hogy ez a halálátjelentí, de akkor is biztos vagyok benne, hogy minden erejével ezen dolgozik. Olyan ember, aki képes meghalni a népéért.

Ahogy kifelé indultunk a Csatorna-övezetből, Fidel elmosolyodott.

- Szeret táncolni? - Válaszomat meg sem várva azt mondta: - Vacso-
rázzunk, aztán megmutatom önnek Panama másik arcát.

Katonák és utcalányok

A zaftos sült és hideg sör után egy sötét kis utcán autóztunk végig. Fidel a lelkemre kötötte, hogy sose járjak gyalog ezen a környéken.

- Ha itt van dolga, csak a ház bejáratánál szálljon ki a taxiból. - Előre mutatott. - Az ott a kerítésen túl már a Csatorna-övezet.

Egy autóparkolóként működő üres teleknél álltunk meg. Fidel talált még szabad helyet. Egy öregember sántikált oda hozzánk. Fidel barátságosan hátba veregette, majd szeretettel simította végig autója elejét.

- Jól vigyázz rá. Ő a szívem hölgye - mondta, azzal egy bankjegyet nyomott az öreg kezébe.

Ahogy a parkolóból kiértünk, vibráló neonfényekkel elárasztott utcán találtuk magunkat. Két fiú rohant el mellettünk, botpuskákkal lövöldözve egymásra. Az egyik fiúcska Fidelnek ütközött - alig ért föl a combjáig. Megállt, és hátralépett.

- Bocsánat, uram - lihegte spanyolul.

Fidel mindkét kezét a fiú vállára tette.

- Semmi baj, barátom. De mondd csak, kire lövöldöztök ilyen nagyon? A másik fiú is odajött hozzánk, és védőn átkarolta a térd vállát.

- Az öcsém - magyarázta. - Elnézést kérünk.

- Nem történt semmi - mosolygott Fidel. - Nem ütött meg. Csak azt kérdeztem tőle, mire lövöldöztök. Gyerekkoromban én is játszottam ilyesmit.

A fiúk egymásra néztek. Az idősebb elmosolyodott.

- Ő a Csatorna-övezet gringo tábornoka. Megpróbálta megerősíteni az anyánkat, én meg visszakergetem oda, ahová való.

Fidel lopva rám nézett.

— Miért, hová való?

— Vissza az Egyesült Államokba.

— Édesanyád itt dolgozik?

— Ott — mutatott a fiú büszkén az egyik neonnal kivilágított épületre. - Bárpultos.

— Na, menjetek. — Fidel egy-egy pénzdarabot nyomott a markukba.

— De vigyázzatok, maradjatok a lámpafényben.

— Igen, uram. Köszönjük — azzal elvágtáztak.

Ahogy tovább sétáltunk, Fidel elmondta, hogy a panamai nőknek törvény tiltja a prostitúciót.

— Dolgozhatnak bárban, táncolhatnak, de a testüket nem adhatják el. Azt csak az importált utcalányok tehetik.

Beléptünk egy bárba, és rögtön amerikai sláger bömbölt a fülünkbe. Eltartott egy-két percig, míg a szemem és a fülem hozzászokott a benti viszonyokhoz. Az ajtó mellett két nagydarab amerikai katona állt; az egyenruhájukon karszalag mutatta, hogy katonai rendészek.

Fidel végigvezetett a báron, míg meg nem láttuk a színpadot. Három gyönyörű fiatal nő táncolt éppen nevetve, teljesen meztelenül; csak a fejükön volt valami: az egyiknek egy tengerészsapka, a másiknak egy zöld katonai sapka, a harmadiknak pedig egy cowboykalap. Lenyűgöző alakjuk volt; nevetgéltek. Úgy táncoltak, mintha versenyeztek volna egymással, ki mozog szebben. A zene, ahogy táncoltak, a színpad — mindez akár egy bostoni diszkóban is történhetett volna, a meztelenséget leszámítva.

Átfurakodtunk angolul beszélő fiatalemberek egy csoportján. Bár mindnyájan farmert és pólót viseltek, rövidre vágott hajuk elárulta, hogy a Csatorna-övezet katonai támaszpontjáról valók. Fidel megkopogtatta az egyik pincérnő vállát. A nő megfordult, és örömujjongással ugrott a férfi nyakába. A fiatalemberek rosszálló pillantásokat váltottak. Azon tűnődtem, vajon szerintük a Manifest Destiny erre a panamai nőre is vonatkozik-e. A pincérnő egy sarokba vezetett minket, és valahonnan szerzett egy asztalt és két széket.

Leültünk, és Fidel spanyolul odaköszönt a szomszédos asztalnál ülő két férfinak. A katonáktól eltérően ők nyomott mintás, rövid ujjú inget és gyűrt anyagból készült nadrágot viseltek. A pincérnő egy pár üveg Balboa-sörrel tért vissza, és ahogy megfordult, Fidel megpaskolta a fenekét. A nő visszamosolygott, és csókot dobott neki. Körülnéztem, és megkönnyebbülve láttam, hogy a pultnál ülő fiatal katonák már nem ránk figyeltek, hanem a táncosnőkre.

A vendégek nagy része angolul beszélő katona volt, de voltak mások is, mint például a két mellettünk ülő férfi; nyilván panamaiak. Ezek ki-

rítottak az amerikaiak közül, mert a hajuk nem felelt volna meg a katonai előírásoknak, és nem pólót és farmert viseltek. Néhányan asztalnál ültek, mások a falhoz támaszkodtak, de mindnyájan ébernek tunktek, mint a nyáját őrző pulikuták.

Az asztalok között nők nyüzsgtek. Hol valakinek az ölébe ültek, hol a pincéernőknek kiáltottak oda, táncoltak, énekeltek, és egymást követék a szinpadon. Szűk szoknyát, pólót viseltek, vagy farmert, szorosan testükre simuló ruhát, magas sarkú cipőt. Az egyiken Viktória korabeli ruha és fátyol volt. A másikon csak bikini. Világos volt, hogy itt csak a legszebbek maradhattak meg. Csodálkoztam, milyen sokan eljutottak Panamába, és azon tunkdtem, milyen nyomor és elkeseredés juttathatta őket idáig.

— Mind más országokbóljöttek? — kérdeztem Fideltől a zenét túlkialbálva. Bólintott.

— Kivéve... — a pincéernőkre mutatott. — Ők panamaiak.

— Milyen országokból?

— Honduras, El Salvador, Nicaragua és Guatemala.

— Szomszédok.

— Nem teljesen. A közvetlen szomszédaink Costa Rica és Kolumbia.

A pincéernő visszajött, és Fidel térdére ült. A férfi gyengéden simogatta hátát.

— Clarissa - mondta -, mondd el, kérlek, észak-amerikai barátomnak, miértjöttek el a hazájukból - és fejével a szinpad felé bökött. Három új lány vette át a kalapokat az előzőektől, akik most lejtettek a szinpadról, és öltözködni kezdtek. A zene salsára váltott, és az új táncosok a zene ritmusára dobálták le ruhadarabjaikat.

Clarissa kezét nyújtott.

— Örülök, hogy megismerhetem — mondta. Felállt, és összeszedte az asztalról az üres üvegeket. - Fidel kérdésére válaszolva: azértjönnek ide a lányok, hogy a brutalitástól megmeneküljenek. Hozok még egypár Balboát.

Mikor elment, Fidelhez fordultam.

— Nem az amerikai dollárok miattjönnek véletlenül?

— Hát igen. De miért azokból az országokbóljönnek a legtöbben, ahol fasiszta diktátorok vannak hatalmon?

Újra a szinpadra néztem. A lányok viháncolva dobálták egymásnak a tengerészsapkát. Fidel szemébe néztem.

— Komolyan mondod?

— Komolyan - mondta elkomorulva. - Bárcsak ne így lenne. Ezeknek a lányoknak a többsége elvesztette a családját - apját, bátyját, férjét, kedvesét. Kínzás és halál légkörében nőttek föl. A tánc és a prostitúció

nekik nem tűnik olyan szörnyűnek. Itt sok pénzt kereshetnek, és aztán valahol új életet kezhetnek, boltot, kávéházat nyithatnak...

Fidelt félbeszakította a bár irányából érkező hangzavar. Láttam, ahogy az egyik pincéernő az öklét emelte egy katonára, aki kezét elkapta és hátracsavarta. A nő felkiáltott és térdre rogyott. A katona nevetett, és oda kiáltott valamit a társainak. Mindannyian nevettek. A nő szabad kezével próbált ütni. Ő még keményebben megrántotta a nő karját. A nő arca eltorzult a fájdalomtól.

A katonai rendészek az ajtó mellől nyugodtan figyelték az eseményeket. Fidel felugrott, és a bár felé indult. A szomszédos asztalnál ülő egyik férfi kinyúlt és megállította.

— *Tranquilo, hermano* — mondta. — Nyugalom, barátom. Enrique itt van.

A színpad melletti homályos részről egy magas, sovány panamai lépett elő. Úgy mozgott, mint egy macska, és egy pillanat alatt a katonán termett. Egyik kezével átfogta a nyakát, a másikkal egy pohár vizet locsantott az arcába. A pincéernő elillant. Több panamai, akik idáig a fal mellett álltak, most félkörbe álltak a magas kidobóember körül. Az a katonát megemelte és a bárpultnak szorította, és mondott neki valamit, amit nem hallottam. Aztán fölemelte a hangját, és úgy, hogy a zene ellenére mindenki hallja a dermedt teremben, lassan és tagoltan azt mondta angolul:

— A pincéernőkhöz semmi közötök, fiúk, és a többiekhez sem nyúltok, amíg nem fizettetek nekik.

A két katonai rendész végre akcióba lépett. Odajöttek a panamaiak csoportjához.

— Most már mi át vesszük, Enrique - mondták.

A kidobóember leengedte a katonát a földre, és még egyszer úgy hátraszorította a nyakát, hogy az fájdalmában felkiáltott.

— Megértettél? — Gyöngye nyögés volt a válasz. — Akkor jó.

A rendészek felé taszította a katonát.

— Dobjátok ki innen.

A meghívás teljesen váratlanul ért. Ugyanazon, 1972-es panamai látogatásom alkalmával egy reggel az irodámban ültem, amit Panama állami tulajdonú elektromos áramszolgáltató vállalata, az Instituto de Recursos Hidráulicos y Electrificación hivatalában bocsátottak a rendelkezésemre. Éppen valami statisztikákkal foglalkoztam, mikor egy férfi finoman megkopogtatta nyitott ajtóm keretét. Behívtam; örültem, hogy addig sem kell a számokkal bajlódnom. A tábornok sofőrjeként mutatkozott be, és azt mondta, azértjött, hogy elvigyen engem a tábornok egyik vidéki házába.

Egy órával később egy asztalnál ültem Omar Torrijos tábornokkal. Panamai módra, lezseren volt öltözve: khakiszínű nadrágot, és világoskék alapon finom zöld mintás, a nyaknál kigombolt, rövid ujjú inget viselt. Magas, kisportolt, jóképű ember volt. Meglepően lazának és nyugodtnak tűnt ahhoz képest, milyen óriási felelősség nyomta a vállát. Egy fekete hajtincs a homlokába hullott.

Kérdezett Indonéziában, Guatemalában és Iránban tett utazásaimról. Mindhárom ország nagyon érdekelte, de különösen Irán királya, Mohammad Reza Pahlavi sah foglalkoztatta. A sah 1941-ben került hatalomra, miután az angolok és a szovjetek megdöntötték apja hatalmát, akit azzal vádoltak, hogy együttműködött Hitlerrel.¹

- El tudja képzelni - kérdezte Torrijos -, hogy részt vesz egy összeküvésben, amely a saját apja ellen irányul?

Panama államfője jól ismerte ennek a távoli országnak a történelmét. Beszéltünk arról, hogyan borították rá az asztalt a sahra 1951-ben, és

hogyan kényszerítette őt száműzésbe saját miniszterelnöke, Mohamed Mosszadik. Torrijos, ahogy a világ nagy része is, tisztában volt az-
zal, hogy a CIA kiáltotta ki kommunistának a miniszterelnököt, és ők
léptek közbe, hogy a sah hatalmát visszaállítsák. Nem tudott viszont —
vagy legalábbis nekem nem tett említést — azokról a dolgokról, melyek-
ről Claudine mesélt: Kermit Rooseveltszeniorális tevékenységéről és a
tényről, hogy ezek az események az imperializmus új korszakának nyi-
tányát jelentették: a gyufát, amely fellobbantotta a globális birodalom
tűzét.

— Miután a sah újra hatalomra került — folytatta Torrijos —, egy sor
forradalmi programot indított el az ipari szektor fejlesztésére, hogy Iránt
a modern kor szintjére emelje.

Megkérdeztem, hogyhogy ilyen sokat tud Iránról.

— Nincs valami nagy véleményem a sah politikájáról — arról, hogy
hajlandó volt elűzni a saját apját és a CIA bábjavá válni —, de úgy tűnik,
hogy országa számára hasznos dolgokat is tesz. Hátha tanulhatnék tőle
valamit. Ha hatalmon marad.

— Ön szerint meg fog bukni?

— Nagy hatalmú ellenségei vannak.

— De a világ legjobb testőrei vigyáznak rá.

Torrijos keserű gúnnyal nézett rám.

— Titkosrendőrsége, a SAVAK, könyörtelen gengszterbanda hírében
áll. Ezzel nem sok barátot szerez magának. Nem sokáig marad a helyén.
- Kis szünetet tartott, majd elhúzta a száját. - Testőrök? Nekem is van
egypár. — Az ajtó felé intett. — Gondolja, meg tudnak védeni, ha az ön
országa úgy dönt, hogy megszabadul tőlem?

Megkérdeztem, hogy ezt tényleg valós lehetőségnek látja-e.

Úgy húzta föl a szemöldökét, mintha nem értené, hogyan kérdezhe-
tek ilyen ostobaságot.

— Itt van a Csatorna. Ez sokkal többet ér, mint az Arbenz és a United
Fruit.

Foglalkoztam Guatemala történelmével, és értettem, mire gondol.
A United Fruit Company Guatemalában az volt, mint Panamában a
Csatorna. Az 1800-as évek végén alapított United Fruit hamarosan Kö-
zép-Amerika egyik legjelentősebb hatalmi tényezője lett. Az 1950-es
évek végén Guatemalában egy reformpárti politikust, Jacobo Arbenzet
választották elnökké egy olyan választáson, amelyet az egész féltekén
a demokratikus folyamat modelljeként ünnepeltek. Abban az időben a
guatemalaiak kevesebb mint 3%-a kezében volt a föld 70%-a. Arbenz
megígérte, hogy segíteni fog a szegényeknek, hogy az éhezést leküzdjék,
és megválasztása után nagyszabású földreformprogramot vezetett be.

— A szegények és a középosztály egész Latin-Amerikában ünnepelte Arbenzet — mondta Torrijos. — Ami engem illet, egyik példaképemnek tartom. Lélegzet-visszafojtva figyeltük, mi fog történni. Tudtuk, hogy a United Fruit ellenzi a programot, hiszen ez a vállalat volt Guatemala egyik legnagyobb és legkíméletlenebb földbirtokosa. Nagy ültetvényeik voltak Kolumbiában, Costa Ricában, Kubában, Jamaicában, Nicaraguában, Santo Domingóban, és itt, Panamában is. Nem engedhették meg, hogy Arbenz ilyen ötleteket adjon a többi országnak.

A többit már én is tudtam. A United Fruit óriási kampányt indított az Egyesült Államokban, hogy meggyőzze az amerikai közvéleményt és a kongresszust, hogy Arbenz egy orosz összeesküvés tagja, és Guatemala a Szovjetunió csatlósa. 1954-ben a CIA puccsot szervezett. Amerikai pilóták bombázták Guatemala Cityt, a demokratikusan választott Arbenzet megbuktatták, és helyére Carlos Castillo Armas ezredest, a könyörtelen jobboldali diktátort állították.

Az új kormány mindent a United Fruitnak köszönhetett. Hálából leállították a földreformot, eltörölték a külföldi befektetők osztalékára és kamatnyereségére kivetett adót, megszüntették a titkos szavazást, és az új rendszert bírálók ezreit vetették börtönbe. Mindenkit üldöztek, aki fel mert szólalni Castillo ellen. A 20. század második felében a Guatemalát kínzó erőszak és terrorizmus eredetét történészek arra a nem is titkolt szövetségre vezetik vissza, amely a United Fruit, a CIA és az ezredes-diktátor által vezetett guatemalai hadsereg között jött létre.²

— Arbenzet kicsinálták — folytatta Torrijos. — Politikailag és emberileg is — rövid szünetet tartott, és elfintorította az arcát. - Hogyan vehette be az önök népe azt a CIA-s maszlagot? Velem nem lesz ilyen könnyű dolguk. A hadsereg engem támogat. A politikai ellehetetlenítés nem lesz elég — elmosolyodott. — Magának a CIA-nek kell engem megölnie!

Néhány másodpercig csöndben ültünk, mindketten gondolatainkba merülve. Torrijos szólalt meg először.

— Tudja ön, hogy ki a United Fruit tulajdonosa? — kérdezte.

— A Zapata Oil, George Bush ENSZ-nagykövet cége - válaszoltam.

— Igen ambiciózus ember.

Előrehajolt, és lehalkította a hangját.

— Én pedig most a Bechtelrel készülök ujjat húzni.

Ez meglepett. A Bechtel a világ legerősebb mérnöki cége volt, gyakran működött együtt a MAIN-nel különböző projektekben. Panama villamos energetikai fejlesztési tervének esetében gyanítottam, hogy ez a vállalat az egyik fő versenytársunk.

— Hogy érti ezt?

— Gondolkoztunk azon, hogy építünk egy új csatornát a tenger szintjén, zsilipek nélkül. Ezen nagyobb hajók is át tudnának kelni. A japánok esetleg hajlandóak lennének finanszírozni.

— Ők a Csatorna legfőbb használói.

— Pontosan. Természetesen ha ők adják a pénzt, ők is végzik el a munkát.

Ez mellbe vágott.

— A Bechtel pedig hoppon marad.

— Ez lenne az utóbbi idők legnagyobb építőipari munkája — kis szünetet tartott. — A Bechtel tele van Nixon, Ford és Bush embereivel. — (Bush mint amerikai ENSZ-nagykövet és Ford mint a kongresszus kisebbségi frakciójának vezetője, valamint a Republikánus Nemzeti Kongresszus elnöke, Torrijos előtt is ismert republikánus hatalmi tényezők voltak.) — Úgy hallottam, hogy a Bechtel család mozgatja a Republikánus Pártot.

Nagyon kényelmetlenül kezdtem érezni magam. Én is azok közé tartoztam, akik az általa gyűlölt rendszert működtették, és biztos voltam benne, hogy ezt ő is tudja. Reménytelennek látszott, hogy teljesíteni tudjam a rám bízott feladatot, vagyis hogy meggyőzzem, fogadjon el nemzetközi hiteleket, és cserébe a munkák elvégzésével bízjon meg amerikai vállalatokat. Elhatároztam, hogy egyenesen nekiszegezem a kérdést:

— Tábornok úr, miért hívott engem ide?

Az órájára pillantott, és elmosolyodott.

— Igen, ideje nekilátni a mi dolgunknak. Panamának szüksége van az ön segítségére. Én kérem a segítségét.

Meg voltam döbbenve.

— A segítségemet? Mit tehetek önért?

— Vissza fogjuk venni a Csatornát. De ez még kevés — hátradólt a székében. — Modellként is kell szolgálnunk. Meg kell mutatnunk, hogy törődünk a szegényekkel, és minden kétséget kizáróan, függetlenségi igényünket nem Oroszország, Kína vagy Kuba diktálja. Be kell bizonyítanunk a világnak, hogy Panamajózan ország, és nem az Egyesült Államok *ellen* dolgozunk, hanem a szegények *jogaiért*. - Keresztbe tette a lábát. - Ennek érdekében a féltekén páratlan gazdasági alapra van szükségünk. Elektromosság, igen — de olyan, ami a legszegényebbekhez is eljut, és az állam támogatja. Ugyanez igaz a közlekedésre és a kommunikációra is. És különösen a mezőgazdaságra. Ehhez sok pénzre van szükség - az önök pénzére, a Világbankéra és az Amerika-közi Fejlesztési Bankéra.

Ismét előrehajolt. Egyenesen a szemembe nézett.

— Tudom, hogy az ön vállalatának több munkára van szüksége, és ezt általában a munkák mesterséges felfújásával éri el — szélesebb autópályák, nagyobb erőművek, mélyebb kikötők. Most az egyszer viszont másként lesz. Adja meg azt, ami a népemnek a legjobb, és én önöknek adom az összes munkát.

Javaslatra teljesen váratlanul ért, egyszerre döbrentett meg és hozott izgalomba. Mindenesetre ellentmondott mindennek, amit a MAIN-nél addig tanultam. Biztosan tudta, hogy a segélyekkel folytatottjáték csapda volt. Úgy volt kitalálva, hogy ő meggazdagodjon, az országát pedig megterheljék kölcsönökkel. Hogy Panama örökre le legyen kötelezve az Egyesült Államoknak és a korporatokráciának. Hogy Latin-Amerika maradjon mindenkor a Manifest Destiny útján, Washingtonnak és a Wall Streetnek alávetve. Biztos voltam abban, hogy tudja: a rendszer azon alapul, hogy mindenki, aki hatalmon van, korrumpálható, és ha ő nem akarja ezt a helyzetet a saját személyes javára kihasználni, azt fenyegetésként fogják értékelni, amely láncreakciót indíthat el, és felboríthatja az egész rendszert.

Elnéztem ezt az embert, aki szemmel láthatóan tisztában volt azzal, milyen óriási hatalmat tart a kezében a Csatorna révén, és ezáltal milyen kényes a helyzete. Nagyon óvatosnak kellett lennie. A fejlődő országok első emberei között máris vezetőnek számít. Ha példaképéhez, Arbenz-hez hasonlóan ő is határozott lépéseket tesz, az egész világ szeme rajta lesz. Hogyan fog a rendszer reagálni? Pontosabban, hogyan fog az amerikai kormány reagálni? Latin-Amerika történelme tele van halott hősökkel.

Azt is tudtam, hogy ez az ember kikezdi a tevékenységem igazolására kiizzadt érvrendszeremet. Torrijosnak is megvoltak a maga emberi gyengeségei, de nem volt kalandor, mint Henry Morgan vagy Francis Drake, akik az angol királyok menlevelével legitimizálhatták kalózkodásukat. Az óriásplakát nem volt tipikus politikai manipuláció. „Omar eszméje a szabadság; még nem találták föl azt a fegyvert, ami egy eszmét meg tudna ölni!” Nem írt Tom Paine is valami ilyesmit?

Azért ezen eltűnődtem. Lehet, hogy az eszmék nem hálnak meg, de mi a helyzet a mögöttük álló emberekkel? Che, Arbenz, Allende; ez utóbbi még életben van, de meddig? És én vajon hogyan fogadnám, ha Torrijos mártírszerepbe kerülne?

Azzal a megállapodással váltunk el, hogy a MAIN megkapja a fejlesztési tervre vonatkozó szerződést, én pedig kezeskedem arról, hogy teljesítjük Torrijos feltételeit.

A gazdaságtörténet új és fenyegető korszakának kezdete

Mint vezető közgazdásznak, nemcsak az volt a dolgom, hogy a MAIN egyik osztályát vezessem, és felügyeljem a világ különböző részeiről írt tanulmányok elkészítését, de ismernem kellett a meghatározó gazdasági folyamatokat és elméleteket is. Az 1970-es évek elején nagy átalakulás zajlott a nemzetközi közgazdaságtanban.

Az 1960-as években az olajtermelő országok egy csoportja OPEC néven kartellbe tömörült, nagyrészt azért, hogy a nagy olajfeldolgozó vállalatok befolyását ellensúlyozza. Irán is fontos szerepet játszott ebben. A sah a hatalmát — és valószínűleg az életét is — annak köszönhetette, hogy az Egyesült Államok titokban beavatkozott a Moszadik ellen vívott küzdelembe. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, nagyon is tisztában volt azzal, hogy bármikor kicsúszhat a lába alól a talaj. Ezt a többi olajban gazdag ország vezetője is tudta, és osztozott a sah szorongásában. Azt is tudták, hogy a „Hét Nővér” néven ismert nagy nemzetközi olajcégek közös erővel tartják alacsonyan az olajárakat — így az olajtermelőknek fizetett jövedelmet is -, hogy a lehető legnagyobb profitot főlőzzék le. Az OPEC azért jött létre, hogy visszavájon.

Az események az 1970-es évek elején csúcsosodtak ki, mikor az OPEC térdre kényszerítette az ipari óriásokat. Az összehangolt lépések sorozata végül az 1973-as olajembargóhoz - és az amerikai benzinkutak előtt kigyózó hosszú sorokhoz - vezetett, és a nagy világgazdasági válsághoz hasonló összeomlással fenyegetett. Ennek a feljett világ gazdaságait megrázó sokknak a jelentőségét akkor még csak kevesen sejtették.

Az olajválság nem jöhetett volna rosszabbkor az Egyesült Államoknak. Az ország meg volt zavarodva, tele félelemmel és kétségekkel, kábultan a vietnami háború megaláztatásától, az elnök lemondásának küszöbén. Nixonnak nemcsak Délkelet-Ázsiával és a Watergate-üggyel volt gondja. Visszatekintve már látszik, hogy éppen meghatározó világpolitikai és gazdasági változások küszöbén került hatalomra. Akkor úgy tűnt, hogy az OPEC-hez hasonló kis emberek diktálnak.

Nagyon izgalmasnak találtam a világ eseményeit. A korporatokráciának köszönhettem a kenyeremet, a lelkem mélyén mégis örültem, hogy a gazdáimat így megleckéztetik. Talán ez kicsit enyhítette a bűntudatomat. Mintha Paine árnyát láttam volna a partvonalon az OPEC-nek drukkolni.

Az embargó idején egyikünk sem volt tisztában annak valamennyi következményével. Megvoltak az elméleteink, de még nem értettük, amit ma már tisztán látunk. Ma már tudjuk, hogy az olajválság után a gazdasági növekedés mutatói az 1950–60-as évek értékeinek a felére csökkentek, sokkal nagyobb inflációs nyomás mellett. A növekedés más gazdasági struktúrában valósult meg, mint korábban, és sokkal kevesebb munkahely keletkezett, így a munkanélküliség megnőtt. Ráadásul a nemzetközi pénzügyi rendszer is megrendült, a második világháború óta működő rögzített árfolyamrendszer lényegében összeomlott.

Ebben az időben gyakran beszélgettünk barátaimmal ezekről a kérdésekről ebédszünetben, vagy munka után egy sör mellett. Közülük néhányan az osztályomon dolgoztak - nagyon értelmes fiatal férfiak és nők, többségük szabadgondolkodó, legalábbis az átlagos mérce szerint. Mások bostoni kutatóintézetek munkatársai, egyetemi professzorok, az egyikük pedig egy kongresszusi képviselő asszisztense volt. E kötetlen, szenvedélyes beszélgetéseken néha csak ketten vettünk részt, néha tizenketten.

Ahogy visszatekintek ezekre az alkalmakra, röstelltem, hogy sokszor milyen fensőbbrendűen viselkedtem. Tudtam olyan dolgokról, amelyekről nem beszélhettem. A barátaim néha Beacon Hill-i és washingtoni kapcsolataikkal, professzori állásukkal vagy PhD-jukkal vágtak föl, mire én úgy feleltem, mint egy nagy tanácsadó cég vezető közgazdásza, aki első osztályon utazik körbe a világon. Nem mesélhettem azonban a Torrijoshoz hasonló emberekkel folytatott magánbeszélgetéseimről, vagy arról, hogyan manipulálunk különböző országokat különböző kontinenseken. Ez egyszerre frusztrált és tett arrogánssá.

Mikor a kis emberek hatalmáról volt szó, nagyon meg kellett magamattartóztatnom. A többiek nem tudhatták, hogy a korporatokrácia, a gazdasági bérgyilkosok csapata és a háttérben várakozó sakálok sosem

engedték volna meg, hogy ők átvegyék a hatalmat. Elég csak Arbenz vagy Moszadik példájára utalni, vagy a nemrég, 1973-ban történt chilei esetre, mikor a CIA megdöntötte a demokratikusan megválasztott miniszterelnök, Salvador Allende hatalmát. Megvoltam győződve, hogy a globális birodalom az OPEC ellenére — sőt ahogy gyanítottam, és ahogy később be is bizonyosodott, az OPEC segítségével - egyre erősödött.

Beszélgetéseink során gyakran vetettük össze az 1970-es évek elejét az 1930-as évek elejével. Ez utóbbi jelentős vízválasztónak számított a nemzetközi gazdaság történetében, és abban, ahogy azt elemezték és értékelték. Az az évtized nyitotta meg a kaput a keynesi gazdaságtan előtt, és vetette fel a gondolatot, hogy az államnak szerepet kell vállalnia a piacok irányításában és a társadalmi szolgáltatások — egészségügy, munkanélküliség kezelése stb. — biztosításában. A hátunk mögött hagytuk a régi felfogást, miszerint a piac önszabályozó, és az állami beavatkozásnak minimálisnak kell lennie.

A világválság következményeképpen jelent meg a New Deal (Új Egyezés), valamint a gazdasági szabályozást elősegítő politika, az állam pénzügyi manipulációi és a fiskális politika erőteljes alkalmazása. Ráadásul a világválság és a második világháború új nemzetközi szervezetek - mint a Világbank, az IMF (Nemzetközi Valuta Alap) és a GATT (Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény) — létrejöttéhez vezetett. Az 1960-as évek kulcsfontosságúak voltak ebben a folyamatban, ekkor tevődött át a hangsúly a neoklasszikus közgazdaságtanról a keynesi felfogásra. Mindez Kennedy és Johnson elnöksége alatt történt, és az ember, aki egyszemélyben mindezt talán a legnagyobb mértékben befolyásolta, Robert McNamara volt.

McNamara gyakran volt jelen beszélgetéseinken, természetesen nem személyesen. Mindnyájan ismertük üstökösként ívelő karrierjét, ahogy a Ford Motor Company pénzügyi elemző és tervező osztályának vezetőjéből 1960-ra a Ford elnöke lett, az első elnök, aki nem a Ford családból származott. Nem sokkal később Kennedy védelmi miniszterré nevezte ki.

McNamara a kormányzás keynesi elveinek egyik fő szószólójává vált, matematikai modellek és statisztikai módszerek segítségével határozta meg többek között a Vietnamban szolgáló csapatok elosztását és a pénzügyi eszközök csoportosítását. Az „agresszív irányítás” általa propagált módszerét nemcsak kormányzati tisztségviselők, hanem vállalati vezetők is magukévá tették. Ez lett az alapja az irányítás új filozófiájának, ahogy azt az ország jelentősebb üzleti menedzsment iskoláiban tanítani kezdték, és végső soron ez vezetett a csúcsvezetők új, világbirodalomra törekvő nemzedékének kialakulásához.¹

A világ eseményeiről beszélgetve különösen izgatott minket McNamarának a Világbank elnökeként betöltött szerepe, amit hadügyminisztersége után vállalt. Barátaim többsége azt emelte ki, hogy ő volt az úgynevezett katonai-ipari összefonódás szimbóluma. Karrierje során vezető pozíciót töltött be nagyvállalatnál, a kormányban és most a világ leghatalmasabb bankjánál. A hatalom különböző területeinek ez az összefonódása sok barátomat megdöbbenett; talán én voltam közülük az egyetlen, aki egyáltalán nem volt meglepve.

Most úgy látom, hogy Robert McNamara történelemformáló tevékenységének legfontosabb és legkárosabb vonása abban állt, hogy a Világbankot addig soha nem tapasztalt mértékben állította a világbirodalom építésének szolgálatába. Precedenst is teremtett. Követői eltanulták és továbbfejlesztették módszereit, ahogy a korporatokrácia különböző ágai közötti távolságokat áthidalta. Például George Schultz Nixon alatt pénzügyminiszterként és a Gazdaságpolitikai Tanács (Council of Economic Policy) elnökeként tevékenykedett, vezette a Bechtelt, majd Reagan alatt külügyminiszter lett. Caspar Weinberger a Bechtel alelnöke volt, aztán Reagan hadügyminisztere lett. Richard Helms a CIA-t igazgatta Johnson idejében, aztán Nixon alatt iráni nagykövetté nevezték ki. Richard Cheney George W. Bush hadügyminisztere volt, aztán a Halliburton elnökeként dolgozott, majd George H. W. Bush alelnöke lett. Még George H. W. Bush amerikai elnök is a Zapata Petroleum Corp. vállalat alapítójaként kezdte, Nixon és Ford idejében az Egyesült Államok ENSZ-nagyköveteként szolgált, és Ford alatt a CIA igazgatója volt.

Visszatekintve megdöbben, mennyire naivak voltunk. Sok szempontból akkor még csak a birodalomépítés régi módszereiben tudtunk gondolkodni. Kermit Rooseveltt már mutatott egy hatékonyabb eljárást, amikor egy iráni demokratát megdöntött, és helyére zsarnoki királyt állított. Mi, EHM-ek sok országban, például Indonéziában és Ecuadorban is elértük a célunkat, de érdekes volt látni Vietnam példáján, milyen könnyen visszacsúszhatunk a régi, megszokott módszerekhez.

Ezen az OPEC vezető tagállama, Szaúd-Arábia változtatott.

A Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet

1974-ben egy szaúdi diplomata fényképeket mutatott nekem Rijádról, az ország fővárosáról. Ezek egyikén egy csapat kecske turkált egy kormányépület mellett, szemétdombok között. Mikor megkérdeztem a diplomatát, hogy mit keresnek ott, megdöbbenő választ kaptam. Azt felelte, hogy ők takarítják el a szemetet a városban.

- Egy magára valamit is adó szaúdi sosem nyúlna szeméthez - mondta. — Ezt az állatokra hagyjuk.

Kecskék! A világ első olajtermelő országának fővárosában. Hihetetlennek tűnt.

Akkoriban tagja voltam egy tanácsadó csoportnak, amely az olajválságra kezdte keresni a választ. Ezek a kecskék adták az ötletet, milyen megoldást lehetne itt találni, figyelembe véve az ország fejlődését az utóbbi háromszáz évben.

Szaúd-Arábia történelme tele volt erőszakkal és vallási fanatizmussal. A 18. században Muhammad ibn Szaúd, egy helyi hadúr összefogott az ultrakonzervatív Wahhabi szekta fundamentalistáival. A szövetség erősnek bizonyult, és az elkövetkező kétszáz évben a Szaúd család Wahháb szövetségeseivel együtt meghódította az Arab-félsziget nagy részét, többek között az iszlám legszentebb városait, Mekkát és Medinát is.

A szaúdi társadalom alapítóinak puritán idealizmusát tükrözte, és a Korán hitrendszerét igen szigorúan értelmezte. Vallási rendőrség ellenőrizte, hogy mindenki imádkozik-e napjában ötször. A nőknek tetőtől talpig el kellett magukat takarniuk. A bűnözőket keményen megbüntették: gyakoriak voltak a nyilvános kivégzések és a halálra kövezés. Mikor

először jártam Rijádban, elcsodálkoztam, amikor sofőröm elmondta, hogy nyugodtan hagyhatom fényképezőgépet, aktatáskámat, sőt még pénztárcámat is a piac mellett parkoló nyitott autóban, jól látható helyen.

— Senkinek nem jutna eszébe ellopní — mondta. - A tolvajoknak levágják a kezét.

Aznap később megkérdezte, volna-e kedvem felkeresni egy úgynevezett kivégzőteret, és megnézni, hogyan fejeznek le valakit. A vakhábiták ragaszkodása a—mi fogalmaink szerint — szélsőséges puritanizmushoz biztonságot teremtett az utcákon, és a legkeményebb büntetést helyezte kilátásba azoknak, akik megszegték a törvényt. Nem fogadtam el a meghívást.

A szaúdiak vallási nézetei, politikai és gazdasági felfogásuk részeként fontos szerepet játszottak a nyugati világot megrázó olajembargóban. 1973. október 6-án (jom kippur, a legszentebb zsidó ünnep napján) Egyiptom és Szíria összehangolt támadást intézett Izrael ellen. Ez volt az októberi háború, a negyedik és egyben a legpusztítóbb arab-izraeli háború kezdete, melynek az egész világra nagy hatása volt. Szadat egyiptomi elnök nyomást gyakorolt Fejszal szaúd-arábiai uralkodóra, hogy Izrael támogatása miatt büntesse az Egyesült Államokat, ahogy Szadat nevezte, az „olajfegyver” bevetésével. Október 16-án Irán és az öt Perzsából menti állam, köztük Szaúd-Arábia bejelentette, hogy 70%-kal megemeli az olaj hordónkénti árát.

A Kuvait Cityben összeült arab olajügyi miniszterek további lehetőségeket fontolgattak. Irak képviselője keményen síkra szállt az Egyesült Államokat támadó intézkedések mellett. Fölszólította kollégáit, hogy valamennyi arab országban államosítsák az amerikai tulajdonú vállalatokat, hirdessenek teljes olajembargót az Egyesült Államok és az Izraelt támogató többi ország ellen, és vonják ki pénzeiket az amerikai bankokból. Felhívta a figyelmet arra, hogy az arabok jelentős összegeket helyeztek el ezekben a bankokban, és ez a lépés az 1929-eshez hasonló pánikot idézhetne elő.

A többi arab miniszter nem támogatta ezt a radikális elképzelést, de október 17-én megegyeztek egy visszafogottabb embargó meghirdetésében: eszerint azonnal 5%-kal csökkentenék termelésüket, majd ezt követően minden hónapban további 5%-kal, míg politikai céljaikat el nem érik. Egyetértettek abban, hogy az Egyesült Államokat meg kell büntetni Izrael-barát magatartásáért, és leginkább őt kell sújtani az embargóval. Több, az ülésen részt vevő ország bejelentette, hogy 5% helyett 10%-kal fogja csökkenteni termelését.

Október 19-én Nixon elnök 2,2 milliárd dolláros segílyt kért a Kongresszustól Izrael számára. Másnap Szaúd-Arábia és más arab termelők

teljes embargót hirdettek az Egyesült Államokba irányuló olajszállításokra.¹

Az olajembargó 1974. március 18-án ért véget. Nem tartott sokáig, de hatása óriási volt. A szaúdi olaj piaci ára az 1970. január 1-jei 1,39 dollárról 1974. január 1-jére 8,32 dollárra ugrott hordónként.² A politikusok és a kormányok sosem fogják elfelejteni a '70-es évek első felében kapott leckét. Ennek a néhány hónapnak a traumája hosszú távon megerősítette a korporatokráciát; tartópillérei - a nagyvállalatok, a nemzetközi bankok és a kormányok - minden addiginál jobban összeforrtak. Ez a kötődés tartósnak bizonyult.

Az embargó jelentősen átrendezte a politikai prioritásokat is. A Wall Streeten és Washingtonban egyetértettek abban, hogy ilyen eset nem fordulhat elő még egyszer. Olajbeszerzési forrásaink védelme addig is fontos politikai cél volt, de 1973-tól kezdve rögeszmévé vált. Az embargó megnövelte Szaúd-Arábia világpolitikai súlyát, és Washington kénytelen volt felismerni ennek az országnak a stratégiai jelentőségét az amerikai gazdaság számára. Az amerikai korporatokrácia vezetői pedig lázasan kezdték keresni a lehetőségeket, hogyan csalogathatnák vissza az olajdolárokat az Egyesült Államokba, figyelembe véve, hogy a szaúdi kormányzat nem rendelkezett olyan adminisztratív és szervezeti háttérrel, amely gyorsan dagadó vagyonuk hatékony kezeléséhez szükséges lett volna.

A megemelkedett olajárakból származó többletbevétel Szaúd-Arábia számára egyszerre volt áldás és átok. Az országba beáramló sok milliárd dollár kezdte fellazítani a vahábiták szigorú vallási nézeteit. A gazdag szaúdiak utaztak a világban. Európában és az Egyesült Államokban jártak egyetemre. Drága autókat vettek, és házaikat nyugati stílusú termékekkel töltötték meg. A konzervatív vallási nézetek helyét egy új típusú materializmus vette át — és éppen ez a materializmus kínált megoldást arra, hogyan lehetne egy újabb olajválságot elkerülni.

Csaknem azonnal, ahogy az embargó véget ért, Washington tárgyalni kezdett a szaúdiakkal: műszaki segítséget, katonai felszerelést és kiképzést kínáltak, felajánlották segítségüket ahhoz, hogy az ország a 20. század színvonalára emelkedhessen. Cserébe az olajdollárokon kívül biztosítékot kértek arra, hogy soha többet nem lesz olajembargó. A tárgyalások eredményeképpen egy különös szervezet jött létre „Az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia Közös Gazdasági Bizottsága” (United States - Saudi Arabian Joint Economic Commission) néven. A röviden JECOR-nak nevezett bizottság működése tehát a hagyományos külföldi segélyprogramokkal gyökeresen ellentétes, újszerű elven nyugodott: itt szaúdi pénzből bíztak meg amerikai vállalatokat Szaúd-Arábia felépítésével.

Bár a pénzügyi és irányítási felelősséget az amerikai Pénzügyminisztérium viselte, ez a bizottság az elképzelhető legönállóbban működött. Több mint huszonöt éves időszak alatt végül is több milliárd dollárt költhetett el gyakorlatilag kongresszusi felügyelet nélkül. A Pénzügyminisztérium szerepe ellenére az ügy a kongresszus jogkörén kívül esett, hiszen nem amerikai pénzről volt szó. A JECOR alapos tanulmányozása után David Holden és Richard Johns a következő megállapítást teszi: „Ez volt a legnagyobb léptékű ilyen típusú egyezmény, amit az Egyesült Államok egy fejlődő országgal valaha is kötött. Módot adott arra, hogy az USA beépüljön a királyságba, és megerősítse a kölcsönös egy- másrautaltság elvét.”³

A Pénzügyminisztérium korán bevonta a folyamatba a MAIN-t tanácsadóként. Engem is behívtak, és közölték, hogy kulcsfontosságú munkát bízna rám, és minden, amit teszek és amiről tudomást szerzek, szigorúan titkos. Rám az ügy egy titkos hadművelet benyomását tette. Akkoriban úgy állították be a dolgot, mintha a MAIN lenne az első számú tanácsadó ebben a kérdésben; később tudtam meg, hogy csak egy voltunk sok más megkérdezett tanácsadó cég közül.

Mivel minden a legnagyobb titokban folyt, nem tudhattam, hogy a Pénzügyminisztérium miről tárgyal a többi tanácsadóval, így azzal sem voltam tisztában, mennyire is fontos az én szerepem e precedenstremtő ügyben. Azt tudom, hogy ez a megállapodás új követelményeket állított a gazdasági bérgyilkosok elé, és a birodalom érdekeinek hagyományos képviselőivel szemben új alternatívákat állított. Azt is tudtam, hogy a tanulmányaimban fölvázolt legtöbb forgatókönyvet végül is alkalmazták, a MAIN jutalmul elnyerte az egyik első nagy — és igen jövedelmező — szerződését Szaúd-Arábiában, én pedig szép prémiumot kaptam az év végén.

Az volt a feladatom, hogy előrejelzéseket dolgozzak ki arra vonatkozóan, hogyan hatna Szaúd-Arábiára, ha óriási összegeket fektetnének infrastruktúrája fejlesztésébe, és forgatókönyveket vázoljak föl a pénz elköltésének különböző módjaira. Röviden arra kértek föl, hogy minden kreativitásomat latba vetve indokoljam meg, miért kell Szaúd-Arábia gazdaságába több száz millió dollárt befektetni amerikai mérnöki és építőipari cégek közreműködésével. Mindezt egyedül kellett elvégeznem, munkatársaim segítsége nélkül, egy kis külön szobába telepítve, több emelettel az osztályom irodái fölött. Figyelmeztettek egyrészt, hogy a munkám nemzetbiztonsági okokból titkos, másrészt hogy annak eredménye nagyon előnyös lehet a MAIN számára.

Természetesen átláttam, hogy itt nem az volt a cél, mint máskor — soha vissza nem fizethető kölcsönökkel megterhelni az országot —, ha-

nem az, hogy az olajdollárok minél nagyobb része vándoroljon vissza az Egyesült Államokba. A folyamat során Szaúd-Arábia gazdasága egyre jobban összefonódik a miénkkel, függővé válik tőle; majd ahogy egyre nyugatiasabbá válik, megértőbb lesz a rendszerünkkel szemben, és fokozatosan integrálódik.

Ahogy nekiláttam a munkának, rájöttem, hogy a Rijád utcáin kószáló kecskék a kulcsot jelentik; szálla voltak a világon körbe-körbeutazó szaúdiak szemében. Szinte könyörögtek, hogy váltsuk fel őket valami korszerűbbel a modern világba törekvő sivatagi királyságban. Arról is tudtam, hogy az OPEC közgazdászai sürgették az olajkitermelő országokat, építsenek ki olajfeldolgozó ipart, és a kőolaj helyett a magasabb nyereséget biztosító feldolgozott termékeket vigyék piacra.

Ez a két felismerés lett az alapja a stratégiámnak, amely véleményem szerint minden érdekelt fél számára előnyös volt. A kecskék, természetesen, csak a kezdet voltak. Az olajból származó bevételt föl lehetett használni arra, hogy amerikai cégek a kecskéket a világ legmodernebb szemetgyűjtő és -feldolgozó rendszerével helyettesítsék, olyan korszerű technológiával, amire a szaúdiak méltán büszkék lehetnek.

Ugyanezt a logikát lehetett alkalmazni a királyság gazdaságának legtöbb területére, a királyi család, az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma és MAIN-beli főnökeim legnagyobb meglepetésére. A pénz meghatározott részén ki lehetett volna építeni egy olyan olajipari szektort, amely a nyers kőolajból exportálható végtermékeket állít elő. Olajipari központok emelkedtek volna ki a sivatagból, körülöttük nagy ipari parkok. Természetesen egy ilyen terv megkövetelte volna a több ezer megawattos villamos erőművek, átvadó és elosztó rendszerek, autópályák, csővezetékek, kommunikációs és szállítási rendszerek: új repülőterek és kikötők, különféle szolgáltató iparágak és a mindehhez hozzátartozó infrastruktúra kiépítését is.

Nagyon bíztunk benne, hogy ez a terv mintát nyújthat arra, hogyan lehetne hasonló fejlesztést véghezvinni a világ más országaiban is. A világjáró szaúdiak mindenhol a dicséretünket zengenek; meghívnák más országok vezetőit, hogy megmutassák, milyen csodákat vittünk végbe; ezek a vezetők aztán meghívnának minket, hogy segítsünk hasonló terveket készíteni az ő országaik számára is, és — legtöbb, az OPEC-en kívüli országok számára - segítsünk világbankos vagy egyéb, adósságra épülő finanszírozásukban. Mindez jól szolgálná a globális birodalom érdekeit.

Ahogy ezeken a terveken dolgoztam, a kecskékre gondoltam, és gyakran a fülemben csengtek egykori sofőröm szavai: „Egy magára valamit is adó szaúdi sosem nyúlna szeméthez”. Ez a gondolat többször vissza-

köszönt különböző összefüggésekben. Világos volt, hogy a szaúdiak nem akartak a saját embereikkel lealacsonyító munkát végeztetni, sem az egyes létesítmények felépítése során, sem később, ipari munkásként. Először is túl kevesen voltak. Ezen túlmenően a szaúdi uralkodóház elkötelezte magát, hogy népének a kétkezi munkásokénál jóval magasabb oktatási és életszínvonalat kíván biztosítani. A szaúdiak esetleg hajlandóak voltak másokat irányítani, de eszükbe sem jutott, hogy ők maguk kétkezi munkásként dolgozzanak. Ezért olyan országokból kellett munkásokat behozni, ahol a munkaerő olcsó volt, és az emberek dolgozni akartak; lehetőleg közel-keleti vagy muzulmán országokból, például Egyiptomból, Palesztinából, Pakisztánból vagy Jemenből.

Ez az elképzelés még nagyobb fejlesztési távlatokat nyitott meg. A munkások számára óriási lakótelepeket, bevásárlóközpontokat, kórházakat, rendőr- és tűzoltóállomásokat, víz- és szennyvízkezelő telepeket, elektromos, kommunikációs és szállítási rendszereket kellett kiépíteni — lényegében egész városokat kellett felhúzni a sivatagban. Itt is megvolt a lehetőség arra, hogy teljesen új technológiákat próbáljunk ki, például a tengervíz sótalánítását végző telepek, mikrohullámú rendszerek, egészségügyi komplexumok és a számítógépes technológia területén.

Szaúd-Arábia minden tervező, mérnök és ingatlanfejlesztő valóra vált álma volt. A történelemben páratlan gazdasági lehetőségeket kínált: egy fejletlen ország, lényegében korlátlan anyagi lehetőségekkel, rövid időn belül föl akart zárkózni a legfejlettebbekhez.

El kell ismernem, hogy nagyon élveztem ezt a munkát. Sem a Bostoni Közkönyvtárban, sem máshol nem voltak olyan megbízható adatok Szaúd-Arábiáról, amelyekre ökonometria modelleket lehetett volna alapozni. Valójában olyan óriási volt ez a munka - egy egész ország gyors átalakítása eddig sosem látott mértékben —, hogy ha lettek is volna történelmi adatok, azokat úgysem lehetett volna használni.

Nem is várt senki ilyen számszerű elemzést, legalábbis a munka ezen szakaszában nem. Egyszerűen a képzelőerőre hagytam, és tanulmányaimban nagyszerű jövőt vázoltam föl a királyság számára. Voltak ökölszabályszerű alapadataim, amelyekből ki tudtam számolni, nagyjából mennyibe kerülhet egy megawatt elektromos energia, egy mérföld út, vagy az egy munkásnak szükséges víz, csatorna, lakás, élelem és közszolgáltatások előteremtése. Nem kérték tőlem, hogy becsléseimet finomítsam, vagy végső következtetéseket vonjak le. Mindössze az volt a feladatom, hogy lehetséges terveket — vagy inkább elképzeléseket — vázoljak fel, és nagyjából megbecsüljem ezek költségeit.

Mindig szem előtt tartottam a valódi célokat: hogy az amerikai vállalatok a lehető legjobban járjanak, és hogy Szaúd-Arábia egyre inkább

függővé válik az Egyesült Államoktól. Hamar felismertük, hogy ez a két dolog szorosan összefügg. Ugyanis csaknem valamennyi projekt esetében folyamatos karbantartásra és korszerűsítésre volt szükség, és ezt a speciális műszaki körülmények miatt csak azok a cégek tudták elvégezni, amelyek a technológiát eredetileg kifejlesztették. Ahogy haladtam a munkában, két listát vezettem az elképzelt fejlesztésekkel kapcsolatban: az egyik a várható tervezési és kivitelezési megbízások, a másikon a hosszú távú üzemeltetési és karbantartási szerződések szerepeltek. A MAIN, a Bechtel, a Brown & Root, a Halliburton, a Stone & Webster és sok más amerikai tervező és kivitelező cég busás hasznot remélhetett ezekből az üzletekből az elkövetkezendő évtizedekben.

A gazdasági okokon túl volt még egy merőben más jellegű tényező, amely függővé tette tőlünk Szaúd-Arábiát. Számítottunk arra, hogy ennek az olajban gazdag királyságnak a modernizációja kedvezőtlen reakciókat is ki fog váltani. A konzervatív muzulmánok tajtékzanak majd; Izrael és a többi szomszédos ország pedig fenyegetve érzi magát. Ennek az országnak a gazdasági fejlődése várhatóan egy másik, új iparágat is fellendít majd: az Arab-félsziget katonai védelmét. Mind az e területen dolgozó magánvállalatok, mind az amerikai hadászati és honvédelmi ipar nagy megrendelésekre és hosszú távú karbantartási szerződésekre számíthatott. Az ő jelenlétük újabb mérnöki és beruházási projektek — repülőterek, rakétasilók, személyzeti létesítmények — sorát tenné szükségessé.

Jelentéseimet lezárt borítékban, belső postával nyújtottam be, „Pénzügyminisztérium, projektvezető”-nek címezve. Néha találkoztam a projekten dolgozó más tanácsadókkal — a MAIN alelnökeivel és a főnökeimmel. Mivel ez a projekt akkoriban csak a kutatás és fejlesztés fázisában volt, és nem tartozott a JECOR-hoz, nem volt még hivatalos neve, így egymás között — mindig csak halkán — SAMA-ként emlegettük. Állítólag ez a Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet (Saudi Arabian Money-laundering Affair) rövidítése volt, de egyben szójáték is, amely az ország központi bankjának, a Saudi Arabian Monetary Agency-nek (SAMA) nevére utalt.

Időnként csatlakozott hozzánk a Pénzügyminisztérium valamely képviselője. Én ritkán kérdeztem ezeken az értekezleteken. Általában elmondtam, hol tartok a munkámmal, válaszoltam a megjegyzéseikre, és beleegyeztem abba, amit kértek tőlem. Az alelnököknek és a Pénzügyminisztérium képviselőinek különösen tetszettek a hosszú távú karbantartási megállapodásokkal kapcsolatos ötleteim. Az egyik alelnököt ezek a következő kifejezés megalkotására ihlették: „a tehén, amit nyugdíjba vonulásunkig fejthetünk.” E kifejezést ezt követően még sokszor

használtuk, de nekem mindig inkább kecskék jutottak róla eszembe, mint tehének.

Ezek az értekezleteken jöttem rá, hogy több versenytársunk is dolgozott hasonló feladatokon, és mindenki jövedelmező szerződésekre számított fáradozása fejében. Gyanúm szerint a MAIN és a többi hasonló cég fizette ezeknek az előkészítő munkálatoknak a költségeit, rövid távú kockázatot vállalva annak érdekében, hogy a tűzhöz közel legyenek. Ezt a gyanút megerősítette, hogy a napi nyilvántartásomban elszámolt munkaóráim a cég általános és adminisztratív költségei között látszótlak megjelenni. Ez a legtöbb projekt előkészítő szakaszában így volt. Ebben az esetben a költségek messze meghaladták a megszokott mértéket, de az alelnökök szemmel láthatóan meg voltak győződve, hogy a befektetés bőven meg fog térülni.

Bár tudtuk, hogy versenytársaink is részt vesznek az előkészületekben, feltételeztük, hogy mindenki számára lesz elég munka. Eddigi tapasztalataim alapján úgy gondoltam, hogy azok fognak nagyobb jutalmat kapni, akiknek a munkáját a Pénzügyminisztérium leginkább hasznosítani tudja, és a legjobb szerződéseket azok a tanácsadók kapják majd, akiknek a javaslatai eljutnak a megvalósulásig. Én magam személyes kihívásnak éreztem, hogy olyan terveket készítsek, amelyek meg is valósulnak. A csillagom már amúgy is gyorsan emelkedett a MAIN-nél. Ha a SAMA esetében sikerrel járunk, még gyorsabban juthatok előre.

Értekezleteinken azt is megvitattuk, mekkora az esélye annak, hogy a SAMA és az egész JECOR-művelet példaértékű lesz. Ezzel az új módszerrel jövedelmező munkalehetőségeket tudnánk teremteni olyan országokban, amelyeknek nem volt szükségük arra, hogy nemzetközi bankoknál adósságot halmozzanak fel. Rögtön Irak és Irán jutott eszünkbe; ismervén az emberi természetet, valószínűnek látszott, hogy ezeknek az országoknak a vezetői utánozni szeretnék majd Szaúd-Arábiát. Úgy tűnt, hogy az 1973-as olajembargó, amely kezdetben olyan nagy csapásnak tűnt, végül is váratlan lehetőségeket nyitott meg a mérnöki és építőipari beruházások számára, és tovább egyengeti a globális birodalom útját.

Nyolc hónapig dolgoztam ezeken a távlati elképzeléseken, bár egyszerre mindig csak néhány napot, intenzíven, külön irodám magányában vagy a bostoni belvárosra néző otthonomban. Az osztályom munkatársai mind más feladatokkal foglalkoztak, és meglehetősen önállóak voltak, bár néha azért ellenőriztem a munkájukat. Idővel oszlott a titok homálya a munkánk körül. Egyre többen tudták, hogy valami nagy dolog van kibontakozóban Szaúd-Arábiával kapcsolatban. Nőtt az izgalom, mindenféle pletykák keringtek. Az alelnökök és a Pénzügyminisz-

térium képviselői is egyre nyíltabbá váltak — szerintem részben azért, mert ők maguk is egyre többet tudtak meg az alakuló program részleteiről.

A formálódó terv részeként Washington el kívánta érni, hogy a szaúdiak folyamatosan biztosítsák Amerika olajellátását, és az ingadozó árakat tartsák olyan szinten, ami az Egyesült Államok és szövetségesei számára elfogadható. Ha a többi olajtermelő ország, például Irán, Irak, Indonézia vagy Venezuela embargóval fenyegetne, a hatalmas készletek fölött rendelkező Szaúd-Arábiának közbe kell lépnie, és pótolni a hiányzó mennyiséget. Már a pusztá tény, hogy Szaúd-Arábia erre kész, elvonná a többi ország kedvét az embargó gondolatától. Ezen biztosítékok fejében Washington nagyon vonzó ajánlatot tett a szaúdi uralkodóháznak: teljes és egyértelmű politikai és szükség esetén katonai támogatást ígért, amellyel hosszú távon biztosíthatják uralmukat az országban.

Olyan ajánlat volt ez, amit a szaúdi uralkodóház aligha utasíthatott vissza, figyelembe véve földrajzi helyzetét, katonai gyengeségét és általában vett kiszolgáltatottságát szomszédainak: Iránnak, Szíriának, Iraknak és Izraelnek. Washington arra használta ki ezt a helyzeti előnyét, hogy még egy fontos feltételt kényszerített rá a szaúdiakra; egy olyan kitételt, amely újradefiniálta a gazdasági bérgyilkosok szerepét a világban, és amelyet később más országok, például Irak esetében is próbáltunk alkalmazni. Visszatekintve nem egészen értem, hogyan fogadhattak el a szaúdiak ilyen kondíciót. Az arab világ országai, az OPEC és a többi muzulmán ország mindenesetre föl volt háborodva, amikor megismerték az üzlet részleteit, és megtudták, hogyan adta be a derekát a királyi ház Washington minden követelésének.

A feltétel az volt, hogy Szaúd-Arábia olajdollárjait amerikai állami kötvényekbe fekteti; a kötvények hozamát pedig az amerikai Pénzügyminisztérium olyan beruházásokra költi, amelyek Szaúd-Arábia középkori társadalmát a modern ipari társadalom szintjére emelik. Más szavakkal, a királyság több milliárd dollárnyi olajbevételeinek kamatát arra fordítják, hogy amerikai cégek megvalósítsák azokat az elképzeléseket, amelyeket én (valószínűleg néhány versenytársammal) dolgoztam ki, hogy Szaúd-Arábia modern ipari hatalommá váljék. A saját országunk Pénzügyminisztériuma bízna meg minket szaúdi pénzen, hogy az Arab-félszigeten óriási infrastruktúrát, egész városokat építsünk ki.

Bár a szaúdiak főntartották a jogot, hogy a fejlesztések fő irányába beleszóljanak, valójában külföldiek elit csapata - a muzulmánok szemében hitetlenek - döntik majd el, hogyan alakuljon az Arab-félsziget gazdasága és arculata. És mindez egy olyan királyságban, amely konzervatív vahábbi

elveken alapult és évszázadokon keresztül azok szerint működött. Úgy tűnt, hogy részükről ez ugrás a sötétségbe, bár a körülmények súlya, a Washington által kétségkívül felfokozott politikai és katonai nyomás alatt a Szaúd család valószínűleg azt érezte, nem sok választása maradt.

A mi szempontunkból mérhetetlenül nagy nyereségre volt kilátás. Remek üzlet volt, amely magában hordozta későbbi hasonló ügyletek lehetőségét. És hogy még csábítóbb legyen mindez, semmihez nem volt szükség kongresszusi jóváhagyásra. Ezt a procedúrát minden vállalat utálta, de különösen a magánkézben lévők, mint a Bechtel és a MAIN, amelyek nem szívesen tárták föl titkaikat senki előtt. Thomas W. Lippman, a Middle East Institute (Közel-Kelet Intézet) kutatója, korábban újságíró, így foglalta össze tömören a megállapodás lényeges elemeit:

A készpénzben úszó szaúdiak több százmillió dollár befizetését vállalták az Államkasszába, amely mindaddig ott is maradt, míg a vállalkozóknak vagy az alkalmazottaknak fizetni nem kellett. Ez a rendszer biztosította, hogy a szaúdi pénz visszaáramoljon az amerikai gazdaságba. ... A konstrukció értelmében a bizottság vezetői a kongresszus jóváhagyása nélkül valószínűleg meg bármilyen projektet, aminek hasznosságáról a szaúdi féllel megegyeztek.⁴

E történelmi vállalkozás paramétereinek a kimunkálása bámulatosan rövid idő alatt ment végbe. Már csak azt kellett kitalálni, hogyan lehetne mindezt megvalósítani. Ennek érdekében a kormány legmagasabb szintjéről utazott valaki Szaúd-Arábiába szigorúan titkos megbízással. Sosem tudtam meg biztosan, ki volt az illető, de azt hiszem. Henry Kissinger lehetett.

Bárki is volt a küldött, első dolga biztosan az volt, hogy emlékeztette a királyi családot, mi is történt a szomszédos Iránban, mikor Moszadik megsértette a brit olajtársaságok érdekeit. Azután bizonyára fölvezolta a tervet, amely túl csábító volt ahhoz, hogy el lehessen utasítani, így utalva arra, hogy a Szaúd családnak nincs sok választása. Nincs kétségem afelől, hogy a beszélgetés végén a Szaúdok úgy érezték, vagy elfogadják az ajánlatunkat, és akkor biztosítékot kapnak arra, hogy támogatjuk és védelmezzük a hatalmukat, vagy elutasítják - és akkor Moszadik sorsára jutnak. Mikor a követ visszatért Washingtonba, azt az üzenetet hozta, hogy a Szaúdok belementek az alkuba.

Már csak egy apróság volt hátra. A szaúdi kormány néhány kulcsembert is meg kellett győznünk. Azt az információt kaptuk, hogy ez végső soron a családon belül dől el. Bár Szaúd-Arábia nem volt demokrácia, úgy tűnt, hogy a Szaúd-házon belül szükség volt konszenzusra.

1975-ben rám bízta az egyik ilyen kulcsembert. Mindig W. hercegként gondoltam rá, bár sosem derült ki pontosan, valóban koronaherceg-e. Az volt a dolgom, hogy meggyőzzem: a Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet úgy az országnak, mint neki magának nagy haszonnal fog járni.

Ez nem volt olyan egyszerű, mint ahogy kezdetben látszott. W. herceg jó vahábbinak vallotta magát, és nem akarta, hogy országa a nyugati fogyasztói társadalom nyomdokaiba lépjen. Azt is mondta, hogy átlátja, milyen alattomos szándék húzódik meg javaslatunk mögött. Szerinte ugyanaz volt a célunk, mint a keresztes lovagoknak ezer évvel korábban: az arab világ keresztény hitre térítése. Ebben részben igaza is volt. Szerintem köztünk és a keresztesek között inkább csak fokozati különbség volt. A középkori Európa katolikusai a purgatóriumtól akarták megmenteni a muzulmánokat, mi pedig a szaúdiak modernizációját szeretnénk elősegíteni. Nézetem szerint a keresztesek csakúgy, mint a korporatokrácia, valójában saját birodalmukat akarták kiterjeszteni.

Szilárd vallási nézetei ellenére W. hercegnek volt egy győnge pontja — a szép szőke nők. Bár ez mára már szinte sztereotípiává vált, el kell ismernem, hogy az általam ismert Szaúdok közül csak W. hercegnek volt ilyen hajlama, vagy legalábbis csak ő mutatta ki előttem. Mindenestre ez is szerepet játszott a történelmi üzlet megkötésében, és jól példázza, milyen messzire voltam hajlandó elmenni, hogy feladatomat teljesítsem.

Hogyan lettem kerítő, valamint Oszama bin Laden pénzelve

W. herceg már kezdetben tudtomra adta, hogy mikor meglátogat Bostonban, egy kedvére való hölgy társaságára vágyik, akitől a beszélgetésen kívül más szolgáltatásokat is elvár. Semmiképpen nem akart azonban hivatásos prostituáltat, akivel ő vagy családjának valamelyik tagja összefuthat az utcán vagy egy kocképartin. Magam is titokban találkoztam W. herceggel, és ez megkönnyítette, hogy teljesítsem kérését.

A gyönyörű, kék szemű, szőke hajú „Sally” Bostonban lakott. Férje, a United Airlines egyik pilótája munkája keretein belül és kívül is rengeteget utazott, és nem is rejtette véka alá kisebb-nagyobb kalandjait. Sally nagyvonalúan elnézte férje félrelépéseit. Elégedett volt a férfi fizetésével, a kényelmes bostoni lakással és a pilótafeleségeknek akkoriban járó kedvezményekkel. Egy évtizeddel korábban még hippi volt, hozzászokott a szabad szerelemhez, és egy titkos bevételi forrás lehetősége is vonzotta. Beleegyezett abba, hogy találkozik W. herceggel, de kikötötte, hogy kapcsolatuk jövőjét teljes egészében a férfi hozzáállásától és iránta tanúsított magatartásától teszi függővé.

Szerencsémre megfeleltek egymásnak.

A Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet egyik alfejezeteként zajló W. herceg—Sally-affér elég sok gondot okozott nekem. A MAIN szigorúan tiltotta munkatársainak, hogy bármi törvénytelenséget elkövessenek. Szex áruba bocsátásával - kerítéssel - foglalkoztam, ami Massachusettsben tilos; így a legnagyobb problémát az jelentette, hogyan fizessek Sallynek. Szerencsére a könyvelési osztály nagy szabadságot engedett nekem a magánköltségeim elszámolásában. Tekintélyes borraalókkal sikerült

meggyőzőnöm pár pincért Boston legelőkelőbb éttermeiben, hogy adjanak üres számlákat; akkoriban még nem számítógépek, hanem emberek töltötték ki ezeket.

Az idő múltával W. herceg egyre bátrabb lett. Végül azt kérte, intézzem el, hogy Sally odaköltözzön hozzá, szaúd-arábiai magánvillájába. Ez akkoriban nem volt teljesen szokatlan kérés; bizonyos európai országok és a Közel-Kelet között élénk nőkereskedelem folyt. Ezekkel a nőkkel meghatározott időre kötöttek szerződést, és mikor a szerződés lejárt, a hölgyeket otthon tekintélyes bankszámlák várták. Robert Baer, aki húsz évig volt a CIA műveleti igazgatóságának Közel-Keletre szakosodott nyomozótisztje, így foglalja össze ezt ajelenséget: „A '70-es évek elején, mikor az olajdollárok beáramlása megindult, vállalkozó szellemű libanoniak kezdtek prostituáltakat becsempészni a királyság hercegei számára... Mivel a királyi család tagjai nem tudnak mértéket tartani a költségekben, a libanoniak mesésen meggazdagodtak.”¹

Tisztában voltam ezzel a helyzettel, és még olyanokat is ismertem, akik meg tudtak kötni egy ilyen szerződést. De két akadály tornyosult előttem: egyrészt Sally, másrészt a fizetés módja. Meg voltam győződve, hogy Sally nem fogja otthagyni Bostont egy közel-keleti sivatagi villáért. Az is nyilvánvaló volt, hogy ennek az utazásnak a költségeit nem lehet üres éttermi számlákkal fedezni.

W. herceg ez utóbbi terhet levette a vállamról, és megnyugtatóan, hogy új kedvesének maga kíván fizetni; nekem csak az utazást kell megszerveznem. Az is nagy megkönnyebbülés volt a számomra, mikor kiderült, hogy a szaúd-arábiai Sallynek nem kell feltétlenül azonosnak lennie azzal, akivel Amerikában töltötte idejét. Körbetelefonáltam ismerőseimet, akiknek voltak libanoni kapcsolatai Londonban és Amszterdamban. Pár hét múlva a pót-Sally aláírta a szerződést.

W. herceg nem volt könnyű ember. Sally testi vágyat elégített ki, én pedig, aki ebben segítségére voltam, bizalmasává váltam. Ez azonban még nem győzte meg arról, hogy a SAMA országa javát szolgálja. Keményen meg kellett dolgoznom a beleegyezéséért. Hosszú órákat töltöttünk statisztikák fölött, segítettem neki más országokról készült tanulmányokat elemezni — többek között azokat a Kuvaitról föllállított ökonometria modelleket, amelyeket még Indonéziába indulásom előtt Claudine segítségével készítettem. Végül is a beleegyezését adta.

Nem tudom, mi történt pontosan a többi EHM és a szaúdi kormány más befolyásos tagja között. Az az egy bizonyos, hogy a királyi család végül az egész csomagot elfogadta. A MAIN jutalmul megkapta az egyik első, igen jövedelmező szerződést az amerikai Pénzügyminisztériumtól. Azt a feladatot kaptuk, hogy mérjük föl az ország rosszul szervezett és

korszerűtlen villamosenergia-rendszerét, és tervezzünk egy újat, amely az Egyesült Államok szabványainak is megfelel.

Mint rendesen, most is az volt a dolgom, hogy a gazdasági előrejelzéseket és elektromosenergia-bebecsléseket az ország egyes részeire kidolgozó első csapatot kiküldjem. Három nemzetközi projektekben tapasztalt emberem éppen indulóban volt Rijádba, mikor a jogi osztályról érkezett egy üzenet, hogy a szerződés értelmében három héten belül teljesen felszerelt irodával kell jelen lennünk a szaúdi fővárosban. A szerződésnek ez a pontja láthatólag több mint egy hónapig elkerülte a figyelmünket. A Pénzügyminisztériummal kötött megállapodásunk előírta továbbá, hogy csak az Egyesült Államokban vagy Szaúd-Arábiában előállított felszerelést, berendezéseket használhatunk. Mivel Szaúd-Arábiában nem készítettek ilyesmit, mindent az Egyesült Államokból kellett küldeni. Nagy bosszúságunkra kiderült, hogy az Arab-félsziget kikötői előtt hosszú sorokban várakoznak a tankhajók bebocsátásra várva. Hónapokig is eltarthatott, míg a hajón elküldött felszerelés a királyságba ér.

A MAIN nem akart elveszteni egy ilyen fontos szerződést néhány szobányi irodabútor miatt. Az érintett partnerekkel együtt órákon át törtük a fejünket, mit tegyünk. Végül arra jutottunk, hogy kibérelünk egy Boeing 747-est, és azon szállítjuk a Boston környéki áruházakban bevásárolt felszerelést Szaúd-Arábiába. Emlékszem, eszembe jutott, hogy stilszerű lenne, ha a gép a United Airlines tulajdona volna, és az a bizonyos pilóta vezetné, akinek a felesége olyan jelentős szerepet játszott a Szaúd-ház meggyőzésében.

.

Az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia között létrejött üzlet szinte egyik napról a másikra átformálta a királyságot. A kecskéket kétszáz élénksárga amerikai szemeteskescoxi váltotta föl, a Waste Management Inc. vállalatral kötött 200 millió dolláros szerződésnek megfelelően.² Ehhez hasonlóan a szaúdi gazdaság valamennyi területét modernizálták a mezőgazdaságtól az energiaiparon keresztül az oktatásig és a kommunikációig. Ahogy Thomas Lippman 2003-ban megfogalmazta:

Az amerikaiak a saját képükre formálták a nomádok sátraiak és a parasztkok sárkunyhóinak végeláthatatlan, üres földjét; egészen a sarki Starbucks kávéházak és a mozgássérültek által is könnyen, rámpákon megközelíthető új középületek részleteiig. Szaúd-Arábia ma az autópályák és számítógépek országa; légkondicionált bevásárlóközpontjaiban ugyanazok az elegáns üzletek várják a vásárlókat, mint a virágzó amerikai kertvárosokban. Luxusszállodák, gyorséttermek, műholdas tévécsa-

tornák ugyanúgy megtalálhatók itt, mint a legmodernebb kórházak, magasra nyúló irodaépületek vagy az amerikai stílusú vidámparkok.³

Az 1974-ben megfogant tervek új szintre emelték az olajban gazdag országokkal folytatott későbbi tárgyalásokat. Bizonyos értelemben a SAMA/JECOR volt a következő mérföldkő Kermit Rooseveltről iráni akciója után. A politikai-gazdasági fegyvertár minőségileg más, jóval kifinomultabb eszközökkel gazdagodott, amelyeket már a globális birodalom katonáinak új nemzedéke alkalmazott.

A Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet és a Közös Bizottság a nemzetközi jog számára is új precedenssel szolgált. Ez különösen Idi Amin Dada esetében vált nyilvánvalóvá. Amikor a hírhedt ugandai diktátor 1979-ben száműzetésbe vonult, Szaúd-Arábiában kapott menedéket. Bár gyilkos zsarnok volt, akit két-háromszázezer ember haláláért tartottak felelősnek, luxuskörülmények közé vonult vissza; autóját és szolgálóját a Szaúd-ház biztosította. Az Egyesült Államok tiltakozott ugyan, de nem túl hangosan, nehogy veszélyeztesse a Szaúddal fennálló megállapodást. Idi Amin Dada utolsó éveit horgászással és tengerparti sétákkal töltötte; 2003-ban nyolcvanéves korában halt meg Jiddahban, veseelégtelenség következtében.⁴

Még kevésbé feltűnő és végső soron sokkal károsabb volt az a szerep, amit Szaúd-Arábia a nemzetközi terrorizmus finanszírozásában játszott. Az Egyesült Államok nem csinált titkot abból a kívánságából, hogy a Szaúd-ház támogassa anyagilag Oszama bin Laden afganisztáni háborúját a Szovjetunióval szemben a '80-as években; Rijád és Washington összesen mintegy 3,5 milliárd dollárral segítették a mudzsahedineket.⁵ Az amerikai és szaúdi beavatkozás azonban ezen messze túlment.

2003 vége felé a *U. S. News & World Report* átfogó tanulmányt közölt „A szaúdi kapcsolat” (The Saudi Connection) címmel. Az újságírók több ezer oldalnyi bírósági jegyzőkönyvet, amerikai és külföldi titkosszolgálati jelentéseket és más dokumentumokat vizsgáltak át, több tucat kormányzati képviselőt és terrorizmus-, valamint Közel-Kelet-szakértőt kérdeztek meg. Következtetéseik többek között az alábbiakban foglalhatók össze:

A bizonyíték megkérdőjelezhetetlen: Szaúd-Arábia, Amerika régi szövetségese és a világ legnagyobb olajtermelője, valahogyan - ahogy a Pénzügyminisztérium egy vezető képviselője fogalmazott - a terroristák finanszírozásának „epicentrumává” vált...

A nyolcvanas évek végétől - az iráni forradalom és a szovjet-afgán háború kettős sokkhatását követően - Szaúd-Arábia félhivatalos jótékonyági segélyei váltak a gyorsan növekvő dzsihád mozgalom fő pénz-

forrásává. Több mint húsz országban használták föl ezt a pénzt arra, hogy félkatonai kiképzőtáborokat működtessenek, fegyvereket vásároljanak és új tagokat toborozzanak...

Volt hírszerző tisztek véleménye szerint a szaúdiak bőkezősége vette rá az amerikai illetékeseket, hogy minderről ne vegyenek tudomást. Szerződések, támogatás és fizetések formájában több milliárd dollár vándorolt át a Szaúdokkal foglalkozó amerikai tisztségviselők: nagykövetek, CIA vezetők, miniszterek zsebébe...

Elektronikusan lehallgatott beszélgetések bizonyítják, hogy a királyi család tagjai nemcsak az Al-Kaidát, hanem más terrorista csoportokat is támogattak.⁶

A Világkereskedelmi Központot és a Pentagont ért 2001-es támadást követően még több bizonyíték került elő Washington és Rijád titkos kapcsolatait illetően. 2003 októberében a *Vanity Fair* magazin addig még nem publikált információt hozott nyilvánosságra „A Szaúdok megmentése” című részletes írásában. A történet, amely a Bush család, a Szaúd-ház és a bin Laden család kapcsolataira fényt derített, engem egyáltalán nem lepett meg. Tudtam, hogy ezek a kapcsolatok legalább a Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet 1974-es kezdetéig nyúlnak vissza, illetve addig az időszakig, mikor George H. W. Bush az Egyesült Államok ENSZ-nagykövete (1971-73), majd a CIA vezetője (1976-77) volt. Az lepett csak meg, hogy az igazság végre eljutott a sajtóig. A *Vanity Fair* az alábbi következtetésre jutott:

A Bush család és a Szaúd-ház, a világ két legnagyobb hatalmú dinasztiája több mint húsz éve áll egymással szoros személyi, üzleti és politikai kapcsolatban...

A magánszektorban a Szaúdok segítették a Harken Energy nevű, gondokkal küszködő olajcéget, melybe George W. Bush nagy összegeket fektetett. Legutóbb George H. W. Bush volt elnök és régi szövetségese, James Baker III, volt külügyminiszter, a világ állítólag legnagyobb tőzrstőkéjű magánvállalata, a Carlyle Group számára próbált befektetőket toborozni a Szaúdok között. Idősebb Bush korábbi elnök továbbra is a cég vezető tanácsadója...

Pár nappal szeptember 11-e után több vagyonos szaúd-arábiait, köztük a bin Laden család több tagját, magánrepülőgépeken menekítették ki az Egyesült Államok területéről. Senki sem ismeri el, hogy felszállási engedélyt adott volna a gépeknek, és az utasokat senki sem kérdezte ki. Vajon ebben közrejátszott-e a Bush család és a Szaúdok régi kapcsolata?⁷

3. RÉSZ

1975-1981

A Panama-csatornával kapcsolatos tárgyalások és Graham Greene

Szaúd-Arábia sok karriert elindított. Én már úton voltam fölfelé, de a sivatagi királyságban elért sikereim új kapukat nyitottak meg előttem. 1977-re már egész kis birodalmat építettem ki, amely egyrészt a MAIN bostoni központjában dolgozó mintegy húsz szakemberből, másrészt a vállalat irodáiban a világ különböző pontjain működő tanácsadókból állt. A cég százéves fennállása óta én lettem a legfiatalabb partner. Vezető közgazdász címem mellé kineveztek a Gazdasági és Regionális Tervezés vezetőjének is. Előadásokat tartottam a Harvardon és más helyeken, újságok kértek fel, hogy az aktuális eseményekről írjak.¹ Volt egy vitorlás jachtom, ami a bostoni kikötőben horgonyzott közvetlenül a *Constitution*, „az Öreg Vashasú”-nak is becézett hadihajó mellett, amely arról volt nevezetes, hogy a Függetlenségi Háború után nem sokkal legyőzte a Barbary kalózokat. Remek fizetést kaptam, és részvényeimtől biztosan reméltem, hogy még negyvenéves korom előtt a milliomosok kivételezett csoportjába juttatnak. Igaz, hogy a házasságom tönkrement, de sok időt töltöttem gyönyörű és érdekes nők társaságában a világ különböző részein.

Brunónak volt egy ötlete azzal kapcsolatban, hogyan lehetne egy századfordulón élt orosz matematikus munkáira épített újszerű ökonometriai modell segítségével előrejelzéseket készíteni. A modell szubjektív valószínűségi együtthatókat rendelt a gazdaság egyes szektorainak becsült növekedéséhez. Rögtön átláttam, milyen jól használható ez az eljárás a magas növekedési ráták igazolására, amelyekkel a nagy kölcsönök fölvételét indokoljuk. Bruno megkért, nézzek utána, mit lehetne ezzel a módszerrel kezdeni.

Fölvettem az osztályomra egy fiatal matematikust, dr. Nadipuram Prasadot, aki hat hónap alatt kifejlesztette a Markov-féle ökonometriai modellezési módszert. Együtt összehoztunk egy sor szakcikket, amelyek a Markov-módszert olyan eljárásként mutatták be, amely forradalmasítja az infrastrukturális beruházások gazdasági növekedésre gyakorolt hatásainak előrejelzését.

Pontosan erre volt szükségünk: tudományos eszközre, amely „bizonyította”, hogy jót teszünk azokkal az országokkal, akiket olyan kölcsönök fölvételére beszélünk rá, melyeket sosem fognak tudni visszafizetni. Ráadásul csak nagyon képzett, sok idővel és pénzzel rendelkező ökonometrikusok tudnák egyáltalán felfogni a markovi modell bonyolult finomságait, vagy megkérdőjelezni következtetéseit. A cikkeket több rangos szervezet is publikálta, és mi is sok konferencián és egyetemen adtuk azokat elő a világ számos országában. A tanulmányok — és mi magunk is — ismertté váltunk a szakmán belül.²

Omar Torrijossal kölcsönösen tiszteletben tartottuk megállapodásunkat. Azon voltam, hogy a Panamáról készített tanulmányaink tisztességesek legyenek, és javaslataink vegyék figyelembe a szegények érdekeit. Bár hallottam olyan megjegyzéseket, hogy az előrejelzéseim nem voltak olyan rendesen túlbecsülve, mint más esetekben, és hogy szocialista színezetük is volt, a MAIN egymás után nyerte el a szerződéseket a Torrijos-kormánytól. E szerződések keretében, a hagyományos infrastrukturális szolgáltatások mellett egy átfogó és egészen újszerű, innovatív tervet is ki kellett dolgoznunk a mezőgazdaság számára. Közben a partvonalról néztem, hogyan kezdi újratárgyalni Torrijos és Jimmy Carter a Csatorna-egyezményt.

A Csatornával kapcsolatos tárgyalások az egész világon nagy érdeklődést és indulatokat váltottak ki. Az emberek figyelték, átengedi-e az Egyesült Államok a panamaiaknak a csatorna fölötti ellenőrzést, ahogy azt a világ nagy része helyesnek tartotta volna, vagy megpróbálunk visszatérni a Manifest Destiny globális változatához, amit alaposan megtépázott a vietnami fiasco. Sokaknak úgy tűnt, hogy értelmes és együttérző ember került az Egyesült Államok elnöki székébe, éppen a legjobbkor. De Washington konzervatív erői és a vallásos jobboldal pulpitusai hangesek voltak a felháborodástól. Hogyan adhatnánk föl a nemzetbiztonság eme védőbástyáját, az amerikai leleményességnek ezt a szimbólumát: az USA üzleti érdekeit Dél-Amerika kincseivel összekötő vízi utat?

Panamai utazásaim során általában a Hotel Continentalban szálltam meg. Az ötödik látogatásom alkalmával azonban át kellett költöznöm az út túloldalán lévő Hotel Panamába, mert eredeti szállodámban zajos átépítési munkák folytak. Először bosszús voltam emiatt, hiszen a Con-

tinental már második otthonommá vált. De később egészen megszerettem a Panama óriási társalgóját, rattanszékeit és falapátos mennyezeti ventilátorait. Mintha a *Casablanca* egyik jelenetének díszletei között lettünk volna; az volt az érzésem, hogy Humphrey Bogart bármelyik pillanatban átsétálhat a színen. Letettem a *New York Review of Books* egyik példányát, amelyben Graham Greene egy Panamáról szóló cikkét olvastam el, fölbámultam a ventilátorokra, és eszembe jutott egy két évvel korábbi este.

- Ford gyöngé elnök, nem fogják újraválasztani - jósolta Omar Torrijos 1975-ben. Befolyásos panamaiak egy csoportjához beszélt. Én egyike voltam a néhány külföldinek, akiket szintén meghívtak az elegáns régi klubba. A mennyezeti ventilátorok surrogtak. — Ezért határozottam úgy, hogy fölgyorsítom a Csatorna ügyét. Most esély nyílik arra, hogy sikeres legyen ez a minden erőnket követelő politikai küzdelem.

Torrijos beszéde inspiráló volt. A szállodába visszatérve papírra vettem egy levelet a *Boston Globe* számára. Mikor Bostonba visszatértem, az újság egyik szerkesztője felhívott telefonon, és kérte, írjam meg cikk formájában. A „Nincs helye a kolonializmusnak Panamában 1975-ben” a vezércikk mellett csaknem az oldal felét elfoglalta az 1975. szeptember 19-i számban.

A cikk három konkrét érvet sorakoztatott föl a Csatorna visszaadása mellett. Először is, „ajelenlegi helyzet igazságtalan - elegendő ok bármilyen döntés esetén”. Másodsor, „ajelenleg érvényben lévő szerződés sokkal súlyosabb biztonsági kockázatokat rejt magában, mintha a panamaiaknak több beleszólást engednénk”. Hivatkoztam az Óceánközi Csatorna Bizottság (Interoceanic Canal Commission) tanulmányára, melynek állítása szerint „a forgalmat két évre meggátolhatná, ha valaki — esetleg egyetlen ember — bombát helyezne el a Gatun gát oldalában”; erre a lehetőségre egyébként maga Torrijos is nyilvánosan fölhívta a figyelmet. Harmadszor pedig „ajelenlegi helyzet súlyosan megterheli az amúgy is problematikus kapcsolatrendszert az Egyesült Államok és Latin-Amerika között”. Az alábbiakkal fejeztem be:

A Csatorna további zavartalan és hatékony működésének záloga, ha segítünk a panamaiaknak, hogy átvegyék a vízi út fölötti irányítást és az azzal járó felelősséget. Ha így teszünk, büszkék lehetünk arra, hogy kezdeményezésünkkel újra megerősítjük az önrendelkezés joga melletti, kétszáz éve kimondott elkötelezettségünket...

A kolonializmus elfogadott volt a századfordulón (a 1900-as évek elején) csakúgy, mint 1775-ben. Egy ilyen szerződés ratifikálását annak

a kornak a kontextusa talán valamennyire magyarázza. De ma nem lenne erre magyarázat. A kolonializmusnak nincs helye 1975-ben. Ezt, országunk kétszáz éves fennállását ünnepeelve, nekünk is föl kell ismernünk, és ennek megfelelően kell cselekednünk.³

Bátor lépés volt részemről, hogy megírtam ezt a cikket, különösen azt figyelembe véve, hogy nem sokkal azelőtt lettem partner a MAIN-ben. A partnereknek illett tartózkodni a sajtótól, de attól aztán végképp, hogy szenvedélyes politikai állásfoglalásokat közöljenek New England legtekintélyesebb napilapjának szerkesztőségi oldalain. A vállalat belső postájával egy halom gyalázkodó, általában név nélküli levelet kaptam, a cikk másolatával összetűzve. Az egyiken szinte biztosan fölismertem Charlie Illingworth kézírását. Első projektmenedzserem már több mint tíz éve dolgozott a MAIN-nél (én alig öt), és még nem volt partner. Az üzenetet egy vad koponya díszítette, keresztbe tett lábszárcsontokkal, és a szövege mindössze ennyi volt: „Ez a komcsi tényleg partner a cégünkben?”

Bruno behívatott az irodájába, és azt mondta:

- Ennek még megiszod a levét. A MAIN meglehetősen konzervatív hely. De ha tudni akarsz, szerintem okos lépés volt. Torrijosnak nagyon fog tetszeni; remélem, küldesz neki egy példányt. Rendben. Ezek a bohócok pedig itt, a hivatalban, akik Torrijost szocialistának tartják, valójában fikarcnyit sem törődnek ezzel, amíg jönnek a megrendelések.

Brunónak megint igaza volt — mint rendesen. Már 1977-et írtunk, Carter költözött a Fehér Házba, és javában folytak a tárgyalások a Csatornáról. A MAIN több versenytársa a rossz oldalra állt, és így kipenderítették őket Panamából, míg a mi munkánk egyre sokasodott. És én éppen a Hotel Panama társalgójában ültem, az imént olvastam el Graham Greene egyik cikkét a *New York Review of Books* című lapban.

Ez a bátor cikk, „Az öt határzóna országa” többek között a panamai Nemzeti Gárda vezető tisztjei között uralkodó korrupcióval is foglalkozott. A szerző szerint maga a tábornok is elismerte, hogy beosztottjainak különféle privilégiumokat, például luxuslakásokat juttat, mert „Ha én nem, akkor majd a CIA fogja megfizetni őket”. A cikk határozottan azt sugallta, hogy az amerikai titkosszolgálat eltöklélte: aláássa Carter elnök törekvéseit, és ha kell, megvesztegeti Panama katonai vezetőit, hogy szabotálják a tárgyalásokat.⁴ Nem tudtam elhessegetni a gondolatot, hogy vajon a sakálok már Torrijos körül ólálkodnak-e.

A *TIME* vagy a *Newsweek* „Hirességek” (People) rovatában láttam egy képet, amelyen Torrijos és Greene egy asztalnál ültek; a képálírás

szerint az író kedves vendége és jó barátja a tábornoknak. Tűnődtem, vajon mit gondolhat a tábornok a bizalmát élvező regényíróról, aki ilyen kritikus cikkeket jelentet meg.

Graham Greene cikke egy másik kérdést is fölvetett, ami még ahhoz az 1972-es alkalomhoz kötődik, amikor én ültem Torrijossal szemtől szemben. Akkor azt gondoltam, hogy a tábornok egészen biztosan ismeri a külföldi segélyek logikáját: a vezetők meggazdagodnak, az ország meg roskadozni fog az adóterhek alatt. Tudnia kellett, hogy a rendszer alapja az a föltételezés, hogy mindenki, aki hatalmon van, korrumpálható; és döntése, hogy a segélyeket valóban a népe javára fordítja, míg ő maga nem húz belőlük hasznot, a rendszert veszélyeztető és végső soron fölborítani is képes fenyegetésnek is felfogható. Az egész világ figyelte ezt az embert; lépéseinek következményei messze túlnyúltak Panamán, így igen nagy volt a súlyuk.

Azon is elgondolkodtam, hogyan reagál majd a korporatokrácia, ha a Panamának nyújtott kölcsönök valóban a szegények javát szolgálják anélkül, hogy a visszafizethetetlen adósság tömegét növelnék. Vajon Torrijos megbánta-e a megállapodást, amit velem kötött? És én magam hogy vagyok ezzel? Hiszen akkor kiléptem az EHM-szerepből. Nem a saját játshmámat játszottam, hanem az övét, mikor az általa diktált tisztességes feltételeket a szerződésekért cserébe elfogadtam. Tisztán gazdasági szempontból ez a MAIN érdekeit jól szolgálta, de nem egyezett azzal, amit Claudine tanított nekem: nem szolgálta a globális birodalom érdekeit. Lehet, hogy ez szabadítja most el a sakálokat?

Eszembe jutott, hogy mikor aznap kiléptem Torrijos házából, arra gondoltam, hogy Latin-Amerika történelme tele van halott hősökkel. A közszereplők korrumpálásán alapuló rendszer nem tűr meg olyan közszereplőket, akik nem hajlandók korrumpálódni.

Hirtelen azt hittem, káprázik a szemem. Egy ismerős alak sétált át lassan a társalgón. Annyira zavarban voltam, hogy először azt gondoltam, Humphrey Bogart az, de aztán rájöttem, hogy Bogart már rég halott. Ahogy elhaladt mellettem, rájöttem, hogy ez az ember nem más, mint a kortárs angol nyelvű irodalom egyik legnagyobb alakja, a *Hatalom és dicsőség*, a *Szerepjátsszók* és a *Havannai emberünk*, valamint az imént elolvasott cikk szerzője. Graham Greene habozott egy pillanatra, körülnézett, majd elindult a kávézó felé.

Legszívesebben utánakiáltottam vagy -rohantam volna, de valami azt súgta, hogy ennek az embernek szüksége van a magányra, és valószínűleg kitérne a közeledésem elől. Fölvettem a *New York Review of Books* példányát, és magam is meglepődtem, hogy a következő pillanatban már a kávézó ajtajában álltam.

Aznap már egyszer reggeliztem, így a főpincér kissé furcsán nézett rám. Körülnéztem. Graham Greene a fal mellett ült egy asztalnál, egyedül. A szomszédos asztalra mutattam.

— Megreggelizhetnék még egyszer annál az asztalnál? — kérdeztem a főpincért.

A főpincér tudta jól, hogy mindig szép borralalókat szoktam adni, a jól informáltak mosolyával az asztalhoz vezetett.

Az író újságolvasásba merült. Kávét és mézes croissant-t rendeltem. Nagyon kíváncsi voltam, mit gondol Graham Greene Panamáról, Torrijosról és a Csatorna-ügyről, de fogalmam sem volt, miként szólítsam meg. Végre fölnézett, hogy kortyoljon egyet a poharából.

— Elnézést — mondtam.

— Tessék? — rám meredt, vagy legalábbis úgy láttam.

— Nem szeretném zavarni, de ha nem tévedek, ön Graham Greene.

— Valóban — mosolyodott el melegen. — Panamában nem szoktak megismerni.

Lelkesen áradoztam, mennyire szeretem a regényeit, majd röviden elmeséltem, hogy én ki vagyok, milyen munkát végzek a MAIN-nél, és hogyan találkoztam több ízben is Torrijossal. Megkérdezte, nem én vagyok-e az a tanácsadó, aki nemrég cikket írt arról, hogy az Egyesült Államoknak ki kellene vonulnia Panamából.

— A *Boston Globe*-ban olvastam, ha jól emlékszem.

El voltam képedve.

— Bátor dolog az ön pozíciójában — mondta. - Nem ülne át hozzám?

Talán másfél óráig ültünk ott együtt. Ahogy beszélgettünk, egyre jobban éreztem, milyen közel kerültek egymáshoz Torrijossal. Néha úgy beszélt a tábornokról, mint apa a fiáról.

— A tábornok megkért - mondta —, hogy írjak könyvet az országaról. Éppen azon dolgozom. Ez most nem széppróza lesz — illet még nem nagyon csináltam.

Megkérdeztem, miért ír szívesebben szépirodalmat, mint dokumentarista műveket.

— A szépirodalom biztonságosabb - mondta. - A legtöbb témám ellentmondásos. Vietnam. Haiti. A mexikói forradalom. Ezekről nem sok kiadó merne dokumentarista köteteket kiadni — a *New York Review of Books*-ra mutatott, amelyet a szomszédos asztalon hagytam. — Az ilyen szavak nagy károkat okozhatnak — aztán elmosolyodott. — Meg aztán szeretek is szépprózát írni. Sokkal nagyobb a szabadságom - erősen rám nézett. — Az a lényeg, hogy fontos dolgokról írjunk. Mint az ön cikke a *Globe*-ban a Csatornáról.

Nyilvánvaló volt, mennyire becsüli Torrijost. Panama államfője egy regényíróra is éppolyan mély benyomást tett, mint a szegényekre és elnyomottakra. Ugyanilyen világos volt, hogy mennyire aggódik Greene a barátja életéért.

— Merész vállalkozás ujjat húzni az Északi Óriással — szomorúan megrázta a fejét. - Aggódok a biztonságaért.

Szedelőzködött.

— Franciaországba megyek, és indul a repülőm - lassan fölállt, és kezét rázott velem. A szemembe nézett. — Miért nem ír könyvet? — biztatóan bólintott. — Benne van önben. De ne feledje, csak valóban fontos dolgokról írjon — megfordult, és elindult. Hirtelen megállt, és néhány lépés erejéig visszajött a terembe. — Ne aggódjon — mondta. - A tábornok győzni fog. Visszakapja a Csatornát.

És Torrijos visszakapta. Még ugyanabban az évben, 1977-ben sikeresen lezárultak a tárgyalások Carter elnökkkel, és a megállapodás szerint Panama visszakapta a fennhatóságot a Csatorna-övezet és a Csatorna fölött. Már csak az volt hátra, hogy a Fehér Ház meggyőzze a Kongresszust, hogy ratifikálja a szerződést. Hosszú és elkeseredett küzdelem kezdődött. A végső szavazáson a Csatorna-szerződést egyetlen szavazattöbbséggel ratifikálták. A konzervatívok bosszút esküdtek.

Amikor évekkel később Graham Greene dokumentumkönyve, a *Getting to Know the General* (Ismerkedés a tábornokkal) megjelent, a szerző ajánlása így szólt: „Barátom, Omar Torrijos barátainak Nicaraguában, El Salvadorban és Panamában.”⁵

Az iráni Királyok Királya

1975 és 1978 között gyakran fölkerestem Iránt; időnként szinte ingáztam Latin-Amerika vagy Indonézia és Irán között. A Sahok Sahja (szó szerint „a Királyok Királya”, ahogy hivatalosan nevezik), különleges helyzetet hozott létre, amely eltért minden más országtól, ahol dolgoztunk.

Irán gazdag volt olajban, és Szaúd-Arábiához hasonlóan nem kellett adósságba keverednie ahhoz, hogy ambiciózus terveit finanszírozza. Lényegesen különbözött azonban Szaúd-Arábiától abban, hogy nagy lélekszámú lakossága, bár közel-keleti és muzulmán, de nem arab. Ráadásul Irán történelme tele volt zűrzavaros politikai helyzetekkel, mind az országon belül, mind pedig szomszédaival kapcsolatban. Itt tehát más taktikát követtünk; Washington és az üzleti körök közös erővel igyekeztek a sahot a haladás jelképévé tenni.

Óriási erőfeszítéseket tettünk, hogy megmutassuk a világnak, mire képes egy erős és demokratikus ország, amely támogatja az amerikai üzleti és politikai érdekeket. Nem számított sem az uralkodó nyilvánvalóan antidemokratikus címe, sem az a kevésbé nyilvánvaló tény, hogy a CIA szervezte az államcsínyt, amely Pahlavi hatalomra jutását megelőzően megbuktatta az ország demokratikusan megválasztott miniszterelnökét. Washington és európai szövetségesei eltökélték, hogy a sah rendszerét alternatívaként állítják szembe Irakkal, Líbiával, Kínával, Koreával és más országokkal, ahol erős Amerika-ellenes érzelmek törtek felszínre.

A látszat szerint a sah a nincstelenek haladó szellemű barátja volt. 1962-ben elrendelte, hogy nagy magánbirtokokat osszanak szét a parasztok között. A következő évben megindította az úgynevezett Fehér Forradalmat, amely átfogó társadalmi-gazdasági reformokat irányozott elő.

Ahogy az OPEC hatalma nőtt az 1970-es évek során, úgy vált a sah egyre befolyásosabb vezetővé a világpolitikában is. Ugyanebben az időben Irán a muzulmán Közel-Kelet egyik legnagyobb hadseregét építette ki.¹

A MAIN olyan programokban vett részt, amelyek csaknem az ország egész területére kiterjedtek, északon a Kaszpi-tenger melletti turistaövezettől a Hormuzi-szorosra tekintő titkos déli katonai létesítményekig. Megint csak az volt a feladatunk, hogy előrejelzést készítsünk a regionális növekedési lehetőségeket illetően, és aztán megtervezzük az elektromos erőműveket, átviteli- és elosztórendszereket, amelyek a kulcsfontosságú energiát szolgáltatják majd az előrejelzéseket megvalósító ipari és kereskedelmi növekedéshez.

Apránként Irán valamennyi nagyobb régióját felkerestem. Kermántól Bandar—Abbászig követtem a sivatagi hegyeken át kanyargó régi karavánutakat, és sétáltam az ősi királyok legendás palotája, az ókori világ egyik csodája, Perszepolisz romjai között. Bejártam az ország leghíresebb és leglátványosabb helyeit: Sirázt, Iszfahánt és a Perszepolisz mellett épült csodálatos sátorvárost, ahol a sahot is megkoronázták. Mindközben nagyon megszerettem ezt az országot és különleges népét.

Irán látszólag a keresztény-muzulmán együttműködés mintapéldája volt. Hamarosan kiderült azonban, hogy a nyugodt felszín mély ellentéteket takarhat.

1977-ben, mikor egyik este hazatértem a szállodámba, egy levélkét találtam az ajtó alatt. Megdöbbenve láttam, hogy egy Jamin nevű ember írta alá. Még sosem találkoztam vele, de egy kormányegyeztetés alkalmával úgy beszéltek róla, mint ismert és radikális felforgatóról. A gyönyörű angol kézírással rótt levélben meghívott, hogy találkozzam vele egy bizonyos étteremben. Egyben figyelmeztetett, hogy csak akkor menjek el, ha érdekel Iránnak egy olyan arca, amelyet „a hozzám hasonló pozícióban lévő emberek” még sohasem láttak. Vajon Jamin tudta-e, hogy én pontosan milyen pozícióban vagyok? Tisztában voltam vele, hogy nagy kockázatot vállalok, de nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy ezzel a titokzatos emberrel találkozzam.

A taxi egy magas falba vágott kicsi ajtó előtt állt meg - a fal olyan magas volt, hogy nem is lehetett látni a mögötte lévő épületet. Hosszú fekete köntöst viselő, gyönyörű iráni nő kísért be és vezetett végig egy alacsony mennyezetű folyosón, amelyet díszes olajlámpások világítottak meg. A folyosó végén egy szobába jutottunk, amely úgy ragyogott, mint a gyémánt, a fénye egészen elvakított. Mikor a szemem végül hozzászokott a fényességhez, láttam, hogy a falakat féldrágakövek és gyöngyház borítják. Az éttermet díszes bronzcsillárokból álló magas fehér gertyák árasztották el fénnel.

Egy tengerészské öltönyt viselő magas, hosszú fekete hajú férfi sietett hozzám, és megrázta a kezem. Jaminként mutatkozott be, a kiejtése alapján iráni lehetett, aki brit iskolákban tanult, és az volt róla az első benyomásom, hogy a legkevésbé sem tűnik radikális felforgatónak. Elementünk több terített asztal mellett, melyeknél párok ettek csöndesen, míg végül egy különálló kis benyilóba jutottunk; Jamin biztosított róla, hogy itt nyugodtan beszélgethetünk. Az volt az érzésem, hogy ez az étterem kifejezetten ilyen titkos találkozóknak adott helyet. Aznap este talán a miénk volt az egyetlen nem szerelmes természetű.

Jamin nagyon szívélyes volt. Beszélgetésünkéből kiderült, hogy egyszerű gazdasági tanácsadónak tart, hátsó szándékaimról mit sem sejt. Azért választott ki engem, mert tudta, hogy dolgoztam a Békehadtestnél, és azt is hallotta, hogy minden alkalmat megragadok, hogy megismerjem országát, és lakóival lehessek.

- Ön nagyon fiatal a többi tanácsadóhoz képest — mondta —, és őszintén érdeklődik történelmünk és jelenlegi problémáink iránt. Önben van a reményünk.

Ez, valamint Jamin megjelenése, az étterem légköre, és a tény, hogy rajtunk kívül mások is voltak ott, megnyugtató. Megszoktam már, hogy összebarátkozom emberekkel, mint Rasyvel Jáván vagy Fidellel Panamában, és ezt egyrészt megtiszteltetésnek, másrészt értékes lehetőségnek fogtam föl. Tudtam, hogy különbözöm a többi amerikaitól, mert én tényleg beleszerettem a helyekbe, melyeket meglátogattam. Azt tapasztaltam, hogy az emberek is hamar megnyitkáltak felém, ha nyitva tartottam a szememet, fületem és a szívemet a kultúrájuk előtt.

Jamin megkérdezte, hallottam-e a Virágzó Sivatag programról.²

- A sah azt gondolja, hogy sivatagaink helyén valamikor virágzó mezők és sűrű erdők voltak. Legalábbis ezt állítja. Elmélete szerint Nagy Sándor uralma idején óriási seregek vonultak végig ezen a vidéken, több millió kecskét és birkát terelve. Az állatok fölették a növényzetet. A növények eltűnése szárazságot okozott, ami aztán az egész terület elsivatagosodásához vezetett. A sah szerint egyszerűen az a megoldás, hogy sok millió fát kell ültetnünk. Akkor aztán egy csapásra az eső is visszatér, és a sivatag újra virulni fog. Természetesen ezek a munkálatok több száz millió dollárba kerülnének — leereszkedően elmosolyodott. — Az önéhez hasonló cégek óriási profithoz juthatnak.

- Úgy veszem ki a szavaiból, hogy nem hisz ebben az elméletben.

- A sivatag szimbólum. Termőre fordítása sokkal több, mint mezőgazdasági kérdés.

Egy sor pincér érkezett az asztalunkhoz, gyönyörűen tálalt iráni ételeket hoztak tálcaikon. Engedelmemet kérve Jamin kiválasztott a tálcák közül néhányat, majd újra hozzám fordult.

— Ha lehetek olyan bátor, Mr. Perkins, föltennék önnek egy kérdést. Mi tette tönkre az önök hazájában őshonos népek, az indiánok kultúráját?

Azt feleltem, hogy szerintem ebben sok minden közrejátszott, többek között a kapzsiság és a jobb fegyverek.

— Ez valóban mind így van. De nem a környezet lerombolása okozta-e végső pusztulásukat? — elmagyarázta, hogyan tűntek el az egykori erdők, a bölények és más állatok, és mikor az indiánoknak rezervátumokba kellett vonulniuk, kultúrájuk alapjai végképp összeomlottak.

— Látja, ugyanez történik itt is — mondta. - A sivatag a mi környezetünk. A Virágzó Sivatag program valójában nem kevesebbet, mint társadalmunk egész szövetét fenyegeti. Hogyan engedhetnénk, hogy megvalósuljon?

Elmondtam neki, hogy én úgy tudtam, az eredeti ötlet maguktól az irániaktól származott. Cinikus nevetés volt a válasz. Szerinte ezt a gondolatot az én amerikai kormányom ültette el a sah fejében, és a sah csupán annak a kormánynak a bábja.

— Egy igazi perzsa sosem engedne meg ilyet - mondta Jamin, majd hosszú fejtegetésbe kezdett népe - a beduinok — és a sivatag viszonyáról. Hangsúlyozta, hogy sok városlakó iráni a sivatagba megy nyaralni. Akkorra sátrakat állítanak, amelyekben az egész család elfér, és így töltenek el egy-két hetet.

— Mi — a mi népünk — a sivatag része. A nép, amelyről a sah azt állítja, hogy ő vaskézzel irányítja, nem egyszerűen a sivatag népe. Mi magunk vagyunk a sivatag.

Ezután mesélt személyes élményeiről a sivatagban. Mikor az este véget ért, kikísért a nagy falban nyíló kicsi kapuhoz. A taxim a kapun kívül várt. Jamin megrázta a kezem, és megköszönte az időt, amit vele töltöttem. Ismét megemlítette fiatal koromat és nyitottságomat, és kifejezte, hogy az, hogy ilyen pozícióban vagyok, reményt ad neki a jövőre nézve.

— Nagyon örülök, hogy ezt az időt egy ilyen emberrel tölthettem el - folytatta a kezemet szorongatva. - Még egyetlen szívességet szeretnék öntől kérni. Nem könnyen kérem ezt; mégis azért teszem, mert ez után az együtt töltött este után tudom, hogy ön megérti majd. Sokat nyerhetne általa.

— Miről volna szó?

— Szeretném bemutatni egy drága barátomnak, egy olyan embernek, aki sokat tudna mesélni önnek a Királyok Királyáról. Lehet, hogy meg fogja önt döbbenteni, de biztos vagyok benne, hogy nem fogja sajnálni a vele töltött időt.

Egy megkínzott ember vallomásai

Néhány nappal később Jamin autójában egy poros nyomortelepen végighajtva magunk mögött hagytuk Teheránt, majd egy régi teveösvényt követve eljutottunk a sivatag szélére. Mire a nap lement a város mögött, pálmafákkal körülvett sárkunyhók csoportjához érkeztünk.

- Ez egy igen régi oázis - magyarázta kísérőm. — Már évszázadokkal Marco Polo előtt itt állt - az egyik kunyhóhoz vezetett. — Az ember, akivel találkozni fogunk, az önök egyik legrangosabb egyetemén szerzett PhD-t. Inkognitóban kell maradnia, hamarosan ön előtt is világos lesz, hogy miért. Szólítsa egyszerűen Doktornak.

Bekopogott a faajtón; valaki fojtott hangon válaszolt. Jamin benyomta az ajtót, és bevezetett. A kicsiny szobának nem volt ablaka, csak a sarokban egy alacsony asztalon álló olajlámpás világította be. Ahogy a szemem hozzászokott a homályhoz, észrevettem, hogy a földpadlót perzsaszőnyegek borítják. Aztán lassan egy férfi körvonalai derengtek fel. A lámpa előtt ült úgy, hogy vonásai ne legyenek kivehetőek. Csak annyit láttam belőle, hogy takarókba van burkolva, és a feje is be van kötve. Tolószékben ült; ezen és az asztalon kívül nem is volt más bútor a szobában. Jamin intésére leültem a földre. Ő maga odament a férfihoz, gyengéden átkarolta, valamit súgott a fülébe, majd leült mellém.

- Már meséltem önnek Mr. Perkinsről - mondta. - Mindketten megiszteltetésnek tartjuk, hogy módunk van meglátogatni önt, uram.

- Mr. Perkins. Isten hozta - az érdes mély hang gazdája szinte akcentus nélkül beszélt angolul. Önkéntelenül is közelebb hajoltam hozzá.

- Egy megtört embert lát maga előtt. Ez nem volt mindig így. Egykor

erős voltam, mint ön. A sah közeli és bizalmas tanácsadója voltam — hosszú szünet következett. — A Sahok Sahja, a Királyok Királya — a hangja inkább szomorúan, mint dühösen csengett.

- Személyesen ismertem a világ számos vezetőjét, Eisenhower, Nixont, de Gaulle-t. Ők bíztak bennem, abban, hogy segítek a kapitalista táborba vezetni ezt az országot. A sah is bízott bennem — köhö-gésszerű hangot hallatott, amit én inkább nevetésnek véltem —, és én is bíztam a sahban. Hittem a szónoklataiban. Hittem, hogy Irán új kor-szakba vezeti át a muzulmán világot, hogy Perzsia betölti rendeltetését. Úgy tűnt, hogy ez a sorsunk - a sahé, az enyé, és mindnyájunké, akik-nek részünk volt ebben a küldetésben, amelynek teljesítésére születünk, úgy hittük.

A pokróchalom megmozdult, és a kerekesszék nyikorogva fordult kissé oldalra. Most láthattam a férfi profilját, kusza szakállát és — döbbe-netemre — a lapos részt az arca közepén. Nem volt orra! Megborzong-tam, és visszafojtottam a lélegzetemet.

- Nem valami szép látvány, igaz, Mr. Perkins? Kár, hogy nem láthat-ja napvilágnál. Igazán groteszk — megint az a furcsa fuldokló nevetés. - Remélem, megérti, hogy nem árulom el a nevemet. Ha akarná, bizo-nyára ki tudná nyomozni, ki vagyok, de valószínűleg azt találná, hogy meghaltam. Hivatalosan már nem létezem. De bízom abban, hogy nem fog próbálkozni. Ön és a családja is jobban jár, ha nem tudja, ki vagyok. A sah és a SAVAK keze messzire elér.

A kerekesszék ismét megnyikordult és visszatért eredeti helyére. Meg-könnyebbültem, mintha eltörölné ennek a kegyetlenségnek a nyomát, hogy én nem látom. Akkoriban még nem ismertem ezt a néhány mu-zulmán kultúrában élő szokást: ha valakiről úgy ítélik, hogy szegyc-ent hozott az országra vagy annak vezetőjére, azt orra levágásával bünte-tik. Ezek az emberek egész életükre meg vannak bélyegezve - ahogy e férfi példája is mutatta.

- Biztosan kíváncsi, Mr. Perkins, miért hívtuk önt ide - válaszra sem várva folytatta. — Látja, ez az ember, aki a Királyok Királyának hívja magát, valójában sátáni. Az apját az önök CIA-ja tette el az útból - szé-gyellem kimondani -, az én segítségével, mert állítólag együtt-működött a nációkkal. Aztán itt volt ez a Moszadik-ügy. Ma a sahunk a legjobb úton van afelé, hogy Hitlert is túlszárnyalja gonoszságban. És mindezt az önök kormányának tudtával és teljes támogatásával.

- Miért van ez így? - kérdeztem.

- Egészen egyszerű. Ő az önök egyetlen biztos szövetségese a Közel-Keleten, és az ipari világot az olaj, nagyrészt a Közel-Kelet olaja mű-ködteti. Ő persze itt van Izrael is, de az inkább teher önöknek, mint

segítség. És ott nincs olaj. Az önök politikusainak meg kell szerezniük a zsidók szavazatait és pénzét, hogy a kampányaikat finanszírozni tudják. Így hát sajnos kénytelenek föl vállalni Izraelt. De Irán itt a kulcs. Az önök olajtársaságainak — akiknek még a zsidóknál is több hatalom van a kezében — szükségük van ránk. Maguknak szükségük van a mi sa-hunkra — vagy legalábbis azt hiszik, hogy szükségük van rá, mint ahogy Dél-Vietnam korrupt vezetőiről is ezt gondolták.

— Ön szerint nem így van? Iránnal ugyanaz lenne a helyzet, mint annak idején Vietnammal?

— Potenciálisan sokkal rosszabb. Nézze, a sah már nem sokáig lesz hatalmon. Az egész muzulmán világ gyűlöli. Nemcsak az arabok, hanem az összes muzulmán - Indonéziában, az Egyesült Államokban, de leginkább itt, a saját perzsa népe — tompán puffanó hangot hallottam és rájöttem, széke oldalára csapott. - Ő gonosz! Mi, perzsák, gyűöljük!

— Azután csönd. Csak nehéz lélegzését hallottam; mintha kimerítette volna ez az érzelmi kitörés.

— A Doktor közel áll a mullahokhoz - mondta nekem halk, nyugodt hangon Jamin. — Létezik egy kiterjedt földalatti vallási mozgalom, amely szinte az egész országot áthatja, kivéve a kereskedő osztályok szűk rétegét, akik hasznot húznak a sah kapitalizmusából.

— Nem kétlem, hogy igaza van — mondtam. — De meg kell mondanom, hogy eddigi négy látogatásom során nyomát sem láttam ennek. Úgy tűnt, hogy mindenki, akivel beszéltem, szereti a sahot, és örül a gazdasági föllendülésnek.

— Ön nem beszél fárszi nyelven - jegyezte meg Jamin. — Csak azokkal tud szót váltani, akik a legtöbb hasznot húzzák a rendszerből. Aki az Egyesült Államokban vagy Angliában tanult, általában a sah szolgálatában áll. A Doktor kivétel — jelenleg.

Rövid szünetet tartott, mintha tünődne, hogyan folytassa.

— Az önök sajtójával is ez a helyzet. Ők is csak a sah köreihez tartozókkal beszélnek. És persze az önök sajtóját is nagyrészt az olajipar uralja. Így hát azt hallják meg, amit akarnak, és azt írják meg, amit az oldalakon hirdetőik olvasni szeretnének.

— Hogy miért mondjuk el önnek mindezt, Mr. Perkins? - a Doktor hangja még rekedtebb volt, mintha a beszéd erőfeszítése és az érzelmek kezdenék felemészteni az energiát, amit erre a beszélgetésre összegyűjtött. - Mert meg akarjuk önt győzni, hogy lépjen ki ebből, és vegye rá a vállalatát, hogy ne vállaljon munkát az országunkban. Szeretnénk önöket figyelmeztetni: lehet, hogy azt gondolják, mesés összegeket fognak itt keresni, de mindez csak illúzió. Ez a kormány már nem sokáig lesz hatalmon — ismét hallottam a puffanó hangot, ahogy a székére csa-

pott. - És ha eltűnik, az utóda már nem fog együtt érezni a magukfaj-
tával.

— Azt mondja, hogy nem fognak minket kifizetni?

A Doktor köhögésben tört ki. Jamin odalépett hozzá, és megdör-
zsölte a hátát. Mikor a köhögésnek vége szakadt, valamit mondott a Dok-
tornak fárszi nyelven, majd visszatért hozzám.

— Be kell fejeznünk ezt a beszélgetést — mondta. — Hogy megválaszol-
jam a kérdését: igen, nem fogják önöket kifizetni. Elvégzik a munkát,
és mire a munkadíj behajtására kerülne a sor, a sah már nem lesz a helyén.

Hazafelé megkérdeztem Jamint, miért akarják a MAIN-t megmen-
teni a pénzügyi katasztrófától, amit megjósoltak.

— Nagyon örülnénk, ha az önök vállalata tönkremenne. De még job-
ban örülnénk, ha kivonulnának Iránból. Ha egy ilyen nagyvállalat visz-
szalép, elindíthat egy folyamatot. Legalábbis ezt reméljük. Nézze, mi
nem akarunk vérfürdőt, de a sahnak mennie kell, és mindent megte-
szünk, hogy ezt elősegítsük. Imádkozunk Allahhoz, hogy még időben
meg tudja győzni ezt a Mr. Zambottit.

— De miért én?

— Már a közös vacsoránk során észrevettem, mikor a Virágzó Siva-
tag programról beszéltünk, hogy nyitott az igazságra. Igaz, amit önről
hallottam: ön két világ között él, alkalmas a közvetítésre.

Nem állhattam meg, hogy eltűnődjek: vajon mi mást is tudott még
rólam.

Egy király bukása

1978-ban egy este éppen a teheráni Hotel Intercontinental társalgójának fényűző bárjában ültem, mikor valaki megkopogtatta a vállamat. Megfordultam, és egy nagydarab, öltönyös iráni állt előttem.

- John Perkins! Nem ismeresz meg?

Az egykori futballista igencsak meghízott, de a hangja a régi volt. Farhad volt az, régi egyetemi barátom, akit több mint tíz éve nem láttam. Megöleltük egymást, és leültünk. Hamar kiderült, hogy mindent tudott rólam és a munkámról. Az is kiderült, hogy saját munkájáról viszont nem akar beszélni.

— Térjünk rögtön a tárgyra — mondta, mikor a második kör sört megrendelte. — Holnap Rómába repülök, ott élnek a szüleim. Van egy jegyem a te számodra is, ugyanarra a gépre. A dolgok itt szétesőben vannak, jobb, ha kiszállsz.

Átnyújtott nekem egy repülőjegyet. Egy percre sem kételkedtem a szavában.

Rómában együtt vacsoráztunk Farhad szüleivel. Apja, a nyugalmazott iráni tábornok, aki valaha testével fogta föl egy merénylő golyóját, hogy megmentse a sah életét, csalódását fejezte ki volt főnökével kapcsolatban. Azt mondta, hogy az utóbbi néhány évben a sah megmutatta valódi arcát, arroganciáját és kapzsiságát. A tábornok az amerikai politikát - pontosabban Izrael, a korrump vezetők és az elnyomó kormányok támogatását - okolta a Közel-Keleten végigsöprő gyűlölethullámmért, és megjósolta, hogy a sah hónapokon belül meg fog bukni.

— Tudja — mondta —, önök vetették el a békétlenség magvát, mikor az ötvenes években megdöntötték Moszadikot. Akkoriban ezt nagyon

ügyes házsnak tartották — én magam is. De ma együtt kell élni a következményekkel — önöknek, és nekünk is.¹

Megdöbbenetek a kijelentései. Valami ilyesmit hallottam Jamintól és a Doktortól is, de az ő szájából ez egészen másképp hangzott. Akkorra már mindenki tudott a fundamentalista iszlám egy földalatti mozgalmanak létéről, de meggyőztük magunkat, hogy a sah nagyon népszerű az ország többsége körében, és politikai hatalma rendíthetetlen. A tábornok azonban keményen fogalmazott.

- Emlékezzen a szavaimra - mondta ünnepélyesen -, a sah bukása csak a kezdet. Csak előjátéka annak, ami a muzulmán világban készül. A dühünk túl régóta forrong a homok alatt; hamarosan robban.

Vacsora közben sokat hallottam Ruhollah Khomeini ajatollahról. Farhad és apja elhatárolódott fanatikus síita nézeteitől, de érezhető elismeréssel beszéltek a vallási vezetőnek a sah ellenében elért eredményeiről. Elmondták, hogy ez a vallási vezető, akinek felvett neve azt jelenti, hogy „Istentől indított”, 1902-ben született egy kis faluban Teherán mellett, és elkötelezett síita tudósok leszármazottja.

Khomeini szándékosan nem vett részt a Moszadik és a sah között folyó küzdelmekben az 1950-es években, viszont olyan keményen kritizálta a sahot a '60-as évek során, hogy Törökországba, majd az iraki szent síita városba, An Najafba száműzték, ahol az ellenzék elismert vezetője lett. Levelekben, újságcikkekben, hangszalagra rögzített üzenetekben sürgette az irániakat, hogy keljenek föl, döntsék meg a sah uralmát, és hozzanak létre egyházi államot.

Két nappal a Farhaddal és szüleivel elköltött vacsora után robbantások és zavargások híre érkezett Iránból. Khomeini ajatollah és a mullahok megkezdték offenzívájukat, és hamarosan át is vették a hatalmat. Ezt követően gyorsan peregtek az események. A düh, amelyről Farhad apja beszélt, véres muzulmán felkelés formájában robbant ki. A sah 1979 januárjában Egyiptomba menekült, majd - mivel az orvosok megállapították, hogy rákos — egy New York-i kórházba vonult be.

Khomeini hívei a visszatérését követelték. 1979 novemberében egy militáns muszlim banda elfoglalta a teheráni amerikai nagykövetséget, túsul ejtett ötvenkét amerikait, és 444 napon keresztül fogságban tartotta őket.² Carter elnök először megpróbált tárgyalni a túsok szabadon bocsátásáról. Mikor ez nem járt eredménnyel, engedélyt adott az 1980. áprilisi katonai mentőakcióra. Ez csúfos kudarccal végződött, végleg megpecsételve Carter elnök bukását.

Amerikai üzleti és politikai körök erős nyomására a rákos sah kénytelen volt az Egyesült Államokból távozni. Mióta elhagyta Teheránt, nem volt könnyű menedéket találnia; korábbi barátai mind cserben-

hagyták. Torrijos tábornok azonban megint megmutatta együttérzését, és menedéket kínált a sahnak Panamában, bár személy szerint viszolygott politikájától. A sah megérkezett, és ugyanazon az üdülőhelyen szállásolták el, ahol nem sokkal korábban a Csatornával kapcsolatos tárgyalások folytak.

A mullahok a sah visszatérését követelték az amerikai túszerkért cserébe. Azok az amerikai politikusok, akik a Csatorna-szerződést is ellenzték, most azzal vádolták meg Torrijost, hogy korrupt, összejátszik a sahkal, és amerikai polgárok életét veszélyezteteli. Azt is követelték, hogy a sahot adják ki Khomeininek. Furcsa módon néhány héttel korábban ezek közül az emberek közül a legtöbbben még a sah leghűségesebb támogatói voltak. Az egykor büszke Királyok Királya végül visszatért Egyiptomba, ahol nem sokkal később meghalt rákban.

A Doktorjósata beigazolódott. A MAIN, versenytársaihoz hasonlóan, több millió dollárt vesztett Iránban. Cartert nem választották újra. Washington a Reagan-Bush adminisztráció foglalta el, a túszerk kiszabadítását, a mullahok hatalmának megdöntését, az iráni demokrácia visszaállítását és a Panama-csatorna helyzetének rendezését ígérve.

A tanulságok számomra cáfolhatatlanok voltak. Irán példája minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy az Egyesült Államok igyekszik eltitkolni az igazságot a világban játszott valódi szerepünket illetően. Felfoghatatlannak tűnt, hogyan lehattünk ennyire alultájékozottak a sahkal és az ellene irányuló gyűlölethullámmal kapcsolatban. Még mi sem érzékeltünk semmit, akik olyan vállalatoknál dolgoztunk, mint a MAIN, amelyeknek irodájuk, személyzetük volt az országban. Biztos voltam benne, hogy az NSA és a CIA látta, ami Torrijos számára már 1972-es találkozásunk idején nyilvánvaló volt, de a saját hírszerzésünk szándékosan arra bátorított mindenkit, hogy hunyjunk szemet fölötte.

Kolumbia: Latin-Amerika sarokköve

Szaúd-Arábia, Irán és Panama izgalmas és felkavaró élményekkel gazdagított, de bizonyos értelemben mind a három ország kivétel volt. Az első kettő nagy olajkészletei, a harmadik a Csatorna miatt különbözött egy átlagos adottságú államtól. Kolumbia helyzete tipikusabb. Itt a MAIN egy nagy vízienergia-projekt tervezésében és kivitelezésében vett részt.

Egy kolumbiai professzor, aki a pánamerikai kapcsolatokról írt könyvet, egyszer azt mondta nekem, hogy Teddy Rooseveltt felismerte országajelentőségét. Az elnök — korábbi Rough Rider* — a térképre mutatva Kolumbiát állítólag „Latin-Amerika sarokkövének” nevezte. Sosemjártam utána ennek a történetnek; az minden esetre igaz, hogy a kontinens tetején elhelyezkedő Kolumbia mintha összefogná a földrész többi országát. Ő köti össze a déli területeket a panamai földszorossal, így Közép- és Dél-Amerikával is.

Akár mondta e szavakat Rooseveltt, akár nem, nem ő volt az egyetlen amerikai elnök, aki felismerte Kolumbia kulcsfontosságú helyzetét. Az Egyesült Államok már csaknem két évszázada sarokkőnek - vagy inkább a déli félteke üzleti és politikai kapujának - tekinti ezt az államot.

Kolumbia különleges természeti szépségekkel megáldott ország; mind atlanti-, mind csendes-óceáni partvidékét gyönyörű, pálmafás partok szegélyezik, hegyei fenségesek, pampái az észak-amerikai nagy síksá-

* Az 1898-as spanyol-amerikai háborúban létrehozott elit lovas alakulat katonája.
(A ford.)

gokkal vetekszenek, óriási esőerdőiben burjánzik az élővilág. Lakói is különlegesek; a helyi tairona nép fizikai, kulturális és művészi öröksége keveredik a bevándorolt — vagy behurcolt — afrikai, ázsiai, európai és közel-keleti emberek vonásaival.

Az ország mindig központi szerepet játszott Latin-Amerika történelmében és kultúrájában. A gyarmati időkben itt volt a spanyol királyi helytartó székhelye, akinek uralma Peru északi részétől Costa Ricáig terjedt. Cartagena kikötőjéből futottak ki azok az aranyszállító flották, amelyek a kontinens területéről — még a távoli Chiléből és Argentínából is - összehordott mérhetetlen kincset Spanyolországba szállították. A függetlenségi háború sok fontos eseménye kötődik Kolumbiához, például itt aratott nagy jelentőségű győzelmet a spanyol royalisták fölött Simón Bolívar az 1819-es boyacái csatában.

A modern korban Kolumbia egyrészt arról volt híres, hogy innen kerültek ki Latin-Amerika legragyogóbb írói, művészei, filozófusai és más értelmiségi emberei; másrészt pedig arról, hogy kormányai viszonylag demokratikusak voltak, és pénzügyileg felelősen gazdálkodtak. Ez az ország vált Kennedy elnök nemzetépítő programjainak modelljévé egész Latin-Amerikában. Guatemalától eltérően kormányának nem vette el a hitelét az, hogy a CIA hozta volna létre, és Nicaraguával szemben ennek az országnak választott vezetése volt, amely alternatívát jelentett mind a jobboldali diktátorokkal, mind a kommunistákkal szemben. Végül, sok más országtól, így az erős Brazíliától és Argentínától is eltérően, Kolumbia nem volt bizalmatlan az Egyesült Államokkal kapcsolatban. A kábítószerkartellek szégyenfoltja ellenére az ország megbízható szövetséges hírében állt.¹

Kolumbia történelmének dicsőséges lapjait azonban gyűlölet és kegyetlenség árnyékolja be. A spanyol királyi helytartó székhelye egyben az inkvizíció otthona is volt. Nagyszerű erődök, uradalmi házak és városok emelkedtek indián és afrikai rabszolgák csonthalmain. A aranyflottákon elszállított kincseket — szent tárgyakat és amiket a könnyebb szállítás érdekében beolvasztottak — az őslakos népek lelkéből szakították ki. A régi nagy kultúrákat eltörölték a betegségek és a hódítók fegyverei. Az utóbbi időkben pedig az 1945-ös problematikus elnökválasztás mély megosztottságot idézett elő a politikai pártok között; az ellentétek következtében kirobbant La Violencia (1948-57) során több mint kétszázezer ember halt meg.

A konfliktusok és ellentmondások ellenére mind Washington, mind a Wall Street kulcsfontosságúnak tekintette Kolumbiát a pánamerikai politikai és üzleti érdekek érvényesítésében. Ebben az ország földrajzi fekvésén kívül az is szerepet játszott, hogy a földrész vezetői egyfajta pél-

deképnek tekintették Bogotát, illetve hogy Kolumbia sok mindent szállított az Egyesült Államokba — kávét, banánt, textíliát, gyémántot, vírágot, olajat és kokaint —, valamint számos terméket, szolgáltatást vásárolt is onnan.

A mérnöki és építőipari szaktudás volt az egyik legfontosabb szolgáltatás, amit ennek az országnak a 20. század vége felé eladtunk. Kolumbia esete jól példázza, mi történt a legtöbb országban, ahol dolgoztam. Viszonylag könnyű volt bemutatni, hogyan vehet föl egy ország óriási kölcsönöket, és aztán hogyan fizetheti ezeket vissza részben a megvalósított beruházások hasznából, részben egyéb természeti kincseinek értékesítéséből. Az elektromosenergia-hálózattal, autópályákkal és a telekommunikációval összefüggő óriási befektetések lehetővé teszik majd, hogy Kolumbia kiaknázza az iparilag fejletlen Amazonas menti területek alatt húzódó hatalmas olaj- és gázkészleteket, melyek aztán elég jövedelmet termelnek ahhoz, hogy a kölcsönöket kamatostul vissza lehessen fizetni.

Ez volt az elmélet. Az igazi cél — ami meg is valósult, mint a világ sok más országában is - az volt, hogy Bogotát alá vessük a globális birodalom érdekeinek. Az én feladatom itt is abban állt, hogy indokoljam meg, miért kellenek az óriási kölcsönök. Kolumbiának sajnos nem volt Torrijosa, ezért úgy éreztem, nincs más választásom, mint hogy a reálisnál magasabb gazdasági növekedést és elektromosenergia-szükségletet jelzek előre.

Attól eltekintve, hogy időnként büntudat tört rám a munkám miatt, Kolumbia második otthonommá, mintegy menedékemmé vált. A '70-es évek elején eltöltöttünk itt Ann-nel egypár hónapot, sőt meg akartunk venni egy kis kávéfarmot a karibi part menti hegyekben; már foglalót is fizettünk rá. E hónapok alatt kerültünk a legközelebb ahhoz, hogy begyógyítsuk az évek során egymásnak okozott sebeket. Végül azonban ezek a sebek túl mélynek bizonyultak, és én csak válásunk után tudtam Kolumbiába jó szívvel visszatérni.

Az 1970-es évek során a MAIN számos infrastruktúra-fejlesztési beruházásban vett részt, többek között vízierőmű-létesítmények hálózatainak kiépítésében, valamint elosztórendszerek kialakításában, amelyek a dzsungel mélyére, illetve magas hegyi városokba is elvitték az áramot. Egy Baranquilla nevű tengerparti városban kaptam irodát, és ott találkoztam 1977-ben egy gyönyörű kolumbiai nővel, aki nagy változásokat indított el az életemben.

Paulának hosszú szőke haja és megdöbbenő zöld szeme volt - szóval nem úgy nézett ki, ahogy a külföldiek egy tipikus kolumbiait elképzelnek. A szülei Észak-Olaszországból vándoroltak be, és ő - családja

hagyományait követve — divattervező lett. De ő egy lépéssel még tovább ment: egy kis üzemet létesített, ahol az általa tervezett ruhákat meg is varrták, hogy aztán elegáns butikokban adják el őket szerte az országban és külföldön, Panamában és Venezuelában is. Nagyon együttérző ember volt; sokat segített abban, hogy tönkrement házasságom traumáját földolgozzam, és elkezdjek változtatni a nőkhöz való önkárosító viszonyomon. Rengeteget tanultam tőle arról is, milyen következményekkel jár valójában a munkám.

Már korábban is említettem, hogy szerintem az élet véletlen egybeesések sorozata, melyek fölött nincs hatalmunk. Az én életemben ilyen volt, hogy egy fiúiskola tanárának fiaként nőttem föl New Hampshire egy vidéki kisvárosában, hogy megismertem Annt és rajta keresztül Frank bácsit, hogy éppen ez időben folyt a vietnami háború, és hogy találkoztam Einar Greve-vel. A véletlen események során azonban vannak választásaink. Az a döntő, hogyan reagálunk a történésekre, hogyan cselekszünk. Például én úgy jutottam el akkori élethelyzetembe, hogy kiválóan tanultam, feleségül vettem Annt, csatlakoztam a Békehadtesthez, és úgy döntöttem, hogy gazdasági bérgyilkos leszek.

A Paulával való találkozás is ilyen véletlen volt, és az ő hatása olyan lépésekre indított, amelyek megváltoztatták az életemet. Amíg vele nem találkoztam, elég jól együttműködtem a rendszerrel. Gyakran föltettem magamnak a kérdést, mit is csinálok tulajdonképpen, néha bűntudatom is volt miatta, de mindig megmagyaráztam magamnak valahogy, miért maradok mégis benne. Talán Paula éppen a legjobbkor jött. Lehet, hogy előbb-utóbb magamtól is léptem volna, hogy szaúd-arábiai, iráni és panamai élményeim cselekvésre sarkalltak volna. De biztos vagyok abban, ahogy Claudine szerepe döntő volt abban, hogy beléptem az EHM-ek sorába, úgy egy másik nő, Paula jelentette éppen azt a segítséget, amire akkor szükségem volt. Rávett, hogy nézzek mélyen magamba, és ismerjem be: sosem leszek teljesen boldog, amíg ebben a szerepben maradok.

Amerikai Köztársaság kontra globális birodalom

- Őszinte leszek — mondta Paula egy napon, mikor épp egy kávézóban ültünk. - Az indiánok és a parasztok, akik a folyó mellett, az épülő gát környékén élnek, gyűlölnék titeket. Még a városlakók is az építkezéseket támadó gerillákkal rokonszenveznek, bár őket nem érinti közvetlenül a gát ügye. A kormányotok kommunistáknak, terroristáknak, kábítószer-kereskedőknek bélyegzi ezeket a embereket, pedig valójában egyszerű családos emberek, akiknek az életterét a vállalatok tönkreteszi.

Éppen akkor meséltem Paulának Manuel Torresről, a MAIN egyik mérnökéről, akit és néhány munkatársát a gát építési területén megtámadtak a gerillák. Manuel kolumbiai állampolgár volt; azért kapta meg ezt a munkát, mert a MAIN belső rendelkezései tiltották, hogy erre a helyszínre amerikai állampolgárokat küldjünk. Egyre jobban gyűlöltem ezt a politikát, amit néhányan — többek között kolumbiai partnereink is — „a kolumbiaiak fogyóeszközök” elvének nevezték. Az ilyen és hasonló előírások egyre fokozták belső békétlenségemet.

- Manuel szerint csak a levegőbe és a lábához lőttek AK—47-esekkel - mondtam Paulának. - Nyugodtnak látszott, mikor elmesélte, de tudom, hogy magánkívül volt. Senkit nem lőttek le. Csak odaadták nekik a levelet, és leküldték őket a folyón csónakkal.

- Istenem! - kiáltott fel Paula. - Az a szegény ember halálra rémülhetett.

- Halálra is rémült.

Elmondtam Paulának, hogy megkérdeztem Manuelt, vajon melyik gerillacsapatból voltak a támadók, a FARC-ból vagy az M-19-ből - ez a kettő volt talán a leghírhedtebb.

- És?

— Azt mondta, egyikből sem. De elhiszi, amit a levelükben írtak.

Paula fölvette az újságot, amit hoztam, és hangosan fölolvasta a levelet.

— Mi, akik nap mint nap a pusztá megélhetésért küzdünk, megesküszünk az őseink vérére: soha nem engedjük meg, hogy gátak épüljenek a folyóinkon. Egyszerű indiánok és meszticek vagyunk, de inkább meghalunk, mint hogy a földjeinket elárasztva lássuk. Figyelmeztetjük kolumbiai testvéreinket: ne dolgozzanak tovább az építővállalatoknak — Paula letette az újságot. — Mit mondtál neki?

Haboztam, de csak egy pillanatig.

— Nem volt választásom. Azt kellett tennem, amit elvártak tőlem. Megkérdeztem, vajon úgy hangzik-e ez a levél, mintha paraszt írta volna.

Paula csak ült és figyelt engem.

— Manuel megvonta a vállát — a pillantásunk találkozott. — Ó, Paula, gyűlölöm magam, amiért eljátszom ezt a szerepet.

— Mit tettél ezután? - hajtott tovább.

— Rácsaptam ököllel az asztalra. Megfélemlítettem. Megkérdeztem, látott-e már parasztot AK-47-essel sétálni. Aztán megkérdeztem, tudja-e, ki találta föl az AK-47-est.

— Tudta?

— Igen, de alig hallottam a választát. „Egy orosz”, mondta. Mire én megerősítettem, hogy igaza van, a feltaláló egy Kalasnyikov nevű kommunista, a Vörös Hadsereg sokszorosan kikutatott tisztje. Megérttettem vele, hogy azt a levelet kommunisták írták.

— És ezt elhiszed? — kérdezte.

Kérdése megállította. Mit felelhettem volna őszintén? Eszembe jutott Irán, Jamin megjegyzése arról, hogy két világ között élek. Valahogy azt kívántam, bárcsak lettem volna az építkezésnél, mikor a gerillák támadtak, vagy lennék én is gerilla. Furcsa érzésem támadt, mintha irigyeltem volna Jamint, a Doktort, a kolumbiai lázadókat. Ezeknek az embereknek volt meggyőződésük. Az ő világuk valódi volt, nem a senki földje két világ között.

— Munkakötelességem volt ezt mondani — feleltem végül.

Finoman elmosolyodott.

— Gyűlölöm — folytattam. Újra eszembe jutottak azok az emberek, akikre olyan sokat gondoltam az utóbbi években: Tom Paine és a Függetlenségi Háború más hősei, kalózok és a vadnyugat meghódítói. Ők az élen voltak, nem középen. Állást foglaltak, és vállalták a következményeket. — Napról napra jobban gyűlölöm a munkámat.

Paula megfogta a kezem.

- A munkádat?

Tekintetünk újra találkozott. Éreztem, mire gondol.

- Saját magamat.

Megszorította a kezem, és lassan bólintott. Rögtön megkönnyebbülést éreztem, már attól, hogy ezt beismertem.

- Mit fogsz tenni, John?

Nem tudtam, mit feleljek. Megkönnyebbülésem önvédelembe fordult. Eldadogtam a szokásos önigazoló érveimet, hogy próbálok jót tenni, módot találni arra, hogy a rendszert belülről megváltoztassam, és — a régi nóta —, ha kilépek, valaki nálam is rosszabb lép a helyembe. Paula szemén láttam, hogy nem veszi be ezt a szöveget. Ami még rosszabb, tudtam, hogy én sem. Rákényszerített arra, hogy szembesüljek az igazsággal: nem a munkám a hibás, hanem én magam.

- És te? - kérdeztem végül. - Te mit hiszel?

Sóhajtott, és elengedte a kezem.

- Próbálsz témát váltani?

Bólintottam.

- Na jó - egyezett bele. — Egy feltétellel. Ha erre még máskor visszatérünk - a kanalát vizsgálta. - Tudom, hogy van olyan gerilla, akit Oroszországban vagy Kínában képeztek ki — megkeverte a tejeskávéját, majd lassan lenyalta a kanalat. — Mi mást tehetnek? Meg kell valahogy tanulniuk, hogyan kell a modern fegyvereket használni, hogyan kell azok ellen a katonák ellen harcolni, akik a ti iskoláitokban végeztek. Néha kokaint adnak el, hogy pénzt szerezzenek fõlszerelésre. Hogyan vehetnének fegyvereket másképp? Nagyon nehéz helyzetben vannak. A Világbankotok nem segít nekik, hogy megvédjék magukat. Sõt, az kényszeríti őket ebbe a helyzetbe — kortyolt egyet a kávéjából. - Szerintem az ügyük igaz. Az elektromosságra csak egy szûk, gazdag rétegnek van szüksége Kolumbiában, míg ezrek halnak meg a mérgezett hal és víz miatt, ha a gátakat megépítitek.

Az egész testem beleborzongott, ahogy hallgattam, milyen együttérzéssel beszél az ellenségeinkről — ellenségeimről. Azon kaptam magam, hogy körmömet az alkaromba vágom.

- Honnan tudsz ilyen sokat a gerillákról? - ahogy fölvettem a kérdést, rögtön éreztem, hogy nem akarom tudni a választ.

- Néhánnyal együtt jártam iskolába - mondta. Egy percig habozott, kávécsészéjét félretolta. - A bátyám is csatlakozott hozzájuk.

Le voltam forrázva. Azt hittem, mindent tudok róla, és most tessék... Úgy éreztem magam, mint a férj, aki hazatérve egy másik férfit talál a felesége ágyában.

- Hogyhogy ezt nem mondtad soha?

— Nem tűnt lényegesnek. Miért mondtam volna? Ilyesmivel az ember nem dicsekszik — megállt. — Egyébként két éve nem láttam. Nagyon óvatosnak kell lennie.

— Honnan tudod, hogy még él?

— Nem tudom biztosan, de nemrég olvastam a nevét a kormány egyik körözési listáján. Ez jó jel.

Küzdöttem a vágygal, hogy ítélkező legyek, vagy védekezésbe meneküljek. Reméltem, nem veszi észre, mennyire féltékeny vagyok.

— Hogyan állt be közénk? — kérdeztem.

Szerencsére a kávéscsészéjét nézte.

— Néhány barátjával egy olajtársaság — talán az Occidental — irodái előtt tüntettek az esőerdőben végzett fűrészek ellen, mert a területen élő törzset már a kihalás fenyegette. Katonák támadták meg őket, megverték és börtönbe zárták — pedig nem tettek semmit, ami törvénytelen, csak álltak egy épület előtt, plakátokat lengettek és énekeltek — kinézett az ablakon. — Hat hónapig tartották börtönben. Soha nem beszélt arról, mi történt ott vele, de amikor szabadult, már más ember volt.

Ez volt az első ilyen beszélgetésünk Paulával, melyet még számos hasonló követett, és most már tudom, hogy ezek a beszélgetések készítettek elő a terepet a változáshoz. Kétségek között hanyódtam, de még mindig a pénztárcám irányított, és mindazok a gyengeségeim, melyeket az NSA vizsgálata egy évtizeddel korábban, 1968-ban olyan pontosan kimutatott. Azáltal, hogy mindezzel szembesített, és segített megérteni azokat a mélyebb érzéseket, amelyek a kalózsok és más lázadók iránti tiszteletem mögött meghúzódtak, Paula elindított a megváltás felé vezető ösvényen.

Személyes örlődésemem túl a Kolumbiában eltöltött idő abban is segített, hogy megértsem a különbséget a régi amerikai köztársaság és az új globális birodalom között. A köztársaság reményt kínált a világnak. Inkább erkölcsi és filozófiai, mint materialista alapon állt. Az egyenlőség és az igazságosság mindenkire vonatkozó elvén alapult. Ugyanakkor nem csupán utópikus álom volt, hanem élő, lélegző, egyszerű egység. Ki tudta nyújtani karjait, hogy az elnyomottaknak védelmet kínáljon. Inspirációt adott, ugyanakkor erő is volt, amellyel számolni kellett. Ha arra volt szükség, föllépett, hogy megvédje az általa képviselt alapelveket, mint például a második világháború idején. Intézményeit - a nagyvállalatokat, bankokat, az állami bürokráciát -, amelyek most a köztársaságot fenyegetik, arra is föl lehetne használni, hogy alapvető változásokat indítsunk el a világban. Ezeknek az intézményeknek a rendelkezésére áll minden kommunikációs és szállítási eszköz, hogy véget vessenek a

világon a betegségeknek, az éhezésnek és még a háborúknak is — ha meg lehetne őket győzni arról, hogy forduljanak ebbe az irányba.

A globális birodalom viszont a köztársaság végzete. Önző, öncélú, kapzsi és materialista, a merkantilizmuson alapuló rendszer. A korábbi birodalmakhoz hasonlóan karját csak azért nyújtja ki, hogy forrásokat halmozzon föl; amit csak lát, megragadja, és örökké éhes pofájába tömje. Minden szükségesnek ítélt eszközt fölhasznál arra, hogy vezetőinek hatalmát és gazdagságát tovább növelje.

Persze ahogy ezt a különbséget felismertem, saját szerepemet is egyre tisztábban láttam. Claudine figyelmeztetett; őszintén megmondta, minek kell megfelelnem, ha elfogadom a MAIN által felkínált állást. De szükségem volt az Indonéziában, Panamában, Iránban és Kolumbiában szerzett élményekre ahhoz, hogy az összefüggéseket mélyebben megértsem. És szükség volt Paula türelmére, szeretetére és személyes történeteire.

Hűséges híve vagyok az Amerikai Köztársaságnak, de ezzel az újfajta, kifinomult imperializmussal ugyanazt követjük el pénzügyi formában, mint amit annak idején katonai úton próbáltunk elérni Vietnamban. Délkelet-Ázsia megtanított minket, hogy a katonai beavatkozásnak vannak korlátai, így hát a közgazdászok jobb tervvel álltak elő, és az őket kiszolgáló (vagy helyesebben, az általuk kiszolgált) nemzetközi segítség-szervezetek és magánvállalatok ezt a tervet professzionális módon hajták végre.

A Föld minden szegletében láttam, ahogy amerikai cégeknek dolgozó férfiak és nők - még ha hivatalosan nem is voltak az EHM-hálózat tagjai — hogyan vettek részt valami olyasmiben, ami a legvadabb összeesküvés-elméletek feltételezéseit is túlszárnyalja. Ahogy a MAIN legtöbb mérnöke, úgy ezek a dolgozók is vakok voltak tetteik következményeivel szemben, meg voltak róla győződve, hogy a cégük számára cipőt vagy autóalkatrészt előállító gyárak és műhelyek dolgozóivaljót tesznek, segítenek nekik kimászni a szegénységből, pedig valójában még mélyebbre taszították őket egy olyanfajta rabszolgaságba, amely leginkább a középkori uradalmakban vagy a déli ültetvényeken folyó életre emlékeztetett. A kizsákmányolás korábbi formáihoz hasonlóan a modern jobbágyságot és rabszolgákat is úgy szocializálják, hogy elhiggyék, jobb dolguk van, mint a peremvidékeken: Európa isten háta mögötti területein, az afrikai dzsungelben vagy az amerikai határterületeken élőknek.

Bensőm csatatérre változott: maradjak-e a MAIN-nél, vagy lépjek ki? Nem volt kétséges, hogy a lelkiismeretem ki akart lépni, de személyiségem másik, „üzletember” oldala nem volt ebben olyan biztos. Az én sa-

ját birodalmam is egyre nőtt; egómat tovább duzzasztva egyre több alkalmazottat, országot, részvényt csatoltam különböző portfólióimhoz. A pénz és az életstílus csábításán és a hatalom izgalmas gyönyörén túl gyakran eszembe jutottak Claudine szavai arról, hogy ha egyszer beléptem, többé már nem léphetek ki.

Paula ezt persze nem hitte.

- Honnan tudhatta ezt Claudine? - kérdezte.

Azt feleltem, hogy Claudine-nak sok mindenben igaza volt.

— Az már régen volt. Az élet változik. És egyébként meg nem mindegy? Így nem vagy boldog. Hogyan tudna Claudine vagy bárki más ezen még rontani?

Ehhez a refrénhez Paula gyakran visszatért, és végül is elismertem, hogy igaza van. Elismertem neki és magamnak, hogy az összes pénz, kaland, ragyogás már nem érte meg azt a zaklatottságot, büntudatot és stresszt, amit éreztem. A MAIN egyik partnereként kezdtem vagyonos lenni, és tudtam, ha még tovább maradok, végképp csapdába kerülök.

Egy napon, amint a rengeteg kalóztámadást megélt cartagenai spanyol erőd mellett a parti fövenyen sétáltunk, Paula fölvetett valamit, amire addig nem is gondoltam.

— És mi van, ha nem teregeted ki a szennyest? — kérdezte.

- Arra gondolsz, hogy... hallgassak?

- Pontosan. Ne adj nekik okot arra, hogy üldözzenek. Inkább arra adj nekik okot, hogy hagyjanak békén, ne kavarják föl a vizet.

Ez nagyon ésszerűnek hangzott - csodálkoztam, hogy nem jutott eddig az eszembe. Nem fogok könyvet írni, és nem teszek semmit, hogy föltárjam az általam látott igazságot. Nem leszek keresztes lovag, csak egyszerű ember, élvezni fogom az életet, kedvemre utazom, talán családot alapítok egy olyan nővel, mint Paula. Elegendő volt; egyszerűen ki akartam lépni.

— Minden, amit Claudine tanított neked, ámitás volt — tette hozzá Paula. — Hazugság az életed - leereszkedően elmosolyodott. — Megnézted mostanában a szakmai életrajzodat?

- Nem.

— Hát akkor nézd meg. Nemrég olvastam el spanyolul. Ha az angol is olyan, szerintem érdekesnek fogod találni.

Megtévesztő életrajz

Kolumbiában ért a hír, hogy Jake Daubner visszavonult a MAIN vezérigazgatói székéből. Mint ahogy várható volt, Mac Hall elnök Brunót nevezte ki Daubner helyére. A telefonvonalak szinte égtek Boston és Baranquilla között; mindenki arra számított, hogy engem is hamarosan előléptetnek, hiszen Bruno egyik legbelsőbb bizalmasa voltam.

E változások és pletykák még inkább arra ösztönöztek, hogy végig gondoljam a helyzetem. Paula tanácsára még Kolumbiában elolvastam életrajzom spanyol változatát. Megdöbbenett. Bostonba visszatérve pedig elővettem az angol eredetit, valamint a MAINLINES nevű vállalati újság 1978. novemberi számát, amelyben megjelent rólam egy cikk „Szakértők új szolgáltatásokat kínálnak a MAIN ügyfeleinek” címmel. (Lásd a 146-147 és a 150-151 oldalt.)

Valamikor nagyon büszke voltam az önéletrajzomra, és erre a cikke is, de most, hogy Paula szemével láttam, egyre jobban előntött a harag és a depresszió. A két dokumentum tele volt szándékos megtévesztéssel, ha nem hazugsággal. Az anyagok jelentősége azonban ezen messze túlmutatott. Korunk valóságát tükrözték, és a globális birodalom felé való menetelésünk legjellemzőbb sajátosságáról rántották le a leplet: pontosan kiszámított stratégiákkal pontosan kiszámított látszatokat közvetítünk, hogy a valós folyamatokat elfedjük. Furcsa módon ez a két dokumentum jól jellemezte az életem: mesterséges felületen csillogó máz.

Bár az életrajzot konkrétan nem én írtam, adataiért én voltam felelős. Akkor az volt a szokás, hogy naprakészen kellett tartanom mind az életrajzom alapadatait, mind az ügyfeleim névsorát és az elvégzett munkák

listáját. Ha egy marketinges vagy egy projektmenedzser valamilyen ajánlatában szerepeltetni akart vagy csak szüksége volt a referenciáimra, úgy formálhatta az alapadatokat, ahogy az a céljainak megfelelt.

Lehet például, hogy valaki a Közel-Keleten szerzett tapasztalataimat vagy a Világbankban és más nemzetközi fórumokon tartott előadásaimat akarta kiemelni. Ilyen esetben az életrajzommal dolgozó embereknek elvileg ajóvähagyásomat kellett kérniük, mielőtt az átalakított változatot felhasználták. De mivel sokat voltam úton, ez nem mindig történt meg. Ezért a Paula által olvasott spanyol életrajz és annak angol eredetije az újdonság erejével hatott rám, bár a bennük található információ hiteles volt.

Az önéletrajz első látásra ártatlannak tűnt. *Szakmai tapasztalat* címszó alatt voltak felsorolva azok a projektek, amelyeket az Egyesült Államokban, Ázsiában, Latin-Amerikában és a Közel-Keleten vezettem, a feladat típusának megjelölésével: fejlesztő beruházások tervezése, gazdasági előrejelzés, energiaszükséglet előrejelzése és így tovább. Ez a rész a Békehadtest kötelékében végzett ecuadori munkám felsorolásával zárul, de a Békehadtest említése nélkül, azt a benyomást keltve, mintha egy építőipari cég igazgatója lettem volna, és nem önkéntes segítő írástudatlan andoki parasztok téglavető szövetkezetében.

Ezt az ügyfelek hosszú listája követte, melyen szerepelt a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (Bank of Reconstruction and Development, a Világbank hivatalos neve), az Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank), a kuvaiti kormány, az iráni energiaügyi minisztérium, a Szaúd-Arábiai Arab-Amerikai Olajtársaság, a panamai Instituto de Recursos Hidraulicos y Electrificación, az indonéziai Perusahaan Umum Listrik Negara és még sok más intézmény. A legutolsó sor keltette föl leginkább a figyelmemet: Az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma, Szaúd-Arábiai Királyság. Csodálkoztam, hogy ilyesmi megjelenhet nyomtatásban, bár természetesen ez is része volt az életnek.

Az életrajzot félretéve a MAINLINES cikkét vettem kézbe. Világosan emlékeztem az interjúra, melyet a cikk írója, egy intelligens, jó szándékú fiatal nő készített velem. Megjelenése előtt láttam a cikket, és semmi kivetnivalót nem találtam benne; még hálás is voltam az írójának, hogy ilyen hízelgő képet festett rólam. Elfogadtam. Így hát vállalom kell érte a felelősséget. A cikk így kezdődött:

Már az íróasztalok fölé hajló arcokon végignézve is láthatjuk, hogy a gazdasági és regionális tervezés a MAIN egyik legújabb és leggyorsabban fejlődő területe...

Bár sokan működtek közre a gazdasági csoport létrejöttében, a legtöbb mégis John Perkinsnek, a csoport jelenlegi vezetőjének köszönhető.

Mikor 1971 januárjában Johnt fölvtették vezető terhelés-előrejelző asszisztensnek, még nagyon kevés közgazdász dolgozott a MAIN-nél. Első megbízatása keretében egy 11 tagú csoport tagjaként részt vett egy tanulmány elkészítésében, amely Indonézia elektromosenergia-szükségletét mérte föl.

A cikk röviden összefoglalta, milyen munkáim voltak korábban, hogyan töltöttem „három évet Ecuadorban”, majd így folytatódott:

Ekkortájt történt, hogy John Perkins találkozott Einar Greve-vel (korábbi MAIN-alkalmazottal) [aki azóta már kilépett, és jelenleg a Tucson Gas & Electric Company igazgatója], aki akkor éppen Paute városában dolgozott Ecuadorban a MAIN egy vízenergiái projektjén. Összebarátkoztak, hosszasan leveleztek, majd John állásajánlatot kapott a MAIN-től.

Egy évvel később Johnt vezető terhelés-előrejelzőnek nevezték ki, és ahogy nőtt az igény munkájára az ügyfelek, elsősorban a Világbank részéről, úgy ismerte föl, hogy a MAIN-nél több közgazdászra is szükség van.

Egyik dokumentum sem tartalmazott nyilvánvaló hazugságokat — tényeik valóságok voltak; mégis úgy éreztem, valahogy elferdítik, sterilizálják a valóságot. Hivatalos dokumentumokat istenítő kultúránk közegében pedig valami ennél sokkal károsabb dologhoz is hozzájárultak. A nyilvánvaló hazugságokat meg lehet cáfolni. Az ilyen dokumentumokat viszont lehetetlen, mert az igazság elemeiből és nem nyilvánvaló kitalációkból építkeznek, és egy olyan vállalat állította ki őket, amely köz-tisztiszetnek örvend más vállalatok, nemzetközi bankok és kormányok körében.

Ez különösen igaz a hivatalos dokumentumnak tekintett életrajzra; a cikk csak egy magazin könnyebb fajsúlyú interjúja volt. A MAIN logója, ami az életrajz alján és a vállalat által kiadott, az életrajzot is tartalmazó, munkaaajánlatok és jelentések borítóján díszelgett, nagy súlyt képvisel az üzleti életben; mondhatni, hogy a hitelesség igazolására szolgáló pecsét csakúgy, mint az orvosok, ügyvédek irodáiban kiakasztott diplomák pecsétjei.

Ezek a dokumentumok nagy tudású gazdasági szakértőnek állítanak be engem, egy rangos tanácsadó cég osztályvezetőjének, aki azért utazza

EXPERIENCE

John M. Perkins is Manager of the Economics Department of the Power and Environmental Systems Division.

Since joining MAIN, Mr. Perkins has been in charge of major projects in the United States, Asia, Latin America and the Middle East. This work has included development planning, economic forecasting, energy demand forecasting, marketing studies, plant siting, fuel allocation analysis, economic feasibility studies, environmental and economic impact studies, investment planning and management consulting. In addition, many projects have involved training clients in the use of techniques developed by Mr. Perkins and his staff.

Recently Mr. Perkins has been in charge of a project to design computer program packages for 1) projecting energy demand and quantifying the relationships between economic development and energy production, 2) evaluating environmental and socio-economic impacts of projects, and 3) applying Markov and econometric models to national and regional economic planning.

Prior to joining MAIN, Mr. Perkins spent three years in Ecuador conducting marketing studies and organizing and managing a construction materials company. He also conducted studies of the feasibility of organizing credit and savings cooperatives throughout Ecuador.

EDUCATION

Bachelor of Arts in Business Administration
Boston University
Post Graduate Studies:
Model Building, Engineering Economics,
Econometrics, Probability Methods

LANGUAGES

English, Spanish

PROFESSIONAL AFFILIATIONS

American Economic Association
Society for International Development

PUBLICATIONS

- "A Markov Process Applied to Forecasting the Demand for Electricity"
- "A Macro Approach to Energy Forecasting"
- "A Model for Describing the Direct and Indirect Interrelationships between the Economy and the Environment"
- "Electric Energy from Interconnected Systems"
- "Markov Method Applied to Planning"

JOHN M. PERKINS

CREDENTIALS

Forecasting Studies
Marketing Studies
Feasibility Studies
Site Selection Studies
Economic Impact Studies
Investment Planning
Fuel Supply Studies
Economic Development Planning
Training Programs
Project Management
Allocation Planning
Management Consulting

Clients served:

- o Arabian-American Oil Company, Saudi Arabia
- o Asian Development Bank
- o Boise Cascade Corporation
- o City Service Corporation
- o Dayton Power & Light Company
- o General Electric Company
- o Government of Kuwait
- o Instituto de Recursos Hidraulicos y Electrificación, Panama
- o Inter-American Development Bank
- o International Bank for Reconstruction and Development
- o Ministry of Energy, Iran
- o New York Times
- o Power Authority of the State of New York
- o Perusahaan Umum Listrik Negara, Indonesia
- o South Carolina Electric and Gas Company
- o Technical Association of the Pulp and Paper Industry
- o Union Camp Corporation
- o U.S. Treasury Dept., Kingdom of Saudi Arabia

SZAKMAI TAPASZTALAT

John M. Perkins az Energetikai és Környezeti Rendszerek Főosztály Gazdasági Osztályának vezetője.

Mióta a MAIN munkatársa, Mr. Perkins számos nagy projektet irányított az Egyesült Államokban, Ázsiában, Latin-Amerikában és a Közel-Keleten. Az elvégzett feladatok között szerepel fejlesztési tervek készítése, gazdasági előrejelzés, energiaellátási igények előrejelzése, marketingtanulmányok, telephelyek kiválasztása, üzemanyag-elosztás elemzése, gazdasági megvalósíthatósági tanulmányok készítése, környezeti és gazdasági hatásvizsgálatok, beruházástervezés és üzletvezetési konzultáció. Ezenfelül több projektnek része volt, hogy az ügyfeleket kiképezzék a Mr. Perkins és munkatársai által kidolgozott eljárások használatára.

Jelenleg Mr. Perkins olyan projektet vezet, amelynek célja számítógépes programsomagok kifejlesztése 1.) az energiaszükséglet hosszú távú előrejelzésére, a gazdasági fejlődés és az energiatermelés közötti összefüggések számszerűsítésére; 2.) a projektek környezeti és társadalmi-gazdasági hatásainak elemzésére; 3.) a Markov- és más ökonometriai modellek alkalmazására a nemzeti és regionális gazdasági tervezésben.

Mielőtt a MAIN-hez csatlakozott, Mr. Perkins három évet töltött Ecuadorban, ahol marketingtanulmányokat készített, és egy építőipari vállalatot létesített és irányított. Vizsgálta hitel- és takarékszövetkezetek Ecuador-szerte való megszervezésének megvalósíthatóságát is.

TANULMÁNYOK

Bachelor of Arts, üzleti menedzsment,
Boston University

Posztgraduális tanulmányok:

Modellezés, Mérnöki közgazdaságtan, Ökonometria,
Valószínűség-számítási módszerek

NYELVEK

Angol, spanyol

SZAKMAI SZERVEZETI TAGSÁG

Amerikai Gazdasági Szövetség

(American Economic Association)

Nemzetközi Fejlesztési Társaság (Society for
International Development)

PUBLIKÁCIÓK

„Markov-folyamat alkalmazása

az elektromos energia iránti igény előrejelzésében”

„Az energia-előrejelzés makro-szintű megközelítése”

„A gazdaság és környezet között fennálló közvetlen

és közvetett kapcsolatok leírásának egy modellje”

„Elektromos energia összekapcsolt rendszerekből”

„A Markov-módszer alkalmazása a tervezésben”

JOHN M. PERKINS

REFERENCIÁK

Előrejelző tanulmányok

Marketingtanulmányok

Megvalósíthatósági tanulmányok

Telephelyek kiválasztásával kapcsolatos tanulmányok

Gazdasági hatástanulmányok

Beruházástervezés

Üzemanyag-ellátási tanulmányok

Gazdasági fejlesztés tervezése

Képzési programok

Projekti irányítás

Elosztástervezés

Menedzsmentkonzultáció

ÜGYFELEK

Arabian-American Oil Company, Szaúd-Arábia
Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank)

Boise Cascade Corporation

City Service Corporation

Dayton Power & Light Company

General Electric Company

Kuvait kormánya

Instituto de Recursos Hidraulicos y Electrificación,
Panama

Amerika-közi Fejlesztési Bank (Inter-American
Development Bank)

Energiügyi Minisztérium, Irán

New York Times

Power Authority of the State of New York

Perusahaan Umum Listrik Negara, Indonézia

South Carolina Electric and Gas Company

Technical Association of the Pulp and Paper Industry

Union Camp Corporation

Az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma, Szaúd-
Arábiai Királyság

Specialists offer MAIN's clients new services

by Pauline Ouellette

Looking over the faces behind the desks, it's easy to tell that Economics and Regional Planning is one of the most recently formed and rapidly growing disciplines at MAIN. To date, there are about 20 specialists in this group, gathered over a seven-year period. These specialists include not only economists, but city planners, demographers, market specialists and MAIN's first sociologist.

While several people were influential in getting the economics group started, it basically came about through the efforts of one man, **John Perkins**, who is now head of the group.

Hired as an assistant to the head load forecaster in January, 1971, John was one of the few economists working for MAIN at the time. For his first assignment, he was sent as part of an 11-man team to do an electricity demand study in Indonesia.

"They wanted to see if I could survive there for three months," he said laughing reminiscently. But with his background, John had no trouble "surviving." He had just spent three years in Ecuador with a Construction Materials Co-op helping the Quechua Indians, direct descendants of the Incas. The

Indians, John said, were being exploited in their work as brick makers so he was asked by an Ecuadorian agency to form a co-op. He then rented a truck to help them sell their bricks directly to the consumers. As a result, profits rapidly increased by 60%. The profits were divided among the members of the co-op which, after 2½ years, included 200 families.

It was during this time that John Perkins met **Einar Greve** (a former employee) who was working in the town of Paute, Ecuador, on a hydroelectric project for MAIN. The two became friendly and, through continual correspondence, John was offered a position with MAIN.

About a year later, John became the head load forecaster and, as the demands from clients and institutions such as the World Bank grew, he realized that more economists were needed at MAIN. "While MAIN is an engineering firm," he said, "the clients were telling us we had to be more than that." He hired more economists in 1973 to meet the clients' needs and, as a result, formed the discipline which brought him the title of Chief Economist.

John's latest project involves

Perkins

agricultural development in Panama from where he recently returned after a month's stay. It was in Panama that MAIN conducted its first sociological study through **Martha Hayes**, MAIN's first sociologist. Marti spent 1½ months in Panama to determine the impact of the project on people's lives and cultures. Specialists in agriculture and other related fields were also hired in conjunction with this study.

The expansion of Economics and Regional Planning has been fast-paced, yet John feels he has been lucky in that each individual hired has been a hard working professional. As he spoke to me, from across his desk, the interest and support he holds for his staff, was evident and admirable.

Frank Fullerton participant in MIT program for executives

Frank M. Fullerton, Vice President and Assistant Manager of the Power Systems Division, is attending the MIT Sloan School of Management Program for Senior Executives.

The program is designed for senior level management and it seeks to develop in them a broad understanding of the major forces which will influence the future of a firm. Areas of study such as policy formulation, management

information and decision systems, organization behavior and the business environment form the basic content of the program. Also included are specific seminars in marketing, finance, human resources management, system dynamics and corporate strategy.

The program is attended by 28 participants selected from applications received from all over the world. The group is staying at the MIT Endicott House in

Dedham, Mass., and, except for one four-day weekend break, participants are expected to remain in residence.

During Mr. Fullerton's nine-week absence (Sept. 17 — Nov. 17),

Edward J. Fitzsimmons, Chief Discipline Engineer of the Structural Department in the Pulp and Paper Division, is Acting Division Manager of the Power Systems Division.

Szakértők új szolgáltatásokat kínálnak a MAIN ügyfeleinek

Pauline Ouellette

Már az íróasztalok fölé hajló arckon végignézeve is láthatjuk, hogy a gazdasági és regionális tervezés a MAIN egyik legújabb és leggyorsabban fejlődő területe. Az elmúlt hét év során húsz főre bővült az itt dolgozó szakértők csoportha, melyben a közgazdászok mellett várostervezők, demográfusok, piaci szakértők is helyet kaptak, és itt találjuk a MAIN első szociológusát is.

Bár sokan működtek közre a gazdasági csoport létrejöttében, a legtöbb mégis John Perkinsnek, a csoport jelenlegi vezetőjének köszönhető.

Mikor 1971 januárjában Joht föl vették vezető terhelés-előrejelző asszisztensnek, még nagyon kevés közgazdász dolgozott a MAIN-nél. Első megbízatása keretében egy 11 tagú csoport tagjaként részt vett egy tanulmány elkészítésében, amely Indonézia elektromos energiaszükségletét mérte föl.

„Látni akarták, túléltem-e azt a három hónapot” – emlékezett vissza nevetve. De John mögött olyan tapasztalatok álltak, hogy semmi gondot nem okozott neki a „túlélés”. Előzőleg ugyanis három évet töltött Ecuadorban, ahol a kecsua indiánoknak, az inkák egyenes leszármazottainak segített egy építőipari anyagokat gyártó szövetkezetben. John elmondta, hogy az indián

tégla készítő munkásokat súlyosan kihasználították, ezért őt arra kérte föl egy ecuadori ügynökség, hogy alapítson szövetkezetet. John bérlet egy teherautót, hogy közvetlenül a fogyasztóknak tudják eladni a téglát. Ennek eredményeképpen a haszon rögtön 60%-kal megugrott. A nyereséget a tagok között osztották föl; két és fél év múlva a szövetkezethez már kétszáz család tartozott.

Ekkortájt történt, hogy John Perkins találkozott Einar Greve-vel (korábbi MAIN-alkalmazottal), aki akkor éppen Paute városában dolgozott Ecuadorban a MAIN egy vízenenergiai projektjén. Összebarátkoztak, hosszasan leveleztek, majd John állásajánlatot kapott a MAIN-től.

Egy évvel később Joht vezető terhelés-előrejelzőnek nevezték ki, és ahogy nőtt az igény munkájára az ügyfelek, elsősorban a Világbank részéről, úgy ismerte föl, hogy a MAIN-nél több közgazdászra is szükség van. „Igaz, hogy a MAIN alapvetően mérnöki cég – mondta John –, de ügyfeleink többször tudatták velünk, hogy többet akarnak.” Hogy a megrendelők igényeit ki tudja elégíteni, 1973-ban több közgazdászt is föl vett, mígnem, ennek eredményeként, létrehozta az ágazatot, amelynek vezető közgazdászi címét köszönheti.

Perkins

John jelenleg egy mezőgazdasági fejlesztési programon dolgozik Panama számára, ahonnan nemrég tért vissza egy hónapos ott-tartózkodás után. Panamában készítette el Martha Hay cégünk első szociológusa is a MA történetének első szociológiai tanulmányát. Marti másfél hónapot töltött az országban, ahol azt vizsgálta, milyen hatással lesz a program az emberek életére és kultúrájára. A tanulmány előkészítésébe több mezőgazdasági szakember és más szakértő bekapcsolódott.

A Gazdasági és Regionális Tervezési Osztály létrejötte óta gyors ütemben bővül, de John legnagyobb érdeme valamennyi munkatársa keréken dolgozó, jó szakember. Szavazást érdeklődő, támogató, rokonszves vezetői hozzáállása.

Frank Fullerton participant in MIT program for executives

Frank M. Fullerton, Vice President and Division Manager of the Power Systems Division, is attending the MIT Sloan School of Management Program for Senior Executives.

The program is designed for senior level management and it seeks to develop in them a broad understanding of the major forces which will influence the future of a firm. Areas of study such as policy formulation, management

information and decision systems, organization behavior and the business environment form the basic content of the program. Also included are specific seminars in marketing, finance, human resources management, system dynamics and corporate strategy.

The program is attended by 28 participants selected from applications received from all over the world. The group is staying at the MIT Endicott House in

Dedham, Mass., and, except for a four-day weekend break, participants are expected to remain in residence.

During Mr. Fullerton's nine-week absence (Sept. 17 – Nov. 1), **Edward J. Fitzsimmons**, Civil Discipline Engineer of Structural Department in the Paper Division, is Acting Division Manager of the Power Systems Division.

MAINLINES

1978. november

körül a Földet, hogy annak civilizálása és felvirágoztatása érdekében tanulmányokat készítsen. A csalás nem az állításokban, hanem az elhallgatásokban rejtett. Ha egy kívülálló szemével, objektíven nézzük, el kellett ismernem, hogy ezek az elhallgatások sok kérdést vetettek föl.

Például nem esett szó arról, hogy az NSA interjúkat készített velem, vagy arról, milyen kapcsolatban volt Einar Greve a hadsereggel, és hogy milyen szerepet játszott mint NSA-összekötő. Nem volt szó arról sem, mekkora nyomás nehezedett rám, hogy előrejelzéseim irreálisan magasak legyenek, és hogy munkám lényege abban állt, hogy óriási kölcsönöket szerveztem országoknak — például Panamának, Indonéziának —, melyeket azok sosem tudnak visszafizetni. Senki nem dicsérte elődöm, Howard Parker bátor kiállását, akit elbocsátottak azért, mert azt mondta, amit igaznak gondolt, és senki nem jegyezte meg, hogy azért lettem én vezető terhelés-előrejelző, mert úgy hamisítottam meg a számokat, ahogy azt elvárták tőlem. A leginkább zavarba ejtő tétel klienseim listájának utolsó sora volt: az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma, Szaúd-Arábiai Királyság.

Újra és újra visszatértem ehhez a sorhoz, tűnődve, vajon hogyan értelmeznék ezt az emberek. Jogosan kérdezhetnék, milyen kapcsolat van az amerikai pénzügyminisztérium és Szaúd-Arábia között. Talán néhányan elírásnak vélnék; két külön sor véletlenül egybecsúszott. A legtöbb olvasó azonban sosem jönne rá az igazságra, hogy ez a sor nagyon is határozott céllal szerepel az életrajzban. Azokban a belső körökben, ahol én mozogtam, egy ilyen sorból mindenki érti, hogy részt vettem az évszázad legnagyobb történelemformáló - de az újságokban soha meg nem jelenő — üzletének létrehozásában. Segítettem megkötni az egyezményt, amely biztosította Amerika számára az olajat, a Szaúd-ház számára a hatalmat, és hozzájárult Oszama bin Laden finanszírozásához, és az ugandai Idi Amin Dadához hasonló nemzetközi bűnözők védelméhez. Ez az egy sor sokat elárult a bennfenteseknek; azt üzenté, hogy a MAIN vezető közgazdásza használható ember.

A MAINLINES cikkének utolsó bekezdése a szerző személyes benyomásairól szól, de engem nagyon érzékenyen érintett:

A Gazdasági és Regionális Tervezési Osztály létrejötté óta gyors ütemben bővül, de John legnagyobb örömére valamennyi munkatársa keményen dolgozó, jó szakember. Szavain átsüt érdeklődő, támogató, rokonszenves vezetői hozzáállása.

Valójában sosem gondoltam, hogy én igazi közgazdász lettem volna. A Boston Universityn főiskolai (bachelor) diplomát szereztem üzleti

adminisztráció szakon, marketing szakirányon. Mindig gyenge voltam matematikából és statisztikából. Middleburyben angol irodalom szakos voltam; könnyen írtam. Vezető közgazdász címem, valamint a Gazdasági és Regionális Tervezési Osztály vezetői pozíciója nem közgazdász vagy tervezői képességeimnek volt köszönhető; inkább annak, hogy hajlandó voltam olyan tanulmányokat és végkövetkeztetéseket prezentálni, amilyeneket a főnökeim és a megbízóim akartak, illetve annak a természetes képességemnek, hogy világosan és meggyőzően tudtam írni. Ráadásul volt annyi eszem, hogy jól képzett embereket vettem föl az osztályomra, sokuknak Master fokozata vagy PhD-ja is volt, akik jóval többet tudtak munkánk technikai részleteiről, mint én magam. Nem csoda, hogy a cikk szerzője így fejezte be írását: „Szavain átsüt érdeklődő, támogató, rokonszenves vezetői hozzáállása.”

Ezt a két dokumentumot néhány másikkal együtt asztalom legfelső fiókjában tartottam, és gyakran elővettem. Később sokszor azon kaptam magam, hogy a kollégáim asztalai között sétálgatok, nézem a férfiakat és nőket, akik nekem dolgoznak, és büntudatom van azért, amit ellenük tettem, és együttjátszott szerepünk miatt, amely mélyíti a szakadékot szegények és gazdagok között. Sokat gondoltam azokra az emberekre is, akik nap mint nap éheznek, míg mi — munkatársaim és én — első osztályú szállodákban alszunk, a legjobb éttermekben eszünk, és kiépítjük pénzügyi portfóliónkat.

Gondoltam arra, hogy az emberek, akiket én képeztem ki, a gazdasági bérgyilkosok sorába léptek. Én szerveztem be és képeztem ki őket. De ez már nem ugyanaz volt, mint amikor én csatlakoztam. A világ változott, a korporatokrácia fejlődött. Hatékonyabbakká és pusztítóbbakká váltunk. Azok az emberek, akik nekem dolgoztak, már egy másik nemzedékhez tartoztak. Az ő életükben nem voltak NSA poligráfok és Claudine-ok. Nekik senki nem magyarázta el, mit várnak tőlük a globális birodalom építése érdekében. Soha nem hallották azt a kifejezést, hogy gazdasági bérgyilkos vagy EHM, soha senki nem mondta nekik, hogy ebből már többé nem léphetnek ki. Egyszerűen a példából megjutalmaim és büntetéseim rendszeréből tanultak. Tudták, milyen tanulmányokat, milyen eredményeket várok el tőlük. A fizetésük, karácsonyijutalmuk, sőt egész állásuk attól függött, mennyire vagyok megelégedve velük.

Természetesen mindent megtettem, amit csak tudtam, hogy könnyítsek a terheiken. Cikkeket írtam, előadásokat tartottam, minden lehetőséget megragadtam, hogy meggyőzzem őket, milyen fontosak az optimista előrejelzések, a nagy kölcsönök, a tőkebeáramlás, ami meggyorsítja a GNP növekedését, és javítja a világ helyzetét. Nem telt el

egy évtized, és a csábítás, a kényszer már sokkal rafináltabban, egyfajta kifinomult agymosás formájában jelentkezik. És most ezek a férfiak és nők, akik a bostoni Back Bayre néző irodám asztalainál ülnek, a globális birodalom ügyét képviselve rajzanaki ki a világba. Egy nagyon is valós értelemben én hoztam őket létre, mint ahogy annak idején Claudine létrehozott engem. De velem ellentétben őket nem világosította föl senki.

Sok éjszakát töltöttem ébren ezeken a dolgokon rágódva. Paula megjegyzése az életrajzomról fölnyitotta Pandora szelencéjét; gyakran irigyeltem beosztottjaimat tudatlanságuk miatt. Szándékosan becsaptam, így megvédtem őket saját lelkiismeretüktől. Nekik nem kellett azokkal a morális kérdésekkel küzdeni, melyek engem nyomasztottak.

Sokat tűnődtem azon is, mi a tisztesség szerepe az üzleti életben, mi a viszony látszat és valóság között. Az emberek a történelem kezdete óta becsapják egymást, mondtam magamnak. A legendák és népmesék tele vannak elferdített igazságról és csalárd egyezségekről szóló történetekkel: csaló szőnyegkereskedők, kapzsi uzsorások és szabók, akik képesek a császárral elhitetni, hogy a ruháit csak ő nem látja.

Azonban bárhogy is próbáltam magam meggyőzni, hogy ezek a dolgok most is csak ugyanúgy vannak, mint régen, hogy az életrajzom által keltett látszat és a mögötte lévő valóság közti különbség egyszerűen az emberi természetből ered, a szívem mélyén tudtam: ez nem igaz. A dolgok megváltoztak. Megértettem, hogy a csalásnak olyan új szintjére érkeztünk el, amely már saját magunk és kultúránk pusztulásához vezet — nemcsak erkölcsileg, hanem a kultúra fizikai értelmében is —, ha csak nem eszközlünk mielőbb gyors és mélyreható változást.

A szervezett bűnözés példája talán jó hasonlat. A maffia vezetői gyakran egyszerű rablókként kezdik. De akik eljutnak a csúcsra, idővel megváltoztatják a külsejüket. Odafigyelnek, hogy kifogástalan öltönyben járjanak, legális vállalkozásaik legyenek, elvegyüljenek a felsőbb körökben. Jótékonyági egyleteket támogatnak, helyi közösségük megbecsült tagjai. Szívesen adnak kölcsön annak, aki rászorul. Mint a MAIN-életrajz John Perkinse, ők is mintapolgároknak tűnnek. A csillogó felszín alól azonban vér szivárog. Ha az adósok nem tudnak fizetni, jönnek a bérgyilkosok, és részüket követelik. Ha nem kapják meg, megjelennek a sakálók a baseballütőkkel. Végül előkerülnek a fegyverek.

Be kellett látnom, hogy fényes pozícióm: vezető közgazdász, a Gazdasági és Regionális Tervezési Osztály vezetője, nem olyan egyszerű csalás, mint a szőnyegkereskedőé, amelyre a vevő ügyelhet. Tisztáségeim egy gonosz rendszer részét képezték, melynek célja nem egy gyanútlan vevő kifosztása, hanem a világ eddigi legkifinomultabb és leghatéko-

nyabb imperialista rendszerének előmozdítása. Osztályom minden dolgozójának volt valamilyen címe: pénzügyi elemző, szociológus, közgazdász, vezető közgazdász, ökonometrikus és így tovább — de egyik cím sem fejezte ki, hogy a maguk módján mindnyájan gazdasági bérnyilkosok voltak, és a globális birodalom érdekeit szolgálták.

Azt sem fejezték ki ezek a címek, hogy mi csupán a jéghegy csúcsát jelentettük. Minden egyes nagy nemzetközi cégnek — foglalkozzon az sportcipőkkel vagy gépipari berendezésekkel — megvoltak a maga EHM-jei. A menetelés megindult, és hamarosan körbeér a Földön. A huligánok félretették a bördzsekit, jól szabott öltönyökbe bújtak, és tiszteletre méltó külsőt öltöttek. Nők és férfiak százai indultak el a nagyvállalatok New York-i, chicagói, San Franciscó-i, londoni vagy tokiói központjaiból, hogy meggyőzzék a világ különböző országainak korrupt politikusait, hagyják, hogy a korporatokrácia béklyóba verje országukat, és az elkeseredett emberek arra kényszerüljenek, hogy munkaerejüket fillérekért adják el az őket kizsákmányoló üzemeknek.

Felkavaró felismerés volt, hogy az életrajzom és az újságcikk sorai mögött meghúzódó kimondatlan részletek egy olyan, szemfényvesztésre épülő világ körvonalait rajzolták meg, amely egy erkölcsileg elfogadhatatlan és végső soron önpusztító rendszerhez láncol minket. Paula rákényszerített, hogy olvassak a sorok között, és ezzel még egy lépést tegyek az úton, amely végül életem átalakulásához vezetett.

Ecuador elnöke megküzd az olajkartellel

Kolumbiában és Panamában végzett munkám lehetőséget adott arra, hogy kapcsolatban maradjak azzal az országgal, amely hazám után az első otthonom volt. Ecuador sokat szenvedett az amerikai politikai és üzleti körök által manipulált diktátoroktól és jobboldali oligarcháktól. Bizonyos értelemben a banánköztársaságok mintapéldája volt, ahol a korporatokrácia jelentős hídfőállásokat épített ki.

Az Amazonas ecuadori medencéjében az 1960-as évek végén indult meg komolyan az olaj kitermelése; az ekkor kialakult fölvásárlási lázban az Ecuadort irányító néhány család a nemzetközi bankok keze alá dolgozott. A jövő olajbevételekre hivatkozva hatalmas adósságokkal terhelték meg az országot. Utak és ipari parkok, vízerőművek gátjai, átadó- és elosztórendszerek és más energetikai létesítmények épültek szerte az országban. A nemzetközi tervező és kivitelező vállalatok megint csak szép profitot zsebeltek be.

Akadtt azonban egy kivételes ember, aki nem vett részt politikai korrupcióban, nem játszott össze a korporatokráciával, és akinek csillaga gyorsan emelkedett Ecuadorban. Jaime Roldós harmincas évei végén járó egyetemi professzor és ügyvéd volt. Többször is találkoztam vele; karizmatikus volt és megnyerő. Egyszer, hirtelen ötlettől vezérelve följajánlottam, hogy bármikor ingyen fölkeresem Quitóban, ha a szakmai tanácsaimra igényt tart. Ezt részben tréfának szántam, részben tényleg szívesen áldoztam volna erre szabad időmből, mert kedveltem őt, és - ahogy vele is gyorsan közöltem - mindig is kerestem az alkalmat, hogy országát meglátogassam. Nevetett, és ellenszolgáltatásként följajánlotta, hogy ha baj van az olajszámlámmal, csak forduljak hozzá.

Néppárti és nemzeti érzelmű politikus hírében állt, aki meggyőződéssel hitt a szegények jogaiban és a politikusok felelősségében, hogy az ország természeti kincseivel tisztességesen gazdálkodjanak. Amikor 1978-ban indult az elnökválasztáson, fölkelte mindazok figyelmét — országa határán belül és kívül —, akiknek olaját idegen érdekeltségek termelték ki, vagy ahol a nép egyéb külső erők befolyásától kívánt megszabadulni. Roldós egyike volt azon kevés modern politikusnak, akik nem féltek megkérdőjelezni a fönnálló helyzetet. Szembeszállt az olajtársaságokkal és az azokat nyilvánvalóan kiszolgáló rendszerrel.

Például azzal vádolta a Summer Institute of Linguistics (SIL, Summer Nyelvészeti Intézet) elnevezésű amerikai protestáns misszionárius csoportot, hogy összejátszik az olajtársaságokkal. Én is ismertem SIL-misszionáriusokat, még a Békehadtestnél eltöltött éveimből. A szervezet hivatalosan azzal a céllal lépett Ecuador — és több más ország — földjére, hogy az őslakosok nyelveit tanulmányozza, lejegyezze.

Az olajkitermelés megindulását követő első években a SIL márjában foglalkozott az Amazonas medencéjében élő huaorani törzzsel, amikor furcsa dolgok kezdtek történni. Lehet, hogy mindez véletlen egybeesés volt - semmit nem sikerült bizonyítani -, de sok amazóniai közösségben az a hír járta, hogy ahol olajtársaságok geológusai nagy olajkészleteket sejtettek a föld alatt, ott hamarosan fölbukkan a SIL néhány tagja, hogy rábeszélje az embereket, vonuljanak a misszionáriusok rezervátumaiba; ott ingyen kapnának ételmet, szállást, ruhát, orvosi ellátást és oktatást a misszionáriusok iskolájában. Az egyetlen kikötésük — e történetek szerint - az volt, hogy a bennszülöttek adják át földjeiket az olajtársaságoknak.

Rengeteg pletyka keringett arról, hogy a SIL emberei alattomos módszereket is alkalmaztak a törzsek elköltöztetése érdekében. Egy gyakran hallható történet szerint hashajtóval átítatott ételt ajándékoztak a bennszülötteknek, majd gyógyszert ajánlottak föl, hogy meggyógyítsák a hasmenésjárványt. A huaorani területen a SIL apró rádióadókkal felszerelt, kettős fenekű ételmisszerkosarakat helyezett el; a pletyka szerint a rádiók adását a Shell helyi telepén kialakított, jól felszerelt katonai központban fogták, állítólag az amerikai hadsereg szakemberei. Ha a törzs egy tagját mérges kígyó marta meg vagy valaki súlyosan megbetegedett, a SIL képviselője az ellenméréggel vagy a megfelelő gyógyszerrel jelent meg - gyakran az olajvállalat helikopterén.

Az olajkitermelés korai időszakában egyszer holtan találtak öt misszionáriust, testükből huaorani nyilak álltak ki. Később a törzs emberei azt mondták, így akarták figyelmeztetni a misszionáriusokat, hogy hagyják őket békén. A figyelmeztetés eredménytelen volt. Sőt végül is ellentétes hatást váltott ki. Rachel Saint, az egyik meggyilkolt férfi nővére

bejárta az Egyesült Államokat és országos tévécsatornákon kérte az embereket, adakozzanak a SIL és az olajtársaságok javára, amelyek szerinte a „vadak” civilizálásán és oktatásán munkálkodnak.

Bizonyos források szerint a SIL-t részben a Rockefeller-jótékonyági alapítvány finanszírozta. Annak idején a Standard Oil vállalatot a dinasztiaalapító John D. Rockefeller hozta létre, amelyből később több óriáscég, köztük a Chevron, az Exxon és a Mobil is kinőtt.¹

Úgy tűnt, hogy Roldós a Torrijos által kitaposott ösvényen halad. Mindketten a világ legnagyobb szuperhatalmával szálltak szembe. Torrijos a Csatornát akarta visszaszerezni, míg Roldós olajjal kapcsolatos, nemzeti érdekeket érvényesítő álláspontja a világ legbefolyásosabb vállalatait sértette. Torrijoshoz hasonlóan Roldós sem volt kommunista, csak sikra szállt országa önrendelkezési jogáért. És Roldósról is azt jósolták az okosok, hogy Washington és a nagyvállalatok sosem fogják elnökként elfogadni, és ha megválasztanák, hasonló sors várna rá, mint a guatemalai Arbenzre vagy a chilei Allendére.

Én úgy láttam, hogy ez a két ember együtt új mozgalmat indíthat el a latin-amerikai politikában, és ez a mozgalom a világ valamennyi országát érintő változások kiindulópontjává válhat. Ez a két ember más volt, mint Castro vagy Kadhafi. Nem volt közülük sem a Szovjetunióhoz, sem Kínához, sem — Allendével ellentétben — a nemzetközi szocialista mozgalomhoz. Népszerű, intelligens, karizmatikus vezetők voltak, pragmatikusak, és nem dogmatikusak. Nemzeti elkötelezettségűek, de nem Amerika-ellenesek. Ha a korporatokrácia építménye három pilléren nyugodott — a nagyvállalatokon, a nemzetközi bankokon és a velük összejátszó kormányokon —, akkor Roldós és Torrijos ez utóbbi pillért készült aláásni.

Roldós politikai programjának gerincét az úgynevezett Szénhidrogén Politika (Hydrocarbon Policy) alkotta. E politika azon az elven alapult, hogy Ecuador legfontosabb természeti kincse a kőolaj, és ezt az elkövetkező időkben úgy kell kitermelni, hogy annak hasznából az ecuadori lakosság lehető legnagyobb százaléka részesedjék. Roldós szilárdan hitt abban, hogy az állam kötelessége támogatni a szegényeket és a kiemmizetteket. Abban bízott, hogy a Szénhidrogén Politika segítségével társadalmi reformokat vezethet majd be. Óvatosan kellett haladnia, hiszen tudta, hogy Ecuadorban — sok más országhoz hasonlóan — senki nem lehet elnök legalább néhány befolyásos család támogatása nélkül, vagy ha esetleg mégis ellenükre győzne, azok segítsége nélkül programját sosem tudná megvalósítani.

Én személy szerint örültem, hogy ebben a kritikus időszakban Carter volt az amerikai elnök. A Texaco és más olajérdekeltségek erős nyomása ellenére Washington távol tartotta magát az eseményektől. Tudtam,

hogy más kormányzat — akár republikánus, akár demokrata — esetében ez másképp lett volna.

Véleményem szerint elsősorban a Szénhidrogén Politika győzte meg az ecuadoriakat, hogy Jaime Roldóst ültessék a quitói elnöki palotába — diktátorok hosszú sora után ő volt az első demokratikusan megválasztott elnökük. 1979. augusztus 10-i beiktatási beszédében Roldós így foglalta össze programja lényegét:

Hatékony lépéseket kell tennünk, hogy megvédjük nemzetünk energiakészletét. Az államnak őriznie kell az export többirányúságát, és nem szabad elveszítenie gazdasági függetlenségét. Döntéseinket kizárólag a nemzet érdeke és szuverén jogaink mindenekfölött álló védelme fogja meghatározni.²

Mikor hivatalba lépett, Roldósnak a Texacóval kellett elsősorban szembenéznie, mert addigra ez a vállalat vált az olajjátszma domináns szereplőjévé. Az együttműködés igen nehezen ment. Az olajvállalat bizalmatlan volt az új elnökkel szemben, és nem volt hajlandó olyan politikában részt venni, amely precedenst teremthetett. Nagyon is jól tudta, hogy ez más országok számára is mintául szolgálhatna.

Az új kormány álláspontját José Carvajal, Roldós egyik fő tanácsadója így foglalta össze:

Ha egy partner [a Texaco] nem akar kockázatot vállalni és befektetni egy koncessziós terület föltárása vagy kitermelése érdekében, akkor egy másik partnernek joga van ezeket a beruházásokat megtenni, és a terület tulajdonjogát átvenni...

Hisszük, hogy a külföldi vállalatokkal fennálló kapcsolatainkat igazságos alapokra kell helyoznunk; a harcban keménynek kell lennünk, föl kell készülnünk arra, hogy különböző eszközökkel próbálnak ránk nyomást gyakorolni, de sem félelem, sem kisebbségi érzés nem befolyásolhat minket az ezekkel a külföldiekkel folytatott tárgyalások során.³

1980-ban újév napján fogadalmat tettem. Egy új évtized első napja volt. Huszonnyolc nap volt hátra a 35. születésnapomig. Elhatároztam, hogy az elkövetkező év során változtatok az életemen, és példaképemül az Omar Torrijoshoz és Jaime Roldóshoz hasonló mai hősöket választom.

Ráadásul néhány hónappal korábban megdöbbentő dolog történt. A profittermelés szempontjából Bruno a MAIN történetének legsikeresebb vezérigazgatója volt. Ennek ellenére Mac Hall váratlanul és minden előzetes figyelmeztetés nélkül kirúgta.

Kilépek

Bruno távozása földrengésként rázta meg a MAIN-t; fölfordulást és vi-szályt keltett a vállalat minden területén. Brunónak voltak ellenségei, de még közülük is sokan meg voltak döbbenve. Sok kolléga számára egy-értelmű volt, hogy Mac Hall lépését a féltékenységek motiválta. Az ebéd-lőben vagy a kávézóasztal körül folytatott bizalmas beszélgetések során sokan voltak azon a véleményen, hogy Hall úgy érezte, pozícióját fenye-geti a nálánál több mint tizenöt évvel fiatalabb Bruno, akinek a keze alatt a cég akkora nyereséget termelt, mint addig még soha.

— Hall nem engedhette meg, hogy Bruno így ragyogjon — mondta az egyik férfi. — Tudta, hogy csak idő kérdése, és Bruno átveszi a helyét, és akkor az öreg mehet, amerre lát.

Mintha csak ezeket az elméleteket akarná igazolni, Hall Paul Priddyt nevezte ki új elnöknek. Paul már évek óta a MAIN alelnöke volt, egyéb-ként barátságos és alapos mérnök. Én jellegtelen embernek, afféle bólo-gató Jánosnak tartottam, aki az elnök minden szeszélyének meghajol, és sosem fogja őt csillagászati profitokkal fenyegetni. Nézeteimet so-kan osztották.

Bruno távozása letaglózott. Személyes mentorom és nemzetközi mun-káink kulcsembere volt. Priddy ezzel szemben a belföldi megrendelé-sekre összpontosított, és nem sokat tudott arról, mi is a valódi szerepünk külföldön. Kétségesnek láttam, mi lesz így a vállalatból. Mikor Brunót otthon föl hívtam, filozofikus hangulatban találtam.

- Nos, John, tudta, hogy nincs erre oka - mondta Hallról. - Ezért nagyon magas végkielégítést követeltem, amit meg is kaptam. Mac a

szavazati részvények nagy részét ellenőrzi, így semmit sem tehettem, mikor végül lépett — Bruno jelezte, hogy több kiváló állásajánlatot is kapott nemzetközi bankoktól, akik ügyfeleink voltak.

Megkérdeztem, hogy szerintem mit tegyek.

— Tartsd nyitva a szemed — tanácsolta. — Mac Hall elvesztette a realitászérékét, de ezt senki sem fogja neki megmondani — főleg nem azután, amit velem tett.

1980 márciusának végén — még mindig sajgott az elbocsátás ütötte seb - vitorlázni mentem a Virgin-szigetekhez. Egy „Mary” nevű fiatal nő jött velem, aki szintén a MAIN-nél dolgozott. Bár nem gondoltam erre, mikor az úticélt kiválasztottam, most már tudom, hogy a környék történelme segítségemre volt, hogy meg tudjam hozni a döntést, ami új-évi elhatározásomat beváltotta. Először akkor támadt furcsa érzésem, mikor egy kora délután megkerültük a St. John-szigetet, és befordultunk a Sir Francis Drake-átjáróba, amely az amerikai és a brit Virgin-szigeteket elválasztja.

Az átjárót természetesen a spanyol aranyflotta angol réméről nevezték el. Erről eszembe jutott, hogy az elmúlt tíz év során mennyit gondoltam a Drake-hez és Sir Henry Morganhez hasonló kalózokra és más történelmi alakokra, akik raboltak, fosztogattak, kizsákmányoltak másokat, és tetteikért mégis dicsérték, sőt lovaggá ütötték őket. Gyakran föl tettem magamnak a kérdést: hogyha engem úgy neveltek, hogy ezeket az embereket tiszteljem, miért legyen lelkiismeret-furdalásom országok — Indonézia, Panama, Kolumbia, Ecuador — kizsákmányolása miatt? Az általam tisztelt hősök egész sora - Ethan Allen, Thomas Jefferson, George Washington, Daniel Boone, Davy Crockett, Lewis és Clark, hogy csak néhányat említsek - zsákmányolt ki indiánokat, rabszolgákat, földeket, melyek nem voltak a birtokában; én pedig az ő példájukra hivatkoztam, hogy enyhítsem büntudatomat. Most, ahogy bekanyarodtunk a Sir Francis Drake-átjáróba, nevetségesnek találtam korábbi öngazoló magyarázkodásomat.

Eszembe jutott viszont néhány dolog, amiről a korábbi években nem vettem tudomást. Ethan Allen több hónapot töltött szűk és bűzös cellákban brit börtönhajókon, többnyire harmincfontos* vasban, majd további hónapokat egy angol tömlőben. Hadifogoly volt, az 1775-ös montreáli csatában esett fogságba, ahol ugyanúgy a szabadságért harcolt, mint ahogy Jaime Roldós és Omar Torrijos most a saját népe szabadságáért küzd. Thomas Jefferson, George Washington és az alapító atyák mind hasonló eszmékért kockáztatták az életüket. Nem tudhat-

* Kb. 14 kg. (Aford.)

ták, hogy győzni fog-e a forradalom, azt viszont tudták, ha elbuknak, árulóként akasztják föl őket. Daniel Boone, Davy Crockett, Lewis és Clark szintén nagy nehézségeken ment keresztül, és sok áldozatot hozott.

És Drake meg Morgan? A történelemnek ezt a szakaszát nem ismerem olyan jól, de arra emlékeztem, hogy a protestáns Anglia úgy érezte, hogy a katolikus Spanyolország súlyosan fenyegeti. Hajlottam arra a lehetőségre, hogy Drake és Morgan nem saját meggazdagodását és dicsőségét keresve adta a fejét a kalózkodásra, hanem azért, hogy a spanyol birodalom szívét, az aranyat szállító hajókat támadva Anglia szent sérthetetlenségét védelmezzék.

Ahogy az átjárón át a szél ellenében oda-vissza kreuzolva lassan közeledtünk a tengerből kiemelkedő hegyekhez - északra a Great Thatch-sziget, délre pedig a St. John —, sehogy sem tudtam kivenni a fejemből ezeket a gondolatokat. Mary egy sört nyomott a kezembe, és fölhangosított egy Jimmy Buffett-számot. Azonban hiába vett körül a gyönyörű természet, hiába a szabadságérzés, ami vitorlázáskor általában eltöltött, mégis dühöt éreztem. Megpróbáltam lesöpörni. Fölhajtottam a sört.

De az érzés megmaradt. Dühítettek ezek a történelmi alakok, és főleg ahogy fölhasználtam őket, hogy saját kapzsiságomat megmagyarázzam. Dühös voltam a szüleimre, Tiltonra — erre a hegy tetején álló képmutató iskolára - azért, mert belém verték ezt a történelmet. Kinyitottam a következő doboz sört. Meg tudtam volna ölni Mac Hallt azért, amit Brunóval művelt.

Egy fából készült szivárványászlós vitorlás hajózott el mellettünk, vitorláit mindkét oldalon dagasztotta a hátszél. Fél tucat fiatal férfi és nő integetett és kiabált nekünk, élénk színű sarongokba öltözött hippik, az előfedélzetten egy teljesen meztelen pár. A hajó és ahogy kinéztek, elárulta, hogy a hajón élnek, kommunában; modern kalózkodók, szabadok és felszabadultak.

Megpróbáltam visszaintegetni, de a kezem nem engedelmeskedett. Elöntött az irigység.

Mary a fedélzetten állt és figyelte, ahogy eltűntek mögöttünk a távolban.

- Mit szólnál egy ilyen élethez? - kérdezte.

Ekkor értettem meg. Nem a szüleimről, Tiltonról, Mac Hallról volt szó. A saját életemet gyűlöltem. Az enyémet. Én voltam a felelős, magamat utáltam.

Mary kiáltott valamit. A hajó jobboldali korlátja felé mutatott. Közelebb lépett hozzám.

- Leinster-öböl — mondta. - A mai kikötőnk.

Itt volt előttünk a kicsiny öböl a St. John-sziget oldalában, ahol a kalózkodók hajói álltak lesben az átjárón áthaladó aranyflottára várva. Köze-

lebb hajóztam, majd átadtam a kormánykereket Marynek, és az első fedélzetre mentem. A lány a Görögdinnye-zátonyt megkerülve bekormányozta a hajót a gyönyörű öbölbe, én leengedtem az orrvitorlát, és előhúztam a horgonyt. Mary ügyesen bevonta a fővitorlát. Átdobtam a horgonyt a hajó oldalán, a lánc csörögve hullott alá a kristálytisza vízbe, és a hajó lassan megállt.

Miután mindent elrendeztünk, Mary úszott egyet, aztán elaludt, írtam neki pár sort, és kieveztem a csónakkal a partra. Éppen egy régi cukornádültetvény romjai alatt kötöttem ki. Sokáig ültem a víz partján, próbáltam nem gondolkodni, csak arra koncentráltam, hogy kiűritsem magamból az érzelmeket. Nem segített.

Késő délután fölmásztam a meredek hegyoldalon, és egyszer csak ott álltam a régi ültetvény omladozó falai között, éppen lehorgonyzott vitorlásunkra láttam. Figyeltem, hogyan megy le a nap a Karib-tenger fölött. Minden olyan idillinek tűnt, miközben tudtam, hogy az ültetvény ki-mondhatatlanul sok szenvedésnek volt tanúja; afrikai rabszolgák százai haltak meg itt — csőre töltött puskákkal kényszerítették őket, hogy a büszke udvarházat fölépítsék, ültessék el és takarítsák be a cukornádat, és dolgozzanak a berendezésekkel, melyek a nyers cukrot a rum alapanyagává alakítják. A hely nyugodt békéje elfedte történelmének brutalitását, mint ahogy a bennem tomboló dühöt is.

A nap eltűnt egy hegyekkel csipkézett sziget mögött. Az ég bíborvörösbe borult. A tenger sötétedni kezdett. Szembesültem azzal a megrázó ténnyel, hogy magam is rabszolgatartó voltam. A MAIN-nél végzett munkám nem csak arról szólt, hogy kölcsönök segítségével szegény országokat vontam be a globális birodalomba; túlbecsült előrejelzéseim nem csak azt szolgálták, hogy ha az országomnak olaj kellett, bármikor megkaphassa, és partneri pozícióm sem egyszerűen a cégjövedelmezőségét fokozta. A munkám emberekről is szólt, családjaikról, olyanokról, mint azok, akik meghaltak ezeket a falakat építve, emberekről, akiket kizsákmányoltam.

Tíz éven keresztül azoknak a rabszolgatartóknak az utódja voltam, akik az afrikai dzsungelekben vadásztak férfiakra és nőkre, hogy a part mellett várakozó hajókra tereljék őket. Az én módszereim modernebbek, kifinomultabbak voltak - sosem kellett haldokló embereket látnom, rothadó hús szagát éreznem, halálsikolyokat hallanom. De amit én tettem, az ugyanolyan bűn volt, vagy talán még nagyobb, hiszen én képes voltam elzárni magam tetteim emberi következményeitől, a testtől, a hústól, a kiáltásoktól.

Megint lenéztem a hajónkra, láttam, ahogy a horgony láncja megfeszül a kiáramló dagályban. Mary a fedélzeten üldögélt, valószínűleg

Margaritát ivott, és várta, hogy nekem is tölthessen egyet. Abban a pillanatban, ahogy a lemenő nap fényénél megláttam, milyen elengedetten, bizalommal vár engem, szíven ütött, mit tettem vele és a többi beosztottammal, hogyan változtattam őket gazdasági bérgyilkosokká. Ugyanazt tettem velük, amit Claudine velem, de Claudine őszintesége nélkül. Fizetésemelések és előléptetések ígéretével rávettem őket arra, hogy legyenek rabszolgatartók, és most őket is béklyóba veri ez a rendszer, ugyanúgy, mint engem. Ők is rabszolgák.

Elfordultam a tengertől, az öböltől és a bíborszínű égtől. Behunytam a szemem a falak előtt, amit afrikai otthonukból kiszakított rabszolgák építettek. Megpróbáltam mindezt kizárni a tudatomból. Mikor kinyitottam a szemem, egy nagy, görcsös botot pillantottam meg; olyan vas-tag volt, mint egy baseballütő, és kétszer olyan hosszú. Fölugrottam, felkaptam, és ütni kezdtem vele a falat. Ütöttem, amíg össze nem estem a kimerültségtől. Aztán csak feküdtem a föben, és néztem a fölöttem elvonuló felhőket.

Végül aztán visszamentem a csónakhoz. Álltam a parton, néztem az azúr vízen ringatózó vitorlásunkat, és már tudtam, mit kell tennem. Tudtam, hogy ha most visszatérek a korábbi életemhez, a MAIN-hez és mindahhoz, amit ez jelent, örökre elvesztem. A fizetésemelések, a nyugdíjak, a biztosítás, a részvények, az egyéb juttatások... Minél tovább maradok, annál nehezebb lesz kiszállni. Rabszolga lettem. Vagy verem magam tovább, ahogy az imént azt a falat vertem, vagy elmenekülök.

Két nappal később visszatértem Bostonba. 1980. április 1-jén bementem Paul Priddy irodájába, és fölmondtam.

4. RÉSZ

1981-TŐL MÁIG

Ecuador elnökének halála

Nem volt egyszerű a MAIN-t otthagyni; Paul Priddy nem akart hinni nekem.

— Április bolondja — kacintott.

Biztosítottam arról, hogy komolyan beszélek. Emlékeztem Paula tanácsára, hogy lehetőleg senkit ne haragítsak magamra, és ne adjak okot gyanúra, hogy EHM-tevékenységemről bármit is nyilvánosságra hozok, ezért hangsúlyoztam, milyen sokat köszönhetek a MAIN-nek, de úgy érzem, tovább kell lépnem. Azt mondtam, hogy mindig is szerettem volna írni azokról az emberekről, akiket szerte a világon megismertem a munkám során, de persze a politikát nem akarom belekeverni. Utazgatni szeretnék, esetleg cikkeket írnék a *National Geographic*nak és más folyóiratoknak. Kifejeztem a MAIN iránti hűségemet, és megesküdtem, hogy minden lehetőséget megragadok, hogy vállalatunk dicsőségét zengjem. Végül Paul beadta a derekát.

Ezután mindenki megpróbált lebeszélni a kilépésről. Sűrűn emlékeztettek, milyen jó dolgom van itt, volt, aki egyenesen azt mondta, elment az eszem. Megértettem, hogy részben azért sem akarják elhinni, önszántamból megyek el, mert ez arra kényszerítette volna őket, hogy eltűnődjenek saját helyzetükön. Ha én nem vagyok örült, és elmegyek, akkor ők vajon normálisak-e, hogy maradnak? Egyszerűbb volt azt gondolni, hogy megbolondultam.

Különösen nehéz volt a beosztottjaim reakcióival szembenézni. Úgy érezték, cserbenhagyom őket, és nem volt a láthatáron erős utód. Én azonban már döntöttem. Oly sok évi hezitálás után most eltökéltem, hogy új életet kezdek.

Sajnos ez nem volt olyan egyszerű. Igaz, már nem dolgoztam, de mivel még távol álltam attól, hogy teljes tulajdonjoggal felruházott partner legyek, részvényeim nem hoztak eleget a konyhára a nyugdíjazáshoz. Ha még pár évet maradtam volna a MAIN-nél, lehettem volna negyvenéves milliomos, ahogy korábban gondoltam, de harmincöt éves koromban ettől még nagyon távol álltam. Hideg, barátságtalan április volt Bostonban.

Egy napon Paul Priddy hívott föl, és rábeszélte, hogy menjek be az irodájába.

- Az egyik ügyfelünk vissza akarja vonni a megbízását - mondta. — Azért kértek föl minket, mert azt szeretnék, ha szakértőként te képviselnéd őket.

Sokat gondolkodtam ezen, és mire Paul asztalához leültem, már döntöttem. Olyan árat neveztem meg, amely több mint háromszorosa volt a MAIN-beli fizetésemnek. Meglepetésemre Paul elfogadta, és ezzel új pályán indított el.

A következő néhány évben magasan fizetett szakértőként dolgoztam, elsősorban olyan amerikai elektromos szolgáltatóknak, amelyek új erőművek építésére kértek engedélyt a közszolgáltatási bizottságoktól. Ügyfeleim közé tartozott a Public Service Company of New Hampshire is; az ő esetükben az volt a feladatomban, hogy esküvel megerősítve igazoljam, hogy a nagy vihart kavarázó Seabrook atomerőmű gazdaságilag megvalósítható.

Bár már nem álltam napi kapcsolatban Latin-Amerikával, követtem az ottani eseményeket. Szakértő tanúként rengeteg időm volt a bíróság előtti megjelenéseim között. Kapcsolatban maradtam Paulával, és felfrissítettem néhány régi barátságot Ecuadorban. Ez az ország hirtelen a nemzetközi olajpolitika homlokterébe került.

Jaime Roldós megtartotta választási ígéretét, és támadásba lendült az olajvállalatokkal szemben. Világosan látott sok mindent, amit mások a Panama-csatorna két partján nem vettek észre, vagy nem akartak észrevenni. Értette azokat a felszín alatt működő erőket, melyek igyekeztek a világot egyetlen globális birodalomra szervezni, és amelyek országa polgárait marginális, szinte szolgai szerepre kárhoztatták volna. Az újságban róla olvasva nem csupán elkötelezettsége érintett meg, hanem a mély összefüggéseket fölismerő tisztánlátása is. Ezek a mélyebb összefüggések arra mutattak, hogy a világpolitika új korszakába léptünk.

1980 novemberében Carter elvesztette az elnökválasztást Ronald Reaganal szemben. Ebben nagy szerepet játszott a Torrijos-szal nemrég megkötött Panama-Csatorna Egyezmény, az iráni helyzet — különösen az amerikai nagykövetségen fogva tartott túsok, és a kiszabadításukra

indított sikertelen akció. De ennél valami sokkal kevésbé látható is működésben volt. Olyan elnök távozott, akinek fő célja a világbéke volt, és aki határozottan igyekezett csökkenteni az Egyesült Államok olajfüggőségét. Aki viszont hatalomra került, úgy hitte, hogy az Egyesült Államok jogos helye a világ katonai erővel fönntartott piramisának csúcsa, illetve hogy Amerika isteni rendeltetése, hogy a világ valamennyi olajlelőhelyét az ellenőrzése alatt tartsa. A régi elnök napelemeket szereltetett a Fehér Ház tetejére, az újnak első dolga volt, hogy ezeket eltávolíttassa.

Lehet, hogy Carter nem volt hatékony politikus, de Amerikáról olyan kép élt benne, amely összhangban állt a Függetlenségi Nyilatkozattal. Visszatekintve naivan régimódinak tűnik, aki maradian ragaszkodott a népét formáló, és sok egykori bevándorlót, nagyszüleinket ide vonzó eredeti eszmékhez. Ha közvetlen elődeivel és utódaival vetjük össze, kilóg a sorból. Világnézete összeegyeztethetetlen volt az ügynökökével.

Reagan viszont a korporatokrácia hű támogatójaként építette a globális birodalmat. Megválasztásakor igen találónak láttam, hogy hollywoodi színész volt, aki hozzászokott, hogy mogulok utasításait kövesse, és tudta, hogyan kell igazodni. Ez lett legjellemzőbb vonása. Szolgált a társaságot, melynek tagjai a nagyvállalatok igazgatói irodái, a bankok központjai és a kormányépületek között váltogatták pozíciójukat. Jól szolgált azokat, akik látszólag őt szolgálták, de akik valójában a kormányt irányították — mint például George H. W. Bush alelnök, George Shultz külügyminiszter, Caspar Weinberger védelmi miniszter, Richard Cheney, Richard Helms és Robert McNamara. Azt hirdette, amit ezek az emberek akartak: olyan Amerikát, amely az egész világot és annak minden nyersanyagkincsét ellenőrzése alatt tartja; olyan világot, amely teljesíti ennek az Amerikának a parancsait, hadsereget, amely fegyveres erővel kényszeríti ki az amerikai játékszabályok betartását; és olyan nemzetközi kereskedelmi és bankrendszert, amely támogatja az Egyesült Államok vezéri pozícióját a globális birodalomban.

Úgy tűnt, szép jövő vár az EHM-ekre. A sors fintora volt, hogy én éppen ezt a történelmi pillanatot választottam, hogy kiszálljak. Azonban minél többet töprengtem rajta, annál jobban örültem neki. Jó volt az időzítés.

Nem volt kristálygömböm, ami megmutatta volna, mit jelent mindez a jövőre nézve; tudtam azonban a történelemből, hogy a birodalmak nem állnak fenn sokáig, és az inga mindig visszalendül. Nekem a Roldóshoz hasonló emberek nyújtottak reményt. Biztos voltam benne, hogy Ecuador új elnöke mélyen megérti a jelenlegi helyzet összefüggéseit. Tudtam, hogy nagy tisztelője Torrijosnak, és ünnepelte Carter bátor ki-

állítását a Panama-csatorna ügyében. Biztos voltam benne, hogy Roldós nem fog meginogni. Csak remélni tudtam, hogy állhatatossága példát mutat olyan más országok vezetőinek, akik éppen az általa és Torrijos által kínált inspirációra várnak.

1981 elején a Roldós-kormány hivatalosan benyújtotta új szénhidrogén-törvényét az ecuadori országgyűlésnek. Ha hatályba lépett volna, átformálta volna az ország és az olajvállalatok kapcsolatát. Sokan forradalminak, sőt radikálisnak tartották. Annyi biztos, hogy megváltoztatta volna az üzleti élet működését. Hatása messze átnyúlt volna Ecuador határain, és Latin-Amerikán túl az egész világot érintette volna.¹

Az olajvállalatok úgy reagáltak, ahogy az várható volt — minden eszöközt bevetettek. PR-embereik lejárató kampányt folytattak Jaime Roldós ellen, lobbistáik ellepték Quitót és Washington, aktatáskáik fenyegetésekkel és megvesztegetési ajánlatokkal voltak tele. Ecuador modern történelmének első demokratikusan megválasztott elnökét Castróval próbálták egy sorba helyezni. De Roldóst nem törte meg a rágalom-hadjárat. Válaszul elhatárolódott a politika, az olaj — és a vallás közötti összefonódástól. Bár kézzelfogható bizonyítékkal nem szolgált, nyíltan megvádolta a Summer Language Institute-ot azzal, hogy összejátszik az olajvállalatokkal, majd egy igen bátor lépéssel kiutasította őket az országból.²

Néhány héttel a törvénycsomag benyújtása és pár nappal a SIL misz-szionáriusainak kiutasítása után Roldós figyelmeztette a külföldi érdekeltségeket, köztük az olajvállalatokat, hogy ha nem hajlandóak az ecuadori nép érdekeit szolgáló intézkedéseket bevezetni, akkor el kell hagyniuk az országot. Nagy beszédet tartott a quitói Atahualpa olimpiai stadionban, majd elindult, hogy fölkeressen egy kis dél-ecuadori közösséget.

Ott szenvedett halálos repülőgép-balesetet 1981. május 24-én.

A világ meg volt döbbenve. A latin-amerikaiak föl voltak háborodva. Az egész féltekén újságcikkek kürtölték világgá: „CIA-merénylet!” Amellett, hogy Washington és az olajvállalatok nyilvánvalóan gyűlölték az elnököt, több körülmény is alátámasztotta ezt a feltételezést, és minél több tény került napvilágra, annál inkább erősödött a gyanú. Semmit sem lehetett bizonyítani, de szemtanúk szerint Roldóst figyelmeztették, hogy az életét veszély fenyegeti, és ezért különösen óvatos volt; két repülővel utazott. Állítólag egyik biztonsági tisztje győzte meg az utolsó pillanatban, hogy a hasonmás gépre szálljon. Az robbant föl. A világ erős reakciója ellenére azonban az amerikai sajtóba alig jutott el a hír.

Osvaldo Hurtado vette át az elnöki posztot Ecuadorban. Az ő elnöksége idején a Summer Language Institute tovább dolgozhatott az ország-

ban, sőt tagjai különleges vízumot kaptak. Az év végén az új elnök nagyszabású programot indított, melynek keretében a Texaco és más külföldi vállalatok újabb fúrásokat végezhettek a Guayaquil-öbölben és az Amazonas medencéjében.³

Omar Torrijos Roldóst méltatva „testvérének” nevezte. Azt is megvallotta, gyakran álmodik arról, hogy ellene is merényletet fognak elkövetni; mintha óriási tüzes gömbben zuhanna le az égből. Látnoki álom volt.

Panama: egy másik elnök halála

Döbbsen álltam Roldós halálhíre fölött; bár nem is értem, miért. Egyáltalán nem voltam naiv. Ismertem Arbenz, Moszadik, Allende történetét — és sok más emberét is, akik nem kerültek be a hírekbe vagy a történelemkönyvekbe, de életük azért tört derékba vagy ért véget idő előtt, mert szembeszálltak a korporatokrácia érdekeivel. Mindennek ellenére le voltam sújtva. Annyira égbekiáltóan nyilvánvaló volt.

Szaúd-Arábiában aratott látszólagos sikerünk nyomán azt gondoltam, hogy az ilyen, mindenki szeme láttára végrehajtott durva akciók korának vége; a sakálok mehetnek vissza az állatkertbe. Most be kellett látnom, hogy tévedtem. Nem volt kétségem afelől, hogy Roldós merénylet áldozata lett. Az eset magán viselte a CIA által szervezett akciók jegeit. Abban is biztos voltam, hogy nem véletlenül intézték úgy, hogy mindez egyértelmű legyen: üzenetértéke volt. Az új Reagan-kormány hollywoodi cowboyimázsával együtt kiválóan alkalmas volt ilyen üzenetek küldésére. A sakálok visszatértek, és ezt tudtára is akarták adni Omar Torrijosnak és mindenki másnak, aki esetleg csatlakozni akarna a korporatokráciaellenes keresztes háborúhoz.

De Torrijos nem hátrált meg. Roldóshoz hasonlóan ő sem hagyta, hogy megfélemlítsék. Ő is kitiltotta a Summer Language Institute-ot, és hajthatatlanul ellenállt a Reagan-kormányzat követelésének, hogy tárgyalják újra a Csatorna Egyezményt.

Két hónappal Roldós halála után Torrijos rémálma valósággá vált: repülőszerecsétlenség érte 1981. július 31-én.

Latin-Amerika és az egész világ föl volt kavarva. Torrijost világszereték ismerték; azt az embert tisztelték benne, aki rákényszerítette az Egye-

sült Államokat, hogy adja vissza a Panama-csatornát jogos tulajdonosának, és aki kitartóan szembeszegült Ronald Reagannel. Az emberi jogok harcosa volt; olyan államfő, aki pártállástól függetlenül befogadta a világ különböző tájairól érkező politikai menekülteket, még az iráni sahot is. Karizmatikus szöszlője volt a társadalmi igazságosságnak, sokak szerint Nobel-Békedíjra jelölték volna. És most halott. „CIA mérénylet!” — harsogtak újra az újságok címlapjai.

Graham Greene könyve, a *Getting to Know the General* (Ismerkedés a tábornokkal), amelyen már panama hotelbeli találkozásunkkor is dolgozott, a következő bekezdéssel indul:

1981 augusztusában, ötödik panamai utazásom előtt már indulásra készen álltak becsomagolt bőröndjeim, mikor telefonon elérkezett hozzám barátom és házigazdám, Omar Torrijos Herrera tábornok halálhíre. A panamai hegyek között, Coclesitóban álló házába tartott, mikor repülője lezuhant; senki nem élte túl a balesetet. Néhány nappal később testőre, Chuchu őrmester, alias José de Jesús Martínez, a Panamai Egyetem volt marxista filozófia tanára, matematikaprofesszor és költő, azt mondta, mikor föl hívtam: „Bomba volt a gépen. *Tudom*, hogy bomba volt rajta, de hogy honnan, azt nem mondhatom el telefonon.”

A világon mindenütt gyászolták ezt az embert, akit a szegények és védtelenek szöszlőjaként ismertek, és követelték, hogy Washington vizsgálja ki a CIA szerepét az ügyben. Erre azonban nem volt esély. Sokan gyűlölték Torrijost, többek között igen nagy hatalmú emberek is. Ahogy hallottam, szálla volt Reagan elnök, Bush alelnök, Weinberger védelmi miniszter és több hatalmas nagyvállalat vezérigazgatójának a szemében is.

A katonai vezetőket különösen dühítette a Torrijos-Carter-egyezmény azon kitételei, amely a School of the Americas és az Amerikai Déli Hadsereg trópusi kiképzőbázisának bezárására vonatoztak. A katonai vezetés komoly probléma elé került: vagy megpróbálja valahogy kijátszani az új szerződést, vagy más országot keres, amely hajlandó befogadni ezeket az intézményeket - ez utóbbi nem lett volna könnyű a 20. század utolsó évtizedeiben. Természetesen volt még egy lehetőség: megszabadulni Torrijostól, és újratárgyalni a szerződést az utódjával.

Torrijos üzleti körökből való ellenségei között ott voltak a multinacionális óriások is. A legtöbb részt vett Latin-Amerika munkaerejének és természeti kincseinek - olaj-, fa-, ón-, réz- és bauxitkészleteinek, mezőgazdasági területeinek - kizsákmányolásában, és szoros kapcsolatokat ápolott washingtoni politikusokkal. Voltak közöttük feldolgozó-

ipari és kommunikációs cégek, hajózási és szállító konglomerátumok, illetve mérnöki és más műszaki területen működő vállalatok is.

A Bechtel Group Inc., melynek vezetői közé tartozott George Shultz és Caspar Weinberger is, kitűnő példa arra a szoros kapcsolatra, amely a magánvállalatok és az amerikai kormány között kialakult. Jól ismerem ezt a vállalatot, hiszen a MAIN gyakran működött vele együtt, és főépítész személyes jó barátommá vált. A Bechtel volt az Egyesült Államok legbefolyásosabb mérnöki-építőipari cége. Vezetői közül sokan gyűlölték Torrijost, mert egyjapán tervet mert fontolgatni a jelenlegi csatornát új, hatékonyabb vízi úttal való helyettesítésére.² Egy ilyen lépés nemcsak hogy végképp átruházta volna a tulajdonjogot az Egyesült Államokról Panamára, hanem a Bechtelt is kizárta volna az évszázad legizgalmasabb és remélhetőleg legjövődolgozó mérnöki vállalkozásából.

Torrijos szembeszállt ezekkel az emberekkel, mégpedig megnyerően, méltósággal és remek humorral. Most halott volt. Utódja egyik védenca, Manuel Noriega lett, akiből azonban hiányzott Torrijos szellemessége, karizmája és intelligenciája, és akinek — sokak szerint — nem lesz esélye a világ Reaganjei, Bushai és Bechteljei ellenében.

Engem személyesen sújtott ez a tragédia. Órákat töltöttem azzal, hogy fölidéztem Torrijossal folytatott beszélgetéseinket. Egy éjszaka sokáig bámultam az arcképét egy újságban, visszagondolva a Panamában töltött első estémre, mikor a zuhogó esőben a taxi megállt az óriásplakát előtt: „Omar eszméje a szabadság; még nem találták föl azt a fegyvert, ami egy eszmét meg tudna ölni!” Ebbe a mondatba most ugyanúgy beleborzongtam, mint azon a régi viharos éjszakán.

Akkoriban még nem tudhattam, hogy Torrijos együtt tud majd működni Carterrel, hogy visszaszolgáltassák a Csatornát annak a népnek, amelyet az jogosan megillet. Azt sem gondoltam, hogy ez a győzelmei csakúgy, mint kísérletei, hogy enyhítse a latin-amerikai szocialisták és diktátorok között feszülő ellentéteket, a Reagan-Bush-kormányzatot annyira felbőszíti, hogy merényletet készít elő ellene (mint ahogy ezt egy későbbi szenátusi vizsgálat alkalmával tett vallomás föltárta).³ Nem tudhattam, hogy egy másik sötét éjszakán egy rutinrepülés során fog meghalni *Twin Otter*-jében, és hogy az Egyesült Államokon kívüli világ-nak nem lesz kétsége afelől, hogy az ötvenkét éves Torrijos halála újabb epizód a CIA-merényletek sorában.

Ha Torrijos életben marad, bizonyára megpróbálta volna lecsendesíteni az erőszakhullámot, amely oly sok közép- és dél-amerikai országon végigsöpört. Múltja alapján biztosra vehetjük, hogy törekedett volna arra, hogy megállapodást dolgozzon ki a nemzetközi olajvállalatokkal

az Ecuadorhoz, Kolumbiához és Peruhoz tartozó amazóniai területek károsításának mérséklése érdekében. Mindennek eredményeképpen enyhültek volna azok a szörnyű konfliktusok, melyeket Washingtonban egyszerűen terrorista támadásoknak és kábítószer-háborúnak neveznek, melyekben Torrijos azonban családjukat és otthonukat védő emberek elkeseredett akcióit látta volna. És ami még fontosabb, példája modellként szolgálhatott volna Amerika, Afrika és Ázsia vezetőinek új generációja számára - ezt viszont a CIA, az NSA és az EHM-ek nem engedhették meg.

Energiaipari vállalatom, az Enron és George W. Bush

Torrijos halálának idején már hónapok óta nem láttam Paulát. Más barátnőim voltak, például Winifred Grant, egy fiatal környezetvédelmi mérnök, akit a MAIN-nél ismertem meg, és akinek apja a Bechtel főépítész volt. Paula egy kolumbiai újságíróval járt. Barátok maradtunk, de megegyeztünk, hogy szerelmi kapcsolatunknak véget vetünk.

Sokat küzdöttem szakértő tanúként végzett munkámmal, különösen a Seabrook atomerőmű ügyében. Gyakran úgy tűnt, megint csak eladtam magam, és a pénz kedvéért visszacsúsztam régi szerepembe. Winifred rengeteget segített nekem ebben az időben. Meggyőződéses környezetvédő volt, ugyanakkor megértette, hogy gyakorlati okokból miért van szükség egyre több villamos áramra. San Francisco keleti öblének Berkeley negyedében nőtt föl, és a Berkeley Egyetemen végzett. Szabadgondolkodó volt, akinek életről alkotott nézetei gyökeresen különböztek puritán szüleim vagy Ann fölfogásától.

Kapcsolatunk elmélyült. Winifred fizetés nélküli szabadságot vett ki a MAIN-től, és vitorlásomon lehajóztunk az Atlanti-óceán partja mentén, Florida felé. Lassan, kényelmesen haladtunk, a hajót gyakran egy-egy kikötőben hagyva, hogy szakértőként kapott bírósági idézéseim miatt repülőre szállhassak. Végül is megérkeztünk a floridai Palm Beachbe, és lakást béreltünk. Összeházasodtunk, és 1982. május 17-én megszületett Jessica lányunk. Harminchat éves voltam ekkor, jóval idősebb, mint a gyermek születésére felkészítő Lamaze-órákon résztvevő többi férfi.

A Seabrook esetében munkám részét képezte, hogy meggyőzzem a New Hampshire-i közszolgáltatási bizottság illetékeseit, hogy az állam

elektromosenergia-ellátására az atomerőmű a leggazdaságosabb és a legjobb megoldás. Sajnos minél tovább tanulmányoztam az ügyet, annál inkább kételkedtem saját érveim helyességében. A szakirodalom gyorsan változott az új kutatások hatására, és a bizonyítékok egyre inkább azt támasztották alá, hogy több, az atomenergiánál gazdaságosabb és műszakilag fejlettebb alternatív energia-előállítási módszer is létezik.

Az a korábban elfogadott vélemény is kétségessé vált, hogy az atomenergia biztonságos. Komoly aggályok merültek föl a tartalékrendszerek integritásával, a személyzet képzésével és az emberi hiba lehetőségével, a berendezések szerkezeti fáradásával és a nukleáris hulladék tárolásával kapcsolatban. Egyre kényelmetlenebbül éreztem magam a szerepben, amit elvártak tőlem - amiért fizettek -, és amelyben bírósági eskü alatt kellett szakértői tanúvallomást tennem. Ugyanakkor egyre inkább meggyőződtem arról, hogy néhány új technológia valóban környezetkímélő villamosenergia-termelést tenne lehetővé. Különösen előnyösnek tűntek azok az eljárások, amelyek korábban hulladéknak tartott anyagokból állítottak elő elektromos energiát.

Egy szép napon közöltem a New Hampshire szolgáltató vállalatnál dolgozó főnökeimmel, hogy ügyüket nem tudom tovább képviselni. Föladtam ezt az anyagilag igen vonzó pályát, és elhatároztam, hogy vállalatot hozok létre, amely a tervezett új technológiák közül valósít majd meg néhányat. Winifred teljes mértékben támogatott a vállalkozás bizonytalanságai ellenére, és annak fényében is, hogy életében először családról kellett gondoskodnia.

Jessica születése után néhány hónappal, 1982-ben megalapítottam az Independent Power Systems (IPS, Független Energiarendszerek) nevű vállalatot, azzal a céllal, hogy a környezet szempontjából hasznos erőműveket hozzunk létre, és működő modellek bemutatásával másokat is erre bátorítsunk. Nagyon kockázatos üzletág volt; legtöbb versenytársunk tönkre is ment. A „véletlen egybeesések” azonban segítségünkre voltak. Határozottan úgy éreztem, hogy sok esetben valaki jótékonyan beavatkozott az ügyeinkbe, talán hogy megjutalmazzon korábbi szolgálataimért és hallgatási fogadalmamért.

Bruno Zambotti az Amerika-közi Fejlesztési Banknál dolgozott akkor, magas beosztásban. Hajlandó volt részt venni az IPS igazgatósági tanácsában és a botladozó vállalat elindulásának finanszírozásában. Támogatott minket a Bankárszövetség, az ESI Energy, a Prudential Insurance Company, a Chadbourne and Parker (jelentős Wall Street-i ügyvédi iroda, melyben a korábbi amerikai szenátor, elnökjelölt és külügyminiszter, Ed Muskie is partner volt), valamint a Riley Stoker Corporation (az Ashland Oil Company egyik mérnöki cége, amelyik innovatív, különleges

erőművi bojlereket tervezett és épített). Még maga az amerikai kongresszus is támogatta minket, mikor egyedül az IPS-t mentette föl egy bizonyos adó megfizetése alól, határozott előnyhözjuttatva minket versenytársainkkal szemben.

1986-ban az IPS és a Bechtel egyszerre, de egymástól függetlenül kezdte meg egy-egy olyan új innovatív technológiákat alkalmazó erőmű építését, amelyek szénhulladékból, savas eső képződése nélkül állítottak elő energiát. Az évtized végére ez a két erőmű forradalmasította az energiatermelési szektort, és közvetlenül hozzájárult új nemzeti környezetszennyezés-ellenes törvények megalkotásához azzal, hogy bebizonyította: hulladéknak tartott anyagokat föl lehet használni energiatermelésre, a szén pedig el lehet égetni savas eső képződése nélkül. Ez cáfolta az energiatermelő vállalatok régi, ezzel ellenkező érveit. A mi erőművünk azt is megmutatta, hogy ki nem próbált, korszerű technológiák finanszírozását egy kis, független vállalat is meg tudja oldani a Wall Street és más hagyományos források segítségével.¹ Ráadásul az IPS-erőmű a keletkezett hulladékhőt nem hűtőtavak vagy hűtőtornyok segítségével juttatta vissza a környezetbe, hanem egy másfél hektáros melegház fűtésére használta föl.

Az IPS elnökének szerepében belülről is megismerhettem az energiaipart. Találkoztam az üzletág legbefolyásosabb embereivel: jogászokkal, lobbistákkal, befektetési bankárokkal és nagy cégek vezető munkatársaival. Az is előnyömre szolgált, hogy olyan apósom volt, aki harminc éve dolgozott a Bechtelnél, és a vállalat főépítési posztjára emelkedett. Éppen egy város építését irányította Szaúd-Arábiában — annak a munkának a közvetlen következményeként, amit én az 1970-es években a Szaúd-Arábiai Pénzmosó Művelet keretében elvégeztem. Winifred a Bechtel San Franciscó-i központja mellett nőtt föl, és ő is tagja volt a vállalat „nagy családjának”, hiszen egyetem után ennél a cégnél kezdett dolgozni.

Az energiaipar nagy átalakuláson ment keresztül. Az energiaszolgáltatók, akik korábban helyi monopóliumokat élveztek, most azzal szembesültek, hogy nagy mérnöki cégek igyekeztek beszállni a versenybe, és fölvásárolni az eddig piacon lévő vállalatokat. Ajelszó a szektor liberalizációja volt, a szabályok egyik napról a másikra megváltoztak. Jó üzleti érzékű emberek remekül kihasználhatták az óriási lehetőségeket, melyek a bíróságok és a kongresszus zavara és tanácstalansága révén adódtak. Az iparág ismerői „az energia Vadnyugatának” nevezték a helyzetet.

A folyamat egyik áldozata a MAIN volt. Ahogy Bruno megmondta, Mac Hall elvesztette realitásérzékét, és ezt senki nem merte neki megmondani. Paul Priddy sosem próbálta átvenni az irányítást, és a MAIN vezetése nemcsak hogy képtelen volt kihasználni az iparágon végigsöprő

változások előnyeit, de egy sor végzetes hibát is elkövetett. Néhány évvel azután, hogy Bruno rekordprofitokat ért el, a MAIN elvesztette EHM-szerepét, és súlyos pénzügyi válságba jutott. A partnerek eladták a vállalatot egy másik nagy mérnöki és építőipari cégnek, amely az adódó lehetőségekkel jól tudott élni.

Míg én 1980-ban még harminc dollárt kaptam részvényenként, a többi partner ennek kevesebb mint feléért adta el a sajátjait négy évvel később. Így ért megalázó véget száz év dicsőséges munkája. Szomorúan láttam a vállalat összeomlását, ugyanakkor megerősítve láttam a döntésemet: jókor szálltam ki. A MAIN nevét még egy darabig használta az új tulajdonos, majd azt is ejtette. A logó, melynek egykor olyan nagy súlya volt a világ sok országában, feledésbe merült.

A MAIN jól példázza, mi történt azokkal a vállalatokkal, amelyek nem tudtak alkalmazkodni az energiaipar változásához. A spektrum másik szélén egy olyan cég állt, melyet, mi bennfentesek, lenyűgözve figyeltünk: az Enron. Ez az egyik leggyorsabban növekvő szervezet szinte a semmiből bukkant fel, és máris óriási méretű üzleteket tudott kötni. A legtöbb üzleti tárgyalás kötetlen beszélgetéssel kezdődik, míg a résztvevők leülnek, irataikat rendezik és kávéat töltenek; ebben az időszakban ezek a beszélgetések gyakran folytak az Enronról. A vállalat falain kívül senki sem tudta, hogyan érte el az Enron ezeket a csodákat. Akik a falakon belül voltak, csak mosolyogtak rajtunk, és nem szóltak semmit. Néha, ha nagyon erőltettük, mondtak valamit egy újfajta vállalatvezetésről, „kreatív finanszírozásról”, és arról, hogy olyan emberekkel dolgoznak, akik ismerik az egyes országok hatalmi központjaihoz vezető utakat.

Nekem úgy tűnt, hogy ezek a régi EHM-technikák új változatai. A globális birodalom hatalmas léptekkel haladt előre.

Egy másik téma is sokat foglalkoztatta azokat, akiket érdekelt az olaj és a nemzetközi politika: az alelnök fia, George W. Bush. Első energetikai vállalkozása, az Arbusto (a „bush” - „bokor” - spanyol megfelelője) kudarcba fulladt, és végül a Spectrum 7-tel történt egyesülés mentette meg 1984-ben. Nem sokkal később a Spectrum 7 is a csőd szélére került, és 1986-ban a Harken Energy Corporation vásárolta föl. G. W. Bush évi 120 000 dolláros fizetésért őrizte meg igazgatósági tagságát és tanácsadói funkcióját.²

Gyanítottuk, hogy Bush alkalmazásában szerepet játszhatott a tény, hogy apja az alelnök, hiszen az ifjú Bush eddigi olajipari pályafutása nemigen indokolta ezt a magas pozíciót. Az sem tűnt véletlennek, hogy a Harken ezt az alkalmat ragadta meg arra, hogy történelme során először külföldi érdekeltségeket építsen ki; olajipari befektetési lehetősé-

geket kezdett keresni a Közel-Keleten. A *Vanity Fair* magazin szerint: „Ahogy Bush elfoglalta helyét az igazgatótanácsban, csodálatos dolgok kezdtek történni a Harkennel - új befektetések, váratlan finanszírozási források, égből pottyant fúrási jogok.”³

1989-ben az Amoco a bahreini kormánnyal tárgyalta part menti fúrásjogáról. Ekkor választották elnökké Bush alelnököt. Nem sokkal ezután Michael Ameen — a külügyminisztérium megbízottja, aki Bahreinben bemutatta az újonnan kinevezett amerikai nagykövetet, Charles Holstert — megszervezett néhány találkozót a bahreini kormány és a Harken Energy között. Váratlanul a Harken lépett az Amoco helyébe. Néhány héten belül a Harken Energy részvényeinek ára húsz százalékkal, 4,50 dollárról 5,50 dollárra emelkedett.⁴

A legtapasztaltabb energetikai szakértők is megdöbbenek azon, ami Bahreinben történt.

— Remélem, G. W* nem tesz semmi olyat, amiért majd az apjának kell megfizetnie — mondta egy jogász barátom, aki az energiaiparral foglalkozott, és egyébként a Republikánus Pártjelentős támogatója volt. Kockáztattunk a Wall Street közvetlen közelében álló Világkereskedelmi Központ tetején. - Érdemes ezt csinálni? - kérdezte szomorúan csóválva a fejét. — Érdemes a fiú karrierjéért az elnökséget kockáztatni?

Én kevésbé voltam meglepve, mint társaim, talán mert más szemszögből láttam az eseményeket. Korábban dolgoztam a kuvaiti, a szaúd-arábiai, az egyiptomi és az iráni kormánynak, ismertem a közel-keleti politikát, és tudtam, hogy Bush - csakúgy, mint az Enron szakértői - egy olyan hálózat részei, melyet én és EHM-kollégáim hoztunk létre: ők a hűbérurak és az ültetvényesek.⁵

*George W. Bush „beceneve”. (*Aford.*)

Hagyom, hogy megvesztegessenek

Ebben az időben döbbsentem rá, hogy valóban új korszak kezdődött a világgazdaságban. A folyamatok, melyek akkor indultak el, mikor Robert McNamara - egykori példaképem - védelmi miniszter és a Világbank elnöke volt, túlléptek legsötétebb elképzeléseimen is. McNamara keynesiánus gazdaságtani szemlélete és agresszív vezetési módszere mindent áthatott. Az EHM-elv egyre több üzletágot, a gazdasági vezetők egyre szélesebb körét olvasztott magába. Lehet, hogy nem az NSA toborozta őket és mérte föl képességeiket, de szerepük hasonló volt.

Az volt az egyetlen különbség, hogy a nagyvállalatoknál vezető pozíciókat betöltő EHM-ek nem feltétlenül működtek együtt a nemzetközi bankvilág pénzalapjaival. Míg a régi ágazat, az én ágazatom, továbbra is virágzott, az újfajta változat még károsabb formákat öltött. Az 1980-as években a középvezetők soraiból kiemelkedő fiatalok meg voltak győződve, hogy a cél, a végelszámolás eredményének növelése, minden eszközt szentesít. A globális birodalom nem más, mint a magasabb profit-hoz vezető út.

Az új tendenciák az én területemen, az energiaiparban is pontosan kirajzolódtak. A Kongresszus 1978-ban fogalmazta meg a közüzemi szolgáltatások szabályozásáról szóló törvényt (Public Utility Regulatory Policy Act, PURPA), amely hosszú jogi viták után végül 1982-ben emelkedett törvényerőre. A kongresszus eredeti szándéka az volt, hogy segítse az enyémhez hasonló kicsi, független vállalatokat alternatív üzemanyagok és innovatív villamosenergia-termelési módszerek kifejlesztésében. E szerint a törvény szerint a nagy szolgáltatóknak kötelező volt megvá-

sárolni és méltányos árat fizetni a kisvállalatok által előállított elektromos áramért. Ez a jogszabály még Carter azon törekvését tükrözte, hogy csökkentse az Egyesült Államok olajfüggőségét - minden olaj, és nem csak az import tekintetében. A törvény egyértelműen azzal a céllal született, hogy alternatív energiaforrások igénybevételére bátorítson, és támogassa az amerikai vállalkozó kedvet megtestesítő független vállalatok fejlődését. A valóság azonban egészen másként alakult.

Az 1980-as és '90-es évek során a vállalkozó szellemről a liberalizációra tevődött át a hangsúly. Végignéztem, ahogy a többi független kisvállalatot a nagy építőipari cégek, illetve maguk a közszolgáltató vállalatok sorra lenyelték. Ez utóbbiak jogi kiskapukat találtak, melyek lehetővé tették a számukra, hogy holdingokat* hozzanak létre; ezek aztán mind a szabályozottan működő közszolgáltató vállalatok, mind a liberalizált piacon működő független energiatermelő cégek tulajdonosaiként működhettek. Sokan közülük agresszív módszerekkel juttatták a független cégeket a tönk szélére, hogy aztán fölvásárolják őket. Mások egyszerűen új, a függetlenekkel azonos tevékenységi körű vállalatokat alapítottak.

Olajfüggőségünk csökkentésének gondolata háttérbe szorult. Reagan mélyen le volt kötelezve az olajvállalatoknak, maga Bush pedig az olajiparból szerezte a vagyonát. És e két kormány kulcsszereplői is vagy az olajiparból jöttek, vagy a mérnöki és építőiparból, amely az előbbivel szoros kapcsolatban állt. E két iparág egyébként nem csak a republikánusokat támogatta; a Demokrata Párt sok képviselője és híve is nagyjövedelmekhez jutott általuk, és lekötöztették őket.

Az IPS célja továbbra is a környezet javát szolgáló energiatermelés maradt. Változatlanul a PURPA eredeti céljait tartottuk szem előtt, és vállalatunk sorsa igen kedvezően alakult. Egyike volt annak a néhány független cégnek, melyek nemcsak hogy talpon maradtak, de prosperáltak is. Biztos voltam benne, hogy ez a korporatokráciának tett korábbi szolgálataim eredménye.

Ami az energiaiparban történt, jól tükrözte az egész világot átható trendeket. A szociális ellátást, a környezet védelmét, az élet minőségével kapcsolatos szempontokat háttérbe szorította a kapzsiság. E folyamatban mindent lehengerlő hangsúlyt kapott a magáncégek szerepének növelése. Eleinte ezt elméleti alapon próbálták alátámasztani azzal, hogy a kapitalizmus felsőbbrendű a szocializmusnál, és le fogja azt győzni, de később már ilyen igazolásra sem volt szükség. Egyszerűen axiomaticusan elfogadottá vált, hogy a gazdag befektetők természetüknél fogva

*Az angol *holding company* kifejezés más vállalatok részvényeinek birtoklására specializálódott vállalkozást jelent. (A ford.)

jobb tulajdonosok, mint az állam. A Világbank és más nemzetközi szervezetek magukévá tették ezt a nézetet, és az állami tulajdonban álló víz- és csatornarendszerek, kommunikációs hálózatok, energiaelosztó rendszerek és más létesítmények liberalizálását, privatizációját proponálták.

Ennek eredményeképpen könnyű volt az EHM-koncepciót egy nagyobb közösség szintjére emelni, és a legkülönbözőbb üzletágakban dolgozó szakembereket olyan feladatok végrehajtásával megbízni, amelyek korábban csak a mi szűk, exkluzív körünk tevékenységi területéhez tartoztak. Ezek a szakértők aztán a világ minden tájára eljutottak. A legolcsóbb munkaerőt, a leginkább hozzáférhető nyersanyagokat, a legnagyobb piacokat keresték. Könnyörtelenek voltak. És ahogy az őket megelőző EHM-ek - mint én Indonéziában, Panamában és Kolumbiában -, megmagyarázták maguknak, miért cselekedtek helyesen. Hozzánk hasonlóan ők is közösségeket és országokat béklyóztak meg. Bőséget ígértek, azt, hogy a magánszektor segítségével az országok ledolgozhatják adósságukat. Iskolákat és országutakat építettek, telefont, televíziót, orvosi ellátást ajándékoztak. Majd amikor máshol olcsóbb munkaerőt, vagy még könnyebben elérhető nyersanyagforrást találtak, egyszerűen továbbálltak. Szemmel láthatóan mit sem törődtek a maguk mögött hagyott közösség számára sokszor katasztrofális következményekkel.

Tűnődtem, hogyan viseli mindezt ezeknek az embereknek a lelke, vajon őket is gyötrik-e néha kétségek, ahogy engem gyötörtek annak idején. Álltak valaha bűzös csatorna partján, melyben egy fiatal nő fürödni próbált, miközben egy vénember a feléje folyó vízbe intézte dolgát? Nem maradtak már Howard Parkerek, hogy föltegyék a kemény kérdéseket?

Bár élveztem az IPS sikereit, és boldog voltam a családommal, időnként súlyos depresszió tört rám. Egy kislány apja voltam, és féltem, milyen jövőt fog tőlünk örökölni. Gyötört a bűntudat mindazért, amit tettem.

Visszatekintve nagyon aggasztó történelmi tendenciát láttam kibontakozni. A jelenleg működő nemzetközi pénzügyi rendszer alapjait a második világháború végén sok ország vezetőinek közös tanácskozásán fektették le a New Hampshire-i Bretton Woodsban, az államban, amely az otthonom. Létrehozták a Világbankot és a Nemzetközi Valuta Alapot a lerombolt Európa újjáépítésére, és szép sikereket értek el. A rendszer gyorsan bővült, hamarosan az Egyesült Államok minden nagyobb szövetségese jóváhagyta, és az elnyomás elleni csodaszerként üdvözölte. Biztosítottak minket arról, hogy ez fog megszabadítani mindnyájunkat a kommunizmus gonosz karmai közül.

Nem tehettem róla, föl kellett tennem a kérdést, hová fog mindez vezetni. Az 1980-as évek végére a Szovjetunió és a világkommunizmus mozgalmának összeomlása világossá tette, hogy a cél nem a kommuniz-

mus legyőzése volt; az is nyilvánvaló lett, hogy a kapitalizmusban gyökerező globális birodalom már szabadon uralkodhat. Jim Garrison, a State of the World (A világ állapota) fórum elnöke így fogalmaz:

Összességében tekintve a világ egészének integrációja, különösen a gazdasági globalizáció és a „szabad piaci” kapitalizmus mitikus tulajdonságai tekintetében ma már elérte egy valódi „birodalom” szintjét... A Föld egyetlen nemzete sem volt képes kivonni magát a globalizáció kényszerítő erőinek hatása alól. Kevesen menekültek meg a Világbank vagy a Nemzetközi Valuta Alap által diktált „szerkezeti átalakításoktól” és „feltételektől”, illetve a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization, WTO) önkényes szabályaitól. Bármennyire nem megfelelőek is e nemzetközi pénzügyi szervezetek, mégis ők határozzák meg, mit jelent a gazdasági globalizáció, mik a szabályok, ki kap jutalmat az engedelmességért, és büntetést a szabályszegésért. A globalizáció olyan erővel folyik, hogy valószínűleg még a mi életünkben létrejön egy globális szabadpiaci rendszer, amely, ha nem is egyenlően, de a világ összes nemzetgazdaságát integrálja.¹

Ahogy mindezekon töprengtem, úgy éreztem, itt az ideje, hogy *Egy gazdasági bérgyilkos vallomásai* címmel megírjam a könyvet, amelyben mindenről beszámolok. Ezt az elhatározásomat azonban nem tartottam titokban. Ma sem vagyok az az író, aki képes lenne magányos elszigeteltségben dolgozni. Szükségem van rá, hogy másokkal is megbeszéljem, ami foglalkoztat; inspirációt kapok a többiektől, segítenek visszaemlékezni régmúlt eseményekre, és új megvilágításba helyezik a történeteket. Szívesen olvasom föl barátaimnak készülő munkám egy-egy fejezetét, hogy meghallgassam véleményüket. Tudom, hogy ez veszélyes lehet, de képtelen vagyok másképp dolgozni. Így aztán hamar kitudódott, hogy a MAIN-nél eltöltött éveimről akarok könyvet írni.

1987-ben egy délután a MAIN egyik volt partnere hívott föl, és egy rendkívül előnyös szakértői szerződést ajánlott a Stone & Webster Engineering Corporation (SWEC) nevében. Akkoriban a SWEC a világ egyik vezető mérnöki és építőipari cége volt, amely az energiaipar változó körülményei között próbált magának helyet biztosítani. Volt kollégám elmondta, hogy egy új leányvállalatuknak kellene dolgoznom, amely az IPS-hez hasonló független keretek között energiaipari fejlesztésekkel foglalkozik. Megkönnyebbültem: nem arra kértek, hogy valami EHM-típusú nemzetközi munkában vegyek részt.

Ahogy a telefonáló elmondta, valójában nem is kellene sok mindent tennem. Azon kevesek közé tartoztam, akik sikeresen alapítottak és ve-

zettek független energiaipari vállalatot, és kiváló hírem volt a szakmában. A SWEC szerette volna életrajzomat fölhasználni, és tanácsadói listáján szerepeltetni a nevemet; mindez teljesen legális volt, és megfelelt az iparágban uralkodó szokásoknak. Az ajánlat azért is vonzott, mert bizonyos okok miatt az IPS eladását fontolgattam. Örültem tehát a lehetőségnek, hogy csatlakozhatom a SWEC-hez, ráadásul ilyen szép honorárium ellenében.

A szerződés aláírása előtt a SWEC vezérigazgatója meghívott ebédelni. Miközben barátságosan elbeszélgettünk, rájöttem, hogy tulajdonképpen szívesen visszatérnék a tanácsadói pályára, hagynám magam mögött a felelősséget, ami egy bonyolult energiaipari vállalat vezetésével, az építkezések idején dolgozó több mint száz ember irányításával, valamint az erőművek építésével és működtetésével jár. Már előre elképzeltem, hogyan fogom elkölteni a jelentékeny honoráriumot, amit a vezérigazgató föl fog nekem ajánlani. Elhatároztam, hogy többek között egy nonprofit szervezetet hozok létre belőle.

Mikor a desszertnél tartottunk, vendéglátóm szóba hozta addig megjelent egyetlen könyvemet, a *Stresszmentes szokást* (The Stress-Free Habit). Elmondta, hogy sokjót hallott róla. Aztán egyenesen a szemembe nézve megkérdezte:

— Akar még más könyvet is írni?

Egyszeriben görcsbe rándult a gyomrom. Hirtelen megértettem, miről is van szó. Nem haboztam.

— Nem - mondtam. - Mostanában nem tervezek újabb könyvet.

— Ezt örömmel hallom — felelte. — Vállalatunknál fontos a titoktartás. Csakúgy, mint a MAIN-nél.

— Ezt megértem.

Mosolyogva hátradőlt, láthatólag lazított.

— Természetesen az olyan könyvek, mint ez a legutóbbi a stresszről, meg ilyesmiről, teljesen elfogadhatóak. Ezek néha tovább is vihetik az ember karrierjét. A SWEC tanácsadójaként ilyeneket nyugodtan kiadhat — rám nézett, mintegy választ várva.

— Ezt jó tudni.

— Igen, teljesen elfogadható. De azt talán mondanom sem kell, hogy a vállalatunk nevét könyveiben soha nem fogja említeni, mint ahogy nem fog semmi olyanról sem írni, ami kapcsolódik akár itteni, akár a MAIN-nél végzett munkája lényegéhez. Nem ír politikai ügyekről vagy nemzetközi bankokat, fejlesztési projekteket érintő kérdésekről — rám nézett. — Ezek nem publikus témák.

— Magától értetődik — biztosítottam róla. Egy pillanatra úgy éreztem, megáll a szívverésem. Egy régi érzés kerített hatalmába, amit Howard

Parker mellett éreztem Indonéziában, Fidel autójában ülve Panama Cityben, vagy Paulával kávézva Kolumbiában. Eladtam magam — megint. Ez jogi értelemben nem volt megvesztegetés; a vállalat részéről teljesen legális és elfogadható volt, hogy fizetnek nekem azért, hogy fölvegyenek a névsorukba, hogy időnként tanácsot kérjenek tőlem, elhívjanak egy-egy értekezletre — de tudtam, mi mindennek a valódi célja.

A vezérigazgató egy csúcsvezető fizetésének megfelelő éves tiszteletdíjat kínált föl nekem.

Késő délután magamba roskadva ültem a repülőtéren, vártam a Floridába induló járatot, és úgy éreztem magam, mint egy prostituált. Ami még rosszabb, úgy éreztem, hogy elárultam a lányom, a családom, az országom. Mégis, azt gondoltam, nem volt más választásom. Félttem, súlyos következményei lettek volna, ha nem fogadom el ezt az ajánlatot.

Az Egyesült Államok megtámadja Panamát

Torrijos halála ellenére továbbra is kötődtem Panamához. Mivel Dél-Floridában laktam, több forrásból is értesültem a Közép-Amerikában folyó eseményekről. Torrijos öröksége tovább élt, még ha folytatói nem is voltak hozzá foghatóan különleges, erős jellemek. Halála után is folytatódtak a kísérletek a féltéken dülő ellentétek enyhítésére, valamint Panama továbbra is eltökélt maradt, hogy az Egyesült Államokat a Csatorna-egyezmény betartására kényszerítse.

Kezdetben úgy tűnt, hogy Torrijos utóda, Manuel Noriega a mestere által megkezdett utat kívánja követni. Sosem találkoztam vele személyesen, de minden beszámoló szerint eleinte megkísérelte a latin-amerikai szegények és elnyomottak ügyét szolgálni. Egyik legfontosabb tevékenysége volt, hogy tovább vizsgálta a japán finanszírozással és kivitelezéssel elkészülő új csatorna építésének lehetőségét. Mint ahogy azt előre látni lehetett, a terv Washington és az amerikai magánvállalatok óriási ellenállásába ütközött. Noriega maga írja:

George Shultz külügyminiszter korábban a Bechtel multinacionális építőipari cég vezetője volt; Caspar Weinberger honvédelmi miniszter pedig ugyanennek a cégnek az alelnöke. A Bechtel legfőbb vágya volt, hogy a csatorna építése során keletkező több milliárd dolláros hasznot ő tegye zsebre [...] A Reagan- és a Bush-kormányzat rettegett annak lehetőségétől, hogy egy esetleges csatornaépítési beruházásnak Japán legyen a meghatározó játékosa; nemcsak túlzott biztonsági aggályok, hanem gazdasági versenypozíciók miatt is. Amerikai építőipari cégek több milliárd dollárt veszítettek volna.¹

De Noriega nem volt Torrijos. Nem volt meg benne korábbi főnökének karizmája és integritása. Idővel korrupció és kábítószer-kereskedelem hírébe keveredett, sőt az a gyanú is fölmerült, hogy meggyilkoltatta egy politikai ellenfelét, Hugo Spadaforát.

Noriega ismertségét annak idején az alapozta meg, hogy ezredesi rangban ő vezette a Panamai Védelmi Erők G—2-es csoportját, a CIA-vel kapcsolatot tartó katonai hírszerzési egységet. Ebben a minőségében közeli viszonyba került a CIA igazgatójával, William J. Caseyvel. A CIA fölhasználta ezt a kapcsolatot, hogy keresztülvigye saját terveit a karibi térségben, Közép- és Dél-Amerikában. Például amikor a Reagan-kormányzat figyelmeztetni akarta Castrót az 1983-as grenadai invázió előtt, Casey Noriegát kérte meg, hogy vállalja a hírvívő szerepét. Az ezredes abban is segített a CIA-nek, hogy emberei beépülhessenek kolumbiai és más kábítószerkartellekbe.

1984-re Noriega már tábornok volt, a Panamai Védelmi Erők vezetője. Állítólag, mikor abban az évben Casey fölkereste Panama Cityt, és a repülőtéren a CIA helyi képviselője várta őt, megkérdezte: „Hol van az én fiam? Hol van Noriega?” Amikora tábornok utazott Washingtonba, a két férfi négy szemközt találkozott Casey házában. Évekkel később Noriega beismerte, hogy Caseyvel főnnálló szoros kapcsolata a legyőzhetetlenség érzésével töltötte el. Azt gondolta, hogy a CIA az amerikai kormányzat legerősebb egysége, csakúgy, ahogy a G-2 erős hatalmi helyzetben volt Panamában. Biztos volt benne, hogy Casey megvédi őt a Csatorna-egyezménnyel és a Csatorna-övezet amerikai katonai bázisaival kapcsolatos álláspontja ellenére.²

Így aztán ahogy Torrijos az igazság és egyenlőség nemzetközi jelképe volt, úgy vált Noriega a korrupció és a romlás szimbólumává. Ez irányú hírnevét az pecsételte meg, amikor a *New York Times* 1986. június 12-én az első oldalon közölt róla cikket az alábbi címmel: „A panamai hadúr állítólag kábítószerrel és jogellenes pénzekkel üzletel”. A cikket egy Pulitzer-díjas riporter írta. Állítása szerint a tábornok titokban és illegálisan több latin-amerikai vállalkozásban vett részt; kettős ügynökként egyszerre kémkedett az Egyesült Államoknak és Kubának; a G—2 az ő parancsára fejezte le Hugo Spadaforát, és „Panama legjelentősebb kábítószer-ellátó csatornája” Noriega személyes irányítása alatt állt. A cikk mellett szereplő portré sem festett hízelgő képet a tábornokról. Az újság következő napi számában a cikk második része újabb részleteket tárt a nyilvánosság elé.³

Noriega helyzetét tovább nehezítette, hogy egy imázsprblémával küzdő amerikai elnökkel volt dolga; az újságírók az utóbbit egyszerűen George H. W. Bush „pipogyaságtényezőjének”* nevezték.⁴ Ez akkor

*Az angol eredetiben „wimp factor”. (A ford.)

kapott különös jelentőséget, amikor Noriega határozottan elutasította, hogy a School of the Americas működését további tizenöt évre engedélyezze. A tábornok visszaemlékezései érdekes bepillantást engednek az akkori helyzetbe:

Lehattunk mi eltökéltek és büszkék, hogy Torrijos örökségét folytassuk, az Egyesült Államok azonban nem akarta ezt engedni. Ők az intézmény [a School of the Americas] meghosszabbítását vagy a megegyezés újratárgyalását akarták elérni arra hivatkozva, hogy szükségük van rá növekvő közép-amerikai háborús előkészületeik miatt. De mi a School of the Americas intézményét szégyenfoltnak tekintettük. Nem akartunk hazánk földjén olyan bázist, ahol halálosztagosokat és jobboldali elnyomó haderőt képeznek ki.⁵

Talán számíthattunk volna rá, de a világ mégis meg volt döbbenve, amikor 1989. december 20-án az Egyesült Államok állítólag a második világháború óta nem látott méretű légitámadással megtámadta Panamát.⁶ Olyan polgári lakosságot ért támadás volt ez, melyet nem előzött meg semmilyen provokáció. Panama és népe semmilyen fenyegetést nem jelentett sem az Egyesült Államok, sem más ország számára. A világ politikusai, kormányai és sajtója az egyoldalú amerikai lépést a nemzetközi jog egyértelmű megsértéseként értékelte.

Ha olyan ország ellen indítottak volna támadást, amelyben tömeggyilkosságok vagy más emberjogi bűntények történtek - mint például Pinochet Chilében, a Stroessner által vezetett Paraguayban, Somosa Nicaraguájában, a D'Aubuisson uralma alatt álló El Salvadorban, vagy Szaddám Irakjában —, azt a világ lehet, hogy megértette volna. De Panamában semmi ilyesmi nem történt; az ország mindössze szembe mert szállni néhány nagy hatalmú politikus és nagyvállalati vezető akaratával. Ragaszkodott a Csatorna-egyezmény tiszteletben tartásához, társadalmi reformerekkel tárgyalt, és vizsgálta annak lehetőségét, hogy Japánt bízta meg egy új csatorna finanszírozásával és megépítésével. Mindez pusztító következményekkel járt az ország számára. Noriega szerint:

Nagyon egyértelművé szeretném tenni, hogy az 1986-ban az Egyesült Államok által megkezdett destabilizációs kampány, amely Panama 1989-es lerohanásával zárult, annak volt a következménye, hogy az Egyesült Államok minden olyan lehetőséget elutasított, mely szerint a Panama-csatorna esetleg egy független, szuverén Panama kezében lenne - Japán támogatásával [...] Shultz és Weinberger kihasználta a közvélemény tudatlanságát az általuk valójában képviselt gazdasági érdekeket

illetően; azt a látszatot keltve, hogy országuk érdekeit szolgálják, propaganda-hadjáratot indítottak az ellehetetlenítésemre.⁷

Washington a hivatalos indoklás szerint egyetlen ember miatt rendelte el az akciót. Azért kockáztatta fiatal katonái életét, azért terhelte meg lelkiismeretüket ártatlan emberek, köztük számtalan gyermek megölésével, azért gyűjtatta fel Panama City egész kerületeit, hogy Noriegát elfogja. A gonosznak, a nép ellenségének, a kábítószer-kereskedő szörnyetegnek beállított Noriega okot szolgáltatott az amerikai kormánynak, hogy lerohanja a kétfélmillió lakosú országot — amely véletlenül éppen a Föld egyik legértékesebb ingatlanján terült el.

Az invázió hírére napokig tartó depresszióba süllyedtem. Tudtam, hogy Noriegának voltak testőrei, de nem voltam képes elhinni, hogy a sakálok ne tudtak volna ugyanúgy elbánni vele, mint Roldósszal vagy Torrijossal. Testőrei többségét valószínűleg amerikai katonák képezték ki, és biztos meg lehetett volna fizetni őket, hogy vagy lehetővé tegyék a merényletet, vagy esetleg ők maguk kövessék azt el.

Minél többe töprengtem és olvastam az invázióról, annál inkább arra a következtetésre jutottam, hogy ez az amerikai politika visszatérését jelzi a régi birodalomépítő módszerekhez. A Bush-kormányzat még egy lépéssel tovább is ment, mint Reagan, hogy megmutassa a világnak: nem habozik nagy erőket bevetni, hogy érvényesítse érdekeit. Panamában Torrijos örökségének fölszámolása és egy Washingtonhoz hű báb-kormány föllállítása mellett az is cél lehetett, hogy Irakra és a hozzá hasonló országokra rájesszenek.

David Harris, a *New York Times Magazine* egyik szerkesztője és több könyv szerzője, érdekes megállapítást tett 2001-ben megjelent könyvében, *A Hold lelövésében* (Shooting the Moon):

A világ összes uralkodója, diktátora, hűtője és hadura közül, melyekkel az amerikaiaknak dolguk volt, Manuel Antonio Noriega tábornok volt az egyetlen, akivel így bántak el. Kétszázhuszonöt éves formális nemzeti fennállása óta az Egyesült Államok csak egyszer támadott meg egy országot és vitte annak vezetőjét amerikai területre azért, hogy ott őt az amerikai jogok az illető uralkodó saját országa területén való megsértése miatt bíróság elé állítsa és bebörtönözze.⁸

A bombázást követően az Egyesült Államok hirtelen kényes helyzetben találta magát. Egy darabig úgy tűnt, hogy az akció balul fog elsülni. Lehet, hogy a Bush-kormány lemosta magáról a pipogyaság vádját, de most a legitimitáció problémájával nézett szembe, hiszen terrorista mód-

jára viselkedett. Kiderült, hogy az amerikai hadsereg három napig nem engedte az erősen bombázott területekre a sajtó és a Vöröskereszt képviselőit, és más külső megfigyelőket sem, amíg a katonák az áldozatokat el nem hamvasztották és el nem temették. A sajtóban fölmerültek olyan kérdések, hogy vajon milyen erőszakos és egyéb büntetendő cselekmények bizonyítékait tüntethették el, illetve hányan haltak meg amiatt, hogy nem részesültek időben megfelelő orvosi ellátásban, de ezekre a kérdésekre nem érkezett válasz.

Soha nem fogunk mindent megtudni az invázióról, mint ahogy az sem fog kiderülni, pontosan hányan haltak meg a mészárlásban. Richard Cheney hadügyminiszter öt-hatszáz halálos áldozatról beszélt, de független emberjogi csoportok két-háromezerre tették az áldozatok számát, és a hajléktalanná tett emberek számát további huszonötezerre becsülték.⁹ Noriegát letartóztatták, repülön Miami-ba szállították, és negyvenévi börtönre ítélték; abban az időben ő volt az Egyesült Államok egyetlen hivatalos hadifoglya.¹⁰

A világ fel volt háborodva a nemzetközi jog ilyen megsértése láttán, és azon, hogy a világ legerősebb hadserege minden ok nélkül védtelen embereket gyilkol halomra, de Amerikában a közfelháborodásról vagy a Washington által elkövetett bűntettekről alig tudott valaki. A sajtó mindezzel alig foglalkozott. Ebben sok minden közrejátszott: a kormány politikája, a Fehér Házból érkező telefonok főszerkesztőknek és televíziós vezetőknek, a pipogyasági tényező miatt ellentmondani nem merő kongresszusi képviselők és újságírók, akik úgy vélték, hogy a közvéleménynek hősökre van szüksége, nem objektivitásra.

Peter Eisner, a *Newsday* szerkesztője és az *Associated Press* riportere kivétel volt: részletesen tudósított Panama megszállásáról, és még évekig folytatta az események elemzését. Az 1997-ben megjelent *Manuel Noriegának, az Egyesült Államokfoglyának emlékiratai* (The Memoirs of Manuel Noriega: America's Prisoner) című könyvben Eisner így ír:

A gyilkosság, rombolás és igazságtalanság, amit a Noriega ellen való küzdelem jegyében elkövettek — és az eseményeket övező hazugságok - a demokráciát, Amerika alapelvét fenyegették [...] A katonák gyilkolásra kaptak parancsot Panamában, és ezt teljesítették is, mivel úgy tudták, hogy meg kell menteniük az országot egy kegyetlen, romlott diktátor karmai közül; és mögöttük hadrendben menetelt országuk (az Egyesült Államok) egész népe."

Eisner hosszas kutatásokat végzett, többek között Noriegával is készített interjúkat a miami börtön cellájában. Ezekre támaszkodva írja:

Nem hiszem, hogy a legfontosabb vonatkozásokban a bizonyítékok alátámasztják Noriega bűnösségét, már ami az ellene emelt vádakat illeti. Nem hiszem, hogy külföldi katonai vezetőként vagy egy szuverén ország vezetőjeként tett lépései indokolták Panama lerohanását, és azt sem, hogy nemzetbiztonsági fenyegetést jelentett volna az Egyesült Államok számára.¹²

Eisner erre a következtetésre jut:

A politikai helyzet elemzése, illetve a megszállás előtti, alatti és utáni időkben készített panamai tudósításaim során arra a következtetésre jutottam, hogy az Egyesült Államok panamai inváziója a hatalommal való gyalázatos visszaélés volt. Arrogáns amerikai politikusok és panamai szövetségeseik érdekeit szolgálta, esztelen vérontás árán.¹³

Visszahelyezték pozícióiba az Arias családot és a korábbi oligarchiát, akik az Egyesült Államok bábjai voltak attól kezdve, hogy Panamát elszakították Kolumbiától, egészen Torrijos hatalomra kerüléséig. Az új Csatorna-egyezmény kérdése elvesztette jelentőségét. Akármit tartalmaztak is a hivatalos dokumentumok, a vízi út lényegében újra Washington ellenőrzése alá került.

Ahogy mindezekben, illetve a MAIN-nél eltöltött éveimen tűnődtem, újra és újra fölvetődött bennem a kérdés: hány olyan döntés születik — emberek millióinak életét befolyásoló nagy történelmi döntések is —, amelyek mögött nem a helyes cselekvés szándéka, hanem személyes indítékok húzódnak meg? Hány kormánytisztviselőnk vezeti saját kapzsisága a nemzeti érdekek szolgálata helyett? Hány háborút indítanak azért, mert egy elnök nem akarja, hogy választópolgárai pipogyanak tartsák?

A SWEC vezérigazgatójának tett ígéretem ellenére a panamai invázió miatt érzett frusztráció és tehetetlenség érzése arra készítetett, hogy folytassam a munkát könyvemen, azzal a változtatással, hogy most Torrijost állítottam a középpontba. Úgy láttam, hogy az ő történetén keresztül sokat be lehet mutatni a világot sújtó igazságtalanságok közül, és ennek segítségével talán én is megszabadulhatok a bűntudattól. Ez alkalommal viszont hallgattam a munkámról, nem kértem ki barátok és ismerősök tanácsait.

Ahogy a könyvön dolgoztam, megdöbbenett, milyen sok helyen, milyen óriási változásokat tudtunk mi, EHM-ek, véghezvinni. Próbáltam csak a legfontosabb országokra koncentrálni, de mellbevágó volt azoknak a helyeknek a listája, ahol valaha dolgoztam, és amelyek a tevé-

kenységem következtében rosszabb helyzetbe kerültek. Saját korrupcióm mértéke is megrémített. Sok időt töltöttem önvizsgálattal, mégis mikor benne voltam a dolgok sűrűjében, annyira lekötöttek napi teendőim, hogy nem ismertem föl a mélyebb összefüggéseket. Indonéziában sokat rágódtam például a Howard Parkerrel folytatott beszélgetéseken, vagy a Rasy fiatal indonéz barátai által fölvetett kérdéseken. Panamában a Fidel által a nyomornegyedekben, a Csatorna-övezetben és a diszkóban szerzett élmények következményei érintettek mélyen. Iránban rettenetesen fölka-vartak a Jaminnal és a Doktorral folytatott beszélgetések. Most, a könyv írása közben kezdett összeállni a kép. Megértettem, hogy milyen könnyű volt elsiklani az összefüggések fölött, és tudatlanságban maradni tetteim valódi jelentőségét illetően.

Milyen egyszerűnek és milyen magától értetődőnek is hangzik ez, mégis, milyen alattomos ezeknek a tapasztalatoknak a természete. A katonajut erről eszembe. Kezdetben naiv. Lehet, hogy fölmerül benne a kérdés, szabad-e egy másik embert megölni, de elsősorban saját félelmével, saját túlélésével van elfoglalva. Mikor megöli az első ellenséget, meg-rohanják az érzelmek. Esetleg eszébe jut a halott családja, lelkiismeret-furdalása lehet. Aztán ahogy telik az idő, egyre több csatában vesz részt, egyre több embert öl meg, és megkeményszik. Hivatásos katonává válik.

Én is hivatásos katonává váltam. Ennek beismerése megkönnyítette, hogy megértsem a folyamatot, ami által bűntények követtetnek el és birodalmak épülnek. Megértettem, hogyan követhettek el oly sokan brutális tetteket - hogyan dolgozhattak például rendes, családszerető irániak a sah kegyetlen titkosrendőrségénél, hogyan követhették rendes németek Hitler parancsait, hogyan bombázhatták rendes amerikaiak Panama Cityt.

Gazdasági bérgyilkosként közvetlenül egy fillért sem kaptam az NSA-tól vagy más kormányszervtől, fizetésemet a MAIN adta. Magánember voltam, egy magánvállalat alkalmazottja. Ezt megértve világosabban láttam a „vállalatvezető mint EHM” formálódó szerepét. Katonák egy egészen új fajtája lép a világ színpadára, és ezeket az embereket érzéketlenné tették tetteik következményeivel szemben. Ezt vetettem papírra:

Ebben a korban férfiak és nők százai utaznak Thaiföldre, a Fülöp-szigetekre, Botswana-ba, Bolíviába és minden más országba, abban a reményben, hogy olyan embereket találjanak, akiknek kétségbeejtő szükségük lenne munkára. Kimondottan azzal a szándékkal mennek, hogy a megnyomorítottakat kizsákmányolják - embereket, akiknek a gyerekei alultápláltak vagy éheznek, akik nyomornegyedekben laknak,

akik már a jobb élet reményét is elvesztették, akik már nem is álmodnak a másnapról. Ezek a férfiak és nők maguk mögött hagyják kényelmes manhattani, San Franciscó-i vagy chicagói irodáikat, luxusszállókon repülnek a szárazföldek és óceánok fölött, első osztályú hotelekben szállnak meg, az ország legjobb éttermeiben esznek. Aztán megindulnak, hogy elkeseredett embereket kutassanak föl.

Még ma is vannak rabszolgakereskedőink. Már nem szükséges Afrika őserdeiben portyázniuk, hogy aztán fogásuk legszebb példányait jó áron adhassák el Charleston, Cartagena és Havanna árverésein. Egyszerűen összegyűjtik a megfelelő számú elkeseredett embert, és felhúznak egy gyárat, hogy öltönyt, farmert, teniszcipőt, autóalkatrészt, számítógépes tartozékokat és még sok ezer más dolgot készíttessenek velük, amit aztán jó pénzért eladhatnak, ahol akarnak. Vagy lehet, hogy nem is ők a gyár tulajdonosai, hanem egy helyi vállalkozót bíznak meg, hogy végezze el helyettük a piszkos munkát.

Ezek a férfiak és nők tisztességesnek gondolják magukat. Hazatérnek, megmutatják gyerekeiknek a különös helyekről, régi romokról készült fényképeket. Szemináriumokon vesznek részt, ahol hátba veregetik egymást, és ellátják egymást jó tanácsokkal, hogyan kell távoli országok furcsa szokásaival boldogulni. Főnökeik jogászokat foglalkoztatnak, akik biztosítják őket arról, hogy amit tesznek, teljesen jogszerű. Pszichológusok és más szakértők győzik meg őket, hogy azokkal az elkeseredett emberekkel jól tesznek.

A régi rabszolgakereskedő azt mondta magának, hogy olyan fajjal kereskedik, ami nem is egészen ember, és legalább lehetőséget ad nekik, hogy kereszténnyé váljanak. Azt is tudta, hogy a társadalom működéséhez rabszolgák kellenek, mert rajtuk alapul a gazdaság. A mai rabszolgakereskedő is meggyőzi magát arról, hogy ezek az elkeseredett emberek jobban járnak, ha napi egy dollárt keresnek, mintha egyet sem, és így lehetőséget kapnak arra, hogy a világ gazdaságába integrálódjanak. Azt is tudja, hogy ezekre az emberekre szükség van ahhoz, hogy vállalata életben maradjon, hogy ők az ő életvitelének alapja. Soha nem áll meg, hogy elgondolkozzék annak mélyebb összefüggéseiről, amit ő, az életvitele és a mögöttük álló gazdasági rendszer a világ egészével tesz — vagy azon, hogy mindez miként befolyásolhatja majd saját gyermeke jövőjét.

Az EHM-ek kudarca Irakban

Az IPS elnökeként az 1980-as években, illetve a SWEC tanácsadójaként az 1980-as évek végétől a '90-es évek végéig olyan információkhoz is hozzáfértem Irakkal kapcsolatban, amelyekhez az emberek többsége nem jutott hozzá. A '80-as években az átlag amerikai keveset tudott erről az országról. Engem viszont nagyon érdekelt, ami ott történt.

Kapcsolatban maradtam régi barátaimmal, akik a Világbanknál, az USAID-nél, az IMF-nél vagy más nemzetközi pénzügyi szervezeteknél dolgoztak, illetve a Bechtelhez és a Halliburtonhoz hasonló nagy mérnöki és építőipari cégeknél álltak alkalmazásban, mint apósom is. Az IPS alvállalkozóinak, illetve más független energiaipari cégeknek a mérnökei is részt vettek közel-keleti projekteken. Nagyon is tudatában voltam annak, hogy az EHM-ek keményen dolgoznak Irakban.

A Reagan- és a Bush-kormányzat eltökélte, hogy Irakot második Szaúd-Arábiává változtatja. Szaddám Huszeinnek többjő oka is lett volna rá, hogy kövesse a Szaúd-ház példáját. Elég lett volna csak megfigyelnie, milyen haszonnal járt számukra a Pénzmosó Művelet. Az üzlet megkötését követően városok emelkedtek ki a sivatagból, Rijád személtávolító kecskét csillogó szemetesekocsik váltották föl, és a szaúdiak élvezhették a világ legmodernebb technológiáit: korszerű sótalánító telepek, szennyvízkezelő rendszerek, kommunikációs hálózatok és elektromos elosztórendszerek előnyeit.

Szaddám Huszein bizonyára azt is tudta, hogy a szaúdiak nemzetközi jogi ügyekben is különleges elbánásban részesültek. Washingtoni jó barátaik sok mindent elnéztek nekik, például azt, hogy terrorizmushoz

közel álló fanatikus csoportokat támogattak, vagy hogy nemzetközileg körözött szökevényeket fogadtak be. Sőt maga az Egyesült Államok kért és kapott pénzügyi támogatást Szaúd-Arábiától Oszama bin Laden afganisztáni háborújához a Szovjetunió ellen. A Reagan- és a Bush-kormány nemcsak hogy bátorította a Szaúdot ebben a tekintetben, hanem más országokat is igyekezett rávenni, hogy ugyanezt tegyék — vagy legalábbis hunyjanak szemet az ügy felett.

Az 1980-as években az EHM-ek erősen voltak jelen Bagdadban. Bízta abban, hogy Szaddám végül is beadja a derekát; jómagam is ezzel a feltételezéssel éltem. Végül is ha Irak egy Szaúd-Arábiához hasonló megegyezést kötött volna Washingtonnal, Szaddám biztosítva érezhette volna uralmát az országban, sőt, az egész régióra is kiterjesztette volna befolyását.

Az nem számított, hogy beteges zsarnok volt, hogy tömeggyilkosságokért volt felelős, vagy hogy allűrjei és brutalitása Adolf Hitlerre emlékeztetett. Az Egyesült Államok már korábban is eltűrt, sőt támogatott ilyen embereket. Szívesen följajánlottunk volna neki amerikai állami kötvényeket cserébe a petrodollárokért, a folyamatos olajszállítás ígéretéért és egy olyan üzletért, hogy a kötvények kamataiból amerikai vállalatok fejlesszék Irak infrastruktúráját, építsenek új városokat, és változtassák oázisokká a sivatagokat. Szívesen eladtunk volna nekik tankokat és vadászpilótákat, vagy építettünk volna vegyi üzemeket és atomerőműveket, ahogy azt sok más országban is megtettük, annak ellenére, hogy ezeket a technológiákat korszerű fegyverek előállítására is föl lehet használni.

Irak nagyon fontos volt nekünk, sokkal fontosabb, mint ahogy az első pillantásra látszott. Az általános vélekedéssel ellentétben Irak nemcsak az olaj miatt érdekes, hanem a víz és a geopolitika miatt is. A Tigris és az Eufrátesz is keresztül folyik az országon, tehát a világnak ebben a részében Irak ellenőrzi az egyre nagyobb jelentőségű vízkészletek legbőségesebb forrásait. A '80-as évek során a víz fontossága — mind politikai, mind gazdasági szempontból — egyre nyilvánvalóbbá vált azok számára, akik az energetika és a mérnöki beruházások területén dolgoztak. A privatizációs lázban a nagyvállalatok, amelyek korábban a kis független energiaszolgáltató cégeket nyelték le, most arra készültek, hogy Afrika, Latin-Amerika és a Közel-Kelet vízrendszereit privatizálják.

Túl az olajon és a vízen, Irak fekvése stratégiaiilag is igen jelentős. Iránnal, Kuvaittal, Szaúd-Arábiával, Jordániával, Szíriával és Törökországgal határos, és a Perzsa-öböl jelentős partszakaszát is magáénak mondhatja. Az innen indítható rakéták hatósugara Izraelt és az egykori Szovjetuniót egyaránt eléri. Katonai stratégiák a mai Irak fontosságát a Hudson folyó

völgyéhez hasonlítják a francia és indián háború, illetve az amerikai szabadságharc alatt. A 18. században a franciák, a britek és az amerikaiak egyaránt tudták, hogy aki ezt a folyó völgyet ellenőrzi, azé az egész kontinens. Ma köztudott, hogy aki Irakot ellenőrzi, annál van az egész Közel-Kelet kulcsa.

Mindezek mellett Irak hatalmas piacot is kínált az amerikai technológiai és mérnöki tudás számára. Az a tény, hogy az ország a világ egyik legnagyobb olajkészlete fölött helyezkedik el — amelynek nagysága egyes becslések szerint a szaúd-arábiai olajmezőket is meghaladja —, biztosíték volt arra, hogy óriási infrastrukturális és ipari beruházásokat tudna finanszírozni. A gazdasági élet főszereplői — mérnöki és építőipari cégek, számítógép-ipari vállalatok, repülőgép-, rakéta- és tankgyártók, gyógyszeripari és vegyipari cégek - mind Irakon tartották a szemüket.

Az 1980-as évek végére azonban világossá vált, hogy Szaddám nem fogadja el az EHM-ek által kínált forgatókönyvet. Ez az első Bush-kormányt igencsak zavarba ejtette és frusztrálta. Panamához hasonlóan Irak is hozzájárult ahhoz, hogy George H. W. Busht pipogya elnöknek tartották. Bush próbált kiutat keresni, és Szaddám a kezére játszott: 1990 augusztusában megtámadta az olajban gazdag Kuvaiti Sejkseget. Bush elítélte Szaddámot a nemzetközi jog megsértése miatt, holott alig egy éve ő maga adott parancsot Panama jogtalan és egyoldalú lerohanására.

Nem okozott meglepetést, hogy az amerikai elnök végül katonai támadást rendelt el. Nemzetközi haderő részeként ötszázezer amerikai katonát vetettek be. 1991 első hónapjaiban légitámadást intéztek iraki katonai és civil célpontok ellen. Az ezt követő százórás szárazföldi támadás szétverte a szinte fegyvertelen és minden szempontból gyengébb iraki hadsereget. Kuvait megmenekült. A zsarnokot megfenyítették, de nem állították bíróság elé. Bush népszerűségi indexe 90%-ra emelkedett Amerikában.

Az iraki invázió idején éppen Bostonban tárgyaltam — azon ritka alkalmak egyike volt ez, amikor a SWEC valami tényleges munkára kért föl. Nagyon jól emlékszem a lelkesedésre, ami Bush döntését fogadta. Természetesen a Stone & Webster valamennyi dolgozója izgatott volt, de nem csak amiatt, mert egy gyilkos diktátor ellen felléptünk. Számukra az Egyesült Államok iraki győzelme nagy profit, előléptetések és fizetésemelések lehetőségét jelentette.

A lelkesedés nem korlátozódott csupán azokra, akik közvetlen hasznot reméltek a háborútól. Az egész ország szinte várva várta, hogy Amerika újra megmutassa katonai erejét. Ennek a hozzáállásnak valószínűleg több oka is volt, többek között a filozófiai váltás, amely akkor következett be, mikor Reagan legyőzte Cartert, az iráni túsok kiszabadultak,

és Reagan bejelentette szándékát a Csatorna-egyezmény újratárgyalására. Bush panamai inváziója pedig föllobbantotta a már parázsló tüzet.

A hazafias retorika és a cselekvésre buzdítás mögött azonban, úgy látom, egy sokkal kevésbé feltűnő változás is megfigyelhető volt abban, ahogy az amerikai üzleti körök — és ezáltal a legtöbben, akik amerikai vállalatnál dolgoztak — a világot látta. A globális birodalomra való törekvés már olyan realitássá vált, amelyben szinte az egész ország részt vett. A globalizáció és a privatizáció kettős eszméje beette magát a lelkekbe.

Végso soron ez már nem csak az Egyesült Államokról szólt. A globális birodalom valóban világméretűvé vált; átnyúlt a határokon. A korábban amerikainak tartott vállalatok mára már jogi szempontból is teljesen nemzetköziek. Közülük sokan országok sokaságában is be vannak jegyezve, így tetszésük szerint választhatják meg az előírások és szabályok rendszerét, ami szerint működni akarnak; mindezt még inkább megkönnyítik a globális kereskedelmi egyezmények és szervezetek. Az olyan szavak, mint *demokrácia*, *kapitalizmus*, *szocializmus* már szinte elavultak. A korporatokrácia léte kétségtelen tény lett, ami egyre inkább az egyedüli jelentős hatásként kényszerítette rá magát a világ gazdaságaira és politikájára.

A sors fintora, hogy én is behódoltam a korporatokráciának, amikor 1990 novemberében eladtam az IPS-t. Nagyon vonzó ajánlatot kaptunk, de valójában azért döntöttünk partnereimmel az eladás mellett, mert az Ashland Oil Company részéről óriási nyomás nehezedett ránk. Tapasztalatból tudtam, hogy több szempontból is igen költséges lenne fölvenni velük a küzdelmet, míg az eladásból meggazdagodnánk. Mindennek ellenére ironikusnak éreztem, hogy egy olajcég lesz alternatív energiaipari vállalatom új tulajdonosa; valahol árulónak éreztem magam.

A SWEC nem sok időmet kötött le. Alkalmanként megkértek, repüljek Bostonba egy-egy megbeszélésre, vagy segítsek egy munkaaajánlatot előkészíteni. Néha elküldtek külföldre, például Rio de Janeiróba, hogy töltsék egy kis időt az ottani üzletfelekkel. Egyszer magánrepülővel mentem Guatemalába. Gyakran hívtam a projektmenedzsereket, hogy emlékeztessem őket, bármikor fordulhatnak hozzám. Bántotta a lelkiismeretemet, hogy ilyen kevés munkáért olyan sok pénzt kapok. Jól ismertem ezt az üzletágot, és szívesen tettem volna valami hasznosat. De erre nem igazán tartottak igényt.

Nagyon zavart az az érzés, hogy még mindig két világ között lebegtem. Szerettem volna tenni valamit, ami igazolná létem jogosságát, és múltam negatív hatásait valami pozitívba fordítaná. Titokban és meglehetősen rendszertelenül, de újra elkezdtem dolgozni az *Egy gazdasági*

bérgyilkos vallomásai kéziratán, bár nem áltattam magam azzal, hogy valaha is ki fogom adni.

1991-ben kisebb csoportokat kezdtem kalauzolni az Amazonas menti erdőkbe a shuarokhoz, akik nagy örömmel osztották meg velünk tudásukat a környezet felelős gondozásáról és ősi gyógymódjaikról. Az elkövetkező években egyre nagyobb igény mutatkozott ezekre az utakra; végül létrehoztunk egy nonprofit szervezetet is. Dream Change Coalition (Álom Változás Koalíció) néven. A Dream Change célja az volt, hogy megváltoztassa az ipari társadalmak lakóinak viszonyát a Földhöz. Sok követőnk akadt a világ minden táján, hatásunkra több országban is alakultak hasonló célú csoportok. A *TIME* magazin azon tizenhárom szervezet közé választott minket, melyek honlapja a legjobban tükrözte a Föld Napjának eszméit és céljait.¹

Az 1990-es évek során egyre jobban bedolgoztam magam a nonprofit világba; több szervezet létrehozásában segítettem, másoknak pedig az igazgatói tanácsában vettem részt. Ezek közül több is a Dream Change elkötelezett embereinek munkájából nőtt ki, és latin-amerikai őslakosokkal - az Amazonas mentén élő shuarokkal és ashuarokkal, az Andokban élő kecsuákkal vagy a guatemalai majákkal - való együttműködést is magában foglalt, vagy azt célozta, hogy az emberek Amerikában és Európában is megismerhessék ezeket a kultúrákat. A SWEC-nek nem volt kifogása ez ellen az emberbaráti tevékenység ellen; hiszen maga is támogatta a United Wayt*. További könyveket is írtam, de mindig csak az őslakosok tanításairól, gondosan kerülve az EHM-tevékenységre vonatkozó utalásokat. Amellett, hogy elűzték unalmamat, ezek a tevékenységek abban is segítettek, hogy kapcsolatot tartsak Latin-Amerikával és a számomra fontos politikai kérdésekkel.

De akárhogy is próbáltam meggyőzni magam, hogy az írás és a nonprofit szervezeteknél végzett munkám helyreállítja az egyensúlyt, jóvá teszi korábbi tetteimet, egyre kevésbé tudtam hinni ebben. A szívem mélyén tudtam, hogy felelősségemet a lányom vállára próbáltam áttenni. Jessica olyan világot örököl, ahol gyermekek milliói születnek olyan adósságteherrel, amit soha az életben nem tudnak majd visszafizetni. Ezért én is felelős vagyok.

Könyveim egyre népszerűbbé váltak, különösen az *A világ olyan, amilyennek megálmodod* című (*The World Is As You Dream It*). E könyv sikere nyomán egyre több előadás és szeminárium tartására kaptam felkérést. Bostoni, New York-i vagy milánói közönségem előtt állva néha megcsapott a helyzet iróniája. Ha olyan a világ, amilyennek álmodjuk,

* Az Egyesült Államok legnagyobb jótékonyági szervezete. (*Aford.*)

én miért álmodtam ilyen világot? Hogyan játszhattam aktív szerepet egy ilyen rémálom megvalósításában?

1997-ben fölkerít az Omega Institute, hogy tartsak egy egyhetes szemináriumot a Karib-tengernél, a St. John-sziget egyik üdülőhelyén. Késő éjszaka érkeztem meg. Mikor másnap reggel szobám kicsi erkélyére léptem, azzal az öböllel találtam magam szemben, ahol tizenhét évvel korábban elhatároztam, hogy kilépek a MAIN-től. Érzelmeimmel küszködve rogytam a karosszékekbe.

A hét során szabad időm nagy részét ezen az erkélyen töltöttem, néztem a Leinster-öblöt, és próbáltam megérteni az érzéseimet. Megértettem, hogy bár kiléptem, nem tettem meg a következő lépést, és nagy árat kell fizetnem azért, hogy megmaradtam középen. A hét végére arra jutottam, hogy az engem körülvevő világ nem olyan, amelyet álmodni szeretnék, és nekem is azt kell tennem, amit hallgatóimnak tanácsolok: meg kell változtatnom az álmaimat, hogy azt a világot tükrözzék, amelyben igazán szeretnék élni.

Mikor hazatértem, föladtam tanácsadói pozíciómat a SWEC-nél. A vállalat azon elnöke, aki annak idején fölvetett, már nyugdíjban volt, és utódja, aki fiatalabb volt nálam, szemmel láthatóan nem törődött azzal, elmondom-e a történetem vagy sem. Amúgy is költségcsökkentő programba kezdett, és nagyon örült, hogy a továbbiakban nem kell csillagászati tiszteletdíjamat fizetnie.

Elhatároztam, hogy befejezem a könyvet, amin olyan régóta dolgozom, és már maga a döntés is óriási megkönnyebbülést hozott. Gondolataimat megosztottam közeli barátaimmal, akik többnyire a nonprofit világban dolgoztak, és öslakos kultúrákkal vagy az esőerdők védelmével foglalkoztak. Meglepetésemre fel voltak háborodva. Attól tartottak: ha elmondom az igazat, az alááshatja tanítói munkámat, és veszélyeztetheti a nonprofit szervezeteket, melyeket támogattam. Többen is segítettünk az amazóniai törzseknek védeni földjeiket az olajvállalatoktól, és barátaim féltek, ha a múltamra fény derül, elveszíthetem előttük hitelemet, és ez az egész mozgalmat alááshatja. Néhányan azzal is fenyegettek, hogy nem segítenek többé, ha a könyvet megírom.

Így aztán újra abbahagytam az írást. Helyette inkább csoportokat kísértem az amazóniai őserdők mélyén, szinte érintetlen körülmények között élő törzsekhez. 2001. szeptember 11-én is ott voltam.

Szeptember 11-e és következményei, az én számomra

2001. szeptember 10-én Amazónia ecuadori részén ereszkedtünk le egy folyón Shakaim Chumpival, *A shuarok szelleme* (Spint of the Shuar) című könyvem társszerzőjével. Egy tizenhat fős észak-amerikai csoportot kísértünk Shakaim közösségéhez, amely az esőerdő mélyén lakott. A látogatók meg szerették volna ismerni ezeket az embereket, és segíteni akartak nekik őserdejük védelmében.

Shakaim katonaként harcolt a nemrég lezárult ecuadori—perui háborúban. A nagy olajfogyasztó országok lakossága nem is igen hallott erről a háborúról, pedig elsősorban az ő olajellátásuk miatt vívták. Bár a két ország közötti határvonalat már régóta vitatták, de a vita eldöntése csak most vált sürgőssé: az olajtársaságoknak tudniuk kellett, melyik országgal tárgyaljanak az olajban gazdag területek egyes részeinek kitermelési jogairól. A határokat meg kellett húzni.

A shuarok képezték Ecuador első védvonalát. Félelmetes harcosok voltak, többször legyőztek túlerőben lévő, jobban felszerelt csapatokat. Nem tudtak semmit a háború hátterében álló politikai helyzetről, és arról, hogy a konfliktus lezárása majd megnyitja az utat az olajtársaságok előtt. Azért küzdöttek, mert a harcnak régi hagyománya volt közösségükben, és nem akartak idegen katonákat a földjükre engedni.

A folyón lefelé evezve és a fölöttünk fecsegve repülő papagájokat nézve megkérdeztem Shakaimot, még mindig betartják-e a fegyverszünetet.

- Igen - mondta -, de sajnos el kell mondjam, hogy most veletek fogunk háborúzni. - Megnyugtattott, hogy nem személy szerint velem,

vagy a csoportunkban lévő emberekkel. — Ti a barátaink vagytok — biztosított. Az olajvállalatokról beszélt, és az őket védő katonaságról.

- De láttuk, mit tettek a huaorani törzsszel. Tönkretették erdőiket, beszennyezték vizeiket, sokat közülük megöltek, gyerekeket is. Mára a huaorani törzs már szinte megszűnt népként létezni. Nem fogjuk hagyni, hogy velünk is ezt tegyék. Ugyanúgy nem engedünk olajvállalatokat a területünkre, mint ahogy peruiakat sem. Megesküdünk, hogy az utolsó csepp vérünkig küzdeni fogunk.¹

Aznap este már egy gyönyörű shuar hosszúház közepén ülte körül csoportunk a tüzet; a házat földbe ásott hasított bambuszlécekből emelték, és levelekkel fedték be. Elmeséltem Shakaiminal folytatott beszélgetésemet. Eltűnődtünk, a világon vajon hányan érezhetnek hasonlóan olajtársaságainkkal és országunkkal kapcsolatban. Hányan retteghetnek a shuarokhoz hasonlóan attól, hogy egyszer csak betörünk az életükbe, és tönkretesszük kultúrájukat és földjüket? Hányan gyűlölnék minket?

Másnap reggel lementem a kis irodába, ahol a rádió adóvevőnket tartottuk. Pilótákat kellett kérnem, jöjjenek értünk néhány nap múlva. Ahogy velük beszéltem, egyszerre kiáltást hallottam a vonal túlsó végén.

— Jóságos ég! — kiáltott valaki a vonal túlsó végén —, New Yorkot megtámadták! — Beszélgetőtársam fölhangosította a rádióadást, amely addig tánczenétjátszott a háttérben. A következő fél óra során percről percre követhettem, mi történt az Egyesült Államokban. Sosem fogom elfelejteni ezeket a perceket, mint ahogy senki más sem, aki átélte.

Floridába visszatérve tudtam, hogy föl kell keresnem a Ground Zerót, a Világkereskedelmi Központ (World Trade Center) tornyainak helyét, így jegyet váltottam New Yorkba. Kora délután érkeztem meg a Manhattan északi részében lévő hotelbe, ahol meg szoktam szállni. Napos, novemberhez képest szokatlanul enyhe idő volt. Jóleső érzés töltött el, ahogy végigsétáltam a Central Parkon, és befordultam a központ, a ma Ground Zero néven ismert Wall Street melletti terület felé, ahol régen oly sok időt töltöttem.

Ahogy közeledtem, a jóleső érzést lassan iszonyat váltotta föl. Döbbenetes volt a hihetetlen pusztulás, a látvány és a szagok; az egykor nagyszerű épületek megcsavarodott és megolvadt váza; a törmelék és a füst, az elszenesedett romok és az égett hús gyomrot kavarázó szaga. Mindezt láttam már tévén, de egészen más volt itt lenni.

Erre nem voltam fölkészülve - különösen nem az emberekre. Két hónap telt el, és még mindig álldogáltak itt. Azok, akik a közelben éltek vagy dolgoztak, a túlélők. Egy egyiptomi férfi járkált föl-alá kis cipőjavító műhelye előtt, és hitetlenkedve rázta a fejét.

— Képtelen vagyok megszokni — motyogta. — Sok vásárlóm, sok barátom elvesztettem. Az unokaöcsém ott fent halt meg — a kék égre mutatott. - Azt hiszem, láttam kiugrani. Nem tudom... Olyan sokan ugrottak, egymás kezét fogva vagy karjaikkal csapkodva, mintha tudnának repülni.

Meglepett, ahogy az emberek egymással beszéltek New York City-ben. Ezek a találkozások túl voltak a szavakon. Az emberek egymás szemébe néztek. Ha komoran is, de együtt érző pillantásokat, félmosolyokat váltottak, amelyek többet mondtak a szavaknál.

De volt még valami furcsa ezzel a hellyel kapcsolatban. Ezt kezdetben nem tudtam megfogalmazni, aztán hirtelen rájöttem: a fény. Annak idején, amikor idezarándokoltam, hogy pénzt szerezzek az IPS számára, vagy a Világra Nyíló Ablakokon* kinézve a vacsora fölött vállalati stratégián töprengjek beruházási bankárainkkal, Lower Manhattan olyan volt, mint egy sötét kanyon. Föl kellett menni magasra, a Világkereskedelmi Központ tetejére, ha fényt akart az ember látni. Most a völgy szétnyílt: az utcán, a romok mellett állókat melengette a napfény. Nem tehettem róla, de eszembe jutott, hogy hátha az ég látványa, a fény segített az embereknek, hogy kinyíljon a szívük. Már a pusztá gondolattól is büntudatot éreztem.

Befordultam a sarkon a Trinity Church mellett, és elindultam lefelé a Wall Streeten. Vissza a régi, árnyékba burkolt New Yorkba. Nincs ég, nincs fény. Emberek rohannak ajárdán, tudomást sem véve egymásról. Egy rendőr egy lefulladt autóra üvölt.

Leültem az első lépcsősorra, ami az utamba akadt, a 14-es szám előtt. Valahonnan óriási ventilátorok zaja hallatszott, minden mást túlharsozva. Úgy tűnt, a New York-i tőzsde hatalmas köépülete felőljön a hang. Figyeltem az embereket. Rohantak föl-le az utcán, kijöttek az irodájukból, rohantak haza, vagy egy étterem, bár felé indultak, hogy folytassák üzleti megbeszéléseiket. Néhányan kettesével, beszélgetve sétáltak. De többségük egyedül volt, és szótlán. Próbáltam a szemükbe nézni, nem sikerült.

Egy autóriasztó hangja vont a figyelmemet ismét az utcára. Egy férfi rohant ki az irodájából, kulcsát az autó felé tartva; a riasztó elhallgatott. Hosszú percekig ültem ott csöndben. Aztán egy szépen összehajtogatott papírt húztam ki a zsebemből, tele statisztikával.

És akkor megláttam őt. A földet nézve csoszogott az utcán. Hosszú, ritkás ősz szakála volt, és piszkos kabátot viselt, ami különösen idege-

* Windows on the World: New York egyik legelegánsabb étterme, amely a Világkereskedelmi Központ északi tornyának tetején működött. (Aford.)

nül hatott ezen a meleg délutánon a Wall Streeten. Láttam rajta, hogy afgán.

Rám nézett. Aztán, pillanatnyi habozás után, elindult fölfelé a lépcsőn. Udvariasan bólintott, majd leült mellém, egy-két méterre tőlem. Ahogy maga elé nézett, éreztem, rajtam áll, hogy megszólítom-e.

— Szép ez a délután.

— Gyönyörű — erős akcentussal beszélt. — Ilyen időben jólesik a napfény.

— A Világkereskedelmi Központra gondol?

Bólintott.

— Afganisztánból való?

Rám bámult.

— Látszik?

— Sokat utaztam. Nemrég jöttem vissza a Himalájából, Kasmirből.

— Kasmir — húzogatta a szakállát. — Háború.

— Igen, India és Pakisztán, hinduk és muzulmánok. Az ember eltűnik, miről is szól a vallás, igaz?

A pillantásunk találkozott. Szeme sötétbarna volt, csaknem fekete; szomorú, bölcs tekintet. Visszafordult, és hosszú, bütykös ujjával a tözsde épülete felé mutatott.

— Vagy nem is a vallás, hanem a gazdaság? — adtam neki igazat.

— Maga katona volt?

Akaratlanul is fölnevettem.

— Nem, gazdasági tanácsadó — átnyújtottam neki a statisztikával teleírt lapot. — Ezek voltak a fegyvereim.

Elvette a kezemből a papírt.

— Számok.

— Világstatisztika.

Egy darabig tanulmányozta a listát, majd elmosolyodott.

— Nem tudok olvasni — azzal visszaadta.

— Ezek a számok azt mondják, hogy naponta huszonnégyezer ember hal éhen.

Halkan füttyentett, egy kicsit elgondolkodott, majd így szólt:

— Én is majdnem egy voltam közülük. Volt Kandahar mellett egy kicsi gránátalmafa-ültetvényem. Megjöttek az oroszok, és a mudzsahedinek a fák mögött és a vizes árkokban bújtak el - főlemelte a kezét, mint egy puskát. — Lesben álltak — leeresztette a kezét. — Az összes fa és vizes árok tönkrement.

— Mit csinált azután?

Fejével a papír felé intett.

— A koldusok rajta vannak?

Nem voltak, de emlékeztem a számra.

— Azt hiszem, olyan nyolcvanmillióan vannak a világon.

— Én is az voltam — megrázta a fejét, és gondolataiba merült. Pár percig csöndben ültünk, mielőtt újra megszólalt. — Nem szeretem a koldulást. A gyerekeim meghal. Mákot termeszték.

— Ópium?

Megvonta a vállát.

— Se fa, se víz. Csak így lehet a családot etetni.

Gombócot éreztem a torkomban, szomorúság és büntudat nyomasztott.

— Mi bűnnek tartjuk az ópiummák termesztését, pedig leggazdagabb embereink közül sokan a kábítószer-kereskedelemnek köszönhetik a vagyonukat.

A pillantásunk újra találkozott, és tekintete a lelkem mélyéig hatolt.

— Maga katona volt - mondta, és még bölintott is, hogy ennek az egyszerű ténynek nagyobb nyomatékot adjon. Aztán lassan fölállt, és lebecgett a lépcsőn. Szerettem volna, ha marad még, de nem volt erőm bármit is mondani. Végre sikerült fölállnom és utána indulnom. A lépcső alján egy tábla állított meg, melyen a mögöttem álló épület képe volt látható. A táblát a New York kulturális örökségét védő egyesület állította, az alábbi szöveggel:

A Wall Street 14-es számú ház tervének alapötlete Halicarnassus mauzóleuma a velencei Szent Márk tér harangtornyának tetején, a Wall Street és a Broadway sarkán megépítve. Ez az 539 láb* magas felhőkarcoló a maga korában a világ legmagasabb épülete volt, és a Bankers Trustnak, az ország egyik leggazdagabb pénzügyi intézményének adott otthont.

Ahogy az épületre fölnéztem, jelentéktelenül kicsinek éreztem magam. Az előző századforduló idején a Wall Street 14. töltötte be azt a szerepet, amit később a Világkereskedelmi Központ: a hatalom és a gazdasági dominanciajelképe volt. Már akkor itt székel a Bankers Trust, melyet energiaipari vállalatom finanszírozásához én is igénybe vettem. Ez az épület az én örökségemnek is szerves része volt - egy katona örökségének, ahogy az öreg afgán olyan találóan mondta.

Furcsa véletlennek tűnt, hogy pont ide jöttem, és itt ezzel az afgán férfival találkoztam. Véletlenek egybeesése. Eszembe jutott, hogyan formálják életünket a véletlenekre adott reakcióink. Most hogyan reagáljak?

* Kb. 164 m. (*Aford.*)

Tovább sétálva a tömeget fürkésztem, de a férfinak nyomát sem láttam. A következő épületnél óriási, kék műanyagba csomagolt szobor emelkedett. Az épület köhomlokzatán az állt, hogy ez a Federal Hall, Wall Street 26., ahol George Washington az Egyesült Államok első elnökeként 1789. április 30-án hivatali esküjét letette. Pontosan ez volt az a hely, ahol az első hivatali eskü elhangzott annak ígéretével, hogy minden ember élethez, szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való jogát védeni kell. Ilyen közel a Ground Zerohoz, a Wall Streethez.

A háztömböt megkerülve a Pine Streetre értem. Itt a Chase, a David Rockefeller által fölépített bank központjával találtam magam szemben, a bankkal, ami olajpénzből sarjadt, és aminek gyümölcseit a hozzám hasonlóak szedték. Ez a bank, amely az EHM-eket szolgálta, és a globális birodalom építésének egyik nagymestere volt, sok szempontból a korporatokrácia jelképe.

Eszembe jutott, valahol olvastam, hogy a Világkereskedelmi Központ tervét David Rockefeller vetette föl 1960-ban, és az utóbbi időkben már ormóttan behemótnak tartották az egész épületkomplexumot. Az a hír járta, hogy anyagilag fönn tarthatatlan, alkalmatlan a korszerű üvegszálás és internettechnológiák bevezetésére, liftrendszere drága és nehézkes. A két tornyot valaha Davidnek és Nelsonnak nevezték. A behemótnak vége.

Lassan, kelletlenül sétáltam tovább. A langyos délután ellenére fáztam, és egyszerre furcsa szorongás, rossz előérzet lett úrrá rajtam. Nem tudtam okát adni, és próbáltam félresöpörni; meggyorsítottam lépteimet. Egyszerre megint annál az üszkös gödörnél találtam magam, a megcsavart fémszerkezetnél, a földön ejtett sebnél. Egy épen maradt épületnek támaszkodva belenéztem a gödörbe. Próbáltam elképzelni, ahogy az emberek tülekedve rohantak ki az összedőlő toronyból, ahogy a tűzoltók befelé siettek, hogy segítsenek. Megpróbáltam azokra gondolni, akik kiugrottak, az ő kétségbeesésükre. De hiába.

Ehelyett Oszama bin Ladent láttam, aki pénzt és több milliárd dollár értékű fegyvert vesz át az amerikai kormánnyal szerződésben álló egyik tanácsadó cég alkalmazottjától. Aztán magamat láttam, amint egy számítógép mellett ülve az üres képernyőt bámulom.

Körülnéztem; a Ground Zeroval ellentétes irányban, előttem a tűz által megkímélt New York-i utcákra, melyek lassan visszatérnek a normális kerékvágásba. Tünődtem, hogy mit gondolhatnak minderről az utcákon sétáló emberek — nemcsak a tornyok lerombolásáról, hanem a tönkretett gránátalmafa-ültetvényekről és a napi huszonnégyezer éhhalálról. Vajon gondolkodnak-e ilyesmin egyáltalán, el tudnak-e szakadni a munkájuktól, benzinfaló autóiktól és kamattörlesztéseik részletfizetéseitől

annyi időre, hogy fontolóra vegyék, ők maguk hogyan járulnak hozzá annak a világnak az alakulásához, amit a gyermekeikre hagynak? Mit tudhatnak Afganisztánról — nem a televízióban megjelenő, amerikai katonai sátrakkal és tankokkal teleszórt országról, hanem az öregember hazájáról? Vajon mit gondol az a huszonnégyezer ember, aki naponta éhen hal?

És újra ott láttam magam az üres számítógépes képernyő előtt.

Igyekeztem a Ground Zeróra koncentrálni. Abban a pillanatban egy dolog volt biztos: országom bosszút akar állni, és Afganisztánhoz hasonló országokra gondol. De eszembe jutott a világ összes többi olyan országa, ahol az emberek gyűlölik a vállalatainkat, a hadseregünket, a politikánkat, az egész globális birodalmat. Mi a helyzet Panamában, Ecuadorban, Indonéziában, Iránban, Guatemalában, Afrika nagy részén?

Ellöktem magam a faltól, és elindultam. Egy alacsony, napbarnított ember újságokat lengetve spanyolul kiabált. Megálltam.

— Venezuela a forradalom küszöbén! - kiabálta, túlharsogva a közlekedés, az autódudák és a milliónyi ember zaját.

Vettem egy lapot, és egy pillanatra megálltam, hogy átfussam a vezércikket. Hugo Chávezzel, Venezuela demokratikusan megválasztott Amerika-ellenes elnökéről szólt, és arról a gyűlölethullámról, amit az amerikai politika vált ki Latin-Amerikában.

Mi történik Venezuelában?

Venezuelát Szaddám menti meg

Sok éve figyeltem már Venezuelát. Klasszikus példa volt arra, hogyan gazdagodhat meg egy igen szegény ország az olajnak köszönhetően. Példa volt arra is, milyen zavart tud kelteni az olajvagyon, milyen igazságtalanul nagy különbségek alakulnak ki szegények és gazdagok között, és milyen gátlástalanul tud kihasználni egy országot a korporatokrácia. Klasszikus példája lett a régimódi, hozzám hasonló EHM-ek és az új, vállalati fajta közös munkaterületének is.

Az események, melyekről a Ground Zero mellett olvastam az újságban, egyenes következményei voltak az 1998-as elnökválasztásnak, amikor szegény és kisemmizett venezuelaiak elsőprő fölénnyel választották meg elnökké Hugo Chávezt.¹ Az új államfő azonnal drasztikus intézkedéseket vezetett be, kiterjesztette ellenőrzését a bíróságokra és más intézményekre, föloszlatta a venezuelai kongresszust. Elítélte az Egyesült Államokat „szégyentelen imperializmusáért”, fölszólalt a globalizáció ellen, bevezetett egy szénhidrogén-törvényt, amely már nevében is emlékeztetett arra, amit Jaime Roldós terjesztett elő Ecuadorban, nem sokkal repülőgép-balesete előtt. A törvény duplájára emelte a külföldi olajtársaságok által fizetendő díjakat. Ezt követően Chávez megszüntette az állami tulajdonban álló olajvállalat, a Petróleos de Venezuela hagyományos függetlenségét, és saját embereit ültette a vezető pozíciókba.²

A venezuelai olaj kulcsfontosságú a világ gazdaságai számára. 2002-ben az ország a világ negyedik, az Egyesült Államoknak pedig harmadik legnagyobb olajszállítója volt.³ A Petróleos de Venezuela negyvenezer alkalmazottjával, évi 50 milliárd dolláros forgalmával, és az ország

exportjából való 80%-os részesedésével Venezuela gazdaságának messze legfontosabb szereplője.⁴ Az iparág elfoglalásával Chávez egy csapásra a világ fontos hatalmi tényezőjévé vált.

Ezt sok venezuelai sorsszerűnek, egy nyolcvan évvel korábban megkezdődött folyamat befejezésének látta. 1922. december 14-én vastag olajsugár tört föl a földből Maracaibo közelében. Három napig napi száz-ezer hordó kőolaj szökött a levegőbe, és ez a geológiai esemény örökre megváltoztatta az ország életét. 1930-ra már a világ legnagyobb olajexportőre volt. Az ország lakói minden problémájuk megoldását az olajban látták.

A következő negyven év olajbevételei lehetővé tették, hogy Venezuela a világ egyik legszegényebb országából Latin-Amerika egyik leggazdagabb államává fejlődjön. Valamennyi fontos statisztikai mutató javult: az egészségügy, az oktatás és a foglalkoztatás terén csakúgy, mint az átlagos élettartamot és a gyermekhalandóságot illetően. Az üzleti élet virágzott.

Az 1973-as OPEC-embargó idején égbe szöktek az olajárak, és Venezuela nemzeti költségvetése megnégyszereződött. A gazdasági bérgyilkosok akcióba léptek. A nemzetközi bankok elárastották az országot kölcsönökkel, melyekből hatalmas infrastrukturális és ipari beruházásokat finanszíroztak, és fölépítették a földrészt legmagasabb felhőkarcolóit. Aztán az 1980-as években megérkeztek a vállalati EHM-ek. Ez az ország ideális terepnek látszott, hogy első szárnypróbálgatásaikat tegyék. Venezuelában tekintélyes középosztály alakult ki, amely sokféle terméknek jó piacot biztosított, ugyanakkor megmaradt egy széles szegény réteg, amely munkaerőt szolgáltatott a gyárak és műhelyek számára.

Aztán az olajárak visszaestek, és Venezuela nem tudta törleszteni adósságát. 1989-ben az IMF szigorú takarékosági intézkedéseket kényszerített az országra, és nyomást gyakorolt Caracasra, hogy más módokon is támogassa a korporatokráciát. A venezuelaiak hevesen reagáltak: a zavargásokban több mint kétszázan haltak meg. Megrendült az illúzió, hogy az olaj árából minden finanszírozható. 1978 és 2003 között az egy főre jutó jövedelem 40%-kal csökkent.⁵

Ahogy nőtt a szegénység, úgy fokozódott az elégedetlenség. A társadalom polarizálódott, a középosztály és a szegények egymás ellen fordultak. Ahogy az gyakran előfordul az olajtermeléstől függő országokban, a demográfiai mutatók radikálisan változtak. A romló gazdaság leginkább a középosztályt sújtotta, közülük sokan szegénysorba süllyedtek.

Az új demográfiai viszonyok készítették elő Chávez színre lépését - és a Washingtonnal kialakuló konfliktust. Amint az új elnök hatalomra került, lépéseivel a Bush-kormány ellen fordult. Közvetlenül a szeptem-

ber 11—i támadások előtt Washington már újabb lépéseket fontolgatott; az EHM-ek kudarcot vallottak, ideje odaküldeni a sakálokat.

Szeptember 11-e azonban átrendezte a prioritásokat. Bush elnök és tanácsadói arra koncentráltak, hogy megszerezzék a világ támogatását az Egyesült Államok afganisztáni tevékenységéhez és Irak lerohanásához. Ráadásul az amerikai gazdaság éppen recesszióban volt. Venezuela ügye háttérbe szorult. Az azonban bizonyosnak látszott, hogy Bush és Chávez között előbb-utóbb kirobban a konfliktus. Az iraki és a közkeleti olajszállítások bizonytalanná válásával Washington nem hagyhatta sokáig figyelmen kívül a venezuelai helyzetet.

A Ground Zero és a Wall Street körüli sétáim, találkozásom az afgán öregemberrel, és a Chávez Venezuelájáról olvasott cikk végül is eljuttatott egy olyan pontig, amit évek óta igyekeztem kerülni, és őszintén szembesített három évtizedes tevékenységem következményeivel. Nem tagadhattam a szerepemet, és azt a tényt sem, hogy EHM-ként végzett munkám következményei nagyon kedvezőtlenül érintik a lányom generációját. Tudtam, hogy ajóvátételt nem halogathatom tovább. Tisztára kellett mosnom az életemet, mégpedig úgy, hogy az segítsen az embereknek ráébredni, hogy a korporatokrácia létezik, és megérteni, miért gyűlöl minket a világ nagy része.

Újra írni kezdtem, de valahogy túl réginek tűnt már ez a történet. Össze kellett kötnöm a jelennel. Foglalkoztatott az Afganisztánba, Irakba és Venezuelába utazás gondolata, hogy e három ország jelenlegi helyzetéről is be tudjak számolni. Úgy tűnt, mindhárman valamiféle ironiával tükrözik a világ dolgainak állását: mindhárom ország traumatikus politikai zűrzavaron esett át, amelyből olyan vezetők emelkedtek ki, akik sok kívánnivalót hagynak maguk után (a kegyetlen és zsarnoki Talibán, a pszichopata Szaddám és a gazdasági vezetésre alkalmatlan Chávez). Ennek ellenére azonban a korporatokrácia mégsem kísérelte meg soha, hogy ezen országok mélyebb problémáit orvosolja. Ehelyett egyszerűen aláasta azoknak a vezetőknek a hatalmát, akik olajpolitikánk útjában álltak. Sok szempontból Venezuela volt a legérdekesebb eset, mert amíg Afganisztán katonai megszállása már megtörtént, és ez Irak esetében sem látszott elkerülhetőnek, az amerikai kormány reakciója Chávez lépéseire egyelőre homályban maradt. Az én szemszögemből nem az volt az érdekes, hogy Chávez jó vezető-e, avagy sem, hanem arról, hogy útjában áll-e a korporatokrácia előrenyomulásának a globális birodalom felé.

Mielőtt azonban megszervezhettem volna az utazást, a körülmények megint közbeszóltak. 2002-ben nonprofit munkám több ízben szólított Dél-Amerikába. Az egyik amazóniai utunkon egy venezuelai család is csatlakozott hozzánk, akik Chávez rendszerében mentek tönkre. Közeli

barátok lettünk, és az ő szempontjukból is megismerhettem a történeteket. Találkoztam olyan latin-amerikaiakkal is, a gazdasági paletta másik széléről, akik Chávezt megváltónak tartották. A Caracasban kibontakozó eseményekjellemzők voltak az EHM-ek által létrehozott világra.

2002 decemberében mind az iraki, mind a venezuelai helyzet válságosra fordult. A két országban kialakult helyzet egymásnak tökéletes ellentéte volt. Irakban a finom módszerek - az EHM-ek és a sakálók — nem tudták Szaddámot térdre kényszeríteni, így a végső megoldás-
ra, az invázióra készültünk. Venezuelában a Bush-kormányzat Kermit Roosevelttel íráni forgatókönyvét alkalmazta. A *New York Times* jelentése szerint:

Több százezer venezuelai vonult ma az utcákra, hogy kiálljanak a 28. napja tartó országos sztrájk mellett, amellyel Hugo Chávez elnököt akarják lemondásra kényszeríteni.

A munkabeszüntetés, amelyhez mintegy 30 000 olajmunkás is csatlakozott, hónapokra megbéníthatja a világ ötödik legnagyobb olajtermelő országának gazdaságát...

A sztrájk az utóbbi napokban holtpontra jutott. Chávez a munkára hajlandó dolgozók segítségével igyekszik normalizálni az állami tulajdonban álló olajvállalat működését. Ellenfelei, akiket egy üzleti és munkásvezetőköl álló koalíció irányít, azonban kitartanak amellett, hogy sztrájkjuk a vállalat és így a Chávez-kormány összeomlásához fog vezetni.⁶

Éppen így buktatta meg a CIA Moszadikot, ésjuttatta hatalomra a sashot. Ennél erősebb már nem is lehetne a párhuzam. Úgy tűnt, a történelem ötven év elteltével különös módon ismétli önmagát. Öt évtized múltán még mindig az olaj a mozgatóerő.

Chávez hívei több ízben összezsaptak ellenfeleikkel. Ajelentések szerint több embert lelőttek és sokan megsebesültek. Másnap egy régi barátommal találkoztam, aki évek óta kapcsolatban állt a sakálókkal. Hozzám hasonlóan ő sem dolgozott közvetlenül egy kormánynak sem, de több országban is vezetett titkos akciókat. Elmondta: egy magáncég föl akarta bérelni, szervezzen sztrájkokat Caracasban, és veszttegesen meg katonatisztekett - akik közül sokat a School of the Americas képzett ki -, hogy forduljanak a megválasztott elnök ellen. Ő nem fogadta el a megbízást, de megjegyezte, hogy „...az illető, aki végül elvállalta, tudja, mit csinál”.⁷

A Wall Street és az olajvállalatok vezetői az olajárak emelkedésétől és az amerikai olajkészletek csökkenésétől tartottak. Tudtam, az adott

közel-keleti helyzetben a Bush-kormány mindent megtesz, hogy Chávez hatalmát megdöntse. Egyszer csak megérkezett a hír, hogy sikerrel jártak: Chávez megbukott. A *New York Times* megragadta az alkalmat, hogy az eseményeket történelmi perspektívába helyezze — és egyben megpróbálja azonosítani a férfit, aki Venezuelában Kermit Roosevelttel szerepét játszotta:

Az Egyesült Államok [...] gazdasági és politikai érdekeinek védelmében elnyomó rendszereket támogatott egész Közép- és Dél-Amerikában a hidegháború alatt és után.

A parányi Guatemalában a CIA 1954-ben puccsot szervezett a demokratikusan megválasztott kormány megdöntésére, majd négy évtizeden át támogatott jobboldali kormányokat a kis baloldali lázadó csoportokkal szemben. Mintegy 200 000 civil vesztette életét.

A chilei Augusto Pinochet tábornok szintén egy CIA által támogatott puccsnak köszönhetette 1973-tól 1990-ig tartó hatalmát. Peru törekény demokratikus kormánya most próbálja föltárni, milyen szerepet játszott az amerikai titkosszolgálat az elhíresült és nemrég leváltott elnök, Alberto K. Fujimori, és rossz hírű kémfőnöke, Vladimiro L. Montesinos évtizedes hatalmának fönntartásában.

Az Egyesült Államoknak 1989-ben meg kellett támadnia Panamát, hogy megdöntse a kábítószer-diktátor Manuel A. Noriega hatalmát, aki egyébként csaknem húsz éven át az amerikai titkosszolgálat értékes informátora volt. A minden lehetséges módszert bevető igyekezet, hogy Nicaragua fegyvertelen ellenzékét Noriega balos csapatára uszítsák, pedig odáig ment, hogy Iránnak készpénzért adtak el hadászati fűlszerelést, ami a Reagan-kormányzat több tisztségviselője elleni vádemeléshez vezetett.

Az akkori vizsgálatok kiterjedtek Otto J. Reich, a latin-amerikai harcok veteránjának tevékenységére is. Mr. Reich ellen végűl nem emeltek vádat. Később az Egyesűt Államok venezuelai nagykövete lett, és most elnöki kinevezéssel az Amerika-közi ügyekért felelős külügyminiszteri posztot tölti be. Mr. Chávez bukása újabb trófea a gyűjteményében.⁸

Ha Mr. Reich és a Bush-kormányzat ünnepelte is a Chávez elleni puccsot, az ünnepségnek hamar vége szakadt. Meglepő fordulattal Chávez visszaszerezte az ellenőrzést az események fölött, és nem egészen három nap múlva már ismét ő volt hatalmon. Az iráni Moszadiktól eltérően neki sikerűlt a maga oldalán tartania a hadsereget, bár a legmagasabb pozíciókban lévő tiszteket megpróbálták ellene fordítani. Ráadásul az

erős állami olajvállalat is őt támogatta. A Petróleos de Venezuela dacolt a sztrájkoló munkásokkal, és talpon maradt.

Amint kitisztult a levegő, Chávez megerősítette a kormány hatalmát az olajvállalat dolgozói fölött, megtisztította a hadsereget a néhány hűtlen tiszttől, akiket az árulásra rá tudtak venni, és ellenzékének több vezetőjét emigrációba kényszerítette. Húszévi börtönt követelt az ellenzék két prominens vezetője, Washington ügynökei ellen, akik az országos sztrájkot vezették.⁹

Az események ilyen alakulása végül is a Bush-kormányzatot hozta kellemetlen helyzetbe. A *Los Angeles Times* cikke szerint:

A Bush-kormány tisztségviselői kedden elismerték, hogy már hónapok óta tárgyaltak Venezuela egyes katonai és civil vezetőivel Hugo Chávez elnök elmozdításáról [...] Egyre többeket foglalkoztat a kormányzatnak a sikertelen puccsal kapcsolatos tevékenysége.¹⁰

Világos volt, hogy itt nemcsak a gazdasági bérgyilkosok vallottak kudarcot, hanem a sakálok is. Venezuela 2003-as története egész másképp végződött, mint Iráné 1953-ban. Tűnődtem, hogy vajon ez változások előjele volt, vagy csak anomália - és mit fog tenni most Washington?

Úgy gondolom, Venezuela válságba süllyedését — és Chávez elmozdítását — Szaddám Husszein akadályozta meg, legalábbis egyelőre. A Bush-kormányzat nem tudott egyszerre megbirkózni Afganisztán, Irak és Venezuela problémájával. Pillanatnyilag ehhez sem katonai ereje, sem politikai támogatottsága nem volt. De tudom, hogy ezek a körülmények gyorsan változhatnak, és Chávez elnöknek még kemény ellenfelekkel kell szembenéznie a közeljövőben. Venezuela esete arra emlékeztet, hogy az utóbbi ötven évben nem sok minden változott - a végeredményen kívül.

Újra Ecuador

Venezuela klasszikus eset volt. Ahogy azonban az ottani eseményeket figyeltem, feltűnt, hogy az igazán jelentős frontvonalak egy másik országban húzódnak. Nem azért voltak jelentősek, mert több pénzről vagy emberletről volt szó, hanem azért, mert a terítéken lévő problémák messze túlmutattak a birodalmakat általában meghatározó materiális célokon. Ezek a frontvonalak a bankárok, üzletemberek és politikusok seregén túl a modern civilizáció lényegéig hatoltak. Olyan országban húzódtak, amelyet jól ismertem és szerettem, ahol a Békehadtest önkénteseként először dolgoztam: Ecuadorban.

Első, 1968-as látogatásom óta ez a kis ország a korporatokrácia áldozatainak egyik legklasszikusabb példája lett. A hozzám hasonló gazdasági bérgyilkosoknak és modern vállalati változatainknak sikerült Ecuadorra a tönk szélére juttatni. Többmilliárdos kölcsönöket nyújtottunk projektekhez, melyeket aztán a mi mérnöki és építőipari cégeink valósítottak meg, és csak az ország leggazdagabb családjainak voltak hasznára. Ennek eredményeképpen három évtized alatt a hivatalos szegénységi ráta 50-ről 70%-ra nőtt, az alulfoglalkoztatottság és a munkanélküliség 15-ről 70%-ra, az államadósság 240 millió dollárról 16 milliárdra emelkedett, és a legszegényebb polgárokra jutó nemzeti források aránya 20-ról 6%-ra csökkent. Ma Ecuador nemzeti jövedelmének mintegy 50%-át fordítja adósságai törlesztésére - ahelyett, hogy több millió, a hivatalos források szerint súlyos szegénységben élő lakosát segítené.¹

Az ecuadori helyzet világosan bizonyítja, hogy itt nem volt szó összeesküvésről; a folyamat, amelyben a legtöbb nagy nemzetközi bank,

sok nagyvállalat és több ország külföldi segélyszervezete is részt vett, ugyanúgy zajlott a demokrata, mint a republikánus kormányzat alatt. Az Egyesült Államok vezető szerepe mellett más országok is bekapcsolódtak.

Több ezer ember harmincéves kemény munkájának köszönhető, hogy Ecuador az ezredfordulóra ilyen nehéz helyzetbejutott. Közülük néhányan, hozzám hasonlóan tudatában voltak, hogy mit tesznek, a többiek viszont aszerint jártak el, amit az üzleti, mérnöki és jogi egyetemeken tanultak, vagy a fajtámbeli főnökeiket követték, akik saját mohó példájukkal illusztrálták a rendszer működését, és jól kiszámított büntetésekkel és jutalmakkal segítették fennmaradását. Ezek a résztvevők saját szerepüket a legrosszabb esetben közömbösnek látták, a legoptimistább hozzáállás pedig azt láttatta velük, hogy egy szegény országon segítenek.

Ezek az emberek nem voltak tudatában annak, mit tesznek, nem tartoztak titkos összeesküvéshez. Be voltak csapva, és sokszor saját magukat is becsapták. Egy olyan rendszer termékei voltak, amely a világ eddigi legkifinomultabb és leghatékonyabb imperializmusát szolgálja. Nem kellett lámpással keresni megvesztegethető és fenyegethető embereket — ezek már ott dolgoztak a nagyvállalatoknál, a bankoknál és a kormányügynökségeknél. A megvesztegetés fizetés, jutalom, nyugdíj, biztosítási kötvény formáját öltötte; a fenyegetés pedig a társadalmi elvárásokon, a gyerekek jövőbeli iskoláztatásával kapcsolatos kimondatlan kérdéseken, illetve a társak nyomásán alapult.

A rendszer sikere látványos volt. Az ezredfordulóra Ecuador reménytelen csapdába került. A zsebünkben volt ugyanúgy, ahogy a maffiavezér zsebében van a kisember, akinek ő az üzletét és a lánya esküvőjét finanszírozta. Mint minden jó maffiózó, mi is kívártuk az időnket. Megengedhettük magunknak, hogy türelmesek legyünk, tudtuk, hogy az ecuadori esőerdők alatt olajtenger van, és tudtuk, hogy el fogjönni a mi napunk.

Ez a nap már eljött, mikor én autómon Quitóból a dzsungelben épült Shell városába hajtottam. Chávez már visszavette a hatalmat Venezuelában. Szembeszállt George W. Bush-sal, és győzött. Szaddám nem adta be a derekát, és készült arra, hogy megtámadják. Amerika olajkészletei az utóbbi harminc év alatti legalacsonyabb szintre süllyedtek, és nem nagyon volt kilátás arra, hogy hagyományos forrásainkból több olajhoz juthassunk. Ennek megfelelően a korporatokrácia üzleti mutatói sem festettek jól. Be kellett tömnünk a lyukat. Ideje volt behajtanunk Ecuadoron a jussunkat.

Ahogy a Pastaza folyón épült gátszörnyeteg mellett elhajtottam, rájöttem, hogy itt, Ecuadorban a küzdelem nem egyszerűen a világ gazdagjai és szegényei, a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak közt folyik.

A frontonálak azt fogják megmutatni, milyen civilizáció is vagyunk valójában. Rá akartuk kényszeríteni ezt a kis országot, hogy megnyissa amazóniai esőerdőit az olajtársaságaink előtt. Ez beláthatatlan méretű pusztítást fog okozni.

Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy behajtsuk ajándékunkat, olyan következményekkel találjuk magunkat szemben, melyek nagyságát még csak föl sem tudjuk mérni. Nem csak arról van szó, hogy őslakos kultúrák, emberi életek, több százezer állat- és növényfaj pusztul el, köztük olyanok is, melyek némelyike betegségek eddig föl nem fedezett elleneszerét is hordozhatja. Nem is csak arról, hogy az esőerdők kötik meg az iparunk által termelt, üvegházhatást okozó gázokat, számunkra létfontosságú oxigént termelnek, és táplálják a felhőket, melyekből a világ édesvízkészletének nagy része származik. Itt az ökológusok szokásos érvein túlmenően sokkal többről van szó, olyasvalamiről, ami a lelkünk mélyét érinti.

Ha ezt a stratégiát folytatjuk, olyan imperialista mintát követünk, amely már jóval a Római Birodalom előttről ered. Mi ugyan megvetjük a szolgaságot, de globális birodalmunk több embert taszít rabszolgasorba, mint a rómaiak vagy bármely más, előttünk létezett gyarmatosító hatalom. Hogyan követhetünk ilyen rövidlátó politikát Ecuadorban, és közben hogyan tudunk együtt élni kollektív lelkiismeretünkkel?

Ahogy autóm ablakán át az Andok tarra vágott lejtőit néztem, amelyeket békehadtestes szolgálatom idején még buja trópusi erdő borított, hirtelen újabb felismerésre jutottam. Rájöttem, hogy személyes kötődésem mondatta velem, hogy az ecuadori frontvonal a legjelentősebb, és valójában minden ország, ahol dolgoztam, minden ország, amelynek természeti kincseit a birodalom megkívánja, egyformán fontos. Én személyesen vonzódok ehhez a helyhez, ahol az 1960-as években az ártatlanságomat elvesztettem, de ez csak szubjektív elfogultság.

Bár az ecuadori esőerdők, az itt élő őslakos kultúrák, állatok és növények nagyon értékesek, nem értékesebbek, mint az iráni sivatagok és Jamin beduinjainak öröksége. Nem értékesebbek, mint Jáva hegyei, a Fülöp-szigetek körüli tenger, az ázsiai sztyeppék, Észak-Amerika erdősegei, a sarkvidéket borító jégsapka és a világ sok száz más, veszélyben lévő helye. Minden egyes ilyen hely frontvonal, mindegyikük arra kényszerít minket, hogy nézzünk saját és kollektív lelkiismeretünk mélyére.

Eszembe jutott egy összefoglaló statisztikai adat: ajóvedelem megoszlása a világ lakosságának a leggazdagabb országokban lakó egyötöde és a legszegényebb országokban lakó egyötöde között az 1960-as 30:1 arányról 1995-re 74:1-re emelkedett.² És a Világbank, az USAID, az IMF és az összes többi bank, nagyvállalat és kormány, amely részt vesz a nem-

zetközi „segélyezésben”, továbbra is azt sulykolja belénk, hogy jól végzi a dolgát, a világ fejlődik.

Itt voltam tehát újra Ecuadorban, az egyik frontvonalon, amelyik különösen kedves volt a szívemnek. 2003-at írtunk; harmincöt év telt el azóta, hogy először léptem erre a földre egy olyan amerikai szervezet önkénteseként, amelynek nevében a *béke* szó szerepel. Ez alkalommal azért jöttem, hogy megpróbáljak megelőzni egy háborút, melynek előkészítésében én is részt vettem három évtizeddel korábban.

Úgy is tűnhetett volna, hogy az afganisztáni, iraki és venezuelai események elegendőek voltak ahhoz, hogy elriasszanak minket egy újabb konfliktus kirobbantásától, de Ecuadorban más volt a helyzet. Ehhez a háborúhoz nem lesz szükség az amerikai hadseregre, mert ezt néhány ezer lándzsával, bozótvgó késsel és elöltöltős puskával fölszerelt őslakos fogja megvívni. Velük szemben a modern ecuadori hadsereg fog állni az Egyesült Államok hadserege különleges osztagainak maroknyi tanácsadójával, és az olajvállalatok által fizetett sakálkiképzésben részesült zsoldosokkal. Ez az Ecuador és Peru között 1995-ben kirobbant konfliktushoz hasonlóan olyan háború lesz, amelyről az amerikaiak többsége még csak nem is hall. A közelmúlt eseményei jelentősen megnövelték a fegyveres konfliktus kirobbanásának valószínűségét.

2002 decemberében egy olajvállalat képviselői megvádoltak egy őslakos közösséget, hogy munkásaik egy csoportját túszként fogva tartják; utaltak arra, hogy a szóban forgó harcosok terrorista csoporthoz tartoznak, amely az Al-Kaidával is kapcsolatban állhat. Az ügyet az is bonyolította, hogy az olajvállalat még nem kapott engedélyt a kormánytól a fúrások megkezdésére. Ennek ellenére a vállalat azt állította, hogy munkásainak joga volt a területen előzetes vizsgálatokat folytatni - amit az őslakos csoportok hevesen cáfoltak, mikor pár nappal később elmondták, ők hogyan látják a történeteket.

A törzs képviselői szerint az olajmunkások olyan területre léptek, ahová nem volt joguk; a harcosoknál nem volt fegyver, és nem is fenyegették semmiféle erőszakkal a munkásokat. Egyszerűen elkísérték őket a falujukba, és megkínálták őket étellel és *chichával*, a helyi sörrel. Míg a munkások ettek-ittak, a harcosok meggyőzték a munkások kísérőit, hogy evezzenek el. A törzs tagjai azt állították, hogy a munkásokat egy per-cig sem tartották vissza akaratok ellenére; oda mehettek, ahová akartak.³

Ahogy vezettem, eszembe jutott, mit mondtak nekem a shuarok 1990-ben, mikor az IPS eladása után visszatértem hozzájuk, hogy felajánljam segítségemet őserdeik megmentéséhez. „A világ olyan, amilyennek megálmodod”, mondták, és rámutattak, hogy mi ott északon nagy gyárakról, sok autóról, gigantikus felhőkarcolókról álmodtunk.

Most kezdünk rájönni, hogy ez valójában rémálom, amely végül mindnyájunk vesztét okozza.

— Változtassátok meg ezt az álmot — tanácsolták a shuarok. És mégis, egy évtizeddel később, rengeteg ember és nonprofit szervezet munkája ellenére, a rémálom előttünk állt új, riasztó méretben.

Mikor végül megérkeztem Shell városába, sietve kísérték be egy megbeszélésre. A résztvevők több törzs: a kecsuák, shuarok, ashuarok, shiwiarok és zaparok képviselőiben érkeztek. Néhányan napokig gyakoroltak a dzsungelben, mások nonprofit szervezetek kis repülőgépein jöttek. Páran hagyományos fűszoknyájukat, tollas fejdíszüket viselték, és kifestették az arcukat, a többség azonban megpróbálta a városiakat utánózni, és nadrágot, pólót, cipőt húzott.

Először annak a közösségnek a képviselői beszéltek, akiket a túszedéssel gyanúsítottak. Elmondták, nem sokkal azután, hogy a munkások visszatértek az olajvállalathoz, száz ecuadori katonajelent meg a falujukban. Emlékeztettek arra, hogy éppen különleges időszak volt az esőerdőben, a *chonta* érésének ideje. Ez az őslakosok kultúráiban szentnek számító fa egy évben egyszer terem, és ez jelzi a vidék sok madara, köztük ritka és veszélyeztetett fajok nászidőszakának kezdetét. A madarak ebben az időszakban különösen sebezhetőek, ezért a törzsek ilyenkor szigorúan tiltják a vadászatukat.

— A katonák nemjöhetek volna rosszabbkor — magyarázta egy nő.

Éreztem a fájdalmát, és társaiét is, ahogy szomorúan mesélték, hogyan vették semmibe a katonák a tilalmakat. Sportból és étkezés céljára kilőtték a madarakat. Végigrabolták a családok kertjeit, a banánültetvényeket és a maniókaföldeket, gyakran helyrehozhatatlanul tönkretéve a talaj vékony termőrétegét. Robbanóanyaggal halásztak a folyóban, és megették a családok kedvenc háziállatait. Elvették a helyi vadászok puskáit és fűvócsőveit, nem megfelelő latrinákat ástak, gázolajjal és oldószerekkel szennyezték a folyókat, molesztálták a nőket, és úgy dobálták el a szemetet, hogy az odavonzotta a rovarokat és a férgekét.

— Két választásunk volt — mondta egy férfi. — Vagy harcolunk, vagy büszkeségünket félretéve megpróbáljuk helyrehozni a károkat. Úgy döntöttünk, hogy még nem jött el a harc ideje.

Elmesélte, hogyan próbálták a katonák visszaéléseit azzal ellensúlyozni, hogy saját embereiket arra biztatták, ne egyenek. Ő ezt börtnek nevezte, de inkább önkéntes éhezésnek tűnt. Öreges és gyerekek betegedtek meg az alultápláltság miatt.

Meséltek fenyegetésekről és vesztegetésekről is.

— A fiam — mondta egy asszony - jól tud angolul, spanyolul, és beszél több helyi nyelvjárást is. Egy ökoturizmussal foglalkozó cégnél dol-

gzott mint idegenvezető és tolmács. Rendes fizetést kapott. Az olajvállalat a tízszeresét kínálta. Mit tehetett? Most a leveleiben szidja régi munkaadóját és mind a többieket, akik megpróbálnak segíteni nekünk, az olajtársaságokat pedig a barátainknak nevezi — megrázta a testét, ahogy a kutya lerázza magáról a vizet. — Már nem tartozik közénk. A fiam...

Felállt egy idős ember, aki a sámánok hagyományos tukántollas fejdíszét viselte.

— Hallottatok arról a három emberről, akiket megválasztottunk, hogy képviseljenek bennünket az olajvállalatokkal szemben, és akik abban a repülőszerencsétlenségben haltak meg? Nem mondom azt, amit olyan sokan mondanak, hogy az olajvállalatok okozták a balesetet. De azt állítom, hogy ez a három halál nagy űrt hagyott a szervezetünkben, és az olajvállalatok egy percet sem vesztegetve a saját embereikkel töltték be ezt az űrt.

Egy másik férfi egy szerződést vett elő és olvasott föl. Az okmány szerint a törzs háromszázezer dollár fejében hatalmas területet adott el egy faipari vállalatnak. A szerződésen három törzsi vezető aláírása állt.

— Ezek az aláírások nem valódiak — mondta. — Tudom, mert az egyik a bátyám. Ez is egyfajta merénylet: hiteltelenné teszik a vezetőinket.

Furcsa módon mindez Ecuador olyan részén történt, ahol az olajtársaságok még nem is kaptak engedélyt a fűrásra. Már több helyen fűrtak e terület körül, és az őslakók látták a következményeket, tanúi voltak, hogyan tették tönkre a szomszédaikat. Ahogy ott ültem és hallgattam őket, azon tűnődtem, mit szólnának az országom polgárai, ha ilyen gyűléseket látnának a CNN-en vagy az esti híradóban.

Ezek a gyűlések izgalmasak voltak, amire pedig fény derült, súlyosan aggasztó. De az ülések formális keretein kívül más is történt. A szünetekben, ebéd közben és este, mikor baráti beszélgetésekre volt alkalom, többen megkérdezték, miért fenyegeti az Egyesült Államok Irakot. A közelgő háborúról szóló hírek az ecuadori újságok címlapján szerepeltek. Ezek eljutottak ebbe a dzsungelbeli városba is, de egészen más színben, mint az Államokban. Utaltak arra, hogy a Bush család több olajvállalatban érdekelt, és arra is, hogy Cheney alelnök korábban a Halliburton vezérigazgatója volt.

Ezeket az újságokat olyan embereknek is felolvasták, akik sosem jártak iskolába. A téma szemmel láthatóan mindenkit érdekelt. Itt voltam az amazóniai esőerdő közepén, írástudatlan emberek között, akiket Észak-Amerikában sokan „elmaradottnak” vagy egyenesen „vadaknak” tartanak, mégis olyan kérdéseket tettek föl, amelyek a globális birodalom lényegére irányultak.

A visszafelé vezető úton, ahogy a vízi erőmű gátját elhagyva az Andok magaslatai felé tartottam, azokon a különbségeken gondolkodtam, amelyek a mostani utamon látottak és hallottak, valamint az Egyesült Államokban megszokott világ között feszültek. Úgy éreztem, sokat tanulhatunk az amazóniai törzsektől, mert minden iskolázottságunk, újságolvasással és tévézéssel eltöltött időnk ellenére hiányzik belőlünk az az eleven éleslátás, ami nekik sajátjuk. Erről eszembe jutott „A kondorkeselyű és a sas próféciaja”, amit sokszor hallottam Latin-Amerika különböző tájain, és más hasonló próféciaák, melyekkel a világ más részein találkoztam.

Csaknem minden általam ismert kultúra azt jövendőli, hogy az 1990-es évek végén jelentős átalakulás korszakába lépünk. A himalájai kolostoroktól kezdve, indonéz szent helyeken és észak-amerikai őslakosok rezervátumain, Amazónia őserdőin és az Andok csúcsain keresztül Közép-Amerika maja városaiig mindenhol azt hallottam, hogy az emberi történelem különleges pillanatában élünk, és mi mind azért születtünk éppen most, mert küldetésünk van, amit be kell töltenünk.

A jövendőlések címei és szavai eltérnek. Új Korszakról (New Age), a Harmadik Évezredről, a Vízöntő Koráról vagy az Ötödik Napkorong Kezdetéről, illetve régi naptárak lezárulásáról és újak kezdetéről beszélnek. A fogalmazásbeli különbségek ellenére azonban nagyon sok a hasonlóság köztük; „A kondorkeselyű és a sas próféciaja” tipikusnak mondható. Ez felidézi, hogy régen, a történelmi idők kezdetén az emberi társadalmak kettéváltak, és két különböző utat kezdtek követni: a keselyű (a szív, az intuíció, a misztikum) vagy a sas (az agy, a racionalitás, az anyag) útját. A jövendölés szerint az 1490-es években a két út keresztezi egymást, és a sas a kihalás szélére taszítja a keselyűt. Aztán ötszáz évvel később, az 1990-es években új korszak kezdődik, mikor a sasnak és a keselyűnek módja lesz újra egyesülni, hogy együtt repüljenek ugyanazon az égen, ugyanazon az úton. Ha a két madár elfogadja ezt a lehetőséget, abból rendkívüli utód fog születni, amelyet a Föld még nem hordott a hátán.

A kondor és a sas próféciját több szinten is lehet értelmezni — a hagyományos interpretáció szerint az ősi tudásnak a tudomány vívmányai-val való ötvözését jósolja, mely által helyreáll az egyensúly a jin és a jang közt, és az északi és a déli kultúrák összekapcsolódnak. A legerőteljesebb azonban az az üzenet, amely az emberi tudatról szól: eszerint olyan korszakba léptünk, melyben alkalmunk van sokféle szemszögből látni magunkat és a világot, és ezt fölhasználhatjuk arra, hogy a tudatosság magasabb szintjeire emelkedjünk. Emberi mivoltunk lényegére ébredhetünk, és tudatosabb fajjá fejlődhetünk.

Amazónia kondorkeselyű népe nyilvánvalóvá teszi: ha meg akarjuk válaszolni a kérdést, hogy mit jelent embernek lenni ebben az új évezredben, vagy ha mérlegelni akarjuk a következő évtizedekre vonatkozó szándékainkat, akkor nyitva kell tartani a szemünket, és látnunk kell tetteink — a sas tetteinek — következményeit az Irakhoz és Ecuadorhoz hasonló helyeken. Föl kell ráznunk végre magunkat. Mi, a világtörténelem valaha is létezett legnagyobb hatalmú országának lakói, föl kell végre néznünk szappanoperák, futballmeccsek, negyedéves pénzügyi jelentések és a Dow Jones-tőzsdeindex napi változásainak világából; ehelyett át kell értékelnünk, kik is vagyunk, és milyen jövőt szánunk a gyermekeinknek. Meg kell állnunk, és föl kell tennünk magunknak az alapkérdéseket — minden más lépés túlságosan veszélyes.

A látszaton túl

Nem sokkal azután, hogy hazatértem Ecuadorból 2003-ban, az Egyesült Államok megtámadta Irakot, bő egy évtizeden belül immár másodszor. A gazdasági bérgyilkosok kudarcot vallottak. A sakálok is. Fialat férfiakat és nőket küldtek tehát, hogy öljenek és haljanak a sivatag homokjában. Az invázió fölvetett egy fontos kérdést, aminek a megválaszolásával valószínűleg kevés amerikai próbálkozhatna meg: mit jelent mindez a szaúdi királyi család számára? Ha az Egyesült Államok elfoglalja Irakot, ahol becslések szerint több olaj található, mint Szaúd-Arábiában, láthatólag szükségtelen lesz tiszteletben tartani a Szaúd-házzal az 1970-es években kötött egyezséget, amelyhez a Pénzmosó Művelet is kapcsolódott.

Szaddám bukása csakúgy, mint Noriega eltávolítása Panamából, megváltoztatja az állást. Panama esetében bábjaink újbóli kulcspozíciókba juttatásával megszereztük a Csatornát is, függetlenül a Torrijos és Carter között létrejött egyezménytől. Ha Irakot ellenőrzésünk alá vonjuk, az OPEC is a miénk lesz? Jelentéktelenné fog-e válni a szaúdi királyi család a globális olajpolitika porondján? Néhány sajtókommentátor máris felvetette a kérdést: miért támadta meg Bush Irakot, ahelyett hogy minden erőnket az Al-Kaida afganisztáni felszámolására fordítaná? Lehet, hogy ennek a kormányzatnak - ennek az olajcsaládnak — a szempontjából fontosabb az olajkészletek és az újjáépítési szerződések biztosítása, mint a terroristák elleni küzdelem?

A történet azonban más irányt is vehet: az OPEC megpróbálhatna újra talpra állni. Ha az Egyesült Államok Irakot ellenőrzése alá vonná, a többi olajtermelő ország nem sokat veszíthetne azzal, ha megemeli az

olajárakat és/vagy csökkenti a termelést. Ez olyan forgatókönyvhöz vezethetne, amire a világ legfelsőbb nemzetközi pénzügyi körein kívül senki nemigen gondolna: átbillenthetné a geopolitikai mérleget, végső soron romba dönthetné az egész rendszert, amit a korporatokrácia olyan nagy munkával fölépített. Ez a forgatókönyv önmagában olyan tényezővé válhatna, ami a történelem első, valóban globális birodalmának önmegsemmisítését indítja meg.

A globális birodalom léte ugyanis nagyrészt azon a tényen alapszik, hogy a dollár világvalutaként működik, és ezt a dollárt az Egyesült Államok pénzjegynyomdájában nyomják. Így kölcsönöket nyújthatunk az Ecuadorhoz hasonló országoknak abban a biztos tudatban, hogy azokat ők sosem fogják visszafizetni; valójában nem is akarjuk, hogy visszafizessék, mert ez az adósság biztosítja függőségüket, amit aztán saját érdekeink szerint kihasználhatunk. Normális körülmények között a saját pénzünket kockáztatnánk, hiszen egy hitelező sem engedheti meg magának, hogy sok behajthatatlan követelése legyen. A mieink azonban nem normális körülmények. Az Egyesült Államok bankjegyeinek nincs aranyfedezete. Valójában semmilyen fedezete sincs azon kívül, hogy a világ bízik a gazdaságunkban és abban, hogy uralni tudjuk a globális birodalom útján megszerzett erőket és forrásokat.

Óriási hatalmat ad nekünk, hogy pénzt nyomhatunk. Többek között lehetővé teszi, hogy folyamatosan olyan kölcsönöket nyújtsunk, melyeket nem fognak visszafizetni - és mi magunk óriási adósságokat halmozzunk föl. 2003 elejére az Egyesült Államok adósságállománya meghaladta a 6 billió dollárt, és a prognózis szerint az év végére eléri a 7 billiót is — ez nagyjából 24 000 dollár adósságot jelent minden egyes amerikai állampolgár számára. A tartozás nagy része ázsiai országokkal, különösen Japánnal és Kínával szemben áll fenn. Ezek az országok amerikai államkötvényeket (lényegében adósleveleket) vásárolnak azon a pénzen, amit a fogyasztási javak - elektronikai és más berendezések, számítógépek, autók, ruházati cikkek - amerikai és világpiaci értékesítése során felhalmoztak.¹

Mindaddig, amíg a világ a dollárt alapvalutának fogadja el, ez az óriási adósság nem jelent különösebb kockázatot a korporatokrácia számára. Azonban ha egy másik valuta lépne a dollár helyébe, és ha az Egyesült Államok hitelezői (például Japán vagy Kína) úgy döntené, hogy lehívja követeléseit, a helyzet gyökeresen megváltozna. Az Egyesült Államok egyszeriben igen nehéz helyzetben találná magát.

Valójában egy ilyen valuta létezése már nem csak elméleti lehetőség: 2002. január 1-jén belépett a nemzetközi pénzügyi piacra az euró, és hatalma, presztízse hónapról hónapra nő. Az euró szokatlan lehetőséget

kínál az OPEC-nek, ha Irak megszállásának megtorlása mellett, vagy valamilyen más okból erődemonstráció mellett dönt az Egyesült Államokkal szemben. Ha az OPEC úgy határoz, hogy ezentúl az eurót használja alapvalutaként a dollár helyett, az alapjaiban rázhatja meg a birodalmat. Ha ez megtörténne, és egy vagy két nagyobb hitelezőnk azt követelné, hogy fizessük vissza a kölcsönöket euróban, ennek felmérhetetlen hatása lenne.

Ezek a problémák jártak a fejemben, amikor 2003. április 18-án, nagypénteken házamból átsétáltam a garázból átalakított irodámba, leültem az asztalomhoz, bekapcsoltam a számítógépet, és szokásomhoz híven megnyitottam a *New York Times* honlapját. A főcím rögtön visszatérítette gondolataimat a nemzetközi pénzügyek, az államadósságok és az euró világából régi foglalkozásomhoz: „Az Egyesült Államok kormánya nagy értékű szerződése a Bechtellel Irak újjáépítésével kapcsolatban”.

A cikk szerint: „A Bush-kormányzat ma megkötötte a hatalmas iraki újjáépítési program első jelentős szerződését a San Franciscó-i Bechtel Csoporttal.” Lejjebb a szerzők arról értesítik az olvasót, hogy: „Az irakiak az ország újjáépítése során együtt fognak működni a Világbankkal és a Nemzetközi Valuta Alappal - mindkét szervezetben jelentős befolyással bír az Egyesült Államok.”²

Jelentős befolyással! Enyhe kifejezés.

Áttértem egy másik *Times*-cikkre: „A vállalatnak Washingtonnal és Irakkal is vannak kapcsolatai”. Átugrottam az első pár bekezdést, melyek az előző cikk információit ismételték, és aztán ezt találtam:

A Bechtel kapcsolatai a nemzetbiztonsági hatalmi tényezőkkel nem új keletűek...

Egyik igazgatója George P. Shultz, a Reagan-adminisztráció volt külügyminisztere. Mielőtt a Reagan-kormányhoz csatlakozott volna, Mr. Shultz, aki a Bechtel főtanácsadója is, a vállalat elnöki pozícióját töltötte be, és együtt dolgozott Caspar W. Weinbergerrel, aki a San Franciscó-i székhelyű cég vezető munkatársa volt, mielőtt védelmi miniszterré nevezték volna ki. Idén a Bechtel vezérigazgatóját, Riley P. Bechtelt Bush elnök felkérte, vegyen részt a President's Export Councilban (Elnöki Exporttanácsban).³

Ezekben a cikkekben dióhéjban benne volt az egész modern történelem, a globális birodalomra való törekvés. Ami Irakban történik, ami az újságban áll, az annak a munkának a eredménye, amire Claudine képezett ki engem harmincöt évvel ezelőtt; és más férfiak és nők munkájáé,

akik ugyanúgy el voltak telve magukkal, mint én annak idején. E cikkek megjelölik, hol tart éppen a korporatokrácia a folyamatban, amelynek célja, hogy a világon minden embert a befolyása alá vonjon.

Ezek a cikkek Irak 2003-as megszállásáról szóltak, és arról, milyen szerződések írtak most alá a hadseregünk által lerombolt ország nyugati minta szerinti újjáépítésére. Anélkül, hogy ezt kimondanák, a 2003. április 18-i hírek utalnak az 1970-es évek elejére, a Szaúd-Arábiai Pénzmosó Műveletre is. A SAMA és a belőle következő szerződések új, viszszavonhatatlan precedenst teremtettek arra, hogy az amerikai olajipar, valamint a mérnöki és építőipari cégek részt kapjanak egy sivatagi királyság átfogó fejlesztésében, sőt, ez egyenesen kötelező is. Ugyanakkor a SAMA új játékszabályokat teremtett a világ kőolajkészleteinek kezelése terén is, átrendezte a geopolitikai viszonyokat, és olyan szövetséget hozott létre a szaúdi királyi családdal, amely mind hegemoniájukat, mind pedig a játékszabályaink általuk való elfogadását biztosította.

Ahogy ezeket a cikkeket olvastam, eltűnődtem, vajon hányan tudják még rajtam kívül, hogy Szaddám még mindig hatalmon lenne, ha a Szaúdokhoz hasonlóan elfogadja a feltételeinket. Meglennének a rakétái és vegyi üzei; azokat mi magunk építettünk volna neki, és a mi embereink végeznék ezek karbantartását és fejlesztését. Nagyon jó üzlet lett volna — ahogy Szaúd-Arábia is az volt.

Idáig a legfontosabb médiumok gondosan kerülték ennek a történetnek a nyilvánosságra hozatalát. És most itt van. Igaz, hogy ez még csak halvány utalás, ezek a cikkek épphogy előrevetítik egy összefoglaló elemzés árnyékát, mégis kezd kiszivárogni a történet. Kíváncsi voltam, hogy a *New York Times* ellenzéki szerepbe lépett-e ezzel, és megnéztem a CNN honlapját is. Itt is volt egy cikk, „A Bechtel iraki szerződést kapott” címmel. A CNN leírása nagyon hasonlított a *Times*éhoz, de még hozzátette:

Több más vállalat neve is szóba került a munkával kapcsolatban, vagy fővállalkozóként, vagy konzorciumi tagként, például a Halliburton Co.-hoz tartozó Kellogg Brown & Root (KBR) - amelynek egykor Dick Cheney alelnök volt a vezérigazgatója [...] A Halliburton már elnyert egy 7 milliárd dolláros, két évre szóló szerződést az iraki olaj-infrastruktúrában legszükségesebb javítások elvégzésére.⁴

Tehát a globális birodalomépítés története, úgy tűnt, elkezdett kiszivárogni. De nem a részletek, nem az a tény, hogy ez adósság, csalás, rab-szolgasorsba döntés és kizsákmányolás tragikus története, és hogy ez a világon szerte élő emberek szíve, gondolkodása, lelke és erőforrásai durva

elbitorlását jelenti. Ezekben a cikkekben még semmi nem utal arra, hogy ami 2003-ban Irakban történt, egy szégyenteljes történet folytatása. Arról sincs említés, hogy ez a birodalmakkal egyidős történet most új, ijesztő dimenziókat öltött, részben a globalizáció mindenre kiterjedő hatása, részben a kivitelezés kifinomult módszerei miatt. Mindezen hiányosságok ellenére mégis - a történet, vonakodva, elkezdett kiszivárogni.

A vonakodva kiszivárgó történet képe elevenembe vágott. Saját személyes történetemre emlékeztetett, és a hosszú évekre, amíg halogattam a megírását. Már régóta tudom, hogy ezt a vallomást meg kell tennem, mégis késlekedtem. Visszagondolva látom, hogy büntudatom, kétségeim kezdettől fogva jelen voltak. Claudine lakásán kezdődtek, még mielőtt elvállaltam volna azt az első indonéziai megbízatást, és az azóta eltelt sok év alatt szinte szüntelenül gyötörték.

Azt is tudtam, hogy ha a kétségek, a fájdalom és a büntudat nem kínoztak volna állandóan, annyi más emberhez hasonlóan én is benne ragadtam volna régi helyzetemben. Ha nem álltam volna azon a fövényen a Virgin-szigeteken, nem határoztam volna el, hogy kilépek a MAIN-től. De még mindig halogattam az írást, ahogy egész kultúránk is halogat.

Ezek a szalagcímek mintha utaltak volna a nagyvállalatok, nemzetközi bankok és kormányok közötti összefonódásra, de akárcsak MAIN-beli életrajzomban, itt sem került felszínre a lényeg. Csillogó festék volt az egész. A lényegnek nem sok köze van ahhoz, hogy a nagy mérnöki és építőipari cégek megint több milliárd dollárt tesznek zsebre azért, hogy egy országot — melynek népe valószínűleg egyáltalán nem vágyik a mi értékrendünkre - a mi képmásunkra formáljanak, vagy ahhoz, hogy egy elit csoport az évezredek hagyományokat követve visszaél magas kormánypozícióiból eredő privilégiumaival.

Ha az ügy ennyire egyszerű lenne, ha ki akarnánk javítani rendszerünk hibáit, nem volna más dolgunk, mint hogy kivessük ezeket az embereket a hatalomból. Ez már az összeesküvés-elméletekre kezdene emlékeztetni, és jó ürügyet szolgáltatna, hogy bekapcsoljuk a tévét, elfelejtsük az egészet, és megnyugodjunk kisiskolás-szintű történelemszemléletünkben, mely szerint majd „Ők” megoldják; az állam hajója nem süllyedhet el, majd csak egyenesbe kerül. Lehet, hogy várnunk kell a következő választásokig, de akkor minden jóra fordul.

A modern birodalom — az elkeseredett embereket kizsákmányoló és a történelem legbrutálisabb, legönzőbb és végső soron legönpusztítóbb erőforrás-rablóhadjáratát végrehajtó korporatokrácia - lényegének kevés köze van ahhoz, ami az újságokban megjelent. Annál több köze van viszont hozzánk. És ez megmagyarázza persze, miért olyan nehéz odafigyelnünk a valódi történetre. Inkább elhiszük a mesét, hogy

az ember több évezredes társadalmi fejlődése során végül létrehozta a tökéletes gazdasági rendszert, minthogy szembesüljünk a ténnyel, hogy egyszerűen hiszékenyen bevettünk és szentírássá tettünk egy téveszmét. Meggyőztük magunkat arról, hogy minden gazdasági növekedés az emberiség javát szolgálja, és minél nagyobb a növekedés, annál szélesebb rétegek részesülnek az előnyeiből. Végül meggyőztük egymást, hogy igaz és igazságos a fentiekből logikusan következő tétel, miszerint a gazdasági növekedés serkentésében előljáró embereket dicsőíteni és jutalmazni kell, míg a peremvidékeken élők kizsákmányolhatók.

Ez az elmélet és a belőle fakadó következtetés mindenfajta kalózkodást igazol — ki lehet rabolni, meg lehet erőszakolni és meg lehet ölni ártatlan embereket Iránban, Panamában, Kolumbiában, Irakban és bárhol. A gazdasági bérgyilkosok, sakálok és hadseregek virulhatnak mindaddig, amíg bizonyítani tudják, hogy gazdasági növekedést generálnak - és ezt szinte mindig bizonyítani tudják. Hála az előrejelzés, az ökonometria és a statisztika elfogult „tudományának”, ha lebombázol egy várost, és aztán újjáépíted, a számok a gazdasági növekedés kiugró gyorsulását mutatják.

Az a helyzet, hogy hazugságban élünk. Ahogy a MAIN-beli életrajzom esetében is történt, mi mindnyájan közreműködünk a csillogó felszín fenntartásában, amely elfedi a mélyben terjedő halálos daganatokat. A tumort kimutatja a statisztika röntgensugara, amely feltárja a riasztó tényt, hogy a történelem leghatalmasabb és leggazdagabb birodalmában megdöbbenően magas az öngyilkosság, a kábítószer-használat, a válás, a gyerekek zaklatása, a nemi erőszak és a gyilkosságok aránya, és mint a rosszindulatú daganat, ezek az aggasztó jelenségek évről évre szélesebb körben terjednek el. Mindnyájan érezzük a szívünkben a fájdalmat. Változásért kiáltunk. Mégis inkább öklünket harapva fojtjuk el a zokogást, így fájdalmunkat nem hallja meg senki.

Könnyű lenne mindezért egy összeesküvést okolni, de ezt nem tehetjük. A birodalom a nagy bankok, nagyvállalatok és kormányok - a korporatokrácia - eredményes együttműködésén nyugszik, de ez nem összeesküvés. A korporatokrácia mi magunk vagyunk, mi működtetjük, és természetesen ezért olyan nehéz sokunknak kiállni ellene. Szívesebben hiszünk homályban bujkáló összeesküvőkben, mert sokan közülünk éppen ezeknek a bankoknak, nagyvállalatoknak, kormányoknak dolgoznak, vagy az általuk forgalmazott javaktól és szolgáltatásoktól függenek valamilyen módon. Nem harapjuk meg kenyéradó gazdánk kezét.

Ez a helyzet számos kérdést fölvet - gondolkoztam tovább a képernyőn látható szalagcímeket bámulva. Hogyan lázadhatsz föl olyan rendszer ellen, amely láthatólag lakást és autót, ennivalót és ruhát, villamos

áramot és egészségügyi ellátást biztosít — még akkor is, ha tudod, hogy e rendszer miatt naponta huszonnégyezren halnak éhen és további milliók gyűlölnek téged, vagy legalábbis gyűlölik az általad választott képviselők politikáját? Honnan veszed a bátorságot, hogy kilépj a sorból, és megkérdőjelezz olyan alapelveket, melyeket te és körülötted mindenki szentírásként fogad el, még akkor is, ha sejtet, hogy a rendszer közel áll önmaga megsemmisítéséhez? Lassan fölálltam és visszamentem a házba, hogy még egy bögre kávét töltssek magamnak.

Kis kitérőt tettem, hogy magamhoz vegyem a *Palm Beach Post* aznapi számát, amely a kocsibehajtó aszfaltján, a levélszekrény közelében hevert. Ez is közölte a *New York Times* cikkét Irakról és a Bechtelről. Most vettem észre a dátumot a fejlécen: április 18. Híres dátum, legalábbis New Englandben; tiszteletét elültették bennem az amerikai szabadságharcért rajongó szüleim, és Longfellow verse:

Figyelj, gyerek, s meghallod éppen,
Keresztül hogy nyargalt az éjen
Hetvenötben Paul Revere;
Aligha él egy ember is,
Ki tudja még a napot s az évet.*

Ebben az évben nagypéntek éppen Paul Revere éjjeli vágtajának évfordulójára esett. A dátumot látva megjelent előttem az ötvös alakja, ahogy New England városainak sötét utcáin vágat, és kalapját lengetve kiabálja: „Jönnék az angolok!” Revere az életét kockáztatta, hogy a hírt megvigye, és az amerikaiak hallgattak a szavára. Akkor megállították a birodalmat.

Tűnődtem, vajon mi motiválhatta az amerikai gyarmatok akkori népét, hogy kilépjenek a sorból. Vezetőik közül sokan vagyonosak voltak. Mi ösztönözte őket arra, hogy kockára tegyék jól menő üzletüket, megharapják a kenyéradó kezét, életüket kockáztassák? Nyilván mindüknek volt valamilyen személyes oka, de kellett, hogy legyen valami közös mozgatórugó is, energia vagy katalizátor, egy szikra, amely egy történelmi pillanatban egyszerre gyújtotta meg azt a sok egyéni tüzet.

És akkor eszembe jutott: szavak.

Az adta a szikrát, hogy megtudták az igazságot a Brit Birodalom önző és végső soron önromboló merkantilista rendszeréről. Tom Paine, Thomas Jefferson és mások szavai, melyek a mélyebb összefüggéseket feltárták, lánggra lobbantották honfitársaik lelkét, megnyitották szívü-

*Prágai Tamás fordítása.

ket és gondolataikat. A gyarmatlakók kérdezni kezdtek, és kérdéseik nyomán föltárult a valóság, lerázták magukról az ámitást. Felismerték a csillogó felszín alatt rejtőző igazságot, megértették, hogyan manipulálta, csalta meg őket a Brit Birodalom, hogyan döntötte őket szolgasorba.

Belátták, hogy angol uraik létrehoztak egy rendszert, majd meggyőzték az embereket arról a hazugságról, hogy ez a legjobb rendszer, amit az emberiség létrehozhat, hogy a világ fejlődése azon múlik, sikerül-e minden forrást az angol király kezében összpontosítani, és hogy a kereskedelem és politika birodalmi módszere a leghatékonyabb és leghumánusabb módja a nagy néptömegek megsegítésének — míg a rendszer valójában csak keveseket gazdagított a nagy többség kárára. Ez a hazugság és az ebből következő kizsákmányolás évtizedekig fennmaradt, egészen addig, míg egy maroknyi filozófus, üzletember, földművelő, halász, író és szónok el nem kezdett az igazságról beszélni.

Szavak. A szavak erején tűnődve töltöttem ki a kávé, és sétáltam vissza az irodámba a számítógéphez. Most azt a szöveget hívtam elő, amin előző este dolgoztam. Utolsó bekezdése így hangzott:

Ezt a történetet el *kell* mondani. Szörnyű válság és óriási lehetőségek korában élünk. Ennek a bizonyos gazdasági bérgyilkosnak a története arról szól, hogyan jutottunk oda, ahol vagyunk, és miért találjuk szemben magunkat megoldhatatlannak látszó problémákkal. Ezt a történetet el kell mondani, mert a múltban elkövetett hibáinkat meg kell értenünk ahhoz, hogy jövőbeli lehetőségeinket ki tudjuk használni [...] azért is mindenképpen el kell ezt a történetet mondani, mert a történelem során először került egy ország olyan helyzetbe, hogy lehetősége, pénze és hatalma van ahhoz, hogy mindezen változtasson. Ez az ország, ahol születtem, és amelyet gazdasági bérgyilkosként szolgáltam: az Amerikai Egyesült Államok.

Most már nem torpanok meg. A véletlenek és a velük kapcsolatos döntéseim során végre eljutottam erre a pontra. Tovább fogok lépni.

Megint arra a férfira gondoltam, aki végigvágatott a sötét New England-i tájon, hogy a többieket riassza. Az ötvös tudta, hogy a röpiratírók szavai - már Paine előtt is - megelőzték; hogy az emberek ott-hon már olvasták ezeket a szavakat, és megvitatták a kocsmákban. A brit birodalom zsarnokságáról végül Paine rántotta le a leplet. Jefferson jelentette ki, hogy népünk elkötelezett az élet, a szabadság és a boldogság keresése mellett. És Revere tudta, hogy a kolóniákon élőket ezek a sza-

vak bátorsággal töltötték el; föl fognak kelni, és harcolni fognak egy jobb világért.

Szavak...

Eldöntöttem, hogy nem halogatom tovább, és befejezem, aminek olyan sokszor nekiláttam az évek során: szembenézek az életemmel, vallomást teszek - megírom ezt a könyvet.

Elérkeztünk a könyv végéhez, de ez egyben kezdet is. Lehet, hogy most azon tűnődsz, kedves olvasó, mit tehetnél, hogy megállítsd a korpokratáciát, és véget vess a globális birodalom felé tartó őrült és önromboló menetelésnek. Készen állsz arra, hogy magad mögött hagyd ezt a könyvet, és a világ felé fordulj.

Ötleteket szeretnél. Néhánnyal szolgálhatok.

Először is, az előző fejezet hírei a Bechtel és a Halliburton iraki tevékenységéről már bizonyára elavultnak tűnnek, mire ez a könyv a kezedbe kerül. Ám e cikkek jelentősége messze túlmegy a bennük található információ aktualitásán. Remélem, az előző fejezet elolvasása után más-képp tekintesz majd a hírekre, megtanulsz a sorok között olvasni és el-tűnődsz minden tévé- és rádióhír mélyebb összefüggésein.

A dolgok nem olyanok, amilyenek látszanak. Az NBC tulajdonosa a General Electric, az ABC-é a Disney, a CBS-é a Viacom, és a CNN az óriási AOL Time Warner konglomerátum része. A legtöbb napilap, folyóirat és kiadó nagy nemzetközi vállalatok tulajdonában — és befolyása alatt - áll. A médiánk is a korpokratácia része. A tisztviselők és rendezők, akik a média csaknem minden formáját ellenőrzik, tudják a helyüket; egész életükben arra tanították őket, hogy fönntartsák, erősítsék és kiterjesszék a rendszert, amit örököltek. Ezt igen hatékonyan végzik, és könyörtelenek tudnak lenni, ha valaki az útjukba áll. Így aztán rád hárul, hogy a felszín alatt meglásd az igazságot, és ki is mondd. Beszélj róla a családnak, a barátaidnak; terjeszd.

Van egy pár gyakorlati javaslatom is, mit tehetnél. Például csökkentsd az olajfogyasztásodat. 1990-ben, mikor először támadtuk meg Irakot,

évi 8 millió hordó kőolajat importáltunk; 2003-ra, a második invázió idejére ez a mennyiség már több mint 50%-kal, 12 millió hordó fölé emelkedett.¹ Ha legközelebb vásárolni lenne kedved, inkább olvass egy könyvet, sportolj vagy meditálj. Fogd vissza a háztartásod, a ruhatárad, az autód, az irodád és életed más tartozékainak méreteit. Tiltakozz a „szabadkereskedelmi” megállapodások, és az olyan vállalatok ellen, amelyek elkeseredett embereket zsákmányolnak ki üzemeikben, vagy szennyezik a környezetet.

Szerintem van remény a jelenlegi rendszer megváltoztatására, hiszen a bankok, vállalatok, kormányok intézménye nem eredendően rossz, és az emberek sem azok, akik mindezeket működtetik - nem kellene feltétlenül korporatokráciává válniuk. Az előttünk tornyosuló problémák nem rosszindulatú intézmények működéséből erednek, hanem a gazdasági fejlődésről alkotott hibás nézeteinkből. Nem magukban az intézményekben van a hiba, hanem abban a szemléletben, ahogy működésüket, egymás közötti kapcsolataikat, a menedzserek szerepét jelenleg megítéljük.

A rendkívül hatékony, egész világra kiterjedő kommunikációs és elosztó hálózatokat pozitív változások szolgálatába is lehetne állítani. Képzeljük csak el, hogy a Nike, a MacDonalds vagy a Coca-Cola logója olyan vállalatokat jelölne, melyeknek legfőbb célja, hogy a Föld szegényeit etessék és ruházzák, környezetbarát módon. Ez nem kevésbé irreális, mint az, hogy embert küldtünk a Holdra, megszűnt a Szovjetunió, és kiépült egy olyan infrastruktúra, melynek segítségével ezek a vállalatok a világ minden zugába eljuthatnak. Forradalomra van szükség az oktatásban, meg kell tanítanunk saját magunkat és gyermekeinket is, hogy gondolkozzunk, kérdezzünk, és merjünk cselekedni. Légy minta. Legyél tanár és diák; inspirálj mindenkit magad körül a példáddal.

Bátorítalak arra, hogy tégy olyan lépéseket, melyek az életedben jelenlévő intézményeket érintik. Szólalj föl minden lehetséges fórumon, írd leveleket és e-maileket, telefonon tedd föl kérdéseidet, hangoztasd aggodalmaidat. Szavazz fölvilágosult iskolai vezetésre, önkormányzatra. Ha venedd kell valamit, vásárolj tudatosan és körültekintően.

Szeretnék emlékeztetni arra, amit a shuarok mondtak nekem 1990-ben: a világ olyan, amilyennek álmodod. A környezetszennyező ipar, bedugult autópályák és zsúfolt városok rémálmát fölválthatnánk egy új álmossal, amely a fenntarthatóság és az egyenlőség Földet tisztelő és társadalmilag felelős alapelvein nyugodna. Hatalmunkban áll, hogy átalakítsuk magunkat, és megváltoztassuk gondolkodásunk kereteit.

Sorolhatnám a tényezőket, amik lehetővé tennék számunkra, hogy jobb világot építsünk föl: van elég élelmünk és vízünk mindenki szá-

mára, vannak gyógyszereink, hogy meggyógyítsunk betegségeket és megelőzzünk járványokat, melyek ma még milliók életét követelik; vannak olyan szállítási rendszereink, melyek segítségével a Föld legtávolabbi részeibe is eljuttathatjuk az élethez szükséges dolgokat; növelhetnénk az írástudók számát, és az internet segítségével lehetővé válhatna, hogy a Földön bárki bárkivel kapcsolatot találjon. A konfliktuskezelés új módszerei túlhaladottá tehetik a háborúkat; a világegyetemet, illetve az atom részeit vizsgálni képes technológiáinkat fölhasználhatnánk arra, hogy környezetbarátabbá és hatékonyabbá tegyük életünk minden területét; van elegendő forrásunk, hogy a fentieket mind megvalósítsuk és így tovább.

Szeretnék javasolni néhány lépést, amelyet azonnal megtehetnél, hogy segíts a többieknek megérteni az előttünk álló válságot és a kiút lehetőségeit.

- Hirdess meg csoportokat a helyi könyvesboltban vagy könyvtárban — vagy mindkét helyen - az *Egy gazdasági bérgyilkos vallomása* közös tanulmányozására (ehhez ötletek találhatók a www.JohnPerkins.org honlapon).
- Készíts előadást a közeledben lévő általános iskola diákjai számára a kedvenc témáról - sportról, főzésről, hangyákról, bármiről -, és használd föl arra, hogy felhívd a diákok figyelmét, milyen is valójában a társadalom, amit örökölnék.
- Küldj e-maileket a címlistádon található valamennyi címre, melyekben leírod, hogyan hatott rád ez a könyv és más elolvasott könyvek.

Gyanítom, hogy ezek közül néhányra már magad is gondoltál. Csak válaszd ki azokat, amik a legjobban vonzanak, és vidd őket végig; látni fogod, hogy mindezek csak részei egy sokkal nagyobb feladatnak, amit neked is és nekem is föl kell vállalnunk. Fel kell ráznunk magunkat és mindenki mást magunk körül. Meg kell hallanunk ajövendölések bölcsességét, meg kell nyitnunk szívünket és gondolkodásunkat a lehetőségek előtt, tudatosá kell válnunk, és cselekednünk kell.

Ez a könyv azonban nem valamiféle előírás; vallomás, tiszta és egyszerű. Egy olyan ember vallomása, aki megengedte magának, hogy gazdasági bérgyilkossá váljon; aki beszállt egy korrupt rendszerbe, mert az olyan sok előnyt kínált, és mert a belépést nagyon könnyű volt maga előtt igazolni; egy emberé, aki jobb meggyőződése ellenére mindig talált mentességet a kapzsiságára - arra, hogy kétségbeesett embereket zsákmányol ki, és tönkreteszi a Földet; aki kihasználta, hogy a világtörténelem egyik leggazdagabb társadalmában született, és aki sajnálta magát, mert szü-

lei nem voltak a piramis csúcán; egy olyan emberé, aki hallgatott a tanáira, tankönyveket olvasott a gazdasági növekedésről, és aztán olyan emberek példáját követte, akik jogosnak érezték minden lépést a globális birodalom érdekében, akkor is, ha az gyilkossággal, népiirtással vagy környezetrombolással járt; egy olyan emberét, aki másokat is arra tanított, hogy az ő nyomába lépjenek. Ez az én vallomásom.

Az, hogy már idáig elolvastad, mutatja, hogy személyes szinten is közöd van ahhoz, amit írtam, hogy van bennünk közös vonás. Lehet, hogy más utakon jártunk, de hasonló járművel és üzemanyaggal utaztunk, és olyan éttermeknél álltunk meg enni, melyek ugyanazon nagyvállalatok tulajdonában állnak.

Számomra személyes ébredésem lényegi része ez a vallomás. Mint minden beismerés, ez is az első lépés a megbocsátás felé.

Most rajtad a sor. Neked is meg kell tenned a magad vallomását. Ha szembenézel azzal, ki vagy, miért élsz éppen ebben a történelmi korban, miért tetted mindazt, amit tettél - amire büszke vagy, és amire nem —, és mit akarsz tenni mindennek tudatában, megkönnyebbülést fogsz érezni. Eufóriát.

Hidd el, kemény, gyakran fájdalmas és megalázó érzelmi munka volt megírni ezt a könyvet. Sokszor annyira ijesztőnek tűnt a feladat, mint még soha semmi, amivel eddigi életem során szembetaláltam magam. De eddig még soha nem tapasztalt felszabadulást hozott, amit csak az eksztázishoz tudnék hasonlítani.

Tedd föl magadnak ezeket a kérdéseket: Mit kell megvallanom? Hogyan csaptam be magamat és másokat? Van-e valami, amit halogatok? Miért hagytam magam beszippantani egy rendszerbe, amelyről tudom, hogy kiegyensúlyozatlanul működik? Mit fogok tenni annak érdekében, hogy gyermekeink és a világ összes gyereke beteljesíthesse Alapító Atyáink álmát az életről, a szabadságról és a boldogság kereséséről? Mit tehetnék annak érdekében, hogy véget vessünk a szükségtelen éhezésnek, és hogy ne ismétlődhessen meg szeptember 11-e? Hogyan értethetném meg a gyermekeinkkel, hogy a habzsoló, kiegyensúlyozatlanul élő embereket sajnálni kell, és semmi esetre sem felülmúlni, még akkor sem, ha ezek az emberek az általuk irányított médián keresztül kultúránk csúcának tüntetik föl magukat, és arról próbálnak meggyőzni, hogy a felhőkarcolók tetején épített luxuslakások és ajachtok tesznek boldoggá? Milyen változásokat akarok elérni saját viselkedésemben és gondolkodásomban? Milyen fórumokat fogok fölhasználni arra, hogy másokat tanítsak, és én magam tanulhassak?

Ezek korunk alapvető kérdései. Mindnyájunknak a magunk módján kell ezekre választ adnunk, és válaszainkat világosan, egyértelműen ki

is kell fejeznünk. Paine, Jefferson és az összes többi nagy hazafi a válunk fölött figyel. Szavaik ma is inspirálnak minket. Ma is szól hozzánk azoknak az embereknek a példája, akik elhagyták farmjaikat és halászcsonakjaikat, hogy szembeszálljanak a hatalmas Brit Birodalommal, vagy később, hogy a polgárháború alatt a rabszolgák felszabadításáért küzdenek, vagy azért áldozták az életüket, hogy megvédjék a világot a fasisztustól. Mint ahogy azoké is, akik otthon maradtak, ruhát és élelmiszert állítottak elő, és erkölcsi támogatásukat adták a harchoz; és azoké is, akik megvédték, amit a csatamezőkön sikerült elérni — tanároké, költőké, művészeké, vállalkozóké, egészségügyi dolgozóké és kétkezi munkásoké — az enyém és a tiéd.

Eljött az idő. Itt az ideje, hogy csatasorba álljunk, föltegyük a fontos kérdéseket, lelkünk mélyét kutatva megadjuk rájuk saját válaszunkat, és cselekedjünk.

Az életed véletlen fordulatai és velük kapcsolatban meghozott döntéseid juttattak el téged erre a pontra...

Másfél év telt el azóta, hogy befejeztem az *Egy gazdasági bérgyilkos vallomásai* írását. A könyv azonnali és váratlanul széles körű sikert aratott, minden jelentős bestseller listára fölkerült, és eddig tizenhét nyelven adták ki. Az utóbbi tizennyolc hónapban sokat utaztam az Egyesült Államokban és Dél-Amerikában. A legkülönbözőbb életpályájú és politikai meggyőződésű emberekkel beszéltem, több száz e-mailt és levelet kaptam.

A *Vallomások* kapcsán leggyakrabban megfogalmazott vélemény lényege így foglalható össze: „Mindig is tudtam a szívem mélyén, hogy zajlik a könyvben leírt birodalomépítés, de a többiek azt mondták, paranoiás vagyok. A könyv megerősítette, amit már tudtam. Most végre cselekedni fogok.”

Sokan elmondták, hogy először nagyon dühöseket voltak rám. „Remek élete volt EHM-ként. Most kipakolt, és bestsellert írt. És még azt várja, hogy megbocsássak!?” Ezek az emberek azt is elmondták, hogy amikor mélyebb érzéseikkel szembenéztek, rájöttek, haragjuk nagy része saját maguk ellen irányult. „A Wal-Martban vásárolok, Nike cipőt hordok, és túl sok benzint használok. Könnyű magát, a politikusokat vagy a korporatokráciát hibáztatni. Rájöttem, hogy nekem is pozitív lépéseket kell tennem. Fogok is.”

Népünk történelme bővelkedik olyan esetekben, mikor a polgárok összefogtak a változás érdekében. Nemrég kezembe került egy könyv, amelyben az alábbi, elszántságot sugárzó és cselekvésre indító sorokat olvastam:

Soha nem volt még fontosabb és dicsőbb ügy, mint amelybe belefogtak; nemcsak feleségeiteket és gyermekeiteket, távolabbi rokonaitokat, hanem az egész emberiséget, a Föld minden lakóját érinti; mert ha a zsarnokság győzelemre jut ebben a nagyszerű országban, akkor tarthatunk attól, hogy a szabadság fénye az egész világon kialszik. Ezért több emberi dicsőség és boldogság függhet a ti erőfeszítéseitektől, mint bárki ember fiától.¹

Ez az „egy szabad ember” által aláírt üzenet nagyon időszerűnek tűnt. Pedig először a *New England Chronicle* egy 1775-ös számában jelent meg, abban az időben, mikor az amerikaiakat nagyon megosztotta a kérdés, hogyan bánjanak egy zsarnoki birodalommal. Megdöbbsentett, mennyire hasonlított az a történelmi helyzet a mostanihoz. A világ legnagyobb birodalma, Nagy-Britannia, túllépte határait. Nem hallgatta meg az elnyomott emberek jogos panaszait, és az elkeseredett lázadásokra brutális katonai erőszakkal reagált, mint például a bostoni mészárlás esetében. Az amerikaiak meg voltak zavarodva. Sokan gondolták, hogy kötelességük a királyukat támogatni, bármilyen agresszív lépéseket tesz is. Még többen gondolták, hogy nincs esélyük megváltoztatni a rendszert, amelyről azt tanították nekik, hogy ez a történelem legigazságosabb rendszere. A birodalommal szembeszegülőket árulóknak bélyegezték és hóhérral fenyegették.

A Függetlenségi Háborúban részt vevő angol katonák naplójából azt látom, hogy ezeket a katonákat lenyűgözte Amerika gazdagsága. A földek bőven teremtek, a farmok prosperáltak, a városok mennyországnak tűntek a 18. századi európai városokhoz képest. A katonák nem értették, hogyan lehetséges, hogy emberek, akik ilyen jól élnek, mindent kockára tesznek, és szembeszegülnek egy legyőzhetetlennek látszó kormánnyal és hadsereggel — és éppen a saját országuk kormányával és hadseregével.

A „szabad ember” által írt felszólításhoz hasonló röpiratok sokat tettek annak érdekében, hogy az amerikaiak megértsék, mit nyerhetnek a szabadsággal, és hajlandóak legyenek cselekedni.

A következő év, 1776 mozgalmas és nehéz volt. Ezrével dezertáltak az amerikai katonák, akiknek nem volt ruhájuk, élelmük, szállásuk, lőszerük, vezetőik és fizetésük. Washington tábornok és vezérkara fatális hibákat követett el, és jelentős csatákat veszített New York City körül. Mozgalom indult a menesztésére. A forradalom az összeomlás szélén állt. Thomas Paine már egyszer felszította az amerikai hazaszeretetet *Józan ész* című röpiratával. Újra tollat ragadott; *Az amerikai válság* két nappal 1776 karácsonya előtt jelent meg az utcákon. Azonnali és mélyreható hatása volt; nyitó sorai még most is fölkavaróak.

Embert próbáló időket élünk. A nyári katona, a napos oldalon álló hazafi meghátrál hazája szolgálata elől ebben a válságban; az azonban, aki kitart, méltó az emberek szeretetére és hálájára. A zsarnokságot, akárcsak a poklot, nem könnyű legyőzni; legyen azonban vigaszunkra, hogy minél keményebb a küzdelem, annál dicsőségesebb a győzelem.²

Ma hasonló történelmi pillanathoz érkeztünk el. Saját kormányunk, a nagyvállalatokkal és bankokkal karöltve, olyan birodalmat hozott létre, amely szolgálást, nyomort és halált hozott emberek millióinak. Ennek eredményeképpen mi, akik a birodalom falain belül vagyunk, állandó félelemben élünk azoktól, akik követelik a jogukat, hogy megvédhessék magukat egy zsarnokinak tartott rendszerrel szemben; félünk az öngyilkos merénylőktől, a repülőgép-eltérítőktől, de még a más etnikai csoporthoz tartozó szomszédainktól is. Tartunk a következményektől, ha fiatal katonáinkat Afganisztánba vagy Iránba küldjük, ahol veszélyben van az életük, és ki vannak téve annak, hogy ártatlan civileket kelljen megölniük. Erkölcileg aggályosnak tartjuk a hadseregünk által külföldön fönntartott hadifogolytáborok ügyét. Gyanítjuk, hogy katonáink kínzásokban, nemi erőszakban, fosztogatásban vesznek részt; aggódunk, hogy milyen hatással lesz a háború a lelkükre, és milyen hatással a világ közvéleményére.

Sokunkat lehet hibáztatni azért, mert csak napos oldalon álló hazafi szeretne lenni. Tudjuk, hogy hazánk szolgálata nem azt jelenti, hogy beállunk a hadseregbe, és vakon támogatunk intervenciókat és más politikai lépéseket, melyek a korporatokrácia érdekeit szolgálják; értjük, hogy az igazi hazaszeretet megköveteli, hogy cselekedjünk a köztisztletben álló dokumentumainkban Alapító Atyáink által olyan világosan megfogalmazott alapelveink védelmében. A hűség megköveteli, hogy a forradalomban harcoló férfiakhoz és nőkhez hasonlóan mi is fölkeljünk a birodalom zsarnoksága ellen. Olyan lépéseket kell tennünk, melyekkel kiérdemeljük a következő generációk szeretetét és háláját, amelyek egy igazságosabb, és ezért békésebb világhoz vezetnek. Mégis halogatjuk a cselekvést, fürdőzünk a birodalom látszólagos előnyeinek fényében.

Ahogy a *Vallomások* megjelenése után utazgattam az Egyesült Államokban, sok emberrel találkoztam, akik egy modern forradalom határán állnak. Hallottam őket haragosan beszélni a vezetőinkről. Fölsímtettek egy olyan igazságot, melyet a sajtó nagy része, a politikusok és a vállalati vezetők el akarnak tagadni: hogy nem Irak, Afganisztán - vagy Irán, Venezuela és a „Gonosz Tengely” többi országa - az igazi probléma; az ezekben az országokban és sok más helyen zajló események csupán egy

olyan rendszer tünetei, amely az 1770-es évek Brit Birodalmához hasonlóan félresiklott. Az emberek az egész országban kezdik érteni, hogy a valódi probléma a korporatokrácia, amely olyan önzővé és kapzsvá vált, annyira körülbástyázta állásait, hogy már az Egyesült Államok biztonságát, valamint az egész emberiség és sok más élőlény pusztá túlélését fenyegeti.

Az egymást követő fórumokon, az e-mailekben és levelekben sok föl-kavaró kérdéssel találkoztam, melyek az Egyesült Államok helyzetét és a hozzá fűződő viszonyunkat érintették. Gyanítom, hogy sok olvasót foglalkoztatnak hasonló kérdések, ezért leírok most néhányat a leggyakoribbak közül, a rájuk adott válaszaimmal együtt.

Hogy lehet, hogy még életben van? Nemfél, hogy a sakálok elhallgattatják?
Figyeljünk erre a kérdésre. A *Vallomásokban* nincs semmi lázító. Hűsége amerikai vagyok, akinek az ősei fontos háborúkban vettek részt, többek között a forradalomban is. Azért írtam ezt a könyvet, mert hiszek abban, hogy nagy nemzet vagyunk, és dicsőbb dolgokra vagyunk képesek, mint hogy folytassuk ennek a milliók által gyűlölt birodalomnak az építését. Reméltem, ez a könyv arra ösztönöz majd minket, hogy fejlesszük magunkat, és javítsunk a világon, amit a gyermekeink örökölni fognak. Okot ad ez arra, hogy a sakálok a nyomomba szegődjenek? Ha ön szerint igen, akkor az ön felelőssége is, hogy cselekedjen. Lépnie kell. Bár kaptam pár dühös levelet, igyekszem nem félni a sakálok megtorlásától. Tudom, hogy arra kell összpontosítanom az erőmet, hogy jobb világot teremtsék a lányomnak és a Földön élő testvéreinek. Az az aggodalom, hogy ez esetleg nem sikerül, sokkal erősebb, mint a sakálok bosszújától való fel-felbukkanó félelem. Abban is bízom, hogy a sakálok elég értelmesek ahhoz, hogy belássák: a könyv már megjelent, és ha megölnék engem, csak a népszerűségét növelik.

Előálltak-e más gazdasági bérgyilkosok is?

Igen, több EHM és sakál is fölvette már velem a kapcsolatot a *Vallomások* megjelenése óta. Megosztották velem hajmeresztő történeteiket a Közel-Keleten, Latin-Amerikában és Afrikában zajló eseményekkel kapcsolatban. Sokan most is kapcsolatban állnak foglalkoztatóikkal - vagy még aktívan dolgoznak, vagy nyugdíjrendszerük, tanácsadói megbízatásuk köti őket hozzájuk -, és ezért nem vállalják, hogy nevük megjelenjen. Közülük legalább egy késznek tűnik arra, hogy megírja könyvét a saját neve alatt.

Érkezett-e visszhang MAIN-beli munkatársaitól, és ha igen, milyen?

Egész sokról hallottam. Többségük vagy az osztályomon dolgozott, vagy ahogy azt a 9. és a 23. fejezetben leírtam, nem volt tisztában munkánk EHM-vonatkozásaival. Elmondták, hogy könyvem elolvasása sokat segített nekik, hogy megértsék a MAIN-nél zajló, akkor furcsának és megmagyarázhatatlannak tűnő eseményeket. Néhányukat, akiket a könyvben megneveztem, vagy akik akkor befolyásos pozícióban voltak, zaklatták újságírók, de - mint ahogy vártam is - nem akartak nyilatkozni. Az egyetlen kivétel Einar Greve, aki annak idején fölvettem engem. Miután a MAIN-től kilépett, Einar a Tucson Electric Power Co. elnöke lett, és azóta már nyugdíjba vonult. Nemrég interjút adott a *Tucson Citizen* számára, melyben ez olvasható:

„Alapjában véve a történet igaz" - mondta Greve. — [...] John könyve azt állítja, hogy szándékosan próbálták horogra keríteni ezeket az országokat, és ez meg is történt [...] Sokan közülük máig sem voltak képesek visszafizetni a kölcsönöket.”³

Ez nagyjából megfelel annak, amit Einar egy levélben írt meg nekem. Azt is elárulta, hogy fontolgatja saját könyve megírását ebben a témában. Több újságírótól úgy hallottam, hogy a cikk megjelenése után Einar előző megjegyzéseivel ellentétes állításokat tett a könyvről.

Fölmerül a kérdés: Vajon mi történhetett vele a *Tucson Citizen*-beli riport megjelenését követően?

Mi a helyzet más magas pozíciókat betöltő emberekkel? Beszél valaki közülük a gazdasági bérgyilkosokról?

Igen, sok bennfentes írt már olyan kérdésekről, melyekkel a *Vallomásokban* foglalkoztam. Lényegében a könyvben említett mindenjelentősebb esemény leírását más források is megerősítik — Torrijos meggyilkolásától a JECOR Szaúd-Arábiai Pénzmosó Műveletéig. A fő különbség abban áll, hogy míg a többi szerző intézményvezető, aki tudományos elemzéseket írt ezekről a témákról, én a frontvonalon szolgáló katona voltam; az én beszámolómm egyes szám első személyben íródott. Van néhány „vallomás" is, melyeket szeptember 11-e után adtak ki a piramis csúcsán álló emberek:

- Joseph Stiglitz, a Világbank egykori vezető közgazdásza és a közgazdasági Nobel-díj birtokosa: „Úgy tűnik, a globalizáció jelenlegi formájában a nemzeti elitek régi diktatúráját a nemzetközi pénzvillág új diktatúrájával váltja föl [...] A gazdasági előrejelzéseket manipulálni kellett annak érdekében, hogy az [IMF] programjai mű-

ködőképesnek *látsszanak*, és a számítások »kijöjjenek« [...] A GDP-előrejelzések nem bonyolult statisztikai számításokon alapulnak, nem is a gazdaságot jól ismerő szakértők becslésein, hanem egyszerűen egy IMF-program keretében, *tárgyalások során kialakított számok*" [a kiemelések az eredeti szövegben találhatók].⁴

- James Henry, a McKinsey & Co. korábbi közgazdásza és az IMB/Lotus alelnöke: „Az 1970-es évek időszaka a gazdasági fejlődés »nagy projekt« paradigmájának fénykora volt. A Világbank, az Amerikai-közi Fejlesztési Bank, az Ázsiai Fejlesztési Bank, az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala (USAID) és más hasonló szervezetek alkalmazottai járták a világot nagy beruházási kölcsönöket nyújtva, és a bonyolult beruházás-tervezési eljárások dicséretét zengve [...] 1990-re a fejlődő országok több mint 1,3 billió dollárnyi külföldi adósságot halmoztak föl [...] 2000-ben az US EXIM Bank által nyújtott 7,7 milliárd dollár új külföldi exporthitel és garancia 86%-án mindössze tíz, politikailag befolyásos nagyvállalat osztozott, köztük az Enron, a Halliburton, a GE, a Boeing, a Bechtel, a United Technologies, a Schlumberger és a Raytheon.”⁵
- Jeffrey D. Sachs, a Kolumbia Egyetem Föld Intézetének (Earth Institute) igazgatója és Kofi Annannak, az ENSZ főtítkárának különleges tanácsadója: „A világon több mint nyolcmillió ember hal meg azért, mert túl szegény, hogy életben maradjon [...] Az a 450 milliárd dollár, amit az Egyesült Államok az idén katonai célokra költ, nem fog békét hozni, ha az USA továbbra is ennek az összegnek csak tizenharmad részét, mindössze 15 milliárd dollárt költ a világ legszegényebbjeinek megsegítésére, akiknek társadalmát destabilizálja a szegénység, és ezért a nyugtalanság, erőszak, sőt a globális terrorizmus melegágyává válhatnak.”⁶

Miért nem szólt a Clinton-kormányról a Vallomásokban?

Az 1990-es években egy nonprofit szervezetet vezettem, csoportokat kísértem Amazóniába, és „tanácsadói” fizetést kaptam, amelyért valójában nagyon keveset kellett tennem azon kívül, hogy hallgattam. Teljesen más helyzetben voltam, mint az 1980-as években, mikor egy energiaipari vállalat vezérigazgatójaként nagyon is jól láttam, mi történt az első Bush-kormány idején, és George W. olajérdekeltségeivel kapcsolatban. Clintonnal nem volt semmi dolgom. Érdeklődéssel figyeltem, hogyan támadta őt és Hillaryt a korporatokrácia első kormányperiódusa idején; mintha figyelmeztető lövéseket adtak volna le, és ezeknek a figyelmeztetéseknek következtében Clinton több megígért programja nem is valósult meg. Később sokat tűnődtem, mivel indíthatta Clinton

ellenfeleit arra, hogy Monicával előhozakodjanak — hiszen minden vezetőről számos „negatívumot” el lehet mondani, de ez csak akkor történik meg, ha valamiért szükségessé válik. Mivel nem voltam a tűz közepén, nem voltak bennfentes információim, így másokhoz hasonlóan én is csak spekulálhattam, és a Clinton-kormánnyal kapcsolatban nem tudtam semmiről, amit be kellett volna vallanom, vagy ami az olvasók érdeklődésére számot tarthatott volna.

Hogyan értékeli azt a lépést, hogy a Harmadik Világ egyes országainak adósságát elengedik? Vesztesre állnak a gazdasági bérgyilkosok?

Ellenkezőleg. Sajnos azt kell mondanom, ez arra utal, hogy az EHM-ek a korábbinál még rafináltabb módszerekkel élnek. Nagyon támogatom, hogy engedjék el ezeket az adósságokat — melyeket, ne felejtjük, az országok lakosságának beleegyezése nélkül vettek föl, és a korporatokrácia, valamint néhány gazdag Harmadik Világbeli család gazdagítására használtak föl —, de az adósságok elengedése nem erről szól. A G8 országok (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán és Oroszország) a Világbankkal és az IMF-fel együtt újra csak kizsákmányolja ezeket az országokat, és ezt az „adósságok elengedésének” nevezik. Ragaszkodnak a „feltételeikhez”, melyeket olyanjól hangzó kifejezésekbe csomagolnak, mint „hatékony kormányzás”, „szilárd gazdaság”, „a kereskedelem liberalizációja”. A nyelvezet tetszetős, de csalóka. Olyan intézkedésekről van szó, melyek csak a korporatokrácia szempontjából tűnnek „hatékonnak” vagy „szilárdnak”. Ha az országok belemennek ezekbe a feltételekbe, privatizálniuk kell az egészségügyet, az oktatást, az áram- és vízszolgáltatást és más közszolgáltatásokat — más szóval el kell adniuk őket a korporatokráciának. Arra kényszerülnek, hogy csökkentsék a hazai ipart védő támogatásokat és kereskedelmi korlátozásokat, miközben el kell fogadniuk, hogy az Egyesült Államok és más G8 országok továbbra is támogatják egyes üzletágaikat, és kereskedelmi korlátokat emelhetnek az iparukat fenyegető importtal szemben.

Mikor Bolívia ilyen „hatékony kormányzási” ajánlásokat fogadott el, lehetővé tette, hogy multinacionális vállalatok privatizálják vízszolgáltatási rendszerét, a víz ára az égbe szökött, és a bolíviaiak szerint ezek maradtak ki a szolgáltatásból.⁷ Elefántcsontparton a francia cég, amely megvette a privatizált telefonvállalatot, olyan magasra emelte az árait, hogy az embereknek vissza kellett mondaniuk az előfizetésüket. Ezért például egyetemi diákok sem fértek hozzá a tanulmányaikhoz elengedhetetlen internethez.⁸ Tanzániában ez a politika ahhoz a szegényletes helyzethez vezetett, hogy a gyerekeknek fizetni kell az iskoláért, és

sokan vannak, akik ehhez túl szegények.⁹ Számtalan hasonló történetet lehetne elmondani az úgynevezett adósságelengedés előfeltételeit elfogadó országokról.

Megdöbbenő, hogy olyan sok ember hajlandó bedőlni ennek a csalásnak ahelyett, hogy annak látná, ami: EHM-trükk, és újabb, talán az eddigi legráfínáltabb lépés a világbirodalom felé vezető úton.

A Harmadik Világ azonban tisztában van azzal, mi folyik itt — és dühös. A G8 2005 júliusában Skóciában tartott tanácskozásaival szemben megmutatkozó ellenállás nagyrészt a hazugságok miatt érzett düh kitörése volt. Sokan gondolták úgy, hogy Blair és Bush „jó fiúk - rossz fiúk” játszma arra ment ki, hogy legitimizáljanak egy erősen kizsákmányoló rendszert, amely a multinacionális vállalatokat részesíti előnyben a világ szegényei, elnyomottai és éhezői kárára.

Mikor fogjuk mi, amerikai polgárok - akiknek az országa a G8 korporatorkrácia edzője és kapitánya — megkövetelni, hogy vezetőink vallják be hazugságaikat? Mikor látjuk be a szeptember 11-e, a londoni és madridi merényletek és annyi más erőszakos cselekmény mögött meghúzódó mélyebb igazságot: lehet, hogy ezek fanatikus gyilkosok akciói, de csak azért történhetnek meg, mert emberek milliói élnek elkeseredésben, és ünneplik csöndben a merényleket. Mikor mondja ki végre valaki, hogy: „Nézzétek, a király meztelen!”

Mit szól ahhoz, hogy Paul Wolfowitzot nevezték ki a Világbank elnökévé? Wolfowitz kinevezése nem hagyott kétséget afelől — ha valakinek még volt egyáltalán kétsége —, hogy ez nem a világ bankja. Ez az Egyesült Államok bankja. Az USA elnöke nevezi ki a vezetőjét és ellenőrzi fontosabb döntéseit. Egyáltalán nem számít, mit gondolok Wolfowitzról mint emberről vagy üzleti vezetőről. Az lenne a fontos kérdés, hogy mit gondolnak róla a brazilok, nigériaiak, indonézok és a világ többi népe. Ha a Világbank igazán a világ bankja lenne, elnökének megválasztása és fontos döntései olyan testületre tartoznának, amelyben valamennyi kontinens képviselői helyet kaptak.

Milyen tanácsot tudna nekem adni? Mit tehetnék, hogy megváltozzon ez a helyzet? Néhány javaslatot már megfogalmaztam a *Vallomások* utolsó fejezetében. Ha ezen túlmenően én akarnám megmondani, hogy személy szerint ÖN mit tegyen, a korporatorkrácia módszereit követném: „Tessék, az én termékemet vegyétek, ez az igazi!” Ez így természetesen nem működne - erre a kérdésre nincs is egyedüli helyes válasz.

Mindnyájunknak megvan a magunk érdeklődése, képességei, készségei. Én író vagyok, és ebben a minőségemben sokat tehetek. De me-

gint mást tud tenni egy tanár, üzleti jogász, masször vagy autószerelő. Föl kell tennie magának a kérdést: Mit szeretnék tenni? Mik az erősségeim és a gyengéim? Mi áll közel a szívemhez?

Az amerikai forradalom nagy ereje részben abban állt, hogy nagyon különböző emberek egyéni képességeit használta föl. Tom Paine írt, de nem próbált sereget vezetni. George Washington hadvezér volt, de nem fogalmazott röpiratokat. Benjamin Franklin hetvenes éveibenjárva is nagyon sikeres követ volt franciául beszélő potenciális szövetségeseinknél. A határvidéken élő vadászok kiváló lövészek voltak. A halászok hajóikkal zaklatták a brit flottát. A nők élelmet és ruhát küldtek a frontra. A gyerekek golyót öntöttek a katonák puskaiba.

Ha tanár, biztassa tanítványait, hogy olvassanak a történelemkönyvek és a mai újságok sorai között. Üzleti jogászként próbáljon hatni az ügyfeleire, hogy gondolkodjanak a környezettel és a társadalommal szemben felelősen. Ha masszörként vagy autószerelőként dolgozik, beszélgesen el ügyfeleivel, mit gondolnak arról, ami az újságokban áll. A beszélgetés az egyik legegyszerűbb és leghatékonyabb módja annak, hogy elterjesszük a változás eszméit.

Az egyik dolog, amit mindnyájan megtehetünk — és meg is kell tennünk -, hogy képezzük magunkat és a körülöttünk élőket. A demokrácia alapja a képzett emberfő - nem elég, ha valaki tud írni-olvasni, arra is képesnek kell lennünk, hogy fontos kérdéseket folyamatosan föltegyünk. Legyünk szkeptikusak politikusainkkal, üzleti vezetőinkkel és sajtónkkal kapcsolatban; ragaszkodnunk kell hozzá, hogy ellássanak minket információval. A sorok között kell olvasnunk.

Ezek a kérdések és beszélgetések, melyek gyakran elhangzanak előadásaim során, vagy betelefonálós rádióműsorokban, meggyőztek arról, hogy az Egyesült Államokban emberek milliói aggódnak amiatt, amit művelünk, és ahogy életstilusunk a világot érinti. Aggódnak és — mint még sok száz millióan világszerte - dühösek.

A *Vallomások* első kiadása óta a korporatokrácia szerepe - kapzsisága, és hajlandósága, hogy saját embereit ugyanúgy megölje, mint azokat, akiket „ellenségének” nevez — egyre több ember előtt vált világossá minden földrészen, Észak-Amerikában is. Miközben egyre tudatosabbakká válunk, a felelősségünk is nő, hogy felszólaljunk és cselekedjünk, ahogy mi személy szerint, illetve közösségünk tagjaként jónak látjuk.

Emberpróbáló idöket élünk. Egyre elkeseredettebb lépésekre számíthatunk azok részéről, akik úgy érzik, a korporatokrácia becsapja és elnyomja őket. Akár Manhattanben történik terrorista cselekmény, akár Madridban, Londonban, Rijádban vagy La Pazban, muszáj megérte-

nünk, hogy ezektől a szörnyűségektől hosszú távon nem véd meg minket sem katonaság, sem határőrség, sem a repülőterek biztonsági személyzete. Ennek csak úgy lehet véget vetni, ha elegend követeljük, hogy nagyvállalataink, bankjaink és kormányunk hagyjanak fel a világ nagy részének kizsákmányolásával, és ha ragaszkodunk ahhoz, hogy a világhoz együtt érzően közeledjünk — ahogy ezt Alapító Atyáink gondolták, mikor az alábbiakat írták:

Magától értetődőnek tartjuk azt az igazságot, hogy minden ember egyenlőnek teremtett, és Teremtőjük elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel őket, így az élet, a szabadság és a boldogság keresésének jogával [...] és ha bármikor egy kormány ezen alapelvek ellen cselekedne, az emberek joga, hogy megváltoztassák vagy eltöröljék, és új kormányt hozzanak létre, olyan elvekre alapozva és hatalmát olyan módon megszervezve, ami biztonságukat és boldogságukat a leginkább elősegíteni látszik.

Amerika-közi Fejlesztési Bank (Inter-American Development Bank, IAD): 1959-ben 20 észak- és latin-amerikai kormány által létrehozott nemzetközi intézmény, amelynek célja a nyugati félteke gazdasági és szociális fejlesztésének finanszírozása. Az alapító okmány fontosabb aláírói: Argentína, Brazília, Mexikó, Venezuela és az Egyesült Államok. A tagországok száma azóta 6 amerikai, két ázsiai és 14 európai országgal gyarapodott. A kihelyezett kölcsönök célja az alacsony jövedelmű rétegek életfeltételeinek javítása.

Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank, ADB): Az ENSZ Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Bizottsága (ESCAP) által létrehozott szervezet, amely 1966 augusztusában kezdte meg működését. A szervezet tagjai, Dél-, Délkelet- és Kelet-Ázsia, valamint Dél-Óceánia 30 „regionális” országa, valamint 14 nyugat-európai és észak-amerikai, „nem regionális” ország.

Mindegyik tagország egy kormányzót és egy helyettesjelölt a kormányzótanácsba, amely az operatív teendőket ellátó 12 tagú igazgatótanácsot nevezi ki. Az ADB az ENSZ Fejlesztési Programjának végrehajtó szerve, ellenőrzési joga van a nemzeti és regionális programok felett. Székhelye Manilában van. Az ADB célja Ázsia gazdasági fejlődésének elősegítése azáltal, hogy közvetlen kölcsönöket és szakmai segítséget ad a tagországok bármely csoportjának. Tevékenysége kiterjed a beruházások előkészítésére és megvalósítására, a gazdaságpolitika és az intézményrendszer kialakítására, valamint az ágazati tanulmányok készítésére.

Bankers Trust New York Corporation: Amerikai bankholding, eredetileg BT New York Corporation néven jegyezték be 1965-ben. Jelenlegi nevét 1967-ben vette fel. Székhelye New York. A részvénytársaság bankok és egyéb pénzintézetek felvásárlása révén épült ki. A társaság legnagyobb kereskedelmi bankja a Bankers Trust Company, New York, amelyet 1903-ban állami és szövetségi bankok számára vagyonkezelői szolgáltatásokat nyújtó bankként hoztak létre. Nemzetközi bankhálózat, több mint 30 országra kiterjedő fiók- és leányvállalati hálózattal, érdekeltségekkel és képviseleti irodákkal. Az 1980-as évek során a bank

üzletpolitikájában a nagykereskedelmi ág élvezett elsőbbséget, a lakossági és hitelkártya-szolgáltatásokat megszüntették.

A Bankers Trust 1978 óta vesz részt a kereskedelmi papírok forgalmazásában. 1981-ben a Bankers Trust Company of Florida, NA. vagyonekezelő társaságként kezdte meg működését. A vállalkozás a betétforgalom, a lízing és a beruházási tanácsadás területén is jelen van.

Békehadtest (Peace Corps): Önkéntesekből álló kormánysszervezet az Egyesült Államokban; az 1961-es Békehadtest-törvény hozta létre (1971 és 1982 között; az Action nevű független szervezet részeként működött). Felállítását John F. Kennedy elnök kezdeményezte, első igazgatója pedig Kennedy sógora, R. Sargent Shriver volt.

A Békehadtest célja, hogy szakemberek küldésével segítse más országok fejlődését, elsősorban az oktatás, a mezőgazdaság, az egészségügy, a kereskedelem, a technika és a lakóhelyfejlesztés terén. A Békehadtest önkénteseit meghatározott programok végrehajtására osztják be szakértelmük, képzettségük és tapasztalatuk szerint. Külföldre kerülve az önkéntes két éven keresztül egyfajta jó szomszédként tevékenykedik. Elvárják tőle, hogy beszélje a vendéglátó ország nyelvét, és helybéli munkatársaihoz hasonló színvonalon éljen.

1961-ben a Békehadtest 16 országban szolgált összesen 900 önkéntessel, 1966-ban a létszám elérte a 15 556 főt; a szervezet ekkor 52 országban tevékenykedett. 1989-ben a költségvetés 5100-ra csökkentette az önkéntesek létszámát, ez azonban később bővült, és az érintett országok száma is 90-re nőtt (a kelet-európai államokkal együtt).

Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO): A világkereskedelem felügyeletére és liberalizálására létrehozott nemzetközi szervezet. A WTO az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) utódsszervezete. A GATT-ot 1947-ben hozták létre azzal az elképzeléssel, hogy szerepét hamarosan átveszi az ENSZ egyik szakosított szervezete, a tervezett Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet (ITO). Az ITO soha nem alakult meg, a GATT viszont figyelemre méltó sikereket ért el a nemzetközi kereskedelem liberalizálásában. Az 1990-es évek közepére azonban mind többen fogalmazták meg azt az igényt, hogy egy erősebb jogosítványokkal rendelkező nemzetközi szervezetnek kellene felügyelnie a világkereskedelemre, és feloldania a nézeteltéréseket.

A WTO 1995. január 1-jén kezdte meg működését, 104 ország alapító tagságával. Feladata annak ellenőrzése, hogy a tagországok betartják-e a korábbi GATT-megállapodásokat, beleértve a GATT égisze alatt megrendezett utolsó nagy kereskedelmi konferencia, az uruguayi for-

duló (1986—94) során megkötött egyezményeket, amelyeknek aláírásával a GATT hivatalosan is megszűnt létezni. A WTO irányító testületei a miniszteri konferencia, amely kétévente ül össze, az általános tanács, amely a konferencia döntéseinek végrehajtásáért és a folyamatos adminisztratív munkáért felel, és a vezérigazgató, akit a miniszteri konferencia nevez ki. Székhelye a svájci Genf.

Kőolajexportáló Országok Szervezete (Organization of Petroleum Exporting Countries, OPEC): Nemzetközi szervezet; a tagok kőolajtermelési és -kereskedelmi politikájának összehangolására, valamint műszaki és gazdasági támogatására hozták létre 1960 szeptemberében, de hivatalosan csak 1961 januárjában alakult meg Irak, Irán, Kuvait, Szaúd-Arábia és Venezuela részvételével. Az alapítás óta fölvetett tagok: Katar (1961), Indonézia és Líbia (1962), Abu Dhabi (1967; tagságát 1974-ben az Egyesült Arab Emírségekre ruházta át), Algéria (1969), Nigéria (1971), Ecuador (1973) és Gabon (1975). Az OPEC kezdetben Genfben működő központja 1965-ben áttette székhelyét Bécsbe. A közös politikát a tagországok küldötteinek évente legalább kétszer megtartott értekezletein alakítják ki. A döntéseket egyhangúlag hozzák.

Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency, CIA): Az Egyesült Államok kormányzatának legfontosabb hírszerző és kémelhárító szervezete. A hivatalosan 1947-ben megalakított szervezet elődje a második világháborúban működő Stratégiai Szolgálatok Hivatala (OSS) volt. Az amerikai hírszerzést és kémelhárítást korábban a szárazföldi hadsereg, a haditengerészet és a Szövetségi Nyomozóiroda (EBI) irányította. A három szervezet tevékenysége közt sok volt az átfedés, embereik versengtek egymással, s hiányzott a megfelelő egyeztetés. Az USA szövetségesei nehezményezték, hogy az országnak nincsen központi hírszerző szervezete.

A Kongresszus 1947-ben létrehozta a Nemzetbiztonsági Tanácsot és az irányítása alá tartozó Központi Hírszerző Ügynökséget. A CIA feladata az volt, hogy a nemzetbiztonságot érintő hírszerzési ügyekben tanácsokat adjon a Nemzetbiztonsági Tanácsnak, ajánlásokat tegyen a különféle kormányzati hírszerző szervezetek tevékenységének egyeztetésére, vesse össze és értékelje a hírszerzés révén begyűjtött adatokat, juttassa el őket a kormányzat illetékes szerveihez, valamint lássa el mindazokat a központi hírszerzési feladatokat, amelyeket a Nemzetbiztonsági Tanács rábíz.

A CIA négy fő igazgatóságból áll. A hírszerzési igazgatóság elemzi az adatokat, melyeket részint nyilvános forrásokból gyűjtenek, részint

kémkedéssel, légi és műholdfelvételekkel, rádióadások, telefonbeszélgetések és más kommunikációfajták lehallgatásával. Elemzéseit az igazgatóság bulletinekben, jelentésekben és kimerítő alaposságú tanulmányokban jelenteti meg. A CIA figyeli a külföldi rádiók adásait is. A műveleti (operatív) igazgatóság felel a titkos akciókért, például a hírszerzésért (azaz a kémkedésért) és a különleges titkos tevékenységekért. A tudományos-technikai igazgatóság nyomon követi a tudományos és technikai fejlődést, műszaki berendezéseket fejleszt ki az ügynökség számára, valamint tudományos és technikai támogatást nyújt a CIA akcióihoz. Az adminisztrációs igazgatóság irányítja a szervezetileg is hozzá tartozó Biztonsági Hivatalt, amely a CIA munkatársai, létesítményei és információi, valamint a külföldről az USA-ba menekült informátorok, információkat szolgáltató kormánytisztviselők biztonságáért felel.

Manifest Destiny: Az amerikai terjeszkedési fogalom akkor jött létre, amikor az első telepések betették a lábukat erre a kontinensre, és az első indiánnak elnevezett őslakót kiűzték otthonából, de egy angolszász erős központi hatalom kellett ahhoz, hogy ennek ideológiai alapot adjon. Ez történt 1845-ben, amikor egy amerikai diplomata és újságíró, John Louis O'Sullivan az amerikai *United States Magazine and Democratic Review*-ben Texas USA-hoz való csatolásának a „Manifest Destiny”, azaz a „Kinyilvánított Rendeltetés” filozófiai kifejezéssel adott jogi alapot.

Monroe-elv (Monroe Doctrine, 1823. dec. 2.): Az amerikai külpolitika alapelve, melyet James Monroe (1758-1831) republikánus politikus, az USA ötödik elnöke (1817—1825) a Kongresszushoz intézett szokásos évi üzenetében fejtett ki. Kijelentette, hogy az Óvilág és az Újvilág rendszerei eltérőek, és különálló övezeteknek is kell maradniuk. Négy alapvető pontban fejtette ki álláspontját: 1. az Amerikai Egyesült Államok nem fog beavatkozni az európai hatalmak belügyeibe, sem egymás közti háborúiba; 2. az Egyesült Államok elismeri a nyugati féltekén (tehát az amerikai kontinensen) akkor létező gyarmatokat, és nem fog beavatkozni ezek ügyeibe; 3. a nyugati féltekén azonban további gyarmatosítások nem lehetségesek; 4. az európai hatalmaknak bármely olyan kísérletét, amely a nyugati félteke bármely államának elnyomására vagy ellenőrzésére irányul, az Egyesült Államok az öellene irányuló ellenséges lépésnek fogja tekinteni.

Nemzetbiztonsági Hivatal (National Security Agency, NSA): Az Egyesült Államok hírszerző szerve a védelmi minisztériumon belül; a rejtjelfejtésért és a távközlési felderítésért, valamint a titkos távközlés biz-

tonságáért felelős. Az amerikai katonai alakulatok második világháborús távközlési felderítő tevékenységéből nőtt ki. 1952-ben elnöki utasításra hozták létre, s minthogy nem a Kongresszus állította fel, viszonylag mentes a törvényhozás felügyeletétől. Valamennyi amerikai hírszerző szerv közül ez a legtitkosabb. Igazgatója a tábornoki karba tartozó tisztt, tehát tábornok vagy tengernagy.

A hivatal feladata többek között az amerikai fegyveres erők és más kormányservek céljaira rejtjelkódexek, számjelrendszerek és más titkosírási eszközök kidolgozása és védelme, valamint az elektronikus vagy más módon továbbított kódolt üzenetek elfogása, megfejtése és elemzése. A hivatal az elektronikus üzenettovábbítás minden formája terén folytat kutatásokat. Világszerte tart fenn állomásokat a rádióüzenetek lehallgatására. Miután az NSA az ellenséges hírszerző szervek elsőrendű célpontja, sem a nyilvánossággal, sem a sajtóval nem tart fenn kapcsolatot.

Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (közkeletű nevén **Világbank**, angolul International Bank for Reconstruction and Development, IBRD ill. World Bank): Az ENSZ szakosított intézménye. Abból a célból hozták létre, hogy a bank révén finanszírozzák a tagországok gazdasági fejlődését elősegítő programokat. Létrehozását az Egyesült Államokban, a New Hampshire állambeli Bretton Woodsban megtartott monetáris és pénzügyi értekezleten (1944. július) hagyták jóvá. A bank hivatalosan 1946 júniusában kezdte meg működését. Az első hiteket második világháborús újjáépítési célokra adta, de az 1950-es évek közepére a hangsúly áttolódott Afrika, Ázsia, a Közel-Kelet és Latin-Amerika gazdasági fejlődését segítő kölcsönökre. A Világbank központja Washingtonban van.

A bank pénzalapjai a tagországok részéről jegyzett tőke befizetéséből, a világ tőkepiacain végrehajtott kötvénykibocsátásokból és a bank nettó nyereségeiből származnak. Minden egyes tagállam gazdasági erőforrásainak megfelelő arányban jegyez tőkét. A jegyzett tőkének rendszert csak a 10%-át fizetik be; a maradékot a bank lehívhatja, ha szükség van rá kötelezettségei teljesítéséhez.

A bank a kölcsönöket rendszerint közvetlenül a kormányoknak adja, vagy olyan magánvállalkozásoknak, amelyek garanciát kaptak a kormánnytól. Ez olyan sajátos tervek esetében történik, amikor ésszerű feltételek mellett nem lehet magántőkéhezjutni. Kezdetben a bank portfóliójának nagy része köz- vagy magántulajdonú közművállalatoknak adott kölcsönökből állt, elektromos áramellátásba, utak, hidak, kikötők, csővezetékek és repülőterek építésébe való befektetés céljából. A 20. század vége felé azonban a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés lett a kiemel-

ten segélyezett szektor. Fontos terület ezenkívül az ipar, a vízellátó- és csatornarendszerek, valamint az oktatás is.

A bank általános gyakorlata, hogy kölcsöneivel csak a külföldről behozott anyagok, berendezések és szolgáltatások költségeit fedezi, kifizetéseit pedig rendszerint közvetlenül a szállítók kapják. Minthogy a hitelnyújtáshoz a banknak is külső forrásokat kell bekapcsolnia, a kamatláb főként az ennek kapcsán fölmerült költségektől függ. A bank a pénzügyin felül műszaki segítséget is ad.

Legfelsőbb irányítószervei a Kormányzótanács, az Igazgatóság és az elnök. A Kormányzótanácsban minden tagországnak egy-egy képviselője van, és évente egyszer ül össze; az üzletpolitikát a 21 ügyvezető igazgató hajtja végre, és ők hagnak jóvá minden kölcsönt.

Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF): Az ENSZ szakosított intézménye; 1944-ben a Bretton Woods-i (New Hampshire, USA) értekezleten alapították a nemzetközi pénzügyi együttműködés biztosítása, a valutaárfolyamok stabilizálása és a nemzetközi likviditás (a készpénzre átválthatóság) bővítése érdekében. A tagság később egyre nőtt, ahogy a volt gyarmatok elnyerték függetlenségüket. Központja Washingtonban van.

A tagok kötelesek folyamatosan szabályozni a valutaforgalmat, csökkenteni az arany szerepét a nemzetközi pénzügyi tranzakciókban, és bővíteni az IMF képességét, hogy elérhesse eredeti céljait. A tagállamok pénzügyi hatóságaival fenntartott folyamatos érintkezés az IMF-et a konzultatív együttműködés hatékony eszközévé tette. Emellett jelentős pénzügyi kutatómunkát folytat, és statisztikai információkat nyújt nemzetközi pénzügyi kérdésekben.

New Deal: Franklin D. Roosevelttel amerikai elnök kormányzatának gazdaságpolitikai programja 1933 és 1939 között. Alapvető célja az volt, hogy azonnal enyhítsen a gazdasági válság hatásain, és reformokat vezessen be az iparban, a mezőgazdaságban, a pénzügyekben, az energiatermelésben, a munkaügyekben és a lakáshelyzetben, vagyis olyan területeken is, ahol a kormányzat korábban nem avatkozott be. Magát a kifejezést Rooseveltnak abból a beszédéből vették, amelyben 1932. július 2-án elfogadta a demokrata párti elnökjelöltséget. Herbert Hoover elnök kormányzatának a válsággal szembeni tehetetlenségére reagálva az amerikai választók az év novemberében elsőprő többségben Rooseveltre és az „elfelejtett ember” érdekében kötött „new deal”-re („új egyezésre”) szavaztak. A laissez-faire Amerikában hagyományos gazdaság-

politikai filozófiájával szembefordulva a New Deal az államilag szabályozott gazdaság koncepcióját tette magáévá, melynek célja az egyensúly megteremtése az egymással konfliktusban álló gazdasági érdekek között.

Thomas Paine (1737. jan. 29. Thetford, Norfolk, Anglia - 1809. jún. 8. New York, USA): Angol—amerikai író, politikai röpiratszerző, a történelem egyik legkiemelkedőbb politikai propagandistája. *Common Sense* (*A Józan ész*) című pamfletje és *Crisis* (*Válság*) című röpiratsorozata nagy hatást tett az amerikai forradalomra. Egyéb főművei: a *Rights of Man* (*Az emberjogai*), amely a francia forradalom és a köztársasági elvek védelmében született, és a *The Age of Reason* (*Az értelem kora*), amely a vallásnak a társadalomban elfoglalt helyét elemezte.

E l ő s z ó

- ¹ Az ENSZ Világélelmelési Programja, www.wfp.org/index.aps/section=1 (a letöltés ideje 2003. december 27.). A National Assotiation for the Prevention of Starvation becslése szerint: „Minden nap 34 000 öt éven aluli gyermek hal meg éhezés, vagy az éhezés következtében fellépő, megelőzhető betegségek miatt.” (www.napsoc.org, a letöltés ideje 2003. december 27.). A starvation.net becslése szerint „ha ehhez (az éhezéshez) hozzávonnánk a két további vezető halálokot, ami a legszegényebbeket sújtja, a rossz ivóvíz által okozott betegségeket és az AIDS-et, a napi halálesetek száma megközelítené az ötvenezret.” (www.starvation.net, a letöltés ideje 2003. december 27.)
- ² Az Amerikai Mezőgazdasági Minisztérium (U.S. Department of Agriculture) adatai, idézi a Food Research and Action Center, FRAC, www.frac.org (letöltve 2003. december 27-én).
- ³ ENSZ-jelentés az emberiség fejlődéséről (Human Development Report), ENSZ, New York, 1999.
- ⁴ „1998-ban az ENSZ Fejlesztési Programja szerint a folyó kiadásokon túl mintegy 9 milliárd dollárból tiszta ivóvizet és közegészségügyi ellátást lehetne biztosítani a Föld minden lakójának. További 12 milliárd dollárba kerülne a szülésekkel kapcsolatos egészségügyi ellátás valamennyi nő számára. Újabb 13 milliárd dollárból nemcsak ételmet lehetne mindenki számára biztosítani, hanem alapvető egészségügyi ellátást is. További 6 milliárdból meg lehetne oldani az alapfokú oktatást az egész Földön [...] Ez mindösszesen 40 milliárd dollár” - John Robbins, a Diet for a New America (Étrend egy új Amerika számára) és a Food Revolution (Élelmiszerforradalom) című könyvek szerzője, foodrevolution.org (letöltve 2003. december 27-én).

P r o l ó g u s

- ¹ Gina Chavez és munkatársai, Tarimiat - Firmes en Noustro Territorio: FIPSE vs. ARCO, szerk. Mario Meló és Juana Sotomayor, CDES and CONAIE, Quito, 2002.
- ² Sandy Tolan, Ecuador: Lost Promises, National Public Radio, Morning Edition 2003. július 9., www.npr.org/programs/morning/features/2003/jul/latinoil (letöltve 2003. július 9-én).
- ³ Juan Forero, Seeking Balance: Growth vs. Culture in the Amazon, New York Times, 2003. december 10.
- ⁴ Abby Ellin, Suit Says Chevron Texaco Dumped Poisons in Ecuador, New York Times, 2003. május 8.
- ⁵ Chris Jochnick, Perilous Prosperity, New internationalist, 2001. június, www.newint.org/issue35/perilous.htm. További információért lásd még Pamela Martin, The Globalization of Contentious Politics: The Amazonian Indigenous Rights Movement, Routledge, New York, 2002.; Kimerlinc, Amazon Crude, Natural Resource Defense Council, New York, 1991; Leslie Wirpsa (ford.), Upheaval in the Back Yard: Illegiti-

- mate Debts and Human Rights — The Case of Ecuador-Norway, Centro de Derechos Económicos y Sociales, Quito, 2002; és Gregory Palast, Inside Corporate América, Guardian, 2000. október 18.
- ⁶ Az olajnak a nemzeti gazdaságokra és a világgazdaságra gyakorolt hatásáról lásd Michael T. Klare, *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, Henry Holt and Company, New York, 2001; Daniel Yegrin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, Free Press, New York, 1993; and Daniel Yegrin - Joseph Stanislaw, *The Commanding Heights: The Battle for World Economy*, Simon & Schuster, New York, 2001.
  - ⁷ James S. Henry, *Where the Money Went, Across the Board* 2004. április-május, 42-45. További információért lásd Henry könyvét: *The Bold Bankers: Tales From the Global Underground Economy*, Four Walls Eight Windows, New York, 2003.
  - ⁸ Gina Chavez és munkatársai, *Traimiat - Firmes en Nuestro Territorio: FIPSE vs. A RCO*, szerk. Mario Meló és Juana Sotomayor, CDES és CONAIE, Quito, 2002; *Petróleo, Ambiente y Derechos en la Amazonia Centro Sur*, Edition Víctor Lopez A, Centro de Derechos Económicos y Sociales, OPIP, IACYT-A (az Oxfam America támogatásával), Sergrafic, Quito, 2002.
  - ⁹ Sandy Tolan, Ecuador: Lost Promises, National Public Radio, Morning Edition 2003. július 9., www.npr.org/programs/morning/features/2003/jul/latinoil (letöltve 2003. július 9-én).
  - ¹⁰ A sakálokról és más ügynökökről további információ található az alábbi könyvekben: P. W. Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, Ithaca-New York-London, 2003; James R. Davis, *Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order*, Douglas & McIntyre, Vancouver-Toronto, 2000; Felix I. Rodriguez and John Weisman, *Shadow Warrior: The CIA Hero of 100 Unknown Battles*, Simon & Schuster, New York, 1989.

2. fejezet

- ¹ E végzetes akció részletes leírását lásd Stephen Kinzler könyvében: *All the Sah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2003.
- ² Jane Mayer, *Contract Sport: What Did the Vice-President Do for Halliburton?*, New Yorker 2004. február 16 és 23., 83.

6. fejezet

- ¹ Theodore Friend, *Indonesian Destinies*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge MA-London, 2003, 5.

10. fejezet

- ¹ Lásd David McCullough, *The Path Between the Seas: The Creation of the Panama Canal 1870-1914*, Simon and Schuster, New York, 1999; William Friar, *Portrait of the Panama Canal: From Construction to the Twenty-First Century*, Graphic Arts Publishing Company, New York, 1999; Graham Greene, *Conversations with the General*, Pocket Books, New York, 1984.
- ² Lásd Zapata Petroleum Corp., *Fortune* 1958. április, 248.; Darwin Payne, *Initiative in Energy: Dresser Industries, Inc. 1880-1978*, Simon & Schuster, New York, 1979; Steve Pizzo és munkatársai, *Inside Job: The Looting of America's Savings and Loans*,

McGraw-Hill, New York, 1989; Gary Webb, *Dark Alliance: the CIA, the Contras and the Crack Cocaine Explosion*, Seven Stories Press, New York, 1999; Gerard Colby-Charlotte Dennet, *Thy Will Be Done, The Conquest of the Amazon: Nelson Rockefeller and Evangelism in the Age of Oil*, Harper-Collins, New York, 1995.

³ Manuel Noriega - Peter Eisner, *The Memoirs of Manuel Noriega, America's Prisoner*, Random House, New York, 1997; Omar Torrijos Herrera, *Ideario*, Editorial Universitaria Centroamericana, 1983; Graham Greene, I. m.

⁴ Manuel Noriega - Peter Eisner, I.m.; Graham Greene, I. m.

⁵ Derrick Jensen, *A Language Older Than Words*, Context Books, New York, 2000, 86-88.

⁶ Manuel Noriega - Peter Eisner, I.m.; Graham Greene, I. m.

13. fejezet

¹ William Shawcross, *The Shah's Last Ride: The Fate of an Ally*, Simon & Schuster, New York, 1988; Stephen Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2003, 45.

² Sokat írtak Arbenzről, a United Fruitról és Guatemala viharos történelméről; lásd például Howard Zinn (volt politikatudomány-professzorom a bostoni egyetemen): *A People's History of the United States*, Harper & Row, New York, 1980; Diane K. Stanley, *For The Record: The United Fruit Company's Sixty-Six Years In Guatemala*, Centro Impresor Piedra Santa, Guatemala City, 1994. Gyors információszerezésre; *The Banana Republic: The United Fruit Company*, www.mayaparadise.com/ufcle.html; *CIA Involved in Guatemala Coup, 1954*, www.english.upenn.edu/~afilreis/50s/guatemala.html. A Bush család érintettségéről bővebben: Zapata Petroleum Corp., *Fortune* 1958. április, 248.

14. fejezet

¹ Robert McNamara: 8th Secretary of Defense, www.defenselink.mil (letöltve 2003. december 23-án).

15. fejezet

¹ További információ található az 1973-as embargóhoz vezető eseményekről és az embargó hatásairól a következő könyvekben: Thomas W. Lippman, *Inside the Mirage: America's Fragile Partnership with Saudi Arabia*, Westview Press, Boulder, CO, 2004, 155-159; Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, Free Press, New York, 1993; Stephen Schneider, *The Oil Price Revolution*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983; Ian Seymour, *OPEC: Instrument of Change*, McMillan, London, 1980.

² Thomas W. Lippman, I. m., 160.

³ David Holden and Richard Johns, *The House of Saud: The Rise and Rule of the Most Powerful Dynasty in the Arab World*, Holt Rinehart and Winston, New York, 1981, 359.

⁴ Thomas W. Lippman, I. m., 167.

16. fejezet

¹ Robert Baer, *Sleeping with the Devil: How Washington Sold Our Soul for Saudi Oil*, Crown Publishers, New York, 2003, 26.

- ² Thomas W. Lippman, *Inside the Mirage: America's Fragile Partnership with Saudi Arabia*, Westview Press, Boulder, CO, 2004, 162.
- ³ Thomas W. Lippman, l. m., 2.
- ⁴ Henry Wasswa, *Idi Amin, Murderous Ugandan Dictator*, Dies, Associated Press 2003. augusztus 17.
- ⁵ The Saudi Connection, U. S. News & World Report 2003. december 15., 21.
- ⁶ The Saudi Connection, l. h., 19, 20, 26.
- ⁷ Craig Unger, *Saving the Saudis*, Vanity Fair 2003. október. A Bush család, a Bechtel stb. további szerepéről lásd még: Zapata Petroleum Corp., Fortune 1958. április, 248.; Darwin Payne, *Initiative in Energy: Dresser Industries, Inc. 1880-1978*, Simon & Schuster, New York, 1979; Nathan Vardi, *Desert Storm: Bechtel Group Is Leading the Charge*, illetve *Contacts For Contracts*, mindkettő: Forbes 2003. június 23, 63-66.; Graydon Carter, *Editor's Letter: Fly in Friendly Skies...*, Vanity Fair 2003. október; Richard A. Oppel - Diana Henriques, *A Nation At War: The Contractor Company Has Ties in Washington and to Iraq*, New York Times 2003. április 18.

17. fejezet

- ¹ Például: John M. Perkins, *Colonialism in Panama Has No Place in 1975*, Boston Evening Globe 1975. szeptember 19.; John M. Perkins, *U.S. - Brasil Pact Upsets Ecuador*, The Boston Globe 1976. május 10.
- ² Néhány példa a John Perkins által szaklapokban publikált tanulmányokra: John M. Perkins és mások, *A Markov Process Applied to Forecasting, Part I- Economic Development és A Markov Process Applied to Forecasting, Part II - The Demand for Electricity*, The Institute of Electrical and Electronics Engineers, Conference Papers C 73 475-1, 1973. július és C74 146-7, 1974. január; John M. Perkins-Nadipuram R. Prasad, *A Model for Describing Direct and Indirect Interrelationships Between the Economy and the Environment*, Consulting Enginee 1973. április; Edwin Vennard - John M. Perkins - Robert C. Ender, *Electric Demand from Interconnected Systems*, TAPPI Journal (Technical Assotiation of the Pulp and Paper Industry - 28th Conference Edition) 1974.; John M. Perkins és mások, *Iranian Steel: Implications for the Economy and the Demand for Electricity és Markov Method Applied to Planning*, előadás a 4. Iráni Mérnöki Konferencián, Pahlavi University, Shiraz, Irán, 1974. május 12-16.; és *Economic Theories and Applications: A Collection of Technical Papers* John M. Perkins előszavával, Chas. T. Main, Inc., Boston, 1975.)
- ³ John M. Perkins, *Colonialism in Panama Has No Place in 1975*, l. h.
- ⁴ Graham Greene, *Getting to Know the General*, Pocket Books, New York, 1984, 89-90.
- ⁵ Graham Greene, l. m.

18. fejezet

- ¹ William Shawcross, *The Sah's Last Ride: The Fate of an Ally*, Simon & Schuster, New York, 1988. A sah hatalomra jutásáról lásd még: H. D. S. Green way, *The Iran Conspiracy*, New York Review of Books 2003. szeptember 23.; Stephen Kinzler, *All the Salt's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2003.
- ² Jaminról, a Virágzó Sivatag programról és Iránról lásd még John Perkins, *Shape-shifting*, Destiny Books, Rochester, VT, 1997.

20. fejezet

¹ A sah hatalomra jutásáról lásd még H. D. S. Greenway, *The Iran Conspiracy*, New York Review of Books 2003. szeptember 23.; Stephen Kinzler, *All the Sah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2003.

² Lásd a Time magazin cikkeit Khomeini ajatolláról, 1979. február 12., 1980. január 7., 1987. augusztus 17.

21. fejezet

¹ Gerard Colby - Charlotte Dennet, *Thy Will Be Done, The Conquest of the Amazon: Nelson Rockefeller and Evangelism in the Age of Oil*, Harper-Collins, New York, 1995. 381.

24. fejezet

¹ A SIL történetének részleteiről, tevékenységéről, az olajtársaságokkal és a Rockefellerekkel fönntartott kapcsolatairól lásd Gerard Colby - Charlotte Dennet, *Thy Will Be Done, The Conquest of the Amazon: Nelson Rockefeller and Evangelism in the Age of Oil*, Harper-Collins, New York, 1995; Joe Kane, *Savages*, Alfred A. Knopf, New York, 1995 (információ Rachel Saint-ról a 85., a 156. és a 227. oldalon).

² John D. Martz, *Politics and Petroleum in Ecuador*, Transaction Books, New Brunswick-Oxford, 1987, 272.

³ José Carvajal Candall, *Objetivos y Políticas de CEPE*, Premier Seminario, Quito, 1979, 88.

26. fejezet

¹ John D. Martz, *Politics and Petroleum in Ecuador*, Transaction Books, New Brunswick-Oxford, 1987, 272.

² John D. Martz, *I. m.*, 303.

³ John D. Martz, *I. m.*, 381, 400.

27. fejezet

¹ Graham Greene, *Getting to Know the General*, Pocket Books, New York, 1984, 11.

² George Shultz pénzügyminiszter és a Gazdaságpolitikai Tanács (Council on Economic Policy) titkára volt a Nixon-Ford-kormány idején 1972-től 1974-ig, a Bechtel vezérigazgatója, illetve elnöke 1974-től 1982-ig, majd külügyminiszter a Reagan-Bush adminisztráció alatt 1982-től 1989-ig. Caspar Weinberger az Igazgatási és Költségvetési Hivatal (Office of Management and Budget) igazgatója, illetve egészségügyi, oktatási és jóléti miniszter volt a Nixon-Ford-kormány alatt 1973 és 1975 között, majd a Bechtel Csoport alelnöke és általános tanácsadójaként dolgozott 1975-től 1980-ig, és a Reagan-Bush-adminisztráció idején védelmi miniszterként működött 1980 és 1987 között.

³ Az 1973-as Watergate-vizsgálat során John Dean volt az első, aki az amerikai szenátus előtt tett vallomásában föltárta a Torrijos elleni merénylet terveit; 1975-ben a Frank Church szenátor által vezetett, a CIA ügyeit vizsgáló bizottság munkája során újabb vallomások születtek, és dokumentumok kerültek elő mind a Torrijos,

mind Noriega meggyilkolásáról szóló tervekkel kapcsolatban. Lásd például Manuel Noriega - Peter Eisner, *The Memoirs of Manuel Noriega, America's Prisoner*, Random House, New York, 1997, 107.

28. fejezet

¹ Az IPS-ről, Archbald Power Corporation nevű leányvállalatáról, illetve korábbi vezérigazgatójáról, John Perkinsről lásd Jack M. Daly - Thomas J. Duffy. *Burning Coal's Waste at Archbald*, *Civil Engineering* 1988. július; Vince Coveleskie, *Co-Generation Plants Attributes Cited*, *The Scranton Times* 1987. október 17.; Robert Curran, *Archbald Facility Dedicated*, *Scranton Tribune* 1987. október 17.; *Archbald Plant Will Turn Coal Waste into Power*, *Citizen's Voice*, Wilkes-Barre PA, 1988. június 6.; *Liabilities to Assets: Culm to Light, Food (vezércikk)*, *Citizen's Voice*, Wilkes-Barre, PA, 1988. június 7.

² Joe Conason, *The George W. Bush Success Story*, *Harpers Magazine* 2000. február; Craig Unger, *Saving the Saudis*, *Vanity Fair* 2003. október, 165.

³ Craig Unger, l. m., 178.

⁴ Lásd George Lardner Jr. - Lois Roman, *The Turning Point After Coming Up Dry*, *Washington Post* 1999. július 30.; Joe Conason, *The George W. Bush Success Story*, *Harpers Magazine* 2000. február; és Sam Parry, *The Bush Family Oligarchy - Part Two: The Third Generation*, www.newnetizen.com/presidential/busholigarchy.htm (letöltve 2000. április 19-én).

⁵ Ez az elmélet új jelentőséget kapott, és már-már a közvélemény figyelmének középpontjába került, mikor évekkel később kiderült, hogy a köztisztelenben álló Arthur Anderson könyvelőcég az Enron vezetőivel együttműködésben dollármillárdokkal csapta be az energiafogyasztókat, az Enron dolgozóit és az egész amerikai népet. A készülődő 2003-as iraki háború elvonta a figyelmet erről az ügyről. A háború alatt Bahrein kulcsszerepet játszott George W. Bush elnök stratégiájában.

29. fejezet

¹ Jim Garrison, *American Empire: Global Leader or Rouge Power?*, Berrett-Koehler Publishers Inc., San Francisco, 2004, 38.

30. fejezet

¹ Manuel Noriega - Peter Eisner, *The Memoirs of Manuel Noriega, America's Prisoner*, Random House, New York, 1997, 56.

² David Harris, *Shooting the Moon: The True Story of an American Manhunt Unlike Any Other*, Ever, Little Brown and Company, Boston, 2001, 31-34.

³ David Harris, l. m., 43.

⁴ Manuel Noriega - Peter Eisner, l. m., 212.; lásd még Craig Unger, *Saving the Saudis*, *Vanity Fair* 2003. október, 165.

⁵ Manuel Noriega - Peter Eisner, l. m., 114.

⁶ Lásd www.famoustexans.com/georgebush.htm, 2.

⁷ Manuel Noriega - Peter Eisner, l. m., 56-57.

⁸ David Harris, l. m., 6.

⁹ www.famoustexans.com/georgebush.htm, 3.

¹⁰ David Harris, l. m., 4.

¹¹ Manuel Noriega - Peter Eisner, l. m., 248.

31. fejezet

- ¹ Morns Barrett, The Web's Wild World, TIME 1999. április 26., 62.

32. fejezet

- ¹ A huaoranikról lásd még Joe Kane, Savages, Alfred A. Knopf, New York, 1995.

33. fejezet

- ¹ Venezuela on the Brink, a New York Times vezércikke, 2002. december 18.
² The Revolution Will Not Be Televised, rendezte Kim Bartley és Donnacha O'Brian (az Irish Film Boarddal együttműködésben, 2003). Lásd www.chavezthefilm.com.
³ Venezuelan President Forced to Resign, Associated Press 2002. április 24.
⁴ Simon Romero, Tenuous Truce in Venezuela/or the State and Its Oil Company, New York Times 2002. április 24.
⁵ Bob Edwards, What Went Wrong with the Oil Dream in Venezuela, National Public Radio, Morning Edition 2003. július 8.
⁶ Ginger Thompson, Venezuela Strikers Keep Pressure on Chavez and Oil Exports, New York Times 2002. december 30.
⁷ A sakálokról és másfajta verőemberekről lásd még: P. W. Singer, Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, Ithaca, N. Y. - London 2003; James R. Davis, Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order, Douglas & McIntyre, Vancouver - Toronto, 2000; Felix I. Rodriguez - John Weisman, Shadow Warrior: The CIA Hero of 100 Unknown Battles, Simon & Schuster, New York, 1989.
⁸ Tim Weiner, A Coup by Any Other Name, New York Times 2002. április 14.
⁹ Venezuela Leader Urges 20 Years for Strike Chiefs, Associated Press 2003. február 22.
¹⁰ Paul Richter, U. S. Had Talks on Chavez Ouster, Los Angeles Times 2002. április 17.

34. fejezet

- ¹ Chris Jochnick, Perilous Prosperity, New Internationalist 2001. június, www.newint.org/issue335/perilous.htm.
² United Nations. Human Development Report, United Nations, New York, 1999.
³ A tűzhelyzetről lásd még Alan Zibel, Natives Seek Redress for Pollution, Oakland Tribune 2002. december 10.; a Hoy (napilap, Quito, Ecuador) cikkei 2003. december 10-23. között; Achuar Free Eight Oil Hostages, El Comercio (napilap, Quito), 2002. december 16. (a Reuters is közölte); Ecuador: Oil Firm Stops Work because Staff Seized, Demands Government Action, és Sarayacu - Indigenous Groups to Discuss Release of Kidnapped Oil Men, El Universo (napilap, Guayaquil, Ecuador) www.eluniverso.com, 2002. december 24.; és Juan Forero, Seeking Balance: Growth vs. Culture in the Amazon, New York Times 2003. december 10. Az Ecuador amazóniai őslakosaival kapcsolatos aktuális információ található a Pachamama Alliance honlapján: www.pachamama.org.

35. fejezet

¹ A nemzeti adósságokra vonatkozó adatok a Bureau of the Public Debt (Államadóssági Iroda) nyilvántartásából származnak, www.publicdebt.treas.gov/opd/opdpenny.htm; a nemzeti jövedelemmel kapcsolatos statisztika forrása a Világbank, www.worldbank.org/data/databytopic/GNIPC.pdf.

² Elisabeth Becker - Richard A. Opel, A Nation at War: Reconstruction. U. S. Gives Bechtel a Major Contract in Rebuilding Iraq, New York Times 2003. április 18., www.nytimes.com/2003/04/18/international/worldspecial/18REBU.html.

³ Richard A. Opel - Diana B. Henriques, A Nation at War: The Contractor. Company Has Ties in Washington and to Iraq, New York Times 2003. április 18., www.nytimes.com/2003/04/18/international/worldspecial/18CONT.html

⁴ <http://money.cnn.com/2003/04/17/news/companies/war-bechtel/index.htm>

Mit tehetünk

¹ Energy Information Administration, reported in USA Today, 2004. március 1., 1.

Epilógus

¹ Frank Moore, Diary of the American Revolution, I, Scribner, New York, 1860, 172.

² David McCullough, 1776, Simon & Schuster, New York, 2005, 41.

³ C. T. Revere, Author: Tsunami aid may line U. S. pockets, Tucson Citizen 2005. január 17., 1-3A.

⁴ Joseph E. Stiglitz, Globalisation and Its Discontents, WW Norton & Company, New York, 2002, 232, 247, 248.

⁵ James S. Henry, The Blood Bankers: Tales from the Global Underground Economy, Four Walls Eight Windows, New York, 2003, xiii., xiv., 40.

⁶ Jeffrey D. Sachs, The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time, The Penguin Press, New York, 2005, 1.

⁷ Lásd Bolivia President's Resignation Rejected, <http://cnn.worldnews.com>, (letöltés: 2005. október 3.).

⁸ Lásd Joseph E. Stiglitz, l. m., 56.

⁹ Lásd Nelson Mandela on G8 Summit: Overcoming Poverty Is Not a Gesture Of Charity, It Is an Act of Justice, www.democracynow.org (letöltés: 2005. június 7.).